

HESPERIA

LIBROS HISPANICOS

PLAZA LOS SITIOS, 10

ZARAGOZA

R. 135282

FA. 041

K. 0000 153214

Del Carmén de Zaragoza ^{Libro de}

M. FABII

QVINTILIANI

INSTITVTIONVM

ORATORIARVM

LIBRI XII.

*Coleo de M. Sum
riaga*

Summa diligentia ad fidem uetustissimorum
codicum recogniti ac restituti.

Cum rerum uerborumq; Indice multo locu-
pletissimo.

duplicado

Declamationum liber eiusdem.

*Del Colegio
de S. Lo ref
Carmen*

VIRTUTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LUGDVNI APVD ~~SEB~~
GRYPHIUM,

1544.

M. FAB. QVINTILIANVS
Tryphoni bibliopola s=
lutem.

EFFLAGITASTI quotidiano conuitio, ut
libros quos ad Marcellum meum de Institutione
Oratoria scripseram, iam emittere inciperē. Nā
ipse eos nondū opinabar satis maturuisse, qui=
bus componendis (ut scis) paulò plus quàm biēnium, tot alio=
qui negocijs districtus, impendi: Quod tempus non tam stylo,
quàm inquisitioni instituti operis, propè infiniti, & legēdis au=
toribus, qui sunt innumerabiles, datum est. Vsus deinde Hora=
tij consilio, qui in Arte poëtica suadet ne præcipitetur editio,
nonumq; prematur in annū, dabā ijs ocium, ut refrigerato in=
ventionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpē=
derem. Sed si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, per=
mittamus uela uentis, & oram soluentibus bene pre=
cemur. Multum autem in tua quoq; fide ac di=
ligentia positum est, ut in manus homi=
num quàm emendatissi=
mi ueniant.

*Cum demum post viginti annos quicquid impedit
Sabini quæsi fuisset*

M. FAB. QVIN-
TILIANI IN ORATORIAE
INSTITVTIONIS LIBROS
XII. AD MARCEL-
LVM VICTO-
RIVM
PROOEMIUM.

OST impetratam studijs meis quie-
tem, qua per viginti annos erudiendis
iuuenibus impenderam, cum à me qui-
dam familiariter postularèt, ut aliquid
de ratione dicendi componerem, diu
sum equidem reluctatus: quòd autores
utriusq; linguae clarissimos non ignora-
bã multa, qua ad hoc opus pertinerent, diligentissimè scripta
posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi ue-
niam mea de præcationis arbitrabar fore, hac accendebantur
illi magis, quòd inter diuersas opiniones priorum, & quasdã
etiam inter se contrarias, difficilis esset electio: ut mihi si non
inueniendi noua, at certè iudicandi de ueteribus iniungere la-
borem non iniuste uiderentur. Quãuis autem non tam me uin-
ceret præstandi quod exigebatur fiducia, quàm negãdi uere-
cundia, latius se tamen aperiente materia, plus quàm impone-
batur oneris, sponte suscepi: simul ut pleniori obsequio demer-
erer amantissimos mei, simul ne uulgarem uiam ingressus, a-
lienis demum uestigijs insisterem. Nam ceteri serè qui artem
orandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni
alio genere doctrinae, summam in Eloquentia manum impone-
rent: siue cõtemnentes tanquam parua, qua prius discimus stu-

egit R. M. ...

prima pars

vincere

Iosophos relegandam: cum uir ille uere ciuilis, & publicarum
 priuatarumq; rerum administrationi accommodatus, qui re-
 gere consilijs urbes, fundare legibus, emendare iudicijs possit,
 non alius sit profecto quam Orator. Quare tametsi me fateor
 usurum quibusdam quæ philosophorum libris continentur, ta-
 men ea iure uereq; contenderim esse operis nostri, proprieq;
 ad artem Oratoriam pertinere. An si frequentissime de iusti-
 tia, fortitudine, temperantia, cæterisq; similibus differendum
 est, adeo ut uix ulla possit causa reperiri, in quam non aliqua
 quæstio ex his incidat, eaq; omnia inuentione atq; elocutione
 sunt explicanda, dubitabitur, ubicunq; uis ingenij, & copia di-
 cendi postulatur, ibi partes Oratoris esse præcipuas: Fueruntq;
 hæc, ut Cicero apertissime colligit, quemadmodum iuncta na-
 tura, sic officio quoq; copulata: ut ijdem sapientes atq; elo-
 quentes haberentur. Scidit deinde se studium, atque inertia
 factum est, ut artes esse plures uiderentur. Nam ut primum lin-
 gua esse coepit in quæstu, institutumq; Eloquentiæ bonis male
 uti, curam morum qui disertis habebantur, reliquerunt. Ea ue-
 rò destituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde qui-
 dam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos,
 statuendasq; uitæ leges regressi, partem quidem potiorem (si
 diuidi posset) retinuerunt: nomen tamen sibi insolentissimum
 arrogauerunt, ut soli sapientiæ studiosi uocarètur: quod neq;
 summi Imperatores, neq; in concilijs rerum maximarum ac to-
 tius administratione Reipublicæ præclarissime uersati, sibi un-
 quam uendicare sunt ausi. Facere enim optima, quam promit-
 tere, maluerunt. Ac ueterum quidem sapientiæ professorum
 multos & honesta præcepisse, & ut præceperunt, etiam ui-
 xisse facile concesserim: nostris uero temporibus sub hoc no-
 mine maxima in plerisq; uitia latuerunt. Non enim uirtute ac
 studijs, ut haberentur philosophi, laborabant, sed uultum,

Lib. 3. de
 Orat.

& tristitiam, & dissentientem à cæteris habitum pessimis moribus prætendebant. Nunc autem quæ uelut propria philosophiæ asseruntur, passim tractamus omnes. Quis enim modò de iusto, æquo ac bono, non & uir pessimus loquitur? Quis non etiam rusticorum aliqua de causis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietates ac differentia omnibus qui sermonem curæ habent, debet esse communis. Sed ea & sciet optimè, & eloquetur Orator: qui si fuisset aliquando perfectus, non à philosophorum scholis uirtutis præcepta peterentur. Nunc necesse est ad eos aliquando autores recurrere, qui desertam (ut dixi) partem Oratoriæ artis, meliorem præsertim, occupauerunt: & uelut nostrum reposcere: non ut nos illorum utamur inuentis, sed ut illos alienis usos esse doceamus. Sit igitur Orator uir talis, qualis uerè sapiens appellari possit: nec moribus modò perfectus, (nam id mea quidem opinione, quanquam sint qui dissentiant, satis non est) sed etiam scientia, & omni facultate dicendi, qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summam tendendum est, quod fecerunt plerique ueterum: qui etsi nondum quenquam sapientem repertum putabant, præcepta tamen sapientiæ tradiderunt. Nam est certè aliquid consummata Eloquentia, neque ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet: quod si non contingat, altius tamen ibunt qui ad summa nitentur, quam qui præsumpta desperatione quò uelint euadendi, protinus circa

Operis diu-
 sio,

ima substiterint. Quo magis impetranda uenia erit, si ne minora quidem illa, uerum operi quod instituimus necessaria, præteribo. Nam liber primus ea quæ sunt ante officium Rhetoris, continebit. Secundo, prima apud Rhetorem elementa, & quæ de ipsa Rhetoricæ substantia quærentur, tractabimus. Quinq; deinceps Inuentioni, nam huic

& Di

& Dispositio subiungitur. Quatuor Elocutioni, in cuius
 partem Memoria ac Pronunciatio ueniunt, dabuntur. Vnus
 accedet, in quo nobis, Orator ipse informandus est: ut qui mo-
 res eius, quæ in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio,
 quod Eloquentiæ genus, quis agendi debeat esse finis, quæ
 post finem studia, quantum nostra ualebit infirmitas, disse-
 rcmus. His omnibus admiscebitur, ut quisq; locus postula-
 bit, dicendi ratio: quæ non eorum modò scientia, quibus so-
 lis quidam nomen artis dederunt, studiosos instruat, & , ut
 sic dixerim, ius ipsum Rhetorices interpretetur, sed alere
 facundiam, uires augere Eloquentiæ possit. Nam plerunq;
 nude illæ artes, nimia subtilitatis affectatione frangunt atq;
 concidunt quicquid est in oratione generosius, & omnem suc-
 cum ingenij bibunt, & ossa detegunt: quæ ut esse & adstrin-
 gi neruis suis debent, sic corpore operienda sunt. Ideo q; nos
 non particulam illam, sicut pleriq;, sed quicquid utile ad insti-
 tuendum Oratorem putabamus, in hos duodecim libros con-
 tulimus, breuiter omnia demonstrando. Nam si quantum de
 quaq; re dici potest, persequamur, finis operis non reperi-
 tur. Illud tamen in primis testandum est, nihil præcepta atq;
 artes ualere, nisi adiuuante Natura. Quapropter ei cui de-
 erit ingenium, non magis hæc scripta sunt, quam de agro-
 rum cultu sterilibus terris. Sunt & alia ingenita quædam ad-
 iumenta, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, de-
 cor: quæ si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari:
 sed nonnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij studijq;
 corrumpant: sicut & hæc ipsa sine doctore perito,
 studio pertinaci, scribendi, legendi, dicen-
 di multa & continua exercitatio-
 ne, per se nihil pro-
 sunt.

a † Quam

Quam spem de filio recens nato percipiat pater, & à quali nutrice, & inter quos collactaneos educandum curet.

CAP. I.

N G I T V R nato filio, pater spem de illo primum quam optimam capiat. ita diligentior à principijs fiet. Falsa enim est querela, paucissimis hominibus uim percipiendi quæ tradantur, esse concessam, plerosq; uero laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nā contra plures reperias & faciles in excogitando, & ad discendum promptos. Quippe id est homini naturale: ac sicut aues ad uolatum, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria est mentis agitatio, atq; solertia: unde origo animi cœlestis creditur. Hebetes uerò & indociles non magis secundum naturā hominis eduntur, quam prodigiosa corpora, & monstris insignia: sed hi pauci admodum fuerunt, argumentū, quòd in pueris elucet spes plurimorum: quæ cū emoritur ætate, manifestū est non naturam defecisse, sed curam. Præstat tamen ingenio alius alium, concedo, ut plus efficiat aut minus: nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil cōsecutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit parens factus, acrem quam maximè curam spei futuri Oratoris impendat. Ante omnia, ne sit uitiosus sermo Nutricibus: quas, si fieri posset, sapientes Chrysippus optauit: certè, quantum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morū quidem in his haud dubiè prior ratio est: rectè tamen etiam loquantur. Has primum audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorum quæ rudibus animis percipimus: ut sapor quo noua imbuar, durat: nec lanarū colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possūt. Et hæc ipsa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora sunt. Nam bona facile mutantur in peius: nunc quādo in bonū uertetur uitia: Non assuescat ergo, ne dum infans quidem est, sermo
ni qui

Nutrices probæ & discretæ
fiunt.

ni qui dediscendus sit. In parentibus uero quàm plurimum esse eruditionis optauerim. Verùm nec de patribus tantum loquer. Nam Gracchorum eloquentiæ multum contulisse accipimus Corneliã matrem, cuius doctissimus sermo in posteros quoq; est epistolis traditus. Et Lælij filia reddidisse in loquendo paternam eloquentiam dicitur. Et Quinti Hortensij filie oratio apud Triumuiros habita, legitur, non tantum in sexus honorem. Nec tamen ij quibus discere ipsis non contingit, minorem curam docendi liberos habeant: sed sint propter hoc ipsum ad cetera magis diligentes. De pueris inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idem quod de Nutricibus, dictum sit. De pædagogis hoc amplius: ut aut sint eruditi planè, quam primam esse curã uelim: aut se nõ esse eruditos sciant. Nihil enim peius est ijs, qui paulum aliquid ultra primas literas progressi, falsam sibi scientiæ persuasionẽ induerunt. Nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, & uelut iure quodam potestatis, quo ferè hoc hominũ genus intumescit, imperiosi atq; interim seuietes stultitiã suã perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. Siquidẽ Leonides Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibusdam eum uitijs imbuit, quæ robustum quoq; & iam maximũ Regem ab illa institutione puerili sunt persecuta. Si cui multa uidetur exigere, cogitet Oratorẽ institui, rem arduã: etiã cũ ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora superesse. Nam & studio perpetuo, & præstantissimis præceptoribus, & pluribus disciplinis opus est. Quapropter præcipienda sunt optima: quæ si quis grauabitur, non rationi defuerit, sed homini. Si tamen non continget, quales maxime uelim, habere Nutrices, Pueros, Pædagogos: at unus certè sit assiduus dicendi non imperitus: qui si qua erunt ab his præsentente alumno dicta uitiosè, corrigat protinus, nec insidere illi sinat: dum tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonum esse:

Parentes eruditi.

Cicero in Bruto, & Valer. lib. 3. tit. 3.

Pueri condiscipuli.

Pædagogi optimi & eruditissimi.

A Græcis au-
spicandum.

hoc remedium. A sermone Græco puerum incipere malo: quia Latinus, qui pluribus in usu est, uel nobis nolentibus se præbet: simul quia disciplinis quoq; Græcis prius institutus est, unde & nostræ fluxerunt. Non tamen hoc adeo superstitiose uelim fieri, ut diu tantum loquatur Græcè aut discat, sicut plerisq; moris est. Hinc enim accidunt & oris plurima uitia in peregrinum sonum corrupti, & sermonis: cui cū Græcæ figura assidua consuetudine hæserint, in diuersa quoq; loquendi ratione pertinacissimè durant. Non longè itaq; Latina subsequi debent, & citò pariter ire. Ita fiet, ut quum æquali cura linguam utranq; tueri cœperimus, neutra alteri officiat.

Quoto ætatis
anno incipien-
dum.

at. Quidam literis instituendos, qui minores septem annis essent, non putauerunt: quòd illa primum ætas & intellectum disciplinarum capere, & laborem pati non possit. In qua sententia Hesiodum esse plurimi tradunt, qui ante Grammaticū Aristophanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, in quo libro scriptum hoc inuenitur, negauit esse huius poëtæ. Sed alij quoq; autores, inter quos Eratosthenes, idem præceperunt. Melius autè, qui nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chrysippus: nam is, quamuis Nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoq; iam informandam quàm optimis institutis mentem infantium iudicat. Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq; ignoro, toto illo de quo loquor tempore uix tantum effici, quantum conferre unus postea possit annus. sed tamen mihi qui id senserunt, uidentur nō tam discētibus in hac parte, quàm docētibus pepercisse. Quid melius alioqui facient, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid necesse est. Aut cur hoc, quantulumcunq; est, usq; ad septem annos lucrum fastidiamus? Nam certè quamlibet parū sit quod contulerit ætas prior, maiora tamè aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora didicisset. Hoc per singulos annos prorogatum, in summam proficit: & quantum in infan-

tia

tia præsumptum est temporis, adolescentiæ acquiritur. Idem
 etiam de sequentibus annis præceptum sit, ne quod cuiq; di=
 scendum est, serò discere incipiat. Non ergo perdamus pri=
 mum statim tempus: atq; eo minus, quòd initia literarum sola
 memoria constant: quæ non modò iam est in paruis, sed tum
 etiam tenacissima est. Nec sum adco ætatum imprudens, ut
 instandum teneris protinus acerbè putem, exigendamq; ple=
 nam operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne studia qui
 amare nondum potest, oderit: & amaritudinem semel per=
 ceptam, etiam ultra rudes annos reformidet. Lusus hic sit:
 etiam rogetur & laudetur, & nonnunquam scisse se gau=
 deat. Aliquando ipso nolente doceatur alius, cui inuideat:
 contendat interim, & sæpius uincere se putet: præmijs e=
 tiam, quæ capit illa ætas, euocetur. Parua docemus, insti=
 tuendum Oratorem professi: sed est sua etiam studijs infan=
 tia: & ut corporum mox fortissimorum educatio à lacte cu=
 nisq; initium ducit: ita futurus eloquentissimus edidit aliquan=
 do uagitum, & loqui primùm incerta uoce tentauit, & hæ=
 sit circa formas literarum. Nec si quid discere satis non est,
 ideo necesse non est. Quòd si nemo reprehendit patrem qui
 hæc non negligenda in suo filio putet, cur improbetur, si=
 quis ea quæ domi suæ rectè faceret, in publicum promit? Atq;
 eò magis, quòd minora etiam facilius minores percipiunt:
 & ut corpora ad quosdam membrorum flexus formari nisi te=
 nera non possunt, sic animos quoq; ad pleraq; duriores ro=
 bur ipsum facit. An Philippus Macedonum rex Alexandro
 filio suo prima literarum elementa tradi ab Aristotele sum=
 mo eius ætatis philosopho uoluisset, aut ille suscepisset hoc
 officium, si non studiorum initia & à perfectissimo quoq; tra=
 ctari, & pertinere ad summam credidisset? Fingamus igitur
 Alexandrum dari nobis, impositum gremio, dignum tanta cu=
 ra infantem (quanquam suus cuiq; dignus est) pudeat ne me
 in ipsis

Infantia per lu
sum docenda.

Literarum tra-
ditio.

in ipsis statim elementis etiam breuia docendi monstrare con-
pendia? Neq; enim mihi illud saltem placet, quod fieri in ple-
rimis uideo, ut literarum nomina & contextum prius quam
formas paruuli discant. Obstat hoc agnitioni earum, nō inter-
dentibus mox animum ad ipsos ductus, dum antecedentē me-
moriā sequuntur. Quæ causa est præcipientibus, ut etiã cum
satis affixisse eas pueris recto illo quo primum scribi solent
textu, uidentur, retro agant rursus, & uaria permutatione
perturbent, donec literas qui instituuntur, facie norint, non
ordine. Quapropter optime, sicut hominū, pariter & habitus
& nomina edocebuntur. Sed quod in literis obest, in syllabis
non nocebit. Non excludo autem, id quod est notum, irritanda
ad discendum infantia gratia, eburneas etiam literarum for-
mas in lusum offerre, uel si quid aliud, quo magis illa ætas
gaudeat, inueniri potest, quod tractare, intueri, nomina-
re iucundum sit. Cum uero iam ductus sequi cœperit, non
inutile erit eas tabellæ quam optimè insculpi, ut per illos ue-
lut sulcos ducatur stylus. Nam neq; errabit, quemadmodum
in ceris (continebitur enim utrinq; marginibus) neq; extra
prescriptum poterit egredi, & celerius ac sæpius sequen-
do certa uestigia, firmabit articulos, neque egebit adiutorio
manum suam manu superimposita regentis. Non est aliena
res, quæ ferè ab honestis negligi solet, cura bene ac uelo-
citer scribendi. Nam cum sit in studijs præcipuum, quoq; so-
lo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus parctur, scri-
bere ipsum: tardior stylus cogitationem moratur, rudis &
confusus intellectu caret: unde sequitur alter dictandi qua-
ex his transferenda sunt labor. Quare cum semper & ubi-
que, tum præcipuè in epistolis secretis & familiaribus de-
lectabit, ne hoc quidem neglectum reliquisse. Syllabis nul-
lum compendium est, perdiscendæ omnes: nec, ut sit plerunq;
difficilima quæque earum differenda: ut in omnibus scri-
bendis

Bene scribēdi
studium.

De syllabis.

i. Breuitas

bendis deprehendantur. Quinimò ne primæ quidem me-
moriæ temere credendum: repetere, & inculcare diu, sue-
rit utilius: & in lectione quoq; non properare ad continu-
andam eam uel accelerandam: nisi cum inoffensa atq; indu-
bitata literarum inter se coniunctio suppeditare sine ulla co-
gitandi saltem mora poterit: tunc ipsis syllabis uerba com-
plecti, & his sermonem connectere incipiat. Incredibile est,
quantum moræ lectioni festinatione adiiciatur. Hinc enim
accidit dubitatio, intermissio, repetitio, plus quam possunt
audentibus: deinde cum errarunt, etiam ijs quæ iam sciunt,
diffidentibus. Certa sit ergo in primis Lectio, deinde con-
iuncta, & diu lentior, donec exercitatione contingat e-
mendata uelocitas. Nam prospicere in dextrum (quod omnes
præcipiunt) & prouidere, non rationis modo, sed usus
quoq; est: quoniam sequentia intuenti, priora dicenda sunt:
&, quod difficilimum est, diuidenda intentio animi, ut
aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit cu-
rasse, cum scribere nomina puer (quemadmodum moris est)
cœperit, ne hanc operam in uocabulis uulgaribus, & for-
tè occurrentibus ponat. Protinus enim potest interpreta-
tionem linguæ secretioris, quas Græci *ἄσφατος* uocant, dum
aliud agitur, ediscere, & inter prima elementa consequi
rem postea proprium tempus desideraturam. Et quoniam
adhuc circares tenues moramur, ij quoq; uersus, qui ad imi-
tationem scribendi proponentur, non ocio sas uelim senten-
tias habeant, sed honestum aliquid monentes. Prosequitur
hæc memoria in senectutem, & impressa animo rudi, usque
ad mores proficiet. Etiam dicta clarorum uirorum, & ele-
ctos, ex poëtis maximè (nanq; eorum paruis cognitio gra-
tior est) locos ediscere inter lusum licet. Nam & maximè
necessaria est Oratori (sicut suo loco dicam) memoria: & ea
præcipuè firmatur atq; alitur exercitatione: & in ijs de qui-
bus

Legendi opti-
ma ratio
repetere

Quæ scribēdo
propouenda.

Memoria.
Lib. II. cap. 11

Oris & pronun-
ciationis
formatio.

bus nunc loquimur ætatibus, quæ nihil dum ipsæ generare ex se queunt, propè sola est quæ iuuari cura docentium possit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quò sit absolutius Os, & expressior Sermo, ut nomina quædam uersusq; affectatæ difficultatis ex pluribus asperimè coëuntibus inter se syllabis catenatos, & uelut confragosos quàm citatissimè uoluant. *ἁδελφοὶ* Græcè uocantur. res modica dictu: qua tamen omissa, multa linguæ uitia, nisi primis eximuntur annis, inemendabili in posterum prauitate durantur.

Vtrum utilius domi, an in scholis erudi-
diantur.

CAP. II.

Sed nobis iam paulatim accrescere puer, & exire de gremio, ac discere seriuò incipiat. Hoc igitur potissimum loco tractanda quæstio est. Vtilius ne sit domi atque intra priuatos parietes studentem continere, an frequentia scholarum, & uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum ijs à quibus clarissimarum ciuitatum mores sunt instituti, tum eminentissimis autoribus uideo placuisse. Non est tamen dissimulandum, esse nonnullos, qui ab hoc propè publico more priuata quadam persuasione dissentiant. Hi duas præcipuè rationes sequi uidentur. Vnam, quòd moribus magis consulant fugiendo turbam hominum eius ætatis, quæ sit ad uitia maximè prona: unde causas turpium factorum sepe extitisse utinam falsò iactaretur. Alteram, quòd quisquis futurus est ille præceptor, liberalius tempora sua impensurus uni uidetur, quam si eadem in plures partiat. Prior causa prorsus grauis. Nam si studijs quidem scholas prodesse, moribus autem nocere constaret, potior mihi ratio uiuendi honestè, quàm uel optimè dicendi uideretur. Sed mea quidem sententia, iuncta ista atque indiscreta sunt. Neq; enim esse Oratorem nisi bonum uirum iudico: & fieri etiam si posset, nolo. De hac re igitur prius. Corrum-
pimo

piores in scholis putant: nam & corrumpuntur interim,
 sed domi quoq;: & sunt multa eius rei exempla, tam læsæ
 hercle, quam conseruata sanctissime utrobiq; opinionis. Na-
 tura cuiusq; totum curaq; distat. Da mentem ad peiora fa-
 cilem, da negligentiam formandi custodiendiq; in ætate pri-
 ma pudoris: non minorem flagitijs occasionem secreta præ-
 buerint. Nam & esse potest turpis domesticus ille præce-
 ptor: nec tutior inter seruos malos, quam ingenuos parum
 modestos conuersatio est. At si bona ipsius indoles, si non
 cæca ac sopita parentum socordia est, & præceptorem eli-
 gere sanctissimum quenque (cuius rei præcipua prudentibus
 cura est) & disciplinam quæ maximè seuera fuerit, licet, &
 nihilominus amicam grauem uirum, aut fidelem libertum la-
 teri filij sui adiungere: cuius assiduus comitatus etiam illos me-
 liores faciat, qui timebantur. Facile erat huius metus reme-
 dium. Vtinam liberorum nostrorum mores non ipsi perde-
 remus. Infantiam statim delicijs soluimus. Mollis illa educatio,
 quam Indulgētiam uocamus, neruos omnes & mentis & cor-
 poris frangit. Quid non adultus concupiscet, qui in purpu-
 ris repit? Nondum prima uerba exprimit, & iam coccum in-
 telligit, iam conchylum poscit. Antè palatum eorum quam
 mores instituimus. In lecticis crescunt: si terram attigerint, è
 manibus utrinq; sustinentium pendent. Gaudemus si quid licen-
 tius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidem permittenda
 delicijs, risu & osculo excipimus. Nec mirum. nos docui-
 mus, ex nobis audierunt: nostras amicas, nostros concubinos
 uident. Omne conuiuium obscænis canticis strepit, pudenda
 dictu spectantur. Fit ex his consuetudo, deinde natura. Discūt
 hæc miseri antequam sciant uitia esse. Inde soluti ac fluentes
 non accipiunt è scholis mala ista, sed in scholas afferunt.
 Verum in studijs magis uacabit unus uni. Ante omnia nihil
 prohibet esse istum, nescio quem, unum etiam cum eo qui in
 scholis

scholis eruditur. Sed etiam si iungi utrunq; non posset, lumen tamen illud conuentus honestissimi, tenebris ac solitudinis prætulissim. Nam optimus quisque præceptor frequentia gaudet, ac maiore se theatro dignum putat. At uerò minores ex conscientia sua infirmitatis hæere singulis, & officio fungi quodammodo pedagogorum non indignantur. Sed præstet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctissimum atq; incomparabilem magistrum domi habeat: num tamen ille totum in uno diem consumpturus est? aut potest esse ulla tam perpetua discantis intentio, quæ non ut uisus oculorum obtutu continuo fatigetur? cum præsertim plus secreti temporis studia desiderent. Neq; enim ediscenti, scribenti & cogitanti præceptor assistit, quorum aliquid agentibus cuiuscunq; interuentus impedimento est. Lectio quoq; non omnis nec semper præeunte uel interpretante eget. Quando enim tot autorum notitia contingeret? Ergo modicum tempus est, quo in totum diem uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire possunt etiam, quæ singulis tradenda sunt. Pleraque uerò hanc conditionem habent, ut eadem uoce ad omnes simul perferantur. Taceo de Partitionibus & Declamationibus Rhetorum: quibus certe quantuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisq; totum feret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus sufficit: sed ut sol, uniuersis idem lucis caloriscq; largitur. Grammaticus quoq; de ratione loquendi si disserat, quæstiones explicet, historias exponat, pœmata enarret: tot illa discant, quod audient. Atenim emendationi prælectioniq; numerus obstat. Sit incommodum (nam quid ferè undique placet?) mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eo mitti puerum uolo, ubi negligatur. Sed neque præceptor bonus maiore se turba, quam ut sustinere eam possit, onerauerit. & in primis ea habenda cura est, ut is omnino fiat nobis familiariter

amicus

amicus: nec officium in docendo spectet, sed affectum. ita nunquam erimus in turba. Nec sanè quisquam literis saltem leuiter imbutus, eum in quo studium ingeniumq; perspexerit, non in suam quoque gloriam peculiariter fouebit. Sed ut fugiendæ sint magnæ scholæ (cui ne ipse quidem rei assentior, si ad alium quem meritò concurritur) non tamen hoc eò ualet, ut fugiendæ sint omnino scholæ. Aliud est enim uitare eas, aliud eligere. Et si refutauimus quæ contrà dicuntur, iam explicemus quid ipsi sequamur. Ante omnia, futurus Orator, cui in maxima celebritate, & in media Reipub. luce uiuendum est, assuescat iam à tenero non reformidare homines, neque illa solitaria, & uelut umbratili uita pallefcere. Excitanda mens & attollenda semper est, quæ in huiusmodi secretis aut languescit, & quendam uelut in opaco situm ducit: aut contrà tumescit inani persuasione. Neesse est enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Deinde cum proferenda sunt studia, caligat in sole, & omnia noua offendit: ut qui solus didicerit, quod inter multos faciendum est. Mitto amicitias, quæ ad senectutem usq; firmissimè durant, religiosa quadam necessitudine imbutæ. Nec enim est sanctius, sacris iisdem quàm studijs initiari. Sensum ipsum, qui Communis dicitur, ubi discet, cum se à congressu, qui non hominibus solum, sed mutis quoque animalibus naturalis est, segregarit? Adde, quòd domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipiuntur: in schola, etiam quæ alijs. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi: proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata industria: excitabitur laude æmulationis: turpe ducet cedere pari, pulchrum superasse maiores. Accendunt omnia hæc animos. & licet ipsa uitium sit ambitio, frequenter tamen causa uirtutum est. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morem, qui cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundum uires ingenij dabant: & ita superiore loco quisque declamabat, ut præce-

privatamente

*essere sa
7010*

dere profectu uidebatur. Huius rei iudicia praebebantur. ea nobis ingens palmae contentio: ducere uero classem, multo pulcherrimum. Nec de hoc semel decretum erat: tricesimus dies reddebat uicto certaminis potestatem. Ita nec superior successu curam remittebat, & dolor uictum ad depellendam ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces subdidisse, quam exhortationes docentium, paedagogorum custodiam, uota parentum, quantum animi mei coniectura colligere possim, contenderim. Sed sicut firmiores in literis profectus alit emulatio, ita incipientibus, atque adhuc teneris, condiscipulorum quam praceptorum iucundior, hoc ipso quod facilior, imitatio est. Vix enim se prima elementa ad spem tollere effingenda, quam summam putant, Eloquentiae audebunt, proxima amplectuntur magis: ut uites arboribus applicitae, inferiores prius apprehendendo ramos, in cacumina euadunt. Quod adeo uerum est, ut ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis utilia praefereat, hoc opus sit, cum adhuc rudia tractabit ingenia, non statim onerare infirmitatem discentium, sed temperare uires suas, & ad intellectum audientis descendere. Nam ut uascula oris angusti, superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, uel etiam instillatibus complentur: sic animi puerorum quantum accipere possint, uidendum est. Nam maiora intellectu, uelut parum aptos ad percipiendum animos non subibunt. Utile igitur est habere quos imitari primum, mox uincere uelis. ita paulatim & superiorum spes erit.

His adijcio, praepceptores ipsos non idem mentis ac spiritus in dicendo posse concipere singulis tantum praesentibus, quod illa celebritate audientium instinctos. Maxima enim pars Eloquentiae constat animo. hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodammodo ad naturam eorum, de quibus loquimur, necesse est. Is porro quo generosior celsiorque est, hoc maioribus uelut organis commouetur: ideoque laude

contenderim
sustentabo

laude crescit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet. Est quædam tacita dedignatio, uim dicendi tantis comparatam laboribus, ad unum auditorem demittere. pudet supra modum sermones attollere. Et sanè concipiat quis mente uel declamantis habitum, uel orantis uocem, incessum, pronuntiationem, illum denique animi & corporis motum, sudorem, & (ut alia præteream) fatigationem, audiente uno: non ne quiddam pati furori simile uideatur? Non esset in rebus humanis eloquentia, si tantum cum singulis loqueremur.

Qua ratione in paruis ingenia dignoscantur, & quomodo tractanda sint. CAP. III.

TRadito sibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis, naturam que perspicat. Ingenij signum in paruis præcipuum, Memoria est. Eius duplex uirtus, facile percipere, & fideliter continere. Proximum, Imitatio: nam id quoque est docilis naturæ: sic tamen, ut ea quæ discit, effingat, non habitum fortè & incessum, & si quid in peius notabile est. Non dabit mihi spem bonæ indolis, qui hoc imitandi studio petet, ut rideatur. Nam probus quoque in primis erit ille uerè ingeniosus: alioqui non * peius duxerim tardi esse ingenij, quam * prius mali. Probus autem ab illo segni & iacente plurimum aberit. Hic meus, quæ tradentur, non difficulter accipiet: quædam etiam interrogabit: sequetur tamen magis quam præcurrerit.

Memoria & imitatio, ingenij signa.

Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temere unquam peruenit ad frugem. Hi sunt qui parua facillè faciunt: & audacia prouecti, quicquid illic possunt, statim ostendunt. Possunt autem id demùm, quod in proximo est: uerba continuant: hæc uultu interrito nulla tardati uerecundia proferunt: non multum præstant, sed cito: non subest uera uis, nec penitus inimisis radicibus nititur: ut quæ summo solo sparsa sunt semina, celerius se effundunt, & imitate spicas herbulae, inanis aristis ante messem flauescunt. Placent hæc annis com-

b 2 parat

Animus discē-
tis uariē p sua
natura tractan-
dus.

* retinentur

parata, deinde stat profectus, admiratio decrefcit. Hæc cum animaduuerterit, perfpiciat deinceps quonam modo tractandus fit difcentis animus. Sunt quidam nifi inftiteris, remiffi: quidam imperia indignantur: quofdam continet metus: quofdam debilitat: alios continuatio extundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuēt, qui uictus fleat. hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit: in hoc defidiam nunquam uerebor. Danda eft tamen omnibus aliqua Remiffio: non folum quia nulla res eft, quæ perferre poffit continuum laborem: atque ea quoque, quæ fenfu & anima carent, ut feruare uim fuam poffint, uelut alterna quiete * retenduntur: fed quòd ftudium dicendi, uoluntate, quæ cogi non potefit, conftat. Itaque & uirium plus afferunt ad difcendum renouati ac recentēs, & acriorem animum, qui ferè neceffitatibus repugnat. Nec me offenderit Lufus in pueris: eft & hoc fignum alacritatis: neque illum triftem, femperq; demiffum fperare poffim erectæ circa ftudia mentis fore, cum in hoc quoque maximè naturali ætatibus illis impetu iaceat. Modus tamen fit remiffionibus, ne aut odium ftudiorum faciant negatæ, aut ocij confuetudinem nimia. Sunt etiam nonnulli ac uendis puerorum ingenijs non inutiles lufus, cum pofitis inuicem cuiusque generis quæftiunculis, æmulantur. Mores quoque fe inter ludendum fimplicius detegunt: modo nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum prauumq; fit, difcat: tum uel maximè formanda, cum fimulandi nescia eft, & præcipientibus facilimè cedit. Frangas enim citius, quàm corrigas quæ in prauum induruerunt. Protinus ergo nequid cupide, nequid improbè, nequid impotenter faciat, monendus eft puer. habendumq; in animo femper illud Vergilianum,

Georgic. 2.

Non eſſe cædē
dos pueros.

— Ad eò in teneris conſueſcere multum eſt.

Cædi uero diſcentes, quanquam & receptum fit, & Chryſippus

ſippus

sippus non improbet, minimè uelim. Primum, quia deforme atque seruire est: & certè, quod conuenit, si aetatem mutes, iniuria. Deinde, quod sicui tam est mens illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut pessima quæque mancipia, durabitur. Postremo, quod ne opus erit quidem hac castigatione, si assiduus studiorum exactor adstiterit. Nunc serè negligentia pædagogorum sic emendari uidetur, ut pueri non facere quæ recta sunt cogantur, sed cur non fecerint puniantur. Denique cum paruulum uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, & maiora discenda sunt? Adde, quod multa uapulanti bus dicta deformia, & mox uerecundiæ futura, sæpe dolore uel metu accidunt: qui pudor refringit animum, & abiicit, atque ipsius lucis fugam & tædium dictat. Iam si minor in deligendis custodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutuntur, quam det alijs quoque nonnunquam occasionem hic miserorum metus. Non morabor in parte hac: nimium est quod intelligitur. Quare hoc dixisse satis est, in aetatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam, nemini debere nimium licere. Nunc quibus instituendus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit Orator, & quæ in quaque aetate inchoanda, dicere ingrediar.

De Grammatica.

CAP. IIII.

Primus in eo qui legendi scribendiq; adeptus erit facultatem, Grammaticis est locus. Nec refert, de Græco, an de Latino loquar: quanquam Græcum esse priorem placet. Vtrique eadem uia est. Hæc igitur professio cum breuissimè in duas partes diuidatur, Recte loquendi scientiam, & Poëtarum enarrationem, plus habet in recessu, quam fronte promittit. Nam & scribendi ratio coniuncta cum loquendo est, & enarrationem præcedit emendata lectio: & mistum his omnibus

Grammatices diuisio.

iudicium est. Quo quidem ita seuerè sunt usi ueteres Grammatici, ut non uersus modò censoria quadam uirgula notare, & libros qui falsò uiderentur inscripti, tanquam subdititios summa mouere familia permiserint sibi: sed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec Poëtis legisse satis est. excutiendum omne scriptorum genus: non propter historias modò, sed uerba, quæ frequenter ius ab autoribus sumunt. Tum nec citra Musicæ Grammaticæ potest esse perfectæ, cum ei de metris rhythmisq; dicendum sit. Nec si rationem Syderum ignoret, Poëtis intelligat: qui (ut alia mittam) toties ortu occasuq; signorum in declarandis temporibus utuntur. Nec ignara Philosophiæ, cum propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos ex intima quæstionum naturalium subtilitate repetitos: tum uel propter Empedoclem in Græcis, Varronem ac Lucretium in Latinis: qui præcepta sapientiæ uersibus tradiderunt. Eloquentia quoque non mediocri est opus, ut de unaquaque earum quas demonstrauius rerum dicat propriè & copiosè.

Quò minus sunt ferendi, qui hanc artem ut tenuem ac ieiunam cauillantur: quæ nisi Oratori futuro fundamenta fideliter tegerit, quicquid superstruxeris, corruet: necessaria pueris, iucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ uel sola omni studiorum genere plus habet operis quàm ostentationis. Ne quis igitur tanquam parua fastidiat Grammatices elementa: non quia magnæ sit operæ, Consonantes à Vocalibus discernere, ipsasq; eas in Senuocalium numerum, Mutarumq; partiri: sed quia interiora uelut sacri huius aduentibus, apparebit multa rerum subtilitas, quæ non modo acuerè ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam possit. An cuiuslibet auris est exigere Literarum sonos? Non hercule magis quàm neruorum. At Grammatici saltem omnes in hanc descendit rerum tenuitatem, desint

quas conuio
es habet q
magis -

De literis &
earum pote-
state.

desint ne aliqua nobis necessaria litera, non cum Græca scri-
 binus (tum enim ab iisdem duas mutuamur) sed proprie in x & z.
 Latinis, ut in his seruus & uulgus, Aeolicum digamma desi-
 deratur. Et medius est quidam, u, & i, litera sonus. Non
 enim sic optimum dicimus, ut optimum. Et in here, neque, e,
 plane, neque, i, auditur. An rursus alia redundant, præter
 illam aspirationis F: quæ si necessaria est, etiam contrariam si-
 bi poscit, -I. Et K, quæ & ipsa quorundam nominum nota est.
 Et Q, cuius similis effectus species que, nisi quòd paulum à
 nostris obliquatur. Kappa apud Græcos, nunc tantum in nu-
 mero manet. Et nostrarum ultima X, qua tamen carere po-
 tuimus, si non quæssissemus. Atque etiam in ipsis Vocali-
 bus Grammatici est uidere, an aliquas pro Consonantibus usus
 acceperit, quia iam sicut tam scribitur, & uos ut cos. At quæ
 ut uocales iunguntur, aut unam longam faciunt, ut ueteres
 scripsère, qui geminatione earum uelut apice utebantur: aut
 duas: nisi quis putat etiam ex tribus uocalibus syllabam, quod
 nequit fieri, si non aliqua officio consonantium fungantur.

Queret etiam hoc, Quomodo duabus demum uocalibus in-
 seipsas coeundi natura sit, cum consonantium coeat nulla, nisi
 alteram frangat. Atqui litera, i, sibi insidit. Conijcit enim
 est ab illo iacit. Et, u, quomodo nunc scribitur uulgus &
 seruus. Sciat etiam Cicconi placuisse Aijo Maijamq; geni- In Oratore
 nata, i, scribere. Quod si est, etiam iungetur ut consonans.

Quare discat puer, quid in literis proprium, quid commu-
 ne, quæ cum quibus cognatio. Nec miretur cur ex scamno fiat
 Scabellum: aut à pinna (quod est acutum) securis utrinque
 habens aciem, Bipennis: ne illorum sequatur errorem, qui quia
 à pennis duabus hoc esse nomen existimant, Pinnas auium di- Bipennis.
 ci uolunt. Neque has modò nouerit mutationes, quas affe-
 runt declinatio, aut prepositio, ut secat secuit, cadit exci-
 dit, cædit cecidit, calcat exculcat; & sic à lauando lotus, &

b a inde

inde rursus illotus, & mille alia: sed & quæ à rectis quoque ca-
sibus ætate transierunt. Nam ut Valesij & Fusij in Valerios
Furiosq; uenerunt: ita arbos, labos, uapos etiam & clamor ac
lases, ætatis fuerunt. Et hæc ipsa, s, litera ab his nominibus
exclusa, in quibusdam ipsa alteri successit: nam mertare atque
pultare dicebant. Quin fordeum, sœdusq; , pro aspiratione,
uau simili litera utentes: nam contra Græci aspirare solent: ut

Cic. in Ora-
tore.

pro Fundanio Cicero testem, qui primam eius literam dicere
non posset, irridet. Sed, b, quoque in locum aliarum dedi-
mus aliquando, unde Byrrhus, & Bruges, & Belena. Nec non
eadem fecit ex duello bellum, unde Duellus quidam dicere bel-
los ausi. Quid filatum, stlitesq;? Quid, d, literæ cum, t, quæ-
dam cognatio? Quare minus mirum si in uetustis operibus ur-
bis nostræ, & celebribus templis legantur Alexanter, &
Cassantra. Quid, o, atque, u, permutatæ inuicem? ut Heco-
ba, & notrix, Chulcides, & Pulixena scriberentur: ac ne in
Græcis id tantum notetur, dederont ac probaueront. Sic
δδδωβδς, quem δδδωβδς fecerunt Aeoles, ad Vlyxem deductus est.

Quid? non, e, quoque, i, loco fuit: ut Menerua, & leber, & ma-
gester, & Dijoue & Veioue, pro Dijoui & Veioi? Sed mihi
locum signare satis est. Non enim doceo, sed admoneo doctus-
ros. Inde in syllabas cura transibit, de quibus in Orthogra-
phia pauca adnotabo. Tum uidebit ad quem hoc pertinet,

De partibus
orationis.

quot & quæ sint Partes orationis: quanquam de numero par-
tum conuenit. Veteres enim, quorum fuerunt Aristoteles
atque Theodectes, Verba modo, & Nomina, & Coniunctiones
tradiderunt, uidelicet quod in uerbis uim sermonis, in nomi-
bus materiam: quia alterum est quod loquimur, alterum de quo
loquimur: in coniunctionibus autem eorum complexum esse iu-
dicauerunt: quas coniunctiones à plerisque dici scio: sed hæc ui-
detur ex ουνδδδωβδς magis propria translatio. Paulatim à
Philosophis, maximè Stoicis, auctus est numerus, ac primum
coniunct

coniunctionibus Articuli adiecti: post, Præpositiones: nominibus Appellatio: deinde Pronomen: deinde mistum uerbo Participium: ipsis uerbis Auerbia. Noster Sermo articulos desiderat, ideoq; in alias partes orationis sparguntur. Sed accedit superioribus Interiectio. Alij tamen ex idoneis autoribus octo duntaxat partes secuti sunt, ut Aristarchus, & ætate nostra Palemon: qui Vocabulum, siue Appellationem nomini subiecerunt, tanquam species eius. At ij qui aliud Nomen, aliud Vocabulum faciunt, nouem. Nihilominus fuerunt qui ipsum adhuc Vocabulum ab Appellatione diducere: ut esset Vocabulum, corpus uisu tactuq; manifestum, domus, lectus: Appellatio, cui uel alterum deest, uel utrunque, uentus, cælum, deus, uirtus. Adijcebant & Assueurationem, ut heu: & Attractionem, ut fasceatim: quæ mihi non approbantur. Vocabulum an Appellatio sit $\pi\epsilon\omicron\sigma\eta\gamma\omicron\phi\iota\alpha$, & subiicienda nomini, nec ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo. No-mina declinare & uerba in primis pueri sciunt: neq; enim aliter peruenire ad intellectum sequentium possunt. Quod etiam admonere superuacuum fuerat, nisi ambitiosa festinatione plerique à posterioribus inciperent: & dum ostentare discipulos circa speciosiora malunt, compendio morarentur. At qui si quis & didicerit satis, & (quod non minus deesse interim solet) uoluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera: & ea, quæ sunt duobus omnibusue Cõmunia. Nec statim diligentem putabo, qui Promiscua (quæ & Epicœna dicuntur) ostenderit, in quibus sexus uterque per alterum apparet: aut quæ Fœminina positione mares, aut Neutriali foeminas significant, qualia sunt Murena, & Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atq; subtilis origines nominum, ut quæ ex habitu corporis, Rufos Longosq; fecerunt. Vbi erit aliquid secretius, unde Syllæ, Bruti, Galbæ, Plauti, Pansæ, Scauri, taliaq;. Et ex casu nascentium: hinc Agripæ

Nomen.
Vocabulum.
Appellatio.

Declinatio nominum & uerborum.

Genus epicœnum.

Origines nominum.

pa, & Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt. Et ex
quæ post natos eueniunt, unde Vopiscus. Iam Cottæ, Sci-
piones, Lenates, Serani. Sunt & ex uarijs causis. Gen-
quoque ac loca, & alia multa reperias inter nominum causas.

Sextus & se-
ptimus casus.

Inseruis iam intercidit illud genus, quod ducebatur à domi-
no, unde Marcipores, Publiporesq;. Queratur etiam, sit in
apud Græcos uis quedam Sexti casus, & apud nos quoque
Septimi. Nam cū dico, hasta percussus, non utor ablatiui natura
nec si idem Græcè dicam, datiu (ὁ δόπι). Sed in uerbi
quoque quis est adeo imperitus, ut ignoret Genera, & Qua-
litates, & Personas, & Numeros? Literarij penè ista sunt ludii,
& triuialis scientiæ. Iam quosdam illa turbabunt, quæ de
declinationibus non tenentur. Nam & quedam participia,
an uerbi appellationes sint, dubitari potest: quia aliud alio
loco ualent, ut lectus, & sapiens. Quedam appellationibus
similia, ut fraudator, nutritor. Iam, Itur in antiquam sylvā-
non ne propriæ cuiusdam rationis est? Nam quod initium eim
inuenias? Cui simile, Fletur. Accipimus aliter, ut,

Aeneid. 6.

Terent. in
And.
Aeneid. 10.
Eclog. 1.

Panditur interea domus omnipotētis olympi. Aliter, ut,
-Totis vsque adeo turbatur agris-

Est etiam quidā tertius modus, ut, Vrbs habitatur: unde &
Campus curritur, Mare nauigatur. Pransus quoque at que
Potus, diuersum ualent quàm indicant. Quid? quòd multa
uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quedam
etiam mutantur, ut fero in præterito. Quedā tertiæ demum
personæ figura dicuntur, ut licet, piget. Quedam simile quide-
dam patiuntur uocabulis in aduerbium transeuntibus. Nam
ut noctu & diu, ita & dictu & factu. Sunt enim hæc quoque
uerba participialia quidem, non tamen qualia dicto factoque.

De Virtutibus & Vitijs Orationis. CAP. V.

Iam cum omnis Oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut
dilucida, ut ornata sit: quia dicere aptè (quod est præcipuū)

plurimè

plerique ornatui subiiciunt: totidem uitia, quæ sunt supradictis contraria, emendatè loquendi regula (quæ Grammatices prior est pars) examinet. Hæc igitur Verbis aut singularis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo: nam duplex eorum intellectus est: Alter, qui omnia per quæ sermo neclitur, significat: ut apud Horatium,

Verborum duplex intellectus.

In Arte.

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Alter, in quo est una pars orationis, lego, scribo. Quam uitantes ambiguitatem quidam dicere maluerunt, uoces, dictiones, locutiones. Singula sunt, aut Nostra, aut Peregrina: aut Simplicia, aut Composita: aut Propria, aut Translata: aut Usitata, aut Ficta. Vni uerbo uitium sæpius quàm uirtus inest. Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime, nihil tamen horum nisi in complexu loquendi serièq; contingit. Laudamus enim uerba bene rebus accommodata. Sola est quæ notari possit uelut uocalitas, quæ ὀνομαστικὰ dicitur: cuius in eo delictus est, ut inter duo quæ idem significant, actantundem ualent, quod melius sonet, malis. Prima Barbarismi ac Solæcismi fœditas absit. Sed quia interim excusantur hæc uitia, aut Consuetudine, aut Autoritate, aut Vetustate, aut deniq; Vicinitate uirtutum (nam sæpe à figuris ea separare difficile est) ne quem tam lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud tenuè discrimen Grammaticus intendat: de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Intermittit uerum quod sit singularis uerbis, sit Barbarismus. Occurrit mihi forsitan aliquis, Quid hic promisso tanti operis dignum? aut quis hoc nescit, alios Barbarismos scribendo fieri, alios loquendo? quia quod male scribitur, male etiam dici necesse est: qui uitiosè dixerit, non utiq; & scripto peccat. Illud prius, adiectione, detractio, immutatione, transmutatione: hoc secundum, diuisione, complexione, aspiratione, sono contineri? Sed ut parua sint hæc, pueri docentur adhuc, & Grammaticos

Euphonia

Lib. 9. cap. 7.

Barbarismus.

maticos officij sui commonemus. Ex quibus si quis erit plerumque impolitus, & uestibulum modo artis huius ingressus, intra haec quae profitentium commentariolis uulgata sunt, consistet: deinde ceteriores multa adijcient, uel hoc primum, quod Barbarismum pluribus modis accipimus. Vnum, gente: quale sit, si quis Afrum uel Hispanum Latinae orationi nomen inserat: ut ferunt quo rotae uinciuntur, dici solet Canthus, quanquam eo tanquam recepto utitur Persius: sicut Catulus Ploxenum circa Padum inuenit. Et in oratione Labieni (sive illa Cornelij Galli est) in Pollione, Casnar affectator, è Gallia ductum est. Nam Mastrucam, quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dixit. Alterum genus Barbarismi accipimus, quod fit animi natura: ut à quo insolenter quid, aut minaciter, aut crudeliter dictum sit, barbarè locutus existimetur. Tertium est illud uitium Barbarismi, cuius exempla uulgò sunt plurima, sibi etiam quisque fingere potest: ut uerbo cui libebit, adijciat literam syllabam uel uel detrahat: aut aliam pro alia, aut eandem alio quàm rectum est loco ponat. Sed quidam ferè in iactatione eruditionis sumere illa ex poetis solent, & autores quos praelegunt, criminantur.

Scire autem debet puer, haec apud scriptores carminum, aut uenia digna, aut etiam laude duci: potiusque illa docendi erum minus uulgata. Nam duos in uno nomine faciebat Barbarismos. Tincia Placentinus (si reprehendenti Hortensio credimus) Praeculam pro Pergula dicens: & immutatione, cum c, pro, g, ut eretur: & transmutatione, cum r, praepoheret, e, antecedenti. At in eadem uitij geminatione Metieo Suffetieo dicès Ennius, poetico iure defenditur. Sed in prosa quoque est quaedam iam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipsi Canobon uocant. Et Tharsomenum pro Thrasumeno multi autores, etiam si est in eo transmutatio, uendicauerunt, similiter alia. Nam siue est falsum assentior, Sisenna dicit Assentio, multique & hunc & analogiam secuti: siue illud uerum est, haec

Satyr. 5.
Ad Aemil.

In oratione
pro Scauro, &
de prouincijs
Consulatib.

Ex Cicer. in
Bruto.

Gellius lib. 2.
cap. 24.

hæc quoq; pars consensu defenditur. At ille pexus pinguisq; doctor, aut illic detractioem, aut hic adiectionem putabit.

Quid? quod quædam quæ singula proculdubio uitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur? Nam dua & tre & podo, diuersorum generum sunt Barbarismi: at duapondo & trepodo usq; ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & rectè dici Messala confirmat. Absurdum forsàn uideatur dicere, Barbarissimum, quod est unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera, sicut Solœcismum: Scala tamen & Scopa, contraq; Hordea & Musta, licet literarum mutationem, detractioem, adiectionem non habeant, nõ alio uitiosa sunt, quàm quod pluralia singulariter, & singularia pluraliter effertur. Et glaudia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare contentus sum, ne arti culpa quorundam peruicacium perplexa, uidear & ipse questionè addidisse. Plus exigunt subtilitatis quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorum tradi scripto non possunt, nisi cum in uersus inciderunt, ut διαίρεσις Europai: & ei contrarium uitium, quod σωμαίρεσις & σωμαρίφλω Græci uocant, nos Complectionem dicimus: qualis est apud P. Varronem,

Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam si esset prosa oratio, easdè literas enūciare ueris syllabis licebat. Præterea quæ fiūt spatio, siue cū syllaba correpta producitur: ut, Italiã fato profugus— seu longa corripitur: ut, Aeneid. 1.

Vnius ob noxam, & furias— extra carmen non deprehendas: sed nec in carmine uitia ducenda sunt. Illa uero non nisi aure exiguntur, quæ fiunt per sonos: quanquam per aspirationem, siue adijcitur uitiosè, siue detrahitur, apud nos potest quæri an in scripto sit uitium, si, h, litera est, non nota. H, aspiratio

Cuius quidem ratio mutata cum temporibus est sæpius. Paracissimè ea ueteres usi etiam in uocalibus, cum œdos, ircosq; dicebant. Diu deinde obseruatum, nec consonantibus aspira-

re.
retur,

De accentuum
ratione.

retur, ut in Graccis & triumphis. Erupit breui tempore ni-
mius usus, ut Chorona, Chenturiones, Præchones adhuc qui-
busdam inscriptionibus maneat. Qua de re Catulli nobile e-
pigramma est. Inde durat ad nos usque, Vehementer, & Com-
prehendere, & Mihi: nam Mehe quoque pro mee, apud an-
tiquos Tragœdiarum præcipuè scriptores in ueteribus libris
inuuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est per Tenores,
quos quidem ab antiquis dictos Tonores comperi, ut uidelicet
declinato à Græcis uerbo, qui τόνος dicunt: uel Accentus, quas
Græci ἄκρον αἰσῆς uocant, cum acuta & grauis alia pro alia po-
nitur, ut in hoc, Càmillus, si acuitur prima: aut grauis pro fle-
xa, ut Cêthegus, & hic prima acuta: nam sic media mutatur.
Aut flexa pro graui, ut apice circumducta sequente. quam ex
duabus syllabis in unam cogentes, & deinde flectentes, dupli-
citer peccant. Sed id sæpius in Græcis nominibus accidit, ut
Atreus, quem nobis iuuenibus doctissimi senes acuta prima di-
cere solebant, ut necessariò secunda grauis esset. Item Térei,
Néreiq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterum scio iam quos-
dam eruditos, nonnullos etiam Grammaticos sic docere ac lo-
qui, ut propter quædam uocum discrimina, uerbum interim
acuto sono finiant: ut in illis,

Aeneid. 4.

—Quæ circum littora, circum Piscosos scopulos—
ne si grauem posuerint secundam, circus dici uideatur, non
circuitus. Item Quantum, quale, interrogantes, graui: com-
parantes, acuto tenore concludunt. Quod tamen in aduerbijs
ferè solis, ac pronominijs uendicant: in cæteris ueterem
legem sequuntur. Mihi uidetur conditionem mutare, quòd
his locis uerba coniungimus. Nam cum dico, Circum litto-
ra, tanquam unum enuncio, dissimulata distinctione: itaq; tan-
quam in una uoce, una est acuta. Quod idem accidit in illo,

Aeneid. 1.

—Troie qui primus ab oris.
Euenit ut metri quoque conditio mutet accentum, ut,

—Pecudes

—Pecudes pictæq; uolūcres.

Nam uolūcres, media acuta legam, quia etsi natura breuis, tamen positione longa est, ne faciat Iambum, quem non recipit uersus Heroicus. Separata uero hæc, à præcepto nostro non recedent: aut si consuetudo uicerit, uetus lex sermonis abolebitur. Cuius difficilior apud Græcos obseruatio est, quia plura illis loquendi genera, quas διαλέξεις uocant: & quod aliàs uitiosum interim, aliàs rectum est: apud nos uero breuissima ratio. Namq; in omni uoce, acuta intra numerum trium syllabarum continetur: siue hæ sint in uerbo solæ, siue ultimæ: & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porro, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit. Eodem loco breuis utique grauem habebit sonum: ideoq; positam ante se, id est ab ultima tertiam acuet. Est autem in omni uoce utique acuta: sed nunquam plus una, nec ultima unquam: ideoq; in dissyllabis prior. Præterea nunquam in eadem, flexa & acuta, quia eadem flexa, ex acuta: itaque neutra claudet uocem Latinam. Ea uero quæ sunt syllabæ unius, erūt acuta aut flexa, ne sit aliqua uox sine acuta. Et illa per sonos accidunt, quæ demonstrari scripto non possunt, uitia oris, & linguæ. ἰωτανισμὸς, λαμβδανισμὸς, & ἰχνοφωνία, & πλατειασμὸς; feliciores fingendis nominibus Græci uocant: sicut κρηνοσμία, cum uox quasi in recessu oris *auditur. Sunt etiam proprii *diuiditur quidam & ineuitabiles soni, quibus nonnunquam nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de quibus supra diximus, uitijs, erit illa quæ uocatur ῥηθόπεια, id est emendata ῥηθόπεια. cum suauitate uocum explanatio. nam sic accipi potest recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus sunt, quorum est Solæcisimo De Solæcisimo per digressio- nem.

qui contextu, uel complexu orationis accidere eū confitentur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi possit, in uerbo esse uitium, non in sermone contendunt: cum siue Amara cor- Eclog. 6. ticis,

Georgic.^{2o} *ticis, siue Medio cortice, per genus facit Solœcismum. quorū neutrum quidem reprehendo, cum sit utriusq; Vergilius auctor. Sed fingamus utrumlibet non rectè dictū: mutatio uocis alterius, in qua uitium erat, rectam loquendi rationem sic rededit, ut amari corticis fiat, uel media cortice. quod manifestæ calumniæ est. neutrum enim uitiosum est separatim: sed compositione peccatur, quæ iā sermonis est. Illud eruditius queritur, An in singulis quoq; uerbis possit fieri Solœcismus: ut si unum quis ad se uocans dicat, Venite: aut si plures à se dimittens, ita loquatur, Abi aut discede. Nec non cum responsum ab interrogatione dissentit: ut si dicenti, Quem uideo? ita occurras, Ego. In gestu etiam nonnulli putant idem uitium inesse, cum aliud uoce, aliud nutu uel manu demonstratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq; plane dissentio. nam id fateor posse accidere uoce una, non tamen aliter, quàm si sit aliquid quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur, ut Solœcismus ex complexu fiat eorum quibus res significantur, & uoluntas ostenditur. Atq; ut omnem effugiam cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nūquam in solo uerbo. Per quot autem, & quas accidat species, non satis conuenit. qui plenissimè, quadripertitam uolunt esse rationem, nec aliam quàm Barbarismi: ut fiat Adiectione, ut, Veni de Susis in Alexandriam: Detractione, Ambulo uiam, Aegypto uenio, Ne hoc fecit: Trāsmutatione, qua ordo turbatur, Quoq; ego, Enim hoc uoluit, Autem non habuit. Ex quo genere an sit Igitur, in initio sermonis positum, dubitari potest: quia maximos auctores in diuersa fuisse opinionem uideo, cum apud alios sit etiam frequēs, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam diducunt à Solœcismo, & adiectionis utium πλεονασμὸν, detractionis ἐκπτώσις, inuersionis ἀναστροφὴν uocant. quæ si in speciem Solœcismi cadant, ὑπερβατόν quoque appellari eodem modo posse. Immutatio sine controuersia est, cum aliud pro alio ponitur.*

Solœcismi
species 4.

nitur. Id per omnes orationis partes deprehenditur: frequentissime in uerbo, quia plurima huic accidunt. ideoq; in eo fiunt Solæcismi per genera, tempora, personas, modos, siue cui statutus eos dici, seu qualitates placet, uel sex, uel, ut alij uolunt, octo, (nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot species eorum quidque, de quibus supra dictum est, diuiseris) præterea numeros, in quibus nos singularem ac pluralem habemus, Græci & δικόν, quanquam fuerunt qui nobis quoque adijcerent Dualem, scripsère, legère: quod euitandæ asperitatis gratia mollitum est, ut apud ueteres pro malè merèris, malè merère. ideoq; quod uocant Duale, in illo solo genere consistit: cum apud Græcos & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur, & sic quoque rarissimus eius sit usus: apud nostrorum uerò neminem hæc obseruatio reperitur: quin è contrario,

Deuenere locos— & Conticuere omnes— & Aen. 1. & 6.
Aeneid. 2.

Consedere duces— aperte nos doceant, nihil horum ad duos pertinere. Dixere quoq; , quanquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronuntiet. Quid? non Liuius circa initia statim primi libri, Tenere, inquit, arcem Sabini? Et mox, In aduersum Romani subiere? Sed quem potius ego quàm M. Tullium sequar? qui in Oratore, Non reprehendo, inquit, scripsere: scripserunt esse uerius sentio. Similiter in uocabulis & nominibus fit Solæcismus genere, numero, propriè autem casibus. Quicquid eorum alteri succedet, huic parti subiungatur licet per comparationes & superlaciones, itemq; in quibus patrium pro possessiuo dicitur, uel contra. Nam uitium quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolum, erunt qui Solæcismum putent, quia pro nomine integro positum sit diminutum. Ego dubito an id improprium potius appellem, significatione enim deerat. Solæcismi porro uitium non est in sensu, sed in complexu. In par-

c ticip

ticipio per genus, & casum, ut in uocabulo: per tempora, ut in uerbo: per numerum, ut in utroq; peccatur. Pronomen quoque genus, numerum, casus habet: quæ omnia recipiunt huiusmodi errorem. Fiunt Solæcismi, & quidem plurimi, per partes orationis: sed id tradere satis non est, ne ita demum uitium esse credat puer, si pro alia ponatur alia: ut uerbum ubi nomē esse debuerit, uel aduerbium ubi pronomē, & similia. Nam sunt quædam cognata, ut dicunt, id est, eiusdem generis, in quibus quæ alia specie quàm oportet utetur, non minus quàm ipso genere permutato, deliquerit. Nam & An, & Aut, cōiunctiones sunt: male tamē interrogas, hic aut ille sit. Et Ne, ac Non, aduerbia: qui tamē dicat pro illo, Ne feceris, Non feceris, in idem incidat uitium: quia alterum negandi est, alterū uetandi. Hoc amplius,

An, aut.
Ne, non.

Intro, intus. Intro & Intus, unius loci aduerbia: Eo tamen intus, & Intro sum, Solæcismi sunt. Eadem in diuersitate pronominum, interiectionum, præpositionum accident. Est enim Solæcismus, in oratione comprehensionis unius sequentium ac priorum inter se inconueniens positio. Quædam tamē & faciem Solæcismi habent, & dici uitiosa nō possunt, ut Tragœdia Thyestes, & ludi Floralia ac Megalesia: quanquam hæc sequenti tēpore interciderunt, nunquam aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequentiora quidem apud poëtas, sed Oratoribus quoq; permixta. Verum Schema ferè habebit aliam quam rationem, ut docebimus eo quem paulò antè promissimus loco. Sed hoc quoque quod Schema uocatur, si ab aliquo per imprudentiam factum erit, Solæcismi uitio non carebit. In eadem specie sunt, sed Schemate carent, ut supra dixi, nomina fœminina, quibus mares utūtur: & neutralia, quibus fœmina. Hactenus de Solæcismo. Neq; enim artem grammaticam componere aggressi sumus: sed cum in ordinē incurreret, inhonoratam transire nolimus. Hoc amplius, ut institutum ordinē sequar, Verba aut Latina aut Peregrina sunt. Peregrina poro

Peregrina
uerba.

ro ex

ro ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, uenerunt. Taceo de Tuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoq; nam ut eorum sermone utentem Vestium Lucilius insectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Liuius Patuinitatem: licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima Gallica ualuerunt, ut Rheda, ac Petoritum: quorum altero Cicerone tantum, altero Horatius utitur. Et* Mappam, usitatū Circo quoq; nomen, Pœni sibi uendicant: & Gurdos, quos pro stolidis accipit uulgus, ex Hispania duxisse originem audiui. Sed hæc diuisio mea ad Græcum sermonem præcipuè pertinet: nam & maxima ex parte Romanus inde conuersus est. & confessis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt: sicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæstio exoritur, An eadem ratione per casus duci externa, qua nostra, conueniat. Ac si reperiās Grammaticum ueterum amatorem, neget quicquā ex Latina ratione mutandū: quia cum sit apud nos casus ablatiuus, quem illi non habent, parum conueniat cum uno casu nostro quinque Græcis uti. Quinetiam laudet uirtutem eorum, qui potentiores facere linguam Latinam studebant, nec alienis egere institutis fitebantur. Inde Castorem media syllaba producta pronuntiarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem quas Castor literas exit. & ut Palamo, ac Thelamo & Plato (nam sic cum Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerūt: quia Latinum quod, o, & n, literis finiretur, nō reperiēbant. Ne in, a, quidem atq; s, literas exire temere masculina Græca nomina recto casu patiebantur: ideoq; & apud Coelium legimus, Pelia Cincinnatus: & apud Messalam, Bene fecit Euthia: & apud Ciceronem, Hermagora. Ne miremur quod ab antiquorum plerisque Aenea & Anchisa sit dictus. Nam si ut Mœcenās, Suffēnās, Asprenās dicerentur, genitiuo casu non, e, litera, sed tis, syllaba terminarentur. Inde Olympo & Tyranno acutam mediam syllabam

Pro Mil.
Sermon. r.
Saty. 6.
Martial. li. 12.
*mapalia

Rhet. 1. & in
Bruto.

dederunt, quia duabus longis sequētib; primam breuem acti
 noſter ſermo non patitur. Sic genitiuus Achilli & Vlyſi ſe-
 cit, ſic alia plurima. Nunc recentiores inſtituerunt Græcis no-
 minibus Græcas declinationes potius dare: quod tamen ipſum
 non ſemper fieri poteſt. Mihi autem placet Latinam rationem
 ſequi quouſq; patitur decor. Neq; enim iam Calypſonem dix-
 rim, ut Iunonem: quanquam ſecutus antiquos C. Caſar utitur
 hac ratione declinandi. Sed autoritatem conſuetudo ſuperauit.
 In cæteris quæ poterunt utroq; modo non indecenter efferri,
 qui Græcam figuram ſequi malit, nō Latinè quidem, ſed citra
 reprehensionem loquetur. Simples uoces, prima poſitio-
 ne, id eſt, natura ſua conſtant. Compoſitæ, aut præpoſitioni-
 bus ſubiunguntur, ut Innocens: interdum repugnantibus inter
 ſe duabus, quale eſt Imperterritus: alioqui poſſunt aliquando
 continuari duæ, ut Incompoſitus, Reconditus, & quo Cicero
 utitur, Subabſurdum. Aut è duobus quaſi corporibus coale-
 ſcunt, ut Maleficus. Nam ex tribus noſtræ utique linguæ non
 conſeſſerim: quamuis Capſis Cicero dicat compoſitum eſſe ex
 cape, ſi, uis: & inueniantur qui Lupercalia æquè tres partes
 orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum. nam Suo-
 uetauralia iam perſuaſum eſt eſſe ex ſue oue & tauro. Et ſane
 Odyſſ. 9. ita ſe habet ſacrum, quale apud Homerum quoque eſt. Sed hæc
 non tam ex tribus, quam ex particulis trium coëunt. Cæte-
 rum etiam ex præpoſitione & duobus uocabulis durè uide-
 tur ſtruxiſſe Pacuuius,

Nerei repandiroſtrum, incuruiceruicum pecus.

Iunguntur autem aut ex duobus Latinis integris, ut, Su-
 perſui, Subterfugi: quanquam ex integris an compoſita ſint,
 queritur: aut ex integro & corrupto, ut Maleuolus: aut ex
 corrupto & integro, ut Noctiuagus: aut duobus corruptis, ut
 Pedifequus: aut ex noſtro & peregrino, ut Biclinium: aut con-
 trā, ut Epitogium, & Anticato: aut ex duobus peregrinis, ut
 Epirod

2. de Orat. &
 alibi.
 In Orat,

Odyſſ. 9.

Epicedium. Nam cum sit præpositio in Græca, redda Gallicū, nec Græcus tamen nec Gallus utitur composito: Romani suum ex alieno utroq; fecerunt. Frequenter autem præpositiones quoq; copulatio ista corrumpit, inde Abstulit, Aufugit, Amisit, cum præpositio sit, Ab, sola: & Coit, cum sit præpositio, Con: sic Ignavi & Erepti, & similia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus succedit: nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus: ideoq; cum κρυπταὺς χεῖρα mirati sumus, incuruicercuicum uix à risu defendimus. Propria sunt uerba, cum id significant, in quod primum denominata sunt. Translata, cum alium natura intellectum, alium loco præbent. Usitata, ut utimur. Noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata, etiam in iocos exeunt. Audendum tamen: nanq;, ut Cicero ait, etiam quæ primò dura uisa sunt, usu molliuntur. Sed minime nobis concessa est ὀνομασποικίλα. quis enim ferat siquid simile illis merito laudatis, λίγξε βίος, & σίξ ὀφθαλμὸς, fingere audeamus? Iam ne Balare quidem aut Hinnire fortiter dicemus, nisi iudicio uetustatis niterentur.

Cicero in Bruto.

Propria.

Translata.

Usitata.

Noua.

Cic. 1. de natu

ra Deor.

Hom. 2.

Iliados.

Odyss. 1.

De quatuor quibus sermo constat. CAP. VI.

Est etiam sua loquentibus obseruatio, sua scribentibus. Sermo constat Ratione, Vetustate, Autoritate, Consuetudine.

Rationem præstat præcipuè Analogia, nonnunquã & Etymologia. Vetera maiestas quædam, & ut sic dixerim, religio commendat. Autoritas ab Oratoribus uel Historicis peti solet. Nam Poëtas metri necessitas excusat, nisi siquando nihil impediète in utroq; modulatione pedum, alterum malunt: qualia sunt, —Imo de stirpe recisum. &

Aeneid. 11.

Eclog. 3.

Eclog. 3.

Aëriæ quò congefserè palumbes. & —Silice in nuda. & similia: cum summorum in eloquentia uirorum iudicium pro ratione, & uel error honestus est magnos duces sequentibus. Consuetudo uero, certissima loquendi magistra: utendumq;

Consuetudo,

- dumq; planè sermone, ut numo, cui publica forma est. Omnia tamen hæc exigunt acere iudicium: Analogia præcipuè, quam proximè ex Græco transferentes in Latinum, Proportionem uocauerunt. Eius hæc uis est, ut id quod dubium est, ad aliquid simile, de quo non quæritur, referat: ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici uia, Comparatione similium in extremis maximè syllabis, (propter quod ea quæ sunt è singulis, negantur debere rationem) & Diminutione. Comparatio in nominibus, aut genus deprehendit, aut declinationem: Genus, ut si quærat, Funis masculinum sit, an foemininum, simile illi sit panis: Declinationem, ut si ueniat in dubium, hac domu dicendum sit an hac domo, & domuum an domorum, similia sint domus, anus, manus. Diminutio genus modò de- tegit. Et ne ab eodem exemplo recedam, funem masculinum esse, funiculus ostendit. Eadem in uerbis quoq; ratio comparationis: ut si quis antiquos secutus seruire breui media syllaba dicat, deprehendatur uitiosè loqui, quòd omnia quæ, e, &, o, literis fatendi modo terminantur, eadem si in infinito, e, literam media syllaba acceperunt, utiq; productam habent, Prandeo pendeo spondeo, prandère pendère spondère. At quæ, o, solam habent, dummodo per eandem literam in infinito exeant, breuia fiunt, lego dico curro, légere dicere currere, etiam si est apud Lucilium,

Feruit aqua, & feruet: feruit nunc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditissimi liceat: si feruit putat illi simile currit & legit, feruo dicetur, ut curro & lego: quod nobis inauditum est. Sed non est hæc uera comparatio: nam feruit illi est simile seruit: quam proportionem sequenti dicere necesse est seruire, ut seruire. Prima quoq; aliquando positio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me

Pepigi. qui reprehenderant quòd hoc uerbo usus essem Pepigi. Nam id quidem dixisse summos autores confitebantur, rationem tamen

men negabant permittere: quia prima positio Paciscor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito Pactus sum. Nos præter auctoritatem Oratorum atq; Historicorum, Analogia quoq; dictum tuebamur. Nam cum in x i i. Tabulis legeremus, Ni ita pagunt: inueniebamus simile huic cadunt. Inde prima positio, etiam si uetustate exoleuerat, apparebat pago, ut cado: unde non erat dubium, sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus non per omnia duci Analogiæ posse rationem, cum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quædã sine dubio conãtur eruditi defendere, ut cum deprehensum est, lepus & lupus simili positioe, quantũ casibus numerisq; dissentiunt: ita respondet, nõ esse paria, quia lepus epicœnũ sit, lupus masculinum. quanquã Varro in eo libro quo initia urbis Romæ enarrat, lupum fœminã dicit, Ennium Pictoremq; Fabium secutus. Illi autem iisdem cum interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat: illud nomen positum, hoc ad aliquid esse contendunt. Præterea quoniam utrunq; à Græcis ductum sit, ad eam rationem recurrunt, ut πατὴρ patris, κάπρη apri faciat. Illa tamen quomodo effugient, ut nomina quamuis fœminina singulari nominatiuo us finita, nunquam genitiuo casu in ris syllabam terminantur, faciat tamen Venus Veneris? Item cum, es, literis finita per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadem ris syllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris? Quid, non quæ tota positionis eiusdem, in diuersos flexus exeunt? cum Alba faciat Albanos & Albenses, Volo uolui & uolau. Nam præterito quidem tempore uariè formari uerba prima persona, o, litera terminata, ipsa Analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, spondeo sponondi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudau. Non enim cum primum fingerentur homines, Analogia demissa cælo formam loquendi dedit: sed inuenta est postquam loquebantur, & notatum in sermone, quid quo modo caderet. itaq; non ratione

nititur, sed exemplo: nec lex est loquendi, sed obseruatio: ut ipsam Analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo. Inhererent tamen quidam molestissima diligentiae peruersitate, ut audaciter, potius dicant quam audacter, licet omnes oratores aliud sequantur: & emicauit, non emicuit: & conire, non coire. His permittamus & audiuisse, & sciuisse, & tribunale, & facilliter, dicere. frugalitas quoque sit apud illos, non frugi: nam quo alio modo fiat frugalitas? Idem centum millia nummum, & fidem deum, ostendant duplices solœcismos esse, quando & casum mutant & numerum. Nesciebamus enim, ac non consuetudini & decori seruebamus: sicut in plurimis, quæ Tullius in Oratore diuine, ut omnia, exequitur. Sed Augustus quoque in epistolis ad Caium scriptis emendat, quod is calidum dicere quam caldum malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, & ut ipse Græco uerbo significauit, πρὸς ἄλλοις. At qui hanc quidam ἁρθοπέπαι solam putant, quam ego minime excludo. Quid enim tam necessarium, quam recta locutio? Immo inherendum ei iudico quoad licet, diu etiam mutantibus repugnandum: sed oblita atque abrogata retinere, insolentia cuiusdam est, & friuola in paruis iactantia. Multum enim literatus, qui sine aspiratione & producta secunda syllaba salutaui, auete (est enim) & caleface dixerit potius quam quod dicimus, & conseruauisse: his adijciat face & dice, & similia.

*sed adiacet Recta est hæc uia: quis negat? *sed alia est & mollior, & magis mollior gis trita. Ego tamen non alio magis angor, quam quod obliquis casibus ducti, etiam primas sibi positiones non inuenire, sed mutare permittunt: ut cum Ebur & Robur, ita dicta ac scripta in summis autoribus, in, o, litera secunda syllabæ transferunt, quia sit Roboris & Eboris: Sulfur autem & Guttur, u, literam in genitiuo seruent: ideoque etiam Iecur & Femur controuerfiam fecerunt, quod non minus est licentiosum, quam si Sulfuri & Gutturi subijcerent in genitiuo literam, o, mediam, quia

Aul. Gell. lib.
13. cap. 7.

Gniphogrammaticus, quem & Cicero, teste Tranquillo audiit.

quia esset Eboris & Roboris: sicut Antonius Gniphogrammaticus, qui Robur quidem & Ebur atque etiam Marmor fatetur esse, uerum fieri uult ex his Robura, Ebura, Marmura. Quod si animaduertent literarum affinitatem, scirent sic ab eo quod est robur, Roboris fieri, quomodo ab eo quod est, miles limes, militis limitis: iudex uindex, iudicis uindicis: & quae supra iam attigi. Quid? non similes quoque (ut dicebam) positiones, in longe diuersas figuras per obliquos casus exeunt? ut uirgo, Iuno, fusus, lusus, cuspis, puppis, & mille alia: cum illud etiam accidat, ut quaedam pluraliter non dicantur, quaedam contra singulari numero, quaedam casibus careant, quaedam à primis statim positionibus tota mutantur, ut Iupiter. Quod uerbis etiam accidit, ut fero, tuli: cuius praeteritum perfectum, & ulterius non inuenitur. Nec plurimum refert, nulla haec, an praedura sint. Nam quid progenies genitiuo singulari, quid spes plurali faciet? Quomodo autem quire & ire, uel in praeterita faciendi modo, uel in participia transibunt? Quid de alijs dicam, cum senatus senatus senatui, an senatus senati senato faciat, incertum sit? Quare mihi non inuenistè dici uideatur, Aliud esse Latine, aliud grammaticè loqui. Ac de Aetymologia uel nimium. Etymologia, quae uerborum originem inquirat, à Cicerone dicta est Notatio, quia nomen eius apud Aristotelè inuenitur $\sigma\iota\mu\beta\omicron\lambda\omicron\gamma\eta$, quod est nota: nam uerbum ex uerbo ductum, id est Veriloquium, ipse Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui uim potius intuiti, Originationem uocet. Haec habet aliquando usum necessarium, quoties interpretatione res de qua quaeritur, eget: ut cum M. Caelius se esse hominem frugi uult probare, non quia abstinentis sit (nam id ne mentiri quidem poterat) sed quia utilis multis, id est fructuosus, unde sit dicta Frugalitas. Ideoque in definitionibus assignatur Etymologiae locus. Nonnunquam etiam barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum Triquetram dici Siciliam an Triquedram, Mer-

De Etymologia.
In Top.
 $\pi\epsilon\pi\iota\ \epsilon\gamma\mu\iota\epsilon\lambda\omicron\varsigma$

Cic. 3. Tusco

Frugalitas.

Cic. in Orato,

diem an Medidiam oporteat, quæritur, aliâq; quæ consuetudini seruiunt. Continet autem in se multam eruditionem, siue illa ex Græcis orta tractemus, quæ sunt plurima, præcipueq; Aëolica ratiõe, cui est sermo noster similimus, declinata: siue ex historiæ ueterum notitia nomina hominum, locorũ, gētium, urbium requiramus: unde Bruti, Publicolæ, Pici: cur Latium, Italia, Beneuentum: quæ Capitolium, collem Quirinalem, & Argiletum appellandi ratio. Iam illa minora, in quibus maxime studiosi eius rei fatigantur, qui uerba paulum declinata, uariè & multipliciter ad *ueritatem reducunt, aut correctis, aut porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis syllabis'ue. Inde prauis ingenijs ad fœdissima usq; ludibria labuntur, Sit'ne Consul à consulendo, an à iudicando. Nam & hoc Consulere ueteres uocauerunt: unde adhuc remanet illud, Rogat, boni consulas, id est, bonum iudices. Senatui nomen dederit ætas: nam ijdem Patres sunt. & Rex, & Rector, & alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulæ, regulæq; & similia huius rationem. Iam sit & Clas̄is à calando, & Lepus leuipes, & Vulpes uolipes: etiam'ne à contrarijs aliqua sinemus trahi? ut Lucus, quia umbra opacus parum luceat: & Ludus, quia sit longissimè ab usu: & Dis, quia minimè diues? Etiam'ne Hominem appellari, quia sit humo natus? quasi uero non omnibus animalibus eadem origo: aut illi primi mortales antè nomen imposuerint terræ, quàm sibi. Et Verba, ab aëre uerberato? Pergamus, sic perueniemus eousq; ut Stella, luminis stilla credatur: cuius Etymologia autorem, clarum sanè in literis nominari in ea parte qua à me reprehenditur, inhumanum est. Qui uero talia libris complexi sunt, nomina sua ipsi inscripserunt: ingenioseq; sibi uisus est. *Caius Granius Cœlibes dicitur ueluti Cœlites, quod onere grauisimo uacent, idq; Græco argumento. Nōdēs enim eadem de causa dici affirmat. Nec ei credit Modestus inuentione. nam quia Cœlo Saturnus genitalis

* ἰτυμοφ.

Consulere.

*Caninius, legit Valla in Dialecticis, alij Gabinius. C. Iginus legendum puto.

runt: ingenioseq; sibi uisus est. *Caius Granius Cœlibes dicitur ueluti Cœlites, quod onere grauisimo uacent, idq; Græco argumento. Nōdēs enim eadem de causa dici affirmat. Nec ei credit Modestus inuentione. nam quia Cœlo Saturnus genitalis

abscondit

absciderit, hoc nomine appellatos, qui uxore careant. At L.
 Aelius Pituitam, quia petat uitam. Sed cui non post Varronem Lib. 4. de lin-
 gua Latina.
 sit uenia? qui Agrum, quòd in eo agatur aliquid: & Graculos,
 quia grègati uolent, dictos Ciceroni persuadere uoluit? cum
 alterum ex Græco sit manifestum duci, alterum ex uocibus
 auium. Sed huic tanti fuit uertere, ut Merula, quia sola uolat,
 quasi mera uolans nominaretur. Quidam non dubitauerunt
 Etymologiae subijcere omnem nominis causam: ut ex habitu, Cap. 4.
 quemadmodum dixi, Longos & Rufos: ex sono strepere, mur-
 murare: etiam deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox: & com-
 posita pleraq; his similia, quæ sine dubio aliunde originem
 ducunt, sed arte non egent: cuius in hoc opere non est usus,
 nisi in dubijs. Verba à uetustate repetita, non solùm magnos Vetusta uerba,
 & quatenus ijs
 utendum.
 assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem ali-
 quam, non sine delectatione: nam & auctoritatem antiquitatis
 habent: & quia intermissa sunt, gratiam nouitati similem pa-
 rant. Sed opus est modo, ut neq; crebra sint hæc, neq; mani-
 festa: quia nihil est odiosius affectatione: nec utiq; ab ultimis
 & oblitteratis repetita temporibus, qualia sunt Toper, & An-
 tigerio: & Exantlare, & Prosapia, & Saliorum carmina uix
 sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa mutari uetat religio,
 & consecratis utendum est. Oratio uerò, cuius summa uirtus
 est perspicuitas, quàm sit uitiosa, si egeat interprete? Ergo ut
 nouorum optima erunt maximè uetera, ita ueterum maxi-
 mè noua. Similis circa auctoritatem ratio. Nam si potest uide- Autoritas.
 ri nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ summi autores tra-
 diderunt, multum tamen refert non solùm quid dixerint, sed
 etiam quid persuaserint. Neq; enim Tuburcinabundum &
 Lurcabundum iam in nobis quisquam ferat, licet Cato sit au-
 tor: nec hos Lodices, quanquam id Pollioni placet: nec Gladio
 la, atqui Messala dixit: nec Parricidatum, quod in Cælio uix
 tolerabile uidetur: nec Collos mihi Caluus persuaserit: quæ
 nec ipsi

Cōsuetudo, de
qua uide Gel-
liū lib. 1. ca. 1.

nec ipsi iam dicerent. Superest igitur Consuetudo: nam fuerit penè ridiculum, malle sermonem quo locuti sunt homines, quam quo loquantur. Et sanè quid est aliud uetus sermo, quam uetus loquendi consuetudo? Sed huic ipsi necessarium est iudicium, constituendumq; in primis id ipsum, quid sit, quod consuetudinem uocemus. Quæ si ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum, non orationi modò, sed (quod maius est) uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus quæ recta sunt placeant? Igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet hæc inuasent ciuitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione: at lauamus & tondecimus, & conuiuimus ex consuetudine: sic in loquendo, non siquid uitiosè multis insecderit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transeam quemadmodum uulgò imperiti loquuntur, tota sæpe theatra, & omnem circi turbam exclamasse barbarè scimus. Ergo Consuetudinem sermonis, uocabo consensum eruditorum: sicut uiuendi, consensum bonorum.

De Orthographia.

CAP. VII.

Nunc, quoniam diximus quæ sit loquendi regula, dicendum quæ scribentibus custodienda. Quod Græci $\delta\epsilon\delta\omega\zeta\alpha\phi\iota\sigma$ uocant, nos rectè scribendi scientiam nominemus. Cuius ars nõ in hoc posita est, ut nouerimus quibus quæq; syllaba literis consistet (nam id quidem infra Grammatici officium est) sed totam, ut mea fert opinio, subtilitatem in dubijs habet: ut longis syllabis omnibus apponere apicem, ineptissimum est, quia plurimæ natura ipsa uerbi quod scribitur, patent: sed interim necessarium, cum eadem litera alium atque alium intellectum, prout correpta uel producta est, facit: ut malus arborem significet, an hominem non bonum, apice distinguitur. Palus aliud priore syllaba longa, aliud sequenti significat: & cum eadem litera nominatiuo casu breuis, ablatiue longa est, utrum se-

quamur,

quamur, plerunq; hac nota monendi sumus. Similiter putauerunt illa quoque seruanda discrimina, ut Ex, præpositionem, si uerbum sequeretur spectro, adiecta secundæ syllabæ, s, litera: si spectro, remota, s, scriberemus. Illa quoque seruata est à multis differentia, ut Ad, cum esset præpositio, d, literam: cum autem coniunctio, t, acciperet. Item Cum, si tempus significaret, per quom: si comitem, per cum: si uerò causam, per q, ac duas sequentes, uu, scriberetur. Frigidiora his alia, ut, Quicquid c, quartam haberet, ne interrogare bis uideremur. Et Quotidie, non Cotidie, ut sit, quot diebus. Verùm hæc iam inter ipsas ineptias euauerunt. Quæri solet in scribendo, Præpositiones, sonum quem iunctæ efficiunt, an quem separata, obseruare conueniat: ut cum dico, Obtinuit, secundam enim b, literam ratio poscit, aures magis audiunt, p. Et Immunis, illud, n, quod ueritas exigit, sequentis syllabæ sono iunctum, m, gemina commutatur. Est etiam in diuidendis uerbis obseruatio, mediam literam consonantem priori, an sequenti syllabæ adiungas. Aruspex enim, quia pars eius posterior à spectando est, s, literam tertiæ dabit: Abstemiùs, quia ex abstinentia temeti composita uox est, primæ relinquetur. Nam κ, quidem in nullis uerbis utendum puto, nisi quæ significat, etiam ut sola ponatur. Hoc eò non omisi, quòd quidam eam, quoties, a, sequatur, necessariam credunt: cum sit, c, litera, quæ ad omnes uocales uim suam perferat. Verùm Orthographia quoq; consuetudini seruit, ideoq; sæpe mutata est. Nam illa uetustissima transeo tempora, quibus & pauciores literæ, nec similes his nostris earum formæ fuerunt, & uis quoq; diuersa: sicut apud Græcos, o, litera, quæ interim longa ac breuis, ut apud nos: interim pro syllaba quam nomine suo exprimit, posita est: ut Latinis ueteribus, d, plurimis in uerbis ultimam adiectam, quòd manifestum est etiam ex columna rostrata, quæ est Duilio in foro posita. Interim, g, quoq; ut in pulu-

Plin. lib. 34.
cap. 45.

uari

Cap. 4. nari Solis, qui colitur iuxta ædem Quirini, Vesperug. quod ne
 speruginē accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua
 præ dixi, nihil repetere hic necesse est. Fortasse enim sicut scri-
 bebant, etiam loquebantur. Semiuocales geminare diu nō
 usitatissimi moris: atq; è contrario usq; ad Acciū & ultra pon-
 rectas syllabas geminis, ut dixi, uocalibus scripserunt. Diuini-
 durauit, ut e, i, iungendis, eadem ratione qua Græci & uterētur
 ea casibus numerisq; discreta est, ut Lucilius præcipit,

Iam pueri uenere, e, postremum facito atque, i,

Vt puerei plures fiant— ac deinceps idem,

Mendaci, furiq; addes, e, cum dare furei, Iusseris—

Quod quidem cum superuacuum est, quia, i, tam longæ quæ
 breuis naturam habet, tum incommodum aliquando. Nam
 ijs quæ proximam ab ultima literam, e, habebunt, & i, longæ
 terminabuntur, illam rationem sequentes utemur, e, gemine
 qualia sunt hæc, aurei, argenteci, & similia. Idq; ijs præcipit
 qui ad lectionem instituentur, etiam impedimento erit: sicut in
 Græcis accidit adiectione, i, literæ: quam non solum datiu
 casibus in parte ultima adscribunt, sed quibusdam etiam inter-
 ponunt, ut in ληισῆι, quia etymologia ex diuisione in trisyl-
 labis facta desideret eam literam. Ai syllabam, cuius secundam
 nunc, e, literam ponimus, uariè per, a, & i, efferebant: quidam
 semper, ut Græci: quidam singulariter tantum, cum in datiuo

Aen. 9. & 3. uel genitiuum casum incidissent: unde, Pictai uestis, & Aqua
 Vergilius amantissimus uetustatis carminibus inseruit. In ijs
 plurali numero, e, utebantur, hi Sylla, Galbæ. Est in hac quoq;
 parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uer-
 sibus, si quis parū credat, apud ipsum in nono requirat. Quod
 quod Ciceronis temporibus, paulumq; infra, ferè quoties, s, in
 tera media uocalium longarum, uel subiecta longis esset, ge-
 minabatur: ut Caussa, Cassus, Diuisiones: quo modo & ipsum
 & Vergilium quoq; scripserunt, manus eorū docent. At qui pau-

Causa.

Cassus.

Diuisiones.

lulu

*l*atum superiores etiam illud quod nos gemina, *s*, dicimus *i*usi,
*u*na dixerunt. Etiam Optimus Maximus, ut mediam, *i*, literam,
 quæ ueteribus, *u*, fuerat, acciperent, *C*. primum Caesaris inscri-
 ptione traditur factum. Here nunc, *e*, litera terminamus: at ue-
 terum Comicorum adhuc libris inuenitur, Heri ad me uenit.
 quod idem in Epistolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut
 emendauit, deprehenditur. Quid? non Cato Censorius, dicam
 & faciam, dicem & faciem scripsit? eundemq; in cæteris quæ
 similiter cadunt, modum tenuit, quod & ex ueteribus eius li-
 bris manifestum est: & à Messala in libro de, *s*, litera positum,
 sibe & quæse, scriptum in multorum libris est. Sed an hoc uo-
 lucrint autores, nescio. *T*. Liuiū ita his usum ex Pædiano com-
 peri, qui & ipse eum sequebatur. Hæc nos, *i*, litera finimus.
 Quid dicam uortices, & uorsus, cæteraq; ad eundem modum,
 quæ primò Scipio Africanus in, *e*, literam secundam uertisse di-
 citur? Nostri præceptores ceruom seruomq; *u*, & *o*, literis
 scripserūt, quia subiecta sibi uocalis in unum sonum coalesce-
 re & confundi nequiret: nunc, *u*, gemina scribuntur, ea ratione
 quam reddidi: neutro sanè modo uox quam sentimus, efficitur.
 Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam ad hos usus, *f*, literam
 adiecerat. Illud nunc melius, quòd, Cui, tribus quas præposui
 literis enotamus: in quo, pueris nobis, ad pinguem sanè sonum,
 Quoi utebātur, tantum ut ab illo Qui distingueretur. Quid,
 quæ scribuntur aliter quàm enunciantur? Nam & Gaius, *C*, li-
 tera notatur, quæ inuersa *o*, mulierem declarat: quia tam Caias
 esse uocitatus quàm Caios, etiam ex nuptialibus sacris appa-
 ret. Nec Gneus eam literam in prænominis nota accipit, qua
 sonat: & Columna, exempta, *n*, litera: & Consules, gemina-
 ta, *ss*, litera Coss. legimus: & Suburra cum tribus literis nota-
 tur, *c*, tertiam ostendit. Multa sunt generis huius. Sed hæc
 quoque uereor ne modum tam parue quæstionis excesserint.
 Iudicium autem suum Grammaticus interponat his omnibus.

Sibe.
Quæse.

Gneus enim
Sexto Põpeio
scribitur à ge-
nerando.

Nam

Nam hoc ualere plurimum debet. Ego, nisi quod consuetudo obtinuerit, sic scribendum quicq; iudico, quo modo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant uoces, & uelut depositum reddat legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi sumus. Hæ ferè sunt emendate loquendi scribendiq; partes, duas reliquas, significanter, ornateq; dicendi, non equidem Grammaticis aufero: sed cum mihi officia Rhetoris supersint, maiori operi reseruo. Redit autem illa cogitatio, quosdam fore, qui hæc quæ diximus, parua nimium, & impedimenta quoq; maius aliquid agentibus putent. Nec ipse extremam usq; anxietatem, & ineptas cauillationes descendendum, atq; his ingenia concidi & comminui credo. Sed nihil ex Grammatica nocuerit, nisi quod superuacuum est. At ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis huius diligentissimus fuit, & in filio, ut in epistolis apparet, rectè loquendi asper quoq; exactor? Aut uim C. Caesaris fregerunt editi de Analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, qui quosdam totos libellos non uerbis modò singulis, sed etiam literis dedit? Non obstant hæc discipline per illas cunctibus, sed circa illas hærentibus.

De Lectione pueri.

CAP. VIII.

Hactenus de his quæ ad Methodicam Grammaticam pertinent nebant: nunc quæ ad historiam proponit.

Superest Lectio: in qua puer ut sciat ubi suspendere spiritum debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attollenda uel submittenda sit uox, quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, cōcitatus, lenius dicendum, demonstrari nisi in opere ipso non potest. Vnum est igitur quod in hac parte præcipiam, Ut omnia ista facere possit intelligat. Sit autem in primis Lectio* uirilis, & cum suauitate quadam grauis, & non quidem prosæ similis, quia carmen est, & se Poëta canere testantur. non tamen in canticum dissoluta, nec plasmate (ut nunc à plerisq; fit) effœminata. De quo genere optimè C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse.

se: Si cantas, male cantas: si legis, cantas. Nec Prosopopœias, ut quibusdam placet, ad comicum morem pronounciari uelim: esse tamen flexum quendam, quo distinguantur ab ijs in quibus poëta persona sua utetur. Cætera admonitione magna egent: in primis, ut teneræ mentes, tracturæq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris insederit, non modò quæ diserta, sed uel magis quæ honesta sunt, discant. Ideoq; optimè institutum est, ut ab Homero atq; Vergilio Lectio inciperet: quam ad intelligendas eorum uirtutes firmiore iudicio opus esset. Sed huic rei superest tempus: nec enim semel legentur. Interim & sublimitate heroici carminis animus assurgat, & ex magnitudine rerum spiritum ducat, & optimis imbuatur. Vtiles Tragediæ. Alunt & Lyrici: si tamen in his non autores modò, sed etiam partes operis elegeris. Nam & Græci licèter multa: & Horatium in quibusdam nolim interpretari. Elegia uerò utiq; quæ amat, & Hendecasyllaba, quibus sunt Commata Sotadeorum (nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem est) amouentur, si fieri potest: si minus, certè ad firmius ætatis robur referuentur. Comœdiæ, quæ plurimum ad eloquentiam conferre potest, cum per omnes & personas & affectus eat, quem usum in pueris putem, paulò post suo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda crit. de Menandro loquor, nec tamen excluderim alios. Nam Latini quoq; autores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maximè ingenium alant, atq; animum augeant, prælegenda: cæteris, quæ ad eruditionem modò pertinent, longa ætas spatium dabit. Multum autem ueteres etiam Latini conferunt, quam pleriq; plus ingenio quàm arte ualuerunt: in primis copiam uerborum, quorum in Tragedijs grauitas, in Comædijs elegantia, & quidam uelut *ὁρτυξισμός* inueniri potest. Oeconomia quoq; in his diligentior, quàm in plerisq; nouorum erit, qui omnium operum solam uirtutem Sententias putauerunt.

Honeste discenda.

d Sancti

Pro Cælio.
Pro Cornelio
Balbo.
In Anton.
In Pisonē.

Sanctitas certè, & ut si dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum genera uitiaq; dicendi quoq; ratione defluximus. Deniq; credamus summis Oratoribus, quæ ueterum poëmata uel ad fidem causarum, uel ad ornamentum eloquentiæ assumunt. Nam præcipuè quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Asinium, & cæteros quæ sunt proximi, uidimus, Ennij, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terentij, Cæcilij, & aliorum inseri uersus, summa non eruditionis modo gratia, sed etiam iucunditatis, quum poëtici uoluptatibus aures a forensi asperitate respirent. Quibus accedit non mediocris utilitas, quum sententijs eorum, uelut quibusdam testimonijs, quæ proposuere confirmant. Verum priora illa a pueros magis, hæc sequentia ad robustiores pertinebunt. Cum Grammatices amor, & usus lectionis, non scholarum temporibus, sed uitæ spatio terminentur: in prælegendo Grammatica & illa quidem minora præstare debent, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desideret, & pedum proprietates: quæ adeo debent esse notæ in carminibus, ut etiam in Oratorum compositione desiderentur: deprehendantq; quæ barbara quæ impropria, quæ contra legem loquendi composita: non uel ex his utiq; improbentur poëtæ (quibus, quia plerunq; metris seruire coguntur, adeo ignoscitur, ut uitia ipsa alijs in carmine ne appellationibus nominentur. μεταπλασµὸς enim, & ἄλλοις ἑρµῆς, & schemata, ut dixi, uocamus, & laudem uirtutis necessitati damus) sed ut commoneat artificialium, & memoriam agitet. Id quoq; inter prima rudimenta non inutile, demonstrare quot quæq; uerba modis intelligenda sint. Circa Glossemata etiam, id est uoces minus usitatas, non ultima eius professionis diligentia est. Enimvero maiore cura iam doceat Tropos omnes, quibus præcipuè non poëma modo, sed oratio ornatur: schemata utraq; id est figuræ, quæq; λέξεις, quæq; ὀνόματα uocantur. Quorum ego, sicut Troporum, tractatum

Lib. 5. cap. de
uirtutibus &
uitijs orationis.

Glossemata.

Lib. 5.

uocantur. Quorum ego, sicut Troporum, tractatum

etum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipuè uerò illa infigat animis, quæ in Oeconomia uirtus, quæ in decoro rerum, quid personæ cuiq; conuenierit, quid in sensibus laudandum, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. His accedat enarratio Historiarum, diligens quidem illa, non tamen usq; ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certè claris autoribus memoratas exposuisse, satis est. Persequi quidem quid quis unquam uel contemptissimorum hominum dixerit, aut nimie miseriæ, aut inanis iactantiæ est, & detinet atq; obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest. Atqui pleni sunt eiusmodi impedimētis Grammaticorum commentarij, uix ipsis qui composuerunt, satis noti. Nam Didymo, quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, cum historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat. Quod euenit præcipuè in fabulosis usq; ad deridicula, quædam etiam pudenda: unde improbiſſimo cuiq; pleraq; fingendi licentia est, adeo ut de libris totis & autoribus, ut succurrit, mentiantur tutò, quia inueniri qui nunquam fuere non possunt. Nam in notioribus frequentissimè deprehenduntur à curiosis. Ex quo mihi inter uirtutes Grammatici habebitur, aliqua nescire.

Hoc tradit & Aristot. & reprehendit quoque 3. Rhet.

Nescienda aliqua.

De Officio Grammatici, & quæ primordia
sunt dicendi.

C A P. XI.

ET finitæ quidem sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur, id est, ratio loquendi, & enarratio autorum: quarum illam Methodicem, hanc Historicen uocant. Adijciamus tamen eorum curæ quædam dicendi Primordia, quibus ætates nondum Rhetorem capientis instituunt. Igitur Aesopi fabulas, quæ fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro, & nihil se supra modum extollente: deinde ean-

Perfectis duabus grammaticæ partibus, adijcit ueluti corrolarium, grammaticorū mox quædam dicendi primordia.

d 2 dem

dem gracilitatem stylo exigere condiscant: Versus primò solue-
 re, mox mutatis uerbis interpretari, tum paraphrasi auda-
 cius uertere, qua & breuiare quædam, & exornare, saluo mo-
 dò poëtæ sensu, permittitur. Quod opus etiam consummatis
 professoribus difficile, qui commodè tractauerit, cuiusq; dis-
 scendo sufficiet. Sententiæ quoq; & Chriæ, & Ethologia,
 subiectis dictorum rationibus apud Grammaticos scribantur,
 quia initium ex ratione ducunt. Quorum omnium similis est
 ratio, forma diuersa: quia Sententia uniuersalis est uox, Etho-
 logia personis continetur. Chriarum plura genera tra-
 duntur. Vnum, simile Sententiæ, quod est positum in uoce sim-
 plici, Dixit ille: aut, Dicere solebat. Alterū, quod est in respon-
 dendo, Interrogatus ille: uel, Cum hoc ei dictum esset, respon-
 dit. Tertium huic non dissimile, cum quis non dixisset, sed alii
 quid fecisset, etiam in ipsis factis esse Chriam putant: ut, Cra-
 tes cum indoctum puerum uidisset, pædagogum eius percussit.
 Et aliud penè par ei, quod tamè eodem nomine appellare non
 audet, sed dicunt *χρῆσις*: ut, Milo quem uitulum assueuerat fer-
 re, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eosdem du-
 citur casus, & tam factorum quàm dictorum ratio est. Narra-
 tiunculas à poëtis celebratas, notitiæ causa, non eloquentiæ,
 tractandas puto. Cætera maioris operis ac spiritus, Latini Rhe-
 tores relinquendo, necessaria Grammaticis fecerunt. Græci ma-
 gis operum suorum & onera & modum norunt.

An Oratori futuro necessaria sit plurium ar-
 tium scientia.

CAP. X.

Puerum hactenus à Gramma-
 ticis doctum,
 priusquam Rhe-
 tori tradatur,
 quibus alijs sci-
 entijs institui
 conueniat, de-
 monstrat.

Hæc de Grammatica quàm breuissimè potui, non ut om-
 nia dicerem, sectatus (quod infinitum erat) sed ut maxi-
 mè necessaria: nunc de cæteris artibus, quibus instituendos prius
 quàm tradantur Rhetori, pueros existimo, strictim subiungam:
 ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quem Græci *ἐγκυκλιος παιδεία*
 uocant. Nam iisdem ferè annis aliarum quoq; disciplinarū stu-
 dia in

dia ingredienda sunt: quæ quia & ipsæ artes sunt, & esse per-
 fecta sine his orandi scientia non potest, nec rursus ad efficien-
 dum Oratorem satis ualent solæ, an sint huic operi necessaria,
 queritur. Nam quid, inquit, ad agendam causam, dicen-
 dam uel sententiam pertinet scire, quemadmodum in data linea
 constitui triangula æquis lateribus possint? Aut quo melius
 uel defendet reum, uel reget consilia, qui citharæ sonos nomi-
 nibus & spatijs distinxerit? Enumerent etiam fortasse multos
 quamlibet utiles foro, qui nec Geometren audiuerunt, nec Mu-
 sicos nisi hac communi uoluptate aurium intelligant. Quibus
 ego primum hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad Bru-
 tum libro frequentius testatur, Non eum a nobis institui Ora-
 torem, qui sit, aut fuerit: sed imaginem quandam concepisse nos
 animo perfecti illius ex nulla parte cessantis. Nam & sapien-
 tem formantes eum qui sit futurus consummatus undiq; & (ut
 dicunt) mortalis quidam Deus, nõ modo cognitione cœlestium
 uel mortalium putant instituendum, sed per quædam parua sa-
 nè, si ipsa demum æstimes, ducunt, sicut exquisitas interim am-
 biguitates: non quia Ceratinæ aut Crocodilinæ possint ficere
 sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli.
 Similiter Oratorem (qui debet esse sapiens) non Geometres
 faciet, aut Musicus, quæq; his alia subiungam: sed hæ quoq;
 artes, ut sit consummatus, iuuabunt. Nisi forte antidotum qui-
 dem, atq; alia quæ morbis aut uulneribus medentur, ex mul-
 tis atq; interim contrarijs quoq; inter se effectibus componi
 uidemus, quorum ex diuersis fit illa mistura una, quæ nulli ea-
 rum similis est, quibus constat, sed proprias uires ex omnibus
 sumit: & muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ ra-
 tionis saporem, uario florum ac succorum genere perficiunt:
 nos mirabimur, si oratio, qua nihil præstantius homini dedit
 Prouidentia, pluribus artibus eget: quæ etiam cum se non o-
 stendant in dicendo, nec proferunt, uim tamen occultam sug-
 gerunt,

gerunt, & tacite quoq; sentiuntur. Fuit aliquis sine his discretus: ast ego Oratorem uolo. Non multum adiungiunt, sed æquè non erit totum, cui uel parua decrunt: & optimum quidem hoc esse conueniet, cuius etiam si in arduo spes est, nos tamen præcipiamus omnia, ut saltem plura fiant. Sed cur deficiat ani-

Cic. 3. de Orat.

Musica.

mus? Natura enim perfectum Oratorem esse non prohibet: turpiterq; desperatur, quicquid fieri potest. Atq; ego uel iudicio ueterum poteram esse contentus. Nam quis ignorat Musicen (ut de hac primùm loquar) tantum iam illis antiquis temporibus non studij modò, uerum etiam uenerationis habuisse, ut ijdem Musici, & uates, & sapientes iudicarentur (mittam alios) Orpheus & Linus? quorum utrunq; Dijs genitum, alterum uerò, quòd rudes quoq; atq; agrestes animos admiratione mulceret, non seras modò, sed saxa etiam syluasq; duxisse, posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes autor est, omnium in literis studiorum antiquissimam Musicen extitisse. Et testimonio sunt clarissimi Poëtæ, apud quos inter Regalia conuiuia laudes Heroum ac deorum ad citharam canebantur. Iopas uerò ille Vergilij non ne canit

Cic. 3. de Orat.
& Strabo lib.
1. & 10.
Eclog. 4.

Æneid. 11.

—Errantem Lunam, Solisq; labores? & cetera.

Quibus certè palàm confirmat autor eminentissimus, Musicen cum diuinarum etiam rerum cognitione esse coniunctam. Quod si datur, erit etiam Oratori necessaria. si quidem (ut diximus) hæc quoq; pars quæ ab Oratoribus relicta, a Philosophis est occupata, nostri operis fuit, ac sine omnium tallium scientia non potest esse perfecta eloquentia. Atq; claros nomine sapientiæ uiros nemo dubitauerit studiosos Musicos fuisse, cum Pythagoras, atq; eum secuti, acceptam sine dubio antiquitus opinionem uulgauerint. Mundum ipsum ratione esse compositum, quam postea sit Lyra imitata. Nec illa modò contenti dissimilium concordia, quam uocant ἀρμονία, sonum quoq; his motibus dederunt. Nam Plato cum in alijs quibusdam

Vide Macro.
lib. 2. de Som.
Scip.

busdam, tum præcipuè in Timæo, ne intelligi quidem, nisi ab
 ijs qui hanc quoq; partem disciplinæ diligenter perceperint,
 potest. Quid de philosophis loquor, quorum fons ipse Socra=
 tes iam senex institui lyra non crubescerat? Duces maximos
 & fidibus & tibijs cecinisse traditum, & exercitus Lace=
 dæmoniorum Musicis accensos modis. Quid autem aliud in
 nostris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorum concentus
 quanto est uehementior, tanto Romana in bellis gloria cæteris
 præstat. Non igitur frustra Plato ciuili uiro, quem $\omega\delta\lambda\iota\mu\kappa\omicron\nu\sigma$ uo
 cant, necessariam Musicen credidit. Et eius sectæ, quæ alijs se=
 uerissima, alijs asperrima uidetur, principes in hac fuere senten=
 tia, ut existimarent sapientum aliquos nonnullam operam
 his studijs accommodaturos. Lycurgus durissimarum Lacedæ=
 monijs legum autor, Musicen disciplinam probauit. Atque
 eam Natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores uelut
 muneri nobis dedisse. Siquidem & remiges cantus hortatur:
 nec solum in ijs operibus, in quibus plurium conatus præeun=
 te aliqua iucunda uoce conspirat, sed etiam singulorum fati=
 gatio quamlibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc
 dicere artis pulcherrimæ uidetur, nondum tamen eam Orato=
 ri coniungere. Transcamus igitur id quoq;, quod Gramma=
 tice quondam ac Musicæ iunctæ fuerunt. Siquidem Architas
 atq; Aristoxenus etiam subiectam Grammaticen Musicæ pu=
 tauerunt: & eosdem utriusq; rei præceptores fuisse, cum So=
 phron ostendit Mimorum quidem scriptor, sed quem Plato
 adeo probauit, ut suppositos capiti libros eius, cum morere=
 tur, habuisse tradatur: tum Eupolis, apud quem Prodamus &
 Musicen & literas docet. Et Maricas, qui est Hyperbolus, In $\iota\mu\epsilon\upsilon\sigma$.
 nihil se ex Musicæ scire, nisi literas confitetur. Aristophanes
 quoq; non uno libro sic institui pueros antiquitus solitos, esse
 demonstrat. Et apud Menandrum in Hypobolymæo, senex
 repositenti filium patri, uelut rationem impendiorum, quæ in

Cic. in Cat.
 Valer. lib. 2. ti
 tu. de institutis.
 & Gel. lib. 1. cap. 11.
 Plato lib. 2. de legib.

*opponens educationem contulerat, *exponens, psaltis se & geometria multa dicit dedisse. Vnde etiam ille mos, ut in conuiujs poe coenam circumferretur Lyra: cuius cum se imperitum Theopocles confessus esset, ut uerbis Ciceronis utar, habitus est in doctior. Sed ueterum quoq; Romanorum epulis fides ac tibia adhibere moris fuit. Versus quoq; Saliorum habent carmen. Quae cum omnia sint à Numa Rege instituta, faciunt manifestum, ne illis quidem qui rudes ac bellicosi uidentur, curam Musices, quantam illa recipiebatur aetas, defuisse. Deniq; in prouerbium usq; Graecorum celebratum est, Indoctos à Musis atq; Gratijs abesse. Verùm quid ex ea proprie petat futurus Orator, differamus. Numeros Musice duplices habet, in uocibus, & in corpore. utriusq; enim rei aptus quidam modus desideratur. Vocis ratione Aristoxenus Musicus diuidit in *μετρον μὲν ἡ μέτρον & ἡ μετρον: quorum alterum modulatione, canore alterum ac sonis constat. Num igitur, non haec omnia Oratori necessaria? quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem uerborum, tertium ad flexus uocis, qui sunt in agendo quoq; plurimi, pertinet. Nisi forte in carminibus tantum & in canticis exigitur structura quaedam, & inoffensa copulatio uocum in agendo superuacua est; aut non compositio, & sonus in oratione quoq; uariè pro rerum modo adhibetur, sicut in Musice. Nanque & uoce & modulatione grandia elatè, iucundè dulciter, moderata leniter canit: totaq; arte consentit cum eorum quae dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoq; intentio uocis, remissio, flexus, pertinet ad mouendos audientium affectus. Alia quoq; & collocationis & uocis (ut eodem utar uerbo) modulatione concitationem Iudicum, alia misericordiam petimus: cum etiam organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos in diuersum habitum sentiamus. Corporis quoq; decens & aptus motus, qui dicitur *ὀρθομία*, est necessarius: nec aliunde peti potest: in quo pars actionis non minimè consistit.

Numeri duplices.

ὀρθομία.

consistit: qua de re sepositus nobis est locus. Agè, si habe-
bit in primis curam uocis Orator, quid tam Musices pro-
prium? Sed ne hæc quidem præsumenda pars est, ut uno in-
terim contenti simus exemplo C. Gracchi præcipui suorum
temporum Oratoris, cui concionanti consistens post eum Mu-
sicus, fistula, quam *ῥοῦοῖον* uocant, modos quibus deberet in-
tendi, ministrabat. Hæc ei cura inter turbidissimas actiones,
uel terrenti optimates, uel iam timēti fuit. Libet propter quos-
dam imperitiores, etiam crassiore (ut uocant) Musa, dubita-
tionem huius utilitatis eximere: nam Poëtas certè legendos
Oratori futuro concesserint. Num igitur hi sine Musice? At si-
quis tam cæcus animi est, ut de alijs dubitet, illos certè qui car-
mina ad lyram composuerunt. Hæc diutius forent dicenda,
si hoc studium uelut nouum præciperem. Cum uerò antiqui-
tus usq; à Chirone atq; Achille ad nostra tempora apud o-
mnes, qui modò legitimam disciplinam nõ sint perosi, duraue-
rit, non est committendum ut illa dubia faciam defensionis so-
licitudine. Quamuis autem satis iam ex ipsis quibus sum mo-
dò usus exemplis, credam esse manifestum quæ mihi & qua-
tenus Musice placeat, apertius tamen * profitendum puto, * proferen-
non hanc à me præcipi, quæ nunc in scenis effœminata, & im-
pudicis modis fracta, non ex parte minima, siquid in nobis ui-
rilis roboris manebat, excidit: sed qua laudes fortium caneban-
tur, quaq; & ipsi fortes canebant (nam psalteria & spadicæ
etiam uirginibus probis recusanda) sed cognitionem rationis,
quæ ad mouendos leniendosq; affectus plurimum ualeat. Nam
& Pythagoram accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui
afferendam iuuenes, iussa mutare in Spondeum modos tibici-
na, composuisse. Et Chrysippus etiam nutricum quæ adhiben-
tur infantibus, allecationi suum quoddam carmen assignat.
Est etiam non ineruditè ad declamandum ficta materia, in qua
ponitur tibicen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, acto

Cicero 3. de
Orat. & alijs.

Cælius lib. 5.
cap. 22. Boë-
thius in proce-
mio de Musi-
ca.

De Harmonijs
multa Athe-
næus lib. 14.

illo in insaniam, & per precipitia delato, accusari, quòd causa mortis extiterit. Quæ si dici debet ab Oratore, nec dici contra scientiam Musices potest, quomodo non hanc quoque artem necessariam esse operi nostro uel iniqui consentiant?

Geometriam
oratori necessaria
probat.

In Geometria partem fatentur esse utilem teneris ætatis agitari namq; animos, & acui, & ingenia ad celeritatem perueniendi uenire inde concedunt: sed prodesse eam, non ut ceteras artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Ea uulgari opinio est: nec sine causa summi uiri etiam impensam huic scientiæ operam dederunt. Nam cum sit Geometria diuisa

Arithmetica.

in Numeros atq; Formas, numerorum quidem notitia non Oratori modò, sed cuiuscunq; primis saltem literis eruditione necessaria est. In causis uerò uel frequentissimè uersari solet, in quibus actor, non dico si circa summas trepidat, sed si digitorum saltem incerto aut indecoro gestu à computatione distentit, iudicatur indoctus. Illa uerò linearis ratio, & ipsa quidem cadit frequenter in causas: nam de terminis mensurisq; sunt lites. Sed habet maiorem quandam aliam cum arte Oratori cognitionem. Iam primùm ordo est Geometriæ necessarius nonne & eloquentiæ? Ex prioribus Geometria probat insequentia, & certis incerta: nonne id in dicendo facimus? Quod illa propositarum quæstionum conclusio, non tota ferè consistit in syllogismis? Propter quod plures inuenias qui Dialecticæ similem, quam qui Rhetoricæ fateantur hanc artem. Verùm & Orator, etiam si rarò, non tamen nunquam probabit dialecticè. Nam & syllogismis, si res poscet, utetur: & certè enthymemate, qui Rhetoricus est syllogismus. Deniq; probationum quæ sunt potentissima, & æquiuocè uulgò dicuntur. Quid autem magis oratio quam probationem petit? Falli quoq; uerisimilia Geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quasdam quas & εὐδὴραπίας uocant, quibus prius ludere solebamus. Sed alia maiora sunt. Nam quis non in

proponenti credat, Quorum locorum extremae lineae eandem mensuram colligunt, eorum spatium quoque quod his lineis continetur, par sit necesse est? At id falsum est. Nam plurimum refert, cuius sit formae ille circuitus: reprehensiq; a Geometris sunt Historici, qui magnitudines insularum satis significari navigationis ambitu crediderunt. Nam ut quaeque forma perfectissima, ita capacissima est. Ideoque illa circuncurrens linea si efficiet orbem, quae forma est in planis maxime perfecta, amplius spatium complectetur, quam si quadratum paribus oris efficiat. rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus aequis lateribus quam inaequalibus. Sed alia forsitan obscuriora: nos facillimum etiam imperitis sequamur experimentum. Iugeri Iugerum. mensuram, ducentos et quadraginta longitudinis pedes esse, dimidioque in latitudinem patere, non fere quisquam est qui ignoret: et qui sit circuitus, et quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni et octogeni in quamque partem pedes, idem spatium extremitatis, sed multo amplius* diuisae quatuor *clausae. lineis areae faciunt. Id si computare quem piget, breuioribus numeris idem discat: nam deni in quadrum pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At si quinideni per latera, quini in fronte sint, ex illo quod amplectuntur, quartam partem deducunt eodem circumductu. Si uero porrecti utrinque undeuiceni singulis distent, non plures intus quadratos habebunt, quam per quot longitudo ducetur: quae circumibit autem linea, eiusdem spatij erit, cuius ea quae centum continet. Ita quicquid formae quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo etiam id fieri potest, ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis. Nam in collibus uallibusque etiam imperito patet plus soli esse quam caeli. Quid, quod se eadem Geometria tollit ad rationem usque mundi: in qua cum siderum certos constitutosque cursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatum atque fortuitum: quod ipsum nonnunquam pertinere

Astrologiae exempla.

nere ad Oratorem potest. An uerò cum Pericles Atheniensis Solis obscuratione territus, redditis eius rei causis, metu libravit: aut cum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de Læne defectione differuit, ne uelut prodigio diuinitus factò militum animi terrerentur, non uidetur esse usus Oratoris officii.

Thuc.7. Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus metu pericerrimum Atheniensium exercitum perdidisset: sicut Dionysius cum ad destruendam Dionysij tyrannidem uenit, non est timore casu deterritus. Sint exempla licet usus bellici, transseamus ad quòd Archimedes unus obsidionè Syracusarum in longius transit: illud utiq; iam proprium est ad efficiendum quod intendimus, plurimas questiones, quarum difficilior alia ratione explicatio est, ut de ratione diuidendi, de sectione in infinitum, de celeritate augendi, linearibus illis probationibus solui solent: ut si est Oratori (quod proximus demonstrabit liber) de omnibus rebus dicendū, nullo modo sine Geometria esse possit Orator.

Cap. de materia Rhetorices.

De prima Pronunciatione, & Gestus institutione.

CAP. XIX.

Comædo & Palæstræ operā aliquam propter pronunciationem, gestum, & motum, dandam censet, & quatenus.

Dandum aliquid Comædo quoq; dum eatenus, qua pronuntiandi scientiā futurus Orator desiderat. Non enim periculum què in hoc instituiimus, aut scemine uocis exilitate frangere uolo, aut seniliter tremere. Nec uitia ebrietatis effingat, nec scemili uernilitate imbuatur: nec amoris, auaritiæ, metus discat affectū: quæ neq; Oratori sunt necessaria, & mētem præcipuè in ætate prima teneram adhuc & rudem inficiunt. Nam frequens imitatio transit in mores. Ne gestus quidē omnis ac motus Comædis petendus est. Quanquam enim utrunq; eorū ad quendam modum præstare debet Orator: plurimum tamen aberit scenico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimijs. Nam si qua in his ars est dicentium, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod est igitur in his doctoris officium? In primis uitia qua sunt oris, emendet, ut expressa sint uerba, ut suis quæq; ter-

teræ sonis enuncientur. Quarundã enim uel exilitate, uel pin-
 gitudine nimia laboramus: quasdã uelut acriores parũ * effi-
 cimus, & alijs non dissimilibus, sed quasi hebetioribus per-
 mutamus. Quippe ꝑ literæ, qua Demosthenes quoq; laborauit,
 succedit: quarum uis est apud nos quoq;. Et cum, c, ac simili-
 ter, t, non ualuerunt, in, g, ac d, molliuntur. Ne illas quidem cir-
 ca, s, literã delicias hinc magister feret: nec uerba in faucibus pa-
 tietur audiri, nec oris inanitate resonare: nec, quod minime ser-
 moni puro conueniat, simplicem uocis naturam pleniore quo-
 dam sono circumlenire, quod Græci *καταπλεασμόν* dicunt.
 Sic appellatur cantus tibiariũ, quæ præclusis quibus clarescunt
 foraminibus, recto modò exitu grauiorem spiritum reddunt.
 Curabit etiam ne extremæ syllabæ intercidant, ut par sibi
 sermo sit: ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit il-
 le, non capitis: ut gestus ad uocem, uultus ad gestum accommo-
 detur. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne
 labra distorqueantur, ne immodicus hiatus rictũ distendat, ne
 supinus uultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet
 ceruix. Nã frons pluribus generibus peccat. Vidi multos quo-
 rũ supercilia ad singulos uocis conatus alleuarẽtur, aliorũ con-
 stricta, aliorũ etiã dissidẽtia, quum altero in uerticẽ tenderẽt,
 altero penè oculus ipse premcretur. Infinitũ autem, ut mox di-
 cemus, in his quoq; rebus momentum est. Et nihil potest place-
 re, quod non decet. Debet etiam docere Comædus, quomodo
 narrandum, qua sit autoritate suadendum, qua concitatione
 consurgat ira, qui flexus deceat miserationem. Quod ita opti-
 mè faciet, si certos ex Comædijs elegerit locos, & ad hoc ma-
 ximè idoneos, id est, actionibus similes. Iidem autẽ non ad pro-
 nunciandum modò utilissimi, uerũ ad augendam quoq; elo-
 quentiã maximè accommodati erunt. Et hæc, dum infirma
 ætas maiora non capiet. Ceterũ cum legere orationes oportebit,
 cum uirtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis

Cælius lib. 7.
 cap. 22.
 * efferimus

Cic. 1. de Ora-
 tore.

Vide Halicar.
 in arte.

Lib. 11. cap.
 de pronuncia-
 tione.

ac pe

ac peritus assistat: neq; solùm lectione formet, uerum etiam ediscere electa ex his cogat, & ea dicere stantem clare, & quem admodum agere oportebit, ut protinus pronunciationem, uocem, memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos patem, qui paulùm etiam Palæstricis uacauerint. Non de his loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino cõsumitur, qui corporis cura mentem obruerunt. hos enim abesse ab eo quem instituimus, quàm longissimè uelim. sed nomen est idem ijs d' quibus gestus motusq; formantur: ut recta sint brachia, ne indoctæ rusticæ ue manus, ne status indecorus, nequa in proferendis pedibus inscitia, ne caput oculiq; ab alia corporis inclinatione distideant. Nam nec hoc esse in parte Pronunciationis negauerit quisquam, nec ipsam Pronunciationem ab Oratore secernerit. Et certè quod facere oporteat, non indignum est discere, cum

Chironomia.
Odyf. 3. 8. Iliad.
17.
Lib. 3. de Rep.
& 7. de leg.

præsertim hæc Chironomia, quæ est (ut nomine ipso declaratur) lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & summis Græciæ uiris, & ab ipso etiam Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuilium posita uirtutum, & Chrysippe in præceptis de liberorum educatione compositis non omissa. Nam Lacedæmonios quidem etiam saltationem quandam tantquam ad bella quoq; utilem, habuisse inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit: argumentum est, sacerdotum nomine ac religione durans ad hoc tempus saltatio. & illa in tertio Ciceronis de Oratore libro uerba Crassi.

*Inflexione quibus præcipit, ut Orator utatur laterum * inclinatione formæ ac uirili, non à scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam palæstra: cuius etiam disciplinæ usus in nostram usq; ætatem sine reprehensione descendit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipsis diu: neq; enim gestum Oratoris componi ad similitudinem saltationis uolo, sed subesse aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes sumus: tim decor ille discipulis traditus persequatur.

An plin

An plura eodem tempore doceri prima ætas
possit.

CAP. XX.

Refellit eorū
sententiā qui
artes plures eo
dem tempore
tradi uetabāt.

Quari solet, an etiam si discenda sint hæc, eodem tempo-
re tamē tradi omnia & percipi possint. Negāt enim qui-
dam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in di-
uersum tendētibz, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse
sufficiat: & si maxime patiatur hæc ætas robustior, tamen pue-
riles annos onerari non oporteat. Sed non satis perspiciunt
quantum natura humani ingenij ualeat: quæ ita est agilis & ue-
lox, sic in omnem partē, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit qui-
dē aliquid agere tantum unū, in plura uerò, nō eodē die modò.
sed eodē tēporis momēto uim suam impendat. An uerò Citha-
roedi nō simul & memoriæ, & sono uocis, & pluribus flexi-
bus seruiunt, cum interim alios neruos dextra percutiunt, alios
leua trahunt, cōtinent, probant? Ne pes quidē ociosus, certam
legem temporū seruat. & hæc pariter omnia. Quid? nos agēdi
subita necessitate deprehensi, nonne alia dicimus, alia provide-
mus? cum pariter inuentio rerū, electio uerborū, cōpositio, ge-
stus, pronuntiatio, uultus motusq; desiderentur? Quæ si uelut
sub uno conatu tam diuersa parēt simul, cur nō pluribus horis
diuersa partiamur? cum præsertim reficiat animos ac reparet
uarietas ipsa, contraq; sit aliquanto difficilius, in labore uno
perseuerare? Ideo & stylus lectione requiescit, & ipsius lectio-
nis tædiū uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam
tamen modo recētes sumus ad id quod incipimus. Quis nō ob-
tundi possit, si per totum diē cuiuscūq; artis unum magistrum
ferat? mutatione recreabitur: sicut in cibis, quorū diuersitate re-
ficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicāt
isti mihi, quæ sit alia ratio discendi? Si Grammatico soli deser-
uiamus, deinde Geometra tantum? omittere interim quod di-
dicimus, mox trāseamus ad Musicū? excidant priora? & quum
Latinis studebimus literis, nō respiciamus ad Græcas? & ut se

mel

παιδευθεῖς.

mel finiam, nihil faciamus nisi nouissimū? Cur non idem suadeamus agricolis, ne arua simul & uineta, & oleas & arbutū colant? ne pratis, & pecoribus, & hortis, & alucaribus accōmmodent curam? Cur ipsi aliquid forensibus negotijs, aliquid desiderijs amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid cura corporis, nō nihil uoluptatibus quotidie damus? quarū nos uires qualibet nihil intermittentes fatigaret. Adeo facilius est multa facere, quā diu. Illud quidem minimē uerendum est, ne laborem studiorum pueri difficilius tolerent. neq; enim illa etas minus fatigatur. Mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nā & dociliora sunt ingenia priusquam obduruerunt. Id uel hoc argumento patet, quod intra biennium quādam uerba rectē formare potuerunt, quamuis nullo instante, omnifere loquuntur. At nouitijs nostris, per quot annos sermo Latinus repugnat? Magis scias, si quem iam robustum institueris. teris cœperis, non sine causa dici παιδευθεῖς eos, qui in sua quidque arte optimē faciant. Et patientior est laboris natura pueris quā iuuenibus. Videlicet ut corpora infantium nec casus quo in terram toties deferūtur, tam grauitur affligit, nec illa per manus & genua reptatio, nec post breue tempus conuulsi lusus, & totius diei discursus, quia pōdus illis abest, nec ipsi grauant: sic animi quoq; credo, quia minore conatu mouentur, nec suo nixu studijs insistent, sed formādos se tantummodo praestant, non similiter fatigantur. Praeterea secundum aliam etatis illius facilitatem, uelut simplicius docenteis sequuntur, nec quae iam egerint, metiuntur. Abest illis etiam ad huc laboris iudicium. Porro, ut frequenter experti sumus, minus afficit sensus fatigatio, quā cogitatio. Sed ne temporis quidem unquam plus erit: quia his etatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stylum secedet, cum generabili ipse aliquid atq; componet, tum inchoare hęc studia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum Grammaticus totum diem

occu-

occupare non possit, nec debeat, ne discitis animū tædio ducit: quibus potius studijs hæc temporum uelut * subsidia dona- * succisua
 binus? Nam nec ego consumi studētem in his artibus uolo: nec
 moduletur, ut musicis modis cantica excipiat: nec utiq; ad mi-
 nutissima Geometriæ opera descēdat. Non Comædum in pro-
 nuntiando, nec saltatorem in gestu facio: quæ si omnia exigerē,
 suppeditabat tamen tempus. Longa est enim quæ discit ætas, &
 ego non de tardis ingenijs loquor. Deniq; cur in his omnibus,
 quæ discenda Oratori futuro puto, eminuit Plato? qui nō con-
 tentus disciplinis quas præstare poterant Athenæ, non Pytha-
 goreorum, ad quos in Italiam nauigerat: Aegypti quoq; Sa-
 cerdotes adiit, atq; corū arcana perdidicit. Difficultatis pa-
 trocinia præteximus segnitie. Neque enim nobis operis amor
 est: nec quia sit honesta, atq; pulcherrima rerum eloquētia, pe-
 titur ipsa, sed ad uilem usum & sordidum lucrum accingimur.
 Dicant sine his in foro multi, & acquirant, dum sit locupletior
 aliquis sordidæ mercis negotiator, & plus uoci suæ debeat
 præco: ne uelim quidem lectorem dari mihi, quid studia referāt
 computaturum. Qui uerò imaginem ipsam eloquentiæ diuina
 quadam mente conceperit, quiq; illā (ut ait non ignobilis tra-
 gicus) Reginam rerū Orationem ponet ante oculos, fructumq;
 non ex stipe aduocationum, sed ex animo suo, & contempla-
 tione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectū:
 facile persuadebit sibi, ut tempora quæ spectaculis, campo, tes-
 seris, ociosis deniq; sermonibus, ne dicam somno, & conuiuio-
 rum mora conterunt, Geometriæ potius ac Musico impendat,
 quanto plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis
 uoluptatibus! Dedit enim hoc Prouidentia hominibus munus,
 ut honesta magis iuarent. Sed nos hæc ipsa dulcedo lon-
 gius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus antequam ma-
 iora capiat, puer instituēdus est: proximus Liber uelut nouum
 sumet exordium, & ad Rhetoris officia transibit.

Cic. 4. Tu-
scul. & 5.

Vide Cic. 2. de
Oratore,

M. FAB. QVINTI
LIANI DE INSTITVTIONE
Oratoria Liber Secundus.

Quando Rhetori sit tradendus puer. CAP. I.

Tria hoc cap.
agit. 1. Quan-
do Rhetori tra-
dendus puer.
2. Quousque
Grammatici of-
ficiū extendat.
3. Vnde Rhe-
toris officium
inchoet.

ENVIT consuetudo, quæ quotidie magis
inualescit, ut præceptoribus eloquentiæ Lati-
nis quidem semper, sed etiam Græcis interim,
discipuli serius quàm ratio postulat, traderen-
tur. Eius rei duplex est causa, quòd & Rhetor-
es utiq; nostri suas partes omiserunt, & Grammatici alienas
occupauerunt. Nam illi declamare modò, & scientiam decla-
mandi ac facultatem tradere, officij sui ducunt, idq; intra Delibe-
ratiuas Iudicialesq; materias; nam cætera ut professione sua
minora despiciunt. Et hi non satis credunt excepsisse quæ reli-
cta erant (quo nomine gratia quoq; his est habenda) sed ad
Prosopopœias usque, & ad Suasorias, in quibus onus dicendi
uel maximum est, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alte-
rius artis prima erant opera, facta sint alterius nouissima: &
ætatis altioribus iam disciplinis debita, in schola minore subsi-
deat, ac Rhetoricen apud Grammaticos exerceat. Ita, quod est
maximè ridiculum, non antè ad declamandi magistrum mite-
tendus uidetur puer, quàm declamare iam sciat. Nos suum
cuiq; professioni modum demus. Et Grammaticæ (quam in Lati-
num transferentes, Literaturam uocauerunt) fines suos no-
rit, præsertim tantum ab hac appellationis suæ paupertate, in-
tra quam primi illi constitère, prouecta. Nam tenuis à fonte
assumptis Poëtarum Historicorumq; uiribus, pleno iam saturo
aluco fluit: cum præter rationem rectè loquendi, non parum
alioqui copiosam, propè omnium maximarum artium scientia
amplexa sit: Et Rhetoricæ, cui nomen uis eloquendi dedit, offi-
ciū

Cicero in
Oratore.

cia sua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad se labore: quæ dum opere cedit, iam penè possessione depulsa est. Nec inficiabor ex ijs aliquem qui Grammaticen profitetur, eo usque scientiæ progredi posse, ut ad hæc quoq; tradenda sufficiat. Sed cum id aget, Rhetoris officio fungetur, non suo. Nos porro querimus, quando ijs quæ Rhetorice præcipit, percipiendis puer maturus esse uideatur. In quo quidem non id est æstimandum, cuius quisq; sit ætatis, sed quantum in studijs iam effecerit. Et ne diutius differam quando sit Rhetori tradendus, sic optimè finiri credo, cum poterit. Sed hoc ipsum ex superiore pendet questione. Nam si Grammatices munus usq; ad Suasorias* quæ sunt apud Rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi) prorogatur, tardius Rhetore opus est. Si Rhetor prima operis sui officia non recusat, à narrationibus statim, & laudandi uituperandiq; opusculis cura eius desideratur. An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut theses dicerent? & communes locos, & cætera citra complexum rerû personarumq;, quibus uera fictæq; controuersia cõtinentur? Ex quo palàm est quàm turpiter deserat eam partem Rhetorices institutio, quam & primam habuit, & diu solam. Quid autem est in ijs de quibus supra dixi, quod non cum in alia quæ sunt Rhetorum propria, tum certè in illud iudiciale causæ genus incidat? An non in foro narrandum est? qua in parte nescio an sit hoc uel plurimum. Non laus ac uituperatio certaminibus illis frequenter inseritur? Non cõmunes loci: siue qui sunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone compositos: seu quibus quæstiones generaliter tractantur, quales sunt editi à Quinto quoq; Hortensio: ut, sit ne paruis argumentis credendum. & pro testibus, & in testes, in medijs litium medullis uersantur. Arma sunt hæc quodammodo preparanda semper, ut his, cum res poscet, utaris. Quæ qui pertinere ad Oratorem nõ putabit, is ne statuam quidem inchoari

*Parenthesis hæc in codicibus scriptis nõ habetur.

Rhetoris officium.

credat, cum eius membra fundentur. Neq; hanc (ut aliqui putabunt) festinationem meam sic quisquam calumnietur, tanquam cum qui sit Rhetori traditus, abducendum protinus à Grammaticis putē. Dabuntur illis tum quoq; tempora sua: neq; erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim creasset, sed diuidetur, qui sub uno miscebatur labor: & erit suis quisq; operis magister utilior. quod adhuc obtinent Græci, à Latinis ommissum est: & fieri uidetur excusate, quia sunt qui labori isti successerunt.

De moribus & officijs Præceptoris. CAP. II.

Quemadmodum libro 1. Grammatici mores & officium est executus: ita nunc quale esse oporteat Rhetorem docet.

Cap. 1. & 2.

ERgo cū ad eas in studijs uires peruenerit puer, ut quæ prius esse præcepta Rhetorum diximus, mente consequi possit, tradendus eius artis magistris erit. Quorum in primis inspicere mores oportebit. Quod ego non idcirco potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia nō in cæteris quoq; doctoribus idem hoc examinandum quam diligentissimè putē, sicut testatus sum libro priore: sed quòd magis necessariam eius rei mentionem facit ætas ipsa discētium. Nam & adulti ferè pueri ad hos Præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam facti perseverant: ideoq; maior adhibenda tum cura est, ut & teneriores annos ab iniuria sanctitas docentis custodiat, & ferocios à licentia grauitas deterreat. Neq; uerò satis est summam præstare abstinentiam, nisi disciplinæ seueritate conuenientium quoq; ad se mores astrinxerit. Sumat igitur ante omnia patris erga discipulos suos animū, ac succedere se in eorum locū, à quibus sibi liberi traduntur, existimet. Ipse nec habeat uitiā, nec ferat. Non austeritas eius tristis, nō dissoluta sit comitas: ne inde odium, hinc cōtemptus oriatur. Plurimus ei de honesto ac bono sit sermo. Nam quo sæpius monuerit, hoc rarius castigabit. Minimè iracundus, nec tamen eorum quæ emendanda erūt, dissimulator: simplex in docendo, patiens laboris, assiduus potius quam immodicus. Interrogantibus libenter respōdeat, non

interrog

interrogantes percontetur ultro. In laudandis discipulorū di-
 ctionibus nec malignus, nec effusus: quia res altera tedium la-
 boris, altera securitatem parit. In emendando quæ corrigenda
 erunt, non acerbus, minimeq; contumeliosus. Nam id quidem CC
 multos à proposito studendi fugat, quòd quidā sic obiurgant,
 quasi oderint. Ipse aliquid, immo multa quotidie dicat, quæ seu
 cum audita referant. Licet enim satis exemplorum ad imitandū
 ex lectione suppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit ple- Viuu uox.
 nius, præcipueq; Præceptoris, quæ discipuli, si modo rectè sunt
 instituti, & amant, & uerentur. Vix autem dici potest, quanto
 libētius imitemur eos, quibus fauemus. Minimè uerò permūt-
 tenda pueris, ut fit apud plerosq;, assurgēdi exultandiq; in lau-
 dando licentia. Quinetiam iuuenum modicū esse, cum audient,
 testimonium debet. Ita fiet, ut ex iudicio Præceptoris discipu-
 lus pēdeat, atq; id se dixisse recte, quod ab eo probabitur, cre-
 dat. Illa uerò uitiosissima, quæ iam Humanitas uocatur, inuicē Humanitas.
 qualiacunq; laudandi, cum est indecora & theatralis, & scue-
 re institutis scholis alicna, tum studiorum perniciosissima ho-
 stis. Superuacua enim uidetur cura, ac labor, parata, quicquid
 effuderint, laude. Vultum igitur Præceptoris intueri tam qui
 audiunt debēt, quàm ipse qui dicit. Ita enim probanda atq; im- CC
 probanda discernent: sic stylo facultas continget, auditione iu-
 dicium. At nunc proni atq; succincti ad omnem clausulam non
 exurgunt modo, uerum etiā excurrunt, & cum indecora exul-
 tatione conclamant. Id mutuuum est, & ibi declamationis fortu-
 na. Hinc tumor, & uana de se persuasio, usque adeo, ut illo cō-
 discipulorū tumultu inflati, si parum à Præceptore laudentur,
 ipsi de illo male sentiant. Sed se quoq; Præceptores intētē ac
 modo destē audiri uelint. Non enim iudicio discipulorū dicere de- CC
 bet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intē-
 dendus animus in hoc quoq;, ut perspiciat quæ quisq;, & quo-
 modo laudet: & placere quæ bene dicet, non suo magis quàm

Cæsar's apophthegma.

eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt. Pueros adolefcentibus sedere perniciosos, non placet mihi. Nam etiã si uirtalis, qualem esse oportet studijs moribusq; præpositũ, modestam habere potest iuuentutem, tamen uel infirmitas à robustioribus separanda est: & carendum non solum crimine turpitudinis, uerum etiam suspicione. Hæc notanda breuiter existimauimus. Nam ut absit ab ultimis uitijs ipse Præceptor ac schola, ne præcipiendum quidem credo. Ac si quis est, qui flagitia manifesta in deligendo filij Præceptore non euitet, iam hinc sciat cætera quoq; quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, esse sibi, hac parte omissa, superuacua.

An protinus Præceptore optimo sit utendum.

CAP. III.

Postquam de moribus egit, nunc de eruditione, ac thesimo qualitate ex comparatione tractat, & refutat aliorum opinionibus, colligit optimo rhetori statim committendos esse pueros.

NE illorum quidem persuasio silentio transcunda est, qui etiã cum id eos Rhetori pueros putauerunt, non tamen continuò tradendos eminentissimo credunt, sed apud minores aliquandiu detinent: tanquã instituentis artibus magis sit apta mediocritas Præceptoris, cum ad intellectum atq; imitationem facilius, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus superba. Qua in re nihil non arbitror diu laborandum, ut ostendam quanto sit melius optimis imbui, quanta in eluendis quæ semel insederint uitijs difficultas consequatur, cum geminatum onus succedentes premat, & quidẽ dedocendi grauius, ac prius quam docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiariũ fuerunt duplices ab ijs quos alius instituisset, solitũ exigere mercedes, quam si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex: Vnus, quod interim sufficere illos minores existimant: & bono sanè stomacho cõtenti sunt. Quæ quanquã & ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset ut cunq; tolerabilis, si eiusmodi Præceptores minus docerent, non peius. Alter, ille etiam frequentior, quod eos qui ampliorẽ dicendi facultatẽ sunt cõsecuti, non putant ad minora descendere: idq; interim fieri, quia sciant

stidiant præstare hanc inferioribus curã, interim, quia omnino non possint. Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientium non habeo: posse autẽ, maxime si uelit, optimum quenq; cõten- do. Primum, quod cũ qui eloquentia ceteris præstet, illa quoq; per quã ad eloquentiã peruenitur diligẽtissime percepisse cre- dibile est. Deinde, quia plurimum in præcipiendo ualet ratio, quã doctissimo cuiq; planissima est. Postremò, quia nemo sic in maioribus eminet, ut cum minora deficiant. Nisi forte Iouẽ qui- dem Phidias optimẽ fecit, illa autem quã in ornamentum ope- ris eius accedũt, alius melius elaborasset: aut Orator loqui ne- sciet: aut leuiores morbos curare nõ poterit Medicus præstã- tissimus. Quid ergo? non est quẽdã eloquentia maior, quã ut eam intellectu cõsequi puerilis infirmitas possit? Ego uerò con- fiteor: sed hunc disertũ præceptorem, prudentem quoq;, & nõ ignarum docẽdi esse oportebit, summittentem se ad mensuram discẽtis: ut uelocissimus quisq; si forte iter cum paruulo faciat, det manum, & gradum suum minuatur, nec procedat ultra quã comes possit. Quid, si plerunq; accidit, ut faciliora sint ad intel- ligendum, & lucidiora multo, quã à doctissimo quoq; dicun- tur? Nam & prima est Eloquentiã uirtus, perspicuitas: & quo quisq; ingenio minus ualet, hoc se magis attollere & dilatare conatur: ut statura breues in digitos eriguntur, & plura infir- mi minantur. Nam tumidos, & corruptos, & tinnulos, & quo- cunq; alio cacozeliã genere peccantes, certum habeo non ui- rium, sed infirmitatis uitio laborare: ut corpora nõ robore, sed ualetudine inflantur: & recto itinere* lapsi, plerunq; diuertũt. *Lasi Erit ergo obscurior etiã, quo quisq; deterior. Non excidit mi- hi, scripsisse me in libro priore, cum potioem in scholis erudi- tionem esse, quã domi dicerem, libẽtius se prima studia tene- rosq; profectus ad imitationem condiscipulorum, quã facilior esset, erigere. Quod à quibusdã sic accipi potest, tanquam hæc, quam nunc tueor, sententia priori diuersa sit. Id à me procul

Vide Pausa-
 niam Heliacõn
 primo.

aberit. nanq; ea causa uel maxima est cur optimo cuiq; Prae-
ptori sit tradendus puer. Quod apud eum discipuli quoq; melius
instituti, aut dicēt quod inutile non sit imitari: aut siquid erro-
uerint, statim corrigentur. At indoctus ille & probabit fortis-
uitiosa, & placere audiētibus iudicio suo coget. Sit ergo tunc
eloquentia quā moribus praestantissimus, qui ad Phoenicem
Homerici exemplum dicere ac facere doceat.

liad. 9.
Cic. 3. de Ora-
tore.

De primis apud Rhetorem exercitatio-
nibus.

CAP. IIII.

De p̄gymna-
smatis, quae
sunt prima apud
Rhetorem
elementa, ante
iustum decla-
mationis opus,
agit.

Hinc iam quas primas in doctōdo partes Rhetorum putem,
tradere incipiam: dilata parumper illa, quae sola uulgo in-
catur, arte Rhetorica. Ac mihi opportunus maximē uidetur
ingressus ab eo, cuius aliquid simile apud Grammaticos pueri
didicerit. Et quia narrationum, excepta qua in causis utimur,
tres accipimus species: Fabulam, quae uersatur in tragœdijs
atque carminibus, non à ueritate modo, sed etiam à forma uerita-
tatis remotam: Argumentum, quod falsum, sed uero simile Com-
mœdiæ fingunt: Historiam, in qua est gestæ rei expositio.
Grammaticis autem poëticas dedimus: apud Rhetorem initium
sit historica, tanto robustior, quanto uerior. Sed narrandi
quidem quae nobis optima ratio uideatur, demonstrabimus,
cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud satis
est, ut sit ea neq; arida prorsus, atque ieiuna (nam quid opus
erat tantum studijs laborem impendere, si res nudas atq; inor-
natas indicare satis uideretur?) nec rursus sinuosa, & accre-
scitis descriptionibus, in quas plerique imitatione poëticae lie-
centiae ducuntur, lasciuiat. Vitium utrunque: peius tamen illud
quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris
oratio perfecta nec exigi nec sperari potest: melior autem est
indoles laeta, generosiq; conatus, & uel plura iusto concipiens
interim spiritus. Nec unquā me in his discētis annis offendat
siquid supersuerit. Quin ipsis doctoribus hoc esse curae uelim,

Cic. Rhet. 1.

Lib. 1. cap. 4.

Lib. 4.

ut ten

ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & satiari ueluti quodam iucundioris disciplinae lacte patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas adstringat. Hinc spes roboris. Maciem namq; & infirmitatem in posterum minari solet protinus omnibus membris expressus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa non satis interim sicca & seuera. facile remedium est ubertatis, sterilia nullo labore uincuntur. illa mihi in pueris natura minimum spei dabit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primùm uolo uel abundantiore, atq; ultra quàm oporteat fusam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid uelut usu ipso deteretur: sit modò unde excidi possit, & quod exculpi. erit autem, si nõ ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus sentire * nemo mirabi^{*minus} tur, qui apud Ciceronem legerit, Volo enim se efferat in adole^{2. de Orat.} scente fecunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipuè, Magister aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis siccum & sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim: & uelut terrã spectantes, nihil supra quotidianum sermone attollere audeant. Macies illis pro sanitate, & iudicij loco infirmitas est: & dum satis putant uitio carere, in idipsum incidunt uitium, quòd uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in lacu statim austeras sint: sic & annos ferent, & uetustate proficient. Ne illud quidem quod admoneamus indignum est, Ingenia puerorum nimia interim emendationis seueritate deficere. nam & desperant, & dolent, & nouissimè oderunt: & quod maximè nocet, dum omnia timent, nihil conantur. Quod etiam rusticis notũ est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia re-<sup>Verg. 2. Geor-
gic. & Colu-
mella.</sup> formidare ferrum uidentur, & cicatricem nondum pati posse. lucidus ergo tum maximè debet esse præceptor, ut quæ alio-

qui natura sunt aspera, molli manu leniantur: laudare aliquando ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione: illuminare interponendo aliquid sui. Nonnunquam hoc quoque et utile, totas ipsum dictare materias, quas et imitetur puer, et interim tanquam suas amet. At si tam negligens ei stylus fuerit, ut emendationem non recipiat, expertus sum prodesse, quoties eandem materiam rursus a me tractatam scribere de integro iuberem: posse enim eum adhuc melius: quatenus nullo magis studia quam spe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, et pro modo uirium exigendum et corrigendum oportet. Solebam ego dicere pueris aliquid ausis licentius aut lætius laudare illud me adhuc, uenturum tempus quo idem non permitterem: ita et ingenio gaudebant, et iudicio non fallerentur. Sed ut eò reuertar, unde sum egressus, Narrationes styli componi, quanta maxima possit adhibita diligentia uolo. Non ut primò cum sermo instituitur, dicere quæ audierint, utile et pueris ad loquendi facultatem, ideoque et retroagere expositionem, et à media in utranque partem discurrere, sanè merito cogantur, sed ad præceptoris gremium, et dum aliud non possunt, et dum res ac uerba connectere incipiunt, ut pronus memoriam firment: ita cum iam formam rectæ atque emendatæ orationis accipient, extemporalis garrulitas, inexpectata cogitatio, et uix surgendi mora, circulatori uerè iactationis est. Hinc parentum imperitorum inane gaudium, ipsis uero contemptus operis, et inuerecunda fronte et consuetudo pessimè dicendi, et malorum exercitatio, et quæ magnos quoque profectus frequenter perdidit, arrogans de se persuasio innascitur. Erit suum parandæ facultatis tempus, neque à nobis negligenter locus iste transibitur. Interim satis est, si puer omni cura, et summo (quantum ætas capit) labore aliquid probabile scripserit: in hoc assuescat, et uerius rei naturam sibi faciat. Ille demum in id quod quaerimus

Lib. 10. cap. 7.

aut ei proximum poterit euadere, qui antè discet rectè dicere, quam cito. Narrationibus non inutiliter subiungitur opus destruendi confirmandiq; cas, quod ἀσκαδὴ καὶ κατακλιῖν vocatur. Id porro non tantum in fabulosis & carmine traditis fieri potest, uerum etiam in ipsis annalium monumentis: ut si quaeratur, an sit credibile super caput Valerij pugnantis se disse coruum, qui os oculosq; hostis Galli rostro atq; alis euerberaret, sit in utranq; partem ingens ad dicendum materia. ut de serpente quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam Græcis historijs plerunq; poetice similis est licentia. Sæpe etiam quæri solet de Tempore, de Loco, quo gesta res dicitur. Nonnunquam de persona quoq; sicut Liuius frequentissimè dubitat, & alij ab alijs Historici dissentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uituperare improbos: quod non simplicis utilitatis opus est. Nanq; & ingenium exercetur multiplici uariâq; materia, & animus contemplatione recti prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerum uenit. exemplisq; quæ sunt in omni genere causarum potentissima, iam tum instruitur, cū res poscet, usurus. Hinc illa quoq; exercitatio subit comparationis, uter melior, uter ue deterior: quæ quanquam uersatur in ratione simili, tamen & duplicat materiam, & uirtutum uitiorumq; non tantum naturã, sed etiam modũ tractat. Verum de ordine laudis, contraq; quoniam tertia hæc Rhetorices pars est, præcipiemus suo tempore. Et communes loci (de ijs loquor, quibus citra personas in ipsa uitia moris est perorare, ut in adulterum, aleatorem, petulantem) ex medijs sunt iudicijs, & si reum adiicias, accusationes: quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu ad quasdam deduci species solent, ut si ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans senex. Habent autem nonnunquam etiam defensionem. Nam & pro luxuria & pro amore dicimus, & leno interim parasitusq; defenditur:

Laus & uituperatio, earumq; utilitas.

Lib. 3^a

Theses. tur: sic ut non homini patrocinemur, sed crimini. Theses autem quæ sumuntur ex rerum cōparatione, ut rustica'ne uita an urbana potior, Iurisperiti an militaris uiri laus maior, mirè sunt ad exercitationem dicēdi* speciosa atq; uberes: quæ uel ad suadendi officium, uel etiam ad iudicium disceptationemq; iuuant plurimum. Nam posterior ex prædictis locus, in causa Murenæ copiosissimè à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad Deliberatiuum pertinentes genus, ducenda'ne uxor, petendi'ne magistratus. Nanq; hæ, personis modo adiectis, Suasoria erunt. Solebant præceptores mei, neq; inutili, & nobis etiam iucundo genere exercitationis, præparare nos Coniecturalibus causis, cum quærere atq; exequi iuberent, Cur armata apud Lacedæmonios Venus: & quid ita crederetur Cupido puer, ac uolucer, & sagittis ac face armatus, & similia: in quibus scrutabamur uoluntatem, cuius in controuersijs frequens quæstio est. quod genus Chriæ uideri potest. Nam locos quidem, quales sunt de testibus, semper'ne his credendum: & de argumentis, an habenda etiam paruis fides, adeo manifestum est ad forenses actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officijs ciuilibus, scripto eos, memoriæq; diligentissimè mandatos, in promptu habuerint, ut quoties esset occasio, extemporales eorū dictiones his uelut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim eius rei iudicium differre sustineo) summam uidebantur mihi infirmitatem de se confiteri. Nam quid hi possint in causis, quarū uaria ac noua semper est facies, proprium inuenire, quomodo propositis ex parte diuersa respondere, alternationibus uelociter occurrere, testem rogare, qui etiam in ijs quæ sunt communia, & in plurimis causis tractantur, uulgatissimos sensus uerbis nisi tanto antè præparatis, prosequi nequeant? Neesse est his, cum eadem iudicijs pluribus dicunt, aut fastidiū moueant, ueluti frigidi & repositi cibi: aut pudorem, deprehensa toties audientiū memoria infelix supellex: quæ

Vide Lactantium lib. 1. ca. 11. & Propertium in Epigramm.

sicut

sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus & diuersis officijs coneratur: cum eo quidem quod uix ullus est tam ^{*}communis ^{*}contingens locus, qui possit coherere cum causa, nisi aliquo propriae quaesitionis uinculo copulatus: appareatq; eum non tam insertum quam applicitum, uel quod dissimilis est ceteris, uel quod plerumq; assumi etiam parum apte solet: non quia desideratur, sed quia paratus est: ut quidam sententiarum gratia uerbosissimos locos arcessunt, cum ex locis debeat nasci sententia. Ita sunt autem speciosa haec & utilia, si oriuntur ex causa. Ceterum quamlibet pulchra locutio, nisi ad uictoriam tendit, utiq; superuacua, sed interim etiam contraria est. Verum hactenus euagari satis fuerit. Legum laus & uituperatio iam maiores ac prope summis operibus suffecturas uires desiderant: quae quidem suasorijs magis an Controuersijs accommodata sit exercitatio, consuetudine & iure ciuitatum differt. Apud Graecos enim lator earum ad iudicem uocabatur: Romanis pro concione suadere ac dissuadere moris fuit. Vtroq; autem modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam & genera sunt tria, Sacri, Publici, Priuati iuris. Quae diuisio ad laudem magis spectat, si quis eam per gradus augeat, quod Lex, quod Publica, quod ad Religionem deum comparata sit. Ea quidem de quibus quæri solet, communia omnibus. Aut enim de iure dubitari potest eius qui rogat, ut de P. Clodij, qui non ritè creatus Tribunus arguebatur: Aut de ipsius rogationis, quod est uarium, siue non trino forte nundino promulgata, siue non idoneo die, siue contra intercessionem, uel auspicia, aliud uel quid quod legitime obstat, dicitur lata esse uel ferri, siue alicui manentium legum repugnare. Sed haec ad illas primas exercitationes non pertinent: nam sunt haec citra complexum personarum, temporum, causarum. Reliqua eadem ferè uero fictoq; certamine tractantur. Nam uitium, aut in uerbis est, aut in rebus. In uerbis quaeritur, an satis significent, an sit in his aliquid ambiguum.

Legum laus & uituperatio.

Iuris tria genera.

ecce quot sunt genera

In rebus

In rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in populum referri debeat, an in singulos homines. Maxime uero commune est quæ
 *inutilis rere, an sit honesta, an * utilis. Nec ignoro plures fieri à ple-
 risq; partes: sed nos iustum, pium, religio sum, cæteraq; his simi-
 lia, honesto complectimur. Iusti tamen species non simpliciter
 excuti solet. Aut enim de re ipsa queritur, ut digna ne poena
 uel premio sit: aut de modo præmij, pœnæ uel, qui tam maior
 quàm minor culpâri potest. Utilitas quoq; interim natura dis-
 scernitur, interim tempore. Quædam an obtineri possint, ambi-
 gi solet. Ne illud quidem ignorare oportet, Leges aliquando
 totas, aliquando ex parte reprehendi solere, cum exemplum
 rei utriusq; nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit
 eas quoq; Leges esse, quæ non in perpetuum rogentur, sed de
 honoribus, aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis
 oratio est. Sed de his nihil hoc loco præcipi potest. Constanti
 enim propria rerum, de quibus agitur, nõ communi qualitate.
 His ferè ueteres facultatem dicendi exercuerunt, assumpta ta-
 men à Dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imita-
 tionem fori consiliorumq; materias apud Græcos dicere, circa
 Demetrium Phalerea institutum ferè constat. An ab ipso id ge-
 nus exercitationis sit inuentum (ut alio quoq; libro sum con-
 fessus) parum comperi: sed ne ij quidem, qui hoc fortissime affir-
 mant, ullo satis idoneo autore nituntur. Latinos uero dicendi

Lib. 3. de Ora-
 tore.

Prælegendos
 esse pueris hi-
 storicos & ora-
 tores docet, ob
 seruatibus eorum
 uirtutibus &
 uitij: has enim
 res magis con-
 ducere ad elo-
 quentiâ, quam
 ullam techno-
 logiam aut ar-
 tis præceptio-
 nem.

præceptores extremis L. Crassi temporibus cœpisse, Cicero
 autor est: quorum insignis maxime Plotius fuit.

De Lectione Oratorum & Historicorum apud Rhetorem.

C A P. V.

Sed de ratione declamandi post paulò interim, quia prima
 Rhetorices rudimenta tractamus, non omnittendum uidetur
 id quoq; ut moneam quantum sit collaturus ad profectum dia-
 scetium Rhetor, si quemadmodum à Grammaticis exigitur pot-
 tarum enarratio, ita ipse quoq; Historie, atque etiam magis

Oratio

Oratorum lectione susceptos à se discipulos instruxit: quod nos in paucis, quorum id ætas exigebat, & parentes utile esse crediderant, seruauiimus. Ceterum sentientibus iam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quod & longa consuetudo aliter docendi fecerat legem, & robusti ferè iuuenes, nec hunc laborem desiderantes, exemplum nostrum sequebantur. Nec tamen etiam si quid noui uel serò inuenissem, præcipere in posterum puderet. Nunc uero scio id fieri apud Græcos, sed magis per adiutores: quia non uidentur tempora suffectura, si legentibus singulis præire semper ipsi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut faciliè atq; distinctè pueri scripta oculis sequantur, etiam illa quæ uim cuiusq; uerbi, si quod minus usitatum incidat, docet, multum infra Rhetoris officium existimanda est. At demonstrare uirtutes, uel, si quando ita incidat, uitia, id professionis eius atq; promissi, qui se Magistrum Eloquentiæ pollicetur, maxime proprium est: eo quidem ualidius, quod non utiq; hunc laborem docentium postulo, ut ad gremium reuocatis, cuius quisq; eorum uelit libri lectioni deseruiat. Nam mihi cum facilius, tum etiam multo magis uidetur utile, factò silentio, unum aliquem (quod ipsum imperari per uices optimum est) constituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoq; assuescant: tum exposita causa, inquam scripta legetur oratio (nam sic clarius quæ dicentur intelligi poterunt) nihil ociosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandum crit, quæ in proœmio conciliandi Iudicis ratio. quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando concilium, & quàm occulta calliditas. Nanq; ea sola in hoc ars est, quæ intelligi nisi ab artifice non possit. Quanta deinceps in diuidendo prudentia, quàm subtilis & crebra argumentatio, quibus uiribus inspiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas: ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrumpat, animumq;

animumq; Iudicium similem ijs quæ dicit, efficiat. Tum in ra-
 tione eloquendi, quod uerbum proprium, ornatum, sublime;
 ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria: quid spe-
 ciosè translatur, quæ figura uerborum, quæ lenis & quadrata,
 uirilil tamen compositio. Ne id quidem inutile, etiam corrupta
 ptas aliquando & uitiosas orationes, quas tamen pleriq; in-
 dicatorum prauitate mirantur, legi palam pueris: ostendiq;
 in his quàm multa impropria, obscura, tumida, humilia, for-
 dida, lasciuia, effœminata sint: quæ non laudantur modo à
 plerisq; sed (quod peius est) propter hoc ipsum quòd sunt
 praua, laudantur. Nam sermo rectus, & secundum naturam
 enunciatus, nihil habere ex ingenio uidetur. Illa uero, quæ ut
 cunq; deflexa sunt, tanquam exquisitiora miramur: Non aliter
 quàm distortis, & quocunq; modo prodigiosis corporibus
 apud quosdam maius est precium, quàm ijs quæ nihil ex cõmu-
 nis habitus bonis perdiderunt: atque etiam qui specie capiuntur,
 uulsis leuatisq;, & iniustas comas acu comentibus, & non
 suo colore nitidis, plus esse formæ putant, quàm possit tribuere
 incorrupta natura: ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex
 malis moribus. Nec solum hæc ipse debet docere præcep-
 tor, sed frequenter interrogare, & iudicium discipulorum ex-
 periri. Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicentur, per-
 fluent aures: simulq; ad id perducentur, quod ex hoc quæri-
 tur, ut inueniant, & ipsi intelligant. Nam quid aliud agimus
 docendo eos, quàm ne semper docendi sint? Hoc diligentia gra-
 nus ausim dicere plus collaturũ discētibus, quàm omnes omnium
 artes, quæ iuuant sine dubio multum: sed latiore quadam com-
 prehensione, per omnes quidem species rerum quotidie pen-
 nascentium ire qui possunt? Sicut de re militari quanquam sunt
 tradita quædam præcepta communia, magis tamen proderit
 scire, qua ducum quisq; ratione, in quali loco, tempore sit usus
 sapienter, aut contra. Nam in omnibus ferè minus ualent
 præcepta

præcepta, quàm experimenta. An uero declamabit quidē præceptor, ut sit exemplo suis auditoribus: nō plus contulerint læti Cicero ac Demosthenes? Corrigetur palàm, siquid in declamando discipulus errauerit: non potentius erit emendare orationem? quinimmo etiam iucūdius. Aliena enim quisq; uitia reprehendi mauult quàm sua. Nec deerant plura quæ dicerem: sed neminem hæc utilitas fugit: atq; utinam tam non pigeat scire istud, quàm non displicebit. Quod si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quæstio, qui legendi sint incipientibus. Nam quidam illos minores, quia facilior eorum intellectus uidebatur, probauerunt: alij floridius genus, ut ad alenda primarum ætatum ingenia magis accomodatum. Ego optimos quidem, & statim, & semper, sed tamē eorum candidissimum quenq; & maximē expositum uelim: ut Liuium à pueris magis, quàm Sallustium: & hic historiæ maioris est auctor: ad quem tamen intelligendum, iam profectu opus sit. Cicero, ut mihi quidem uidetur, & iucundus incipientibus quoque, & apertus est satis: nec prodesse tantum, sed etiam amari potest: tum (quemadmodum Liuius præcipit) ut quisq; erit Ciceroni similimus. Duo autem genera maximē cauenda pueris puto. Vnum, ne quis eos antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum, Catonisq; & aliorum similibus lectione durefcere uelit. Fient enim horridi atq; iciuni. Nam neq; uim eorum adhuc intellectu consequentur: & elocutione, quæ tum sine dubio erat optima, sed nostris temporibus aliena, contenti, quod est pessimum, similes sibi magnis uiris uidebuntur. Alterum, quod huic diuersum est, ne recentis huius lasciuiæ flosculis capti, uoluptate quadam praua deleniantur, ut prædulce illud genus, & puerilibus ingenijs hoc gratius, quo propius est, adamant. Firmis autem iudicijs, iamq; extra periculum positis, sua serim & antiquos legere: ex quibus si assumatur solida ac uirilil ingenij uis, deterfo rudis seculi squallor

Qui primi legendi.

Liuius,

Cicero.

f re tum

re tum noster hic cultus clarius enitescet: & novos, quibus & ipsis multa uirtus adest. Nec enim nos tarditatis natura damnauit, sed dicendi mutauimus genus, & ultra nobis, quam oportebat, indulsimus: ita non tam ingenio illi nos superauerunt, quam proposito. Multa ergo oportebit eligere. Sed curandum erit, ne ijs quibus permista sunt, inquinentur. Quosdam uero, etiam quos totos imitari oportebat, & fuisse semper, & nunc esse quidem libenter non concesserim modo, uerumetiam contenderim. Sed hi qui sint, non cuiusq; est pronunciare. Tutius circa priores* uel erratur. Ideoq; hanc nouorum distuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.

Plinium, Tacitum, & alios suæ ætatis intelligit.

* imitatio est, uel errat.

Duplici ratione pueros ad ueram compositionem & plenam styli facultatem à præceptoribus perducit docet.

De Diuisione & παραχρησις. CAP. VI.

Fuit etiam in hoc diuersum precipientium propositum, quod eorum quidam materias quas discipulis ad dicendum dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicendo persequerantur: nec solum probationibus implebant, sed etiam affectibus. Alij, cum primas modo lineas duxissent, post Declamationes, quod omisisset quisq;, tractabant: quosdam uero locos non minore cura, quam cum ad dicendum ipsi surgerent, excolebant. Utile utrunq;: & ideo neutrum ab altero separo. Sed si facere tantum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam protinus uiam, quam reuocare ab errore iam lapsos. Primum, quia emendationem auribus modò accipiunt: diuisionem uero ad cogitationem etiam & stylum perferunt. Deinde, quòd libentius precipientem audiunt, quam reprehendentem. Siqui uero paulo sunt uiuaciores, in his præsertim moribus etiam irascuntur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus uitia aperte coarguenda sunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta esse quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autem ratio miscenda est, & ita tractanda, ut res ipsæ postulabunt. Namq; incipientibus danda erit uelut præformata materia secundum cuiusq; uires. At cum satis

compo

composuisse se ad exemplum uidebuntur, breuia quædam demonstranda uestigia: quæ persecuti iam suis uiribus sine adminiculo progredi possint. Nonnunquam credi sibi eos oportebit: ne mala consuetudine semper alienum laborem sequendi, nihil per se conari & quærere sciant. Quòd si satis prudenter dicenda uiderint, iam propè consummata fuerit præcipientis opera. Si quid errauerint adhuc, erunt ad duces reducendi. Cui rei simile quiddam facientes aues cernimus, quæ teneris infirmisq; foetibus cibos ore suo collatos partiuntur: at cum uisi sunt adulti, paululum egredi nidis, & circumuolare sedem illam præcedentes ipsæ docent: tum expertas uires, libero cœlo suæq; ipsorum fiduciæ permittunt.

De Ediscendo.

CAP. VII.

Illud ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his de quibus nunc differimus ætatibus, ne omnia quæ scripserint, ediscant, & certa, ut moris est, die dicant. Quod quidem maxime patres exigunt: atq; ita demum studere liberos suos, si quam frequentissime declamauerint, credunt: cum profectus præcipue diligentia constet. Nam ut scribere pueros, plurimumq; esse in hoc opere planè uelim: sic ediscere electos ex orationibus uel historijs, alio uero quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multo magis suadeam. Nam & exercebitur acrius memoria, aliena complectendo, quam sua: & qui erunt in difficiliore huius generis labore uersati, sine molestia, quæ ipsi composuerint, iam familiariter animo suo affigent, & assuescent optimis, semperq; habebunt intra se, quod imitentur: etiam non sentientes, formam orationis illam, quam mente percipit acceperint, expriment. Abundabunt autem copia uerborum optimorum, & compositione, ac figuris iam non quæsitis, sed sponte & ex reposito uelut thesauro se offerentibus. Accedit his & iucunda in sermone bene à quoq; dictorum relatio, & in causis utilis. Nam & plus autoritatis afferunt ea quæ non

Consuetudinem sui temporis improbat, quæ pueri quæ scribebant ediscebant & declamabant: quanquam id interim utile uelut in electis illustrium auctorum locis.

presentis gratia litis sunt comparata, & laudem sæpe maiorem, quam si nostra sint, conciliant. Aliquando tamen per-
 *ediscere mittendum, quæ ipsi scripserint, *dicere, ut laboris sui fructum etiam ex illa, quæ maximè petitur laude plurimum capiant. Verum id quoque tum fieri oportebit, cum aliquid commodius li-
 mauerint: ut eo uelut præmio studij sui donentur, ac se meruisse ut dicerent, gaudeant.

An secundum sui quisque ingenij docendus sit naturam.

CAP. VIII.

Cum in natura
 tãquam funda-
 mento ars niti-
 tur, docet Fab.
 optimã cuiusq;
 esse præceptis
 & exercitatio-
 ne augendam.
 Cic. de op. ge.
 dicendi, & de
 clar. orat.

Virtus Præceptoris haberi solet, nec immeritò, diligenter in ijs quos erudiendos susceperit, notare discrimina ingeniorum, & quò quenq; natura maximè ferat. Nam est in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorum penè quam corporum formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis Oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicendi, ut nemo sit alteri similis: quamuis plurimi se ad eorum quos probabant, imitationem composuerint. Utile deinde plerisque uisum est, ita quenq; instituere, ut propria naturæ bona, doctrina fruuerent, & in id potissimum ingenia quò tenderent, adiuuarentur. Ut si quis Palæstræ peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnasium uenerit, expertus eorum omni modo corpus animumq; discernat cui quisq; certamini sit præparandus: ita præceptorem Eloquentiæ, cum sagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium presso limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita se commodaturum singulis, ut in eo quo quisq; eminet, prouehatur: quòd & adiuta curâ natura magis eualescat, & qui in diuersa ducatur, nec in ijs quibus minus aptus est, satis possit efficere, & ea in quæ natus uidetur, deserendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim uel contra receptas persuasiones rationem sequenti sententia est) in parte uerum uidetur. Nam proprietates ingeniorum dispicere prorsus necessarium est. In his quoque

quoque certum studiorum facere delectum nemo dissuasit. Namque erit alius historiae magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio iuris, & nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet haec dicendi magister, quomodo Palaesticus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut luctatorem, aliudue quid ex ijs quae sunt sacrorum certaminum. Verum ei qui foro destinabitur, non in unam partem aliquam, sed in omnia quae sunt eius operis, etiam si qua difficiliora uidebuntur, elaborandum est. Nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si quis ingenio corruptus, ac tumidus (ut plerique sunt) inciderit, in hoc eum ire patiemur, aridum atque ieiunum non alemus, & quasi uestiemus? Nam si quaedam detrahere necessarium est, cur non sit adijcere concessum? Neque ego contra naturam pugno. Non enim deserendum id bonum, si quod ingenuum est, existimo: sed augendum addendumque quod cessat. An non clarissimus ille praceptor Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quam discipuli bene docuisse testantur, cum de Ephoro atque Theopompo sic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcibus opus esse diceret: aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc penè praecipiti concitationem adiuuandam docendo existimauit, cum alterum alterius natura miscendum arbitraretur? Imbecillis tamen ingenijs sanè sic obsequendum sit, ut tantum in id quod uocat natura, ducantur. Ita enim quod solum possunt, melius efficient. Si uero liberalior * natura contigerit, & in

De his Arist.
1. Rhetor. &
Gell. lib. 7. ca.
50. antiq.

Cic. 3. de Oratore.

* materia

qua merito ad spem Oratoris simus aggressi, nulla dicendi uirtus omittenda est. Nam licet sit aliquam in partem pronior, ut necesse est, ceteris tamen non repugnabit, atque ea cura paria faciet ijs in quibus eminebat: Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non si docendum Pancratiasten susceperit, pugno ferire uel calce tantum, aut nexus modo, atque in his certos aliquos docebit, sed omnia quae sunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua non possit: in id maxime quod

poterit incumbet. Nam sunt hæc duo uitanda prorsus: unum, Ne tētes quod effici nō possit: alterū, Ne ab eo quod quis optime facit, in aliud cui minus est idoneus, transferas. At si fuerit, qui docebitur, ille, quem adolescentes senem uidimus, Nicostrotus, omnibus in eo docendi partibus similiter utetur: efficietq; illum, qualis hic fuit, luctando, pugnandoq; (quorum utroq; certamine iisdem diebus coronabatur) inuictum. Et quanto id magis Oratoris futuri Magistro prouidendum erit? Non enim satis est dicere pressè tantum, aut subtiliter, aut asperè: non magis quàm Phonsco acutis tantum, aut medijs, aut grauibus sonis, autorum etiam particulis excellere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta neruis consentiat.

De officio Discipulorum.

CAP. IX.

Cum antea de officio præceptoris sit locutus, merito, quod sit etiam discipulorum subdit. quod plurimum studijs conferre docet.

Hactenus præexercitationes, tanquam elementa, traditæ sunt: hic utilitatem declamationis docet, si modo similis erit causis forensibus & deliberatiuis: Rhetores quosdam interrim uera consuetudine abutentes reprehendit,

PLura de officijs docentium locutus, Discipulos id unum interim moneo, ut præceptores suos nō minus quàm ipsa studia ament: & parentes esse, non quidem corporū, sed mentium credant. Multū hæc pietas confert studio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, & esse similes concupiscent in ipsos deniq; cœtus scholarum læti & alacres conuenient. Emendati non irascentur, laudati gaudebunt: ut sint charissimi, studio merebuntur. Nam ut illorū officium est docere, sic horū præbere se dociles. Alio qui neutrum sine altero sufficit. Et sicut hominis ortus ex utroq; gignentium confertur, & frustra sparseris semina, nisi illa præmolitus fouerit sulcus: ita Eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis accipientisq; concordia.

De utilitate & ratione declamandi.

CAP. X.

IN his primis operibus, quæ non ipsa parua sunt, sed maiorū quasi membra atq; partes, bene instituto, ac satis exercitato, iam serè tempus appetet aggrediendi Suasorias Iudicialesq; materias: quarū antequam uiam ingrediar, pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt: quæ quidem ut ex omnibus nouissimè

nouissimè inuenta, ita multo est utilissima. Nam & cuncta illa
 de quibus diximus, in se ferè continet, & ueritati proximam
 imaginem reddit. Ideoq; ita est celebrata, ut plerisq; uideretur
 ad formandam eloquentiam uel sola sufficere. Neq; enim uir-
 tus ulla perpetuè duntaxat orationis reperiri potest, quæ non
 sit cum hac dicendi meditatione communis. Eò quidem res
 ista culpa docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrump-
 perent eloquentiam causas, licentia atq; inscitia declaman-
 tium fuerit. Sed eo quod natura bonum est, bene uti licet.
 Sint ergo & ipsa materiæ quæ fingentur, quàm similima ue-
 ritati: & declamatio in quantum maximè potest, imitetur eas
 Actiones, in quarum exercitationem reperta est. Nam magos
 & pestilentiam, & responsa, & seuiore Tragicis nouercas,
 aliq; magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsones & in-
 terdicta quæremus. Quid ergo? Nunquam hæc supra fidem, &
 Poëtica (ut uerè dixerim) themata iuuenibus pertractare per-
 mitemus, ut expatientur, & gaudeant materia, & quasi in cor-
 pus eant? Erit optimum. Sed certe sint grãdia & tumida, non
 stulta etiam, & acrioribus oculis intuenti ridicula: ac si iam ce-
 dendum est, impleat se declamator aliquando, dum sciat, ut qua
 drupedes cum uiridi pabulo distentæ sunt, sanguinis detractio-
 ne curantur, & sic ad cibos uiribus conseruandis idoneos re-
 deunt, ita sibi quoq; tenuandos adipem, & quicquid humoris
 corrupti contraxerit, emittendum, si esse sanus ac robustus
 uolet. Alioqui tumor ille inanis primo cuiusq; ueri operis co-
 natu deprehendetur. Totum autem Declamandi opus qui
 diuersum omnino à forensibus causis existimant, ij profecto
 ne rationem quidem, qua ista exercitatio inuenta sit, perui-
 dent. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi,
 aut furiosæ uociferationi similitimum est. Quid enim attinet
 iudicem præparare, qui nullus est? narrare quod omnes
 sciant falsum? probationes adhibere causæ, de qua nemo sit
 pronuncia

Cic. in Orat.

pronunciaturus? Et hæc quidem ociosa tantum. Affici uero, & ira uel luctu permouere, cuius est ludibrii, nisi quibusdam pugnae simulacris ad uerū discriminē aciemq; iustam cōsuescimus; Nihil ergo inter forense genus dicēdi, atq; hoc Declamatorū intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. utinamq; adijci ad consuetudinē posset, ut nominibus uteremur, & perplexæ magis, & longioris aliquādo actus controuersia fingerentur, & uerba in usu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere moris esset: quæ nos, quamlibet per alia in scholis exercitati sumus, tirones in foro inueniunt. Si uero in ostentationē com-
 * **inclamare** paretur declamatio, sanè paululum aliquid* inclinare ad uoluptatē audientiū debemus. Nam & ijs actionibus, quæ in aliqua sine dubio ueritate uersantur, sed sunt ad popularē aptatæ delectationē, quales legimus Panegyricos, totumq; hoc Demonstratiuum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnēq; artem, quæ latere plerunq; in iudicijs debet, non confiteri modo, sed ostentare etiam hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam est iudiciorū consiliorumq; imago, similis esse debet ueritati: quoniam autem aliquid in se habet *τετρακτύου*, nonnihil sibi nitoris assumere. Quod faciunt actores Comici: qui nec ita prorsus ut nos uulgo loquimur, pronunciant, quod esset sine arte: nec procul tamen à natura recedunt, quo uitio periret imitatio: sed morē cōmunis huius sermonis decore quodā scenico exornāt. Sic quoq; aliqua nos incōmoda ex his quas finxerimus materijs, consequentur, in eo præcipuè, quòd multa in his relinquuntur incerta, quæ sumimus, ut uidetur, ætates, facultates, liberi, parētes, urbū ipsarū uires, iura, mores, aliq; his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipsis positio num uitijs ducimus. Sed hæc suo quæq; loco. Quamuis enim omnne propositum operis à nobis destinati eò spectet, ut Orator instituat, tamen ne quid studiosi requirant, siquid crit quod ad scholas pertineat propriè, in transitu non omitemus.

An Artis huius necessaria cognitio sit. CAP. XI.

Iam hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent qui priora omiserunt: quanquam uideo quosdam in ipso statim limine obstaturos mihi, qui nihil egere huiusmodi præceptis eloquentiam putent: sed natura sua, & uulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram: exemplo magni quoque nominis professorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus, quid esset $\alpha\upsilon\tau\eta\mu\alpha\ \chi\alpha\iota\ \nu\omicron\theta\eta\mu\alpha$, nescire se quidem: sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione, respondit. Alius percontanti, Theodoreus an Apollodoreus esset, Ego, inquit, parmularius sum. Nec sanè potuit urbanus ex confessione inscitæ suæ elabi. Porro hi, quia & beneficio ingenij præstantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentiae suæ, paucissimos naturæ. Igitur impetu dicere se, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione aut dispositione in rebus fictis: sed, cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententijs grandibus, quarum optima quæq; à periculo petatur. Quinetiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid quod ultro se offerat, pluribus sæpe diebus expectantes, aut murmure incerto uelut classico instincti, concitatissimum corporis motum non enunciandis, sed quærēdis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia priusquam sensum inucnerint destinant, quibus aliquid disertis subiungendum sit: eaq; diu secum ipsi clareq; meditati, desperata cōnectendi facultate deserunt, & ad alia deinceps, atq; inde alia non minus communia, atq; nota diuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in causas tantum laborem suum, sed in locos intendunt: atque in his non corpori prospiciunt, sed abrupta quædam, ut forte ad manum uenere, iaculantur. Vnde fit, ut dissoluta & ex diuersis congesta oratio coherere non possit, similisq; commentarijs puerorum sit,

Naturā ad eloquētiā citra artis præceptionē nō sufficere probat.

in quos ea quæ alijs declamantibus laudata sunt, regerunt. Magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt: nam & barbari, & serui: & si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

Quare ineruditi ingeniosiores uulgò habeantur.

CAP. XII.

Quadam con-
secutione alte-
râ tractat que-
stionem, quare
ingeniosior &
uirilior esse po-
pulo uideatur
imperiti ora-
tio. cuius rei
uarias affert ra-
tiones.

NE hoc quidem negauerim, sequi plerunq; hanc opinionem, **N**ut fortius dicere uideantur indocti. Primum, uitio male iudicantium: qui maiorem habere uim credunt ea, quæ non habent artem: ut effringere, quàm aperire: rumpere, quàm soluere: trahere, quàm ducere putant robustius. Nam & gladiator qui armorum inscius in pugnam ruit, & luctator qui totius corporis nixu in id quod semel inuasit, incumbit, fortior ab his uocatur: cum interim & hic frequenter suis uiribus ipse prosternitur, & illum uehementis impetus excipit aduersarij mollis articulus. Sed sunt in hac parte, quæ imperitos etiam naturaliter fallant. Nam & Diuisio, cum plurimum ualeat in causis, speciem uirium minuit: & rudia politis maiora, & sparsa compositis numerosiora creduntur. Est præterea quedam uirtutum uitiorumq; uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius & sæpius, uel cum periculo suscepti litigatoris, frequenter etiam suo. Affert & ista res opinionem, quia

*uoluisent libentissimè homines audiunt ea quæ dicere ipsi * noluisent. Illud quoque alterum quod est in elocutione ipsa periculum, minus uitat, conaturq; perditè. Inde euenit nonnunquam, ut alia quid grande inueniat, qui semper quærit quod nimium est. Verum & rarò euenit, & cætera uitia non pensat. Propter hoc quoque interdum uidentur indocti copiam habere maiorem, quòd dicunt omnia: doctis est & electio, & modus. His accedit quod à cura * dicendi quod intenderint, recedunt. Itaque illud questionum & argumentorum apud corrupta iudicia frigitur

euertant:

euitant: nihilq; aliud, quàm quo uel prauis uoluptatibus aures
 assistētium permulceant, quærunt. Sententiæ quoq; ipsæ, quas
 solas petunt, magis eminent, cum omnia circa illas sordida &
 abiecta sunt: ut lumina non inter umbras (quemadmodum Ci-
 cero dicit) sed planè in tenebris clariora sunt. Itaq; ingeniosi
 uocentur ut libet, dum tamen constet, contumeliosè sic laudari
 disertum. Nihilominus confitendum est etiam detrudere do-
 ctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes bebetibus, & uino
 uetustatem: sed uitia detrahit: atq; eo solo minus est quod lite-
 re perpolierunt, quo melius. Verum hi pronuntiatione quoq;
 famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant ubicq;, &
 omnia leuata (ut ipsi uocant) manu emugiunt, multo discursu,
 anhelitu, iactatione, gestu, motu capitis furentes. Iam collide-
 re manus, terræ pedem incutere, femur, pectus, frontem cedere,
 mire ad pullatum circum facit: cum ille eruditus, ut in oratio-
 ne multa summittere, uariare, disponere, ita etiam in pronun-
 ciando suum cuique eorum quæ dicet, colori accommodare
 actum sciat: & si quid sit perpetua obseruatione dignum, mo-
 destus & esse & uideri malit. At illi hanc Vim appellant, quæ
 est potius Violentia: cum interim non actores modò aliquos
 inuenias, sed (quod est turpius) præceptores etiam, qui breuem
 dicendi exercitationem consecuti, omissa ratione, ut tulit im-
 petus, passim tumultuentur: eosq;, qui plus honoris literis tri-
 buerunt, & ineptos, & iciunos, & trepidos, & infirmos, ut
 quodque uerbum contumeliosissimum occurrit, appellent. Ve-
 rum illis quidem gratulemur, sine labore, sine ratione, sine di-
 sciplina disertis: nos quando & præcipiendi munus etiam pri-
 dem deprecari sumus, & in foro quoque dicendi, quia hone-
 stissimum finem putabamus, de sine dum desideraremur, in-
 quirendo scribendoq; talia, consolemur ocium nostrum, quæ
 futura usui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certè
 sunt uoluptati.

Quis

Quis modus sit in Arte.

CAP. XIII.

Artem esse ad naturam adiungendam contra imperitos ostendit: nunc autem quis sit modus in arte soluit. idque non ex necessitate sed ex occasione & utilitate causae.

Nemo autem à me exigat id præceptorum genus, quod est à plerisque scriptoribus artium traditum, ut quasi quasdam leges immutabili necessitate conscriptas studiosis dicendi feram: utique Proœmium, & id quale: proxima huic Narratio: quæ lex deinde narrandi: Propositio post hanc, uel, ut quibusdam placuit, Excursio: tum certus ordo Quæstionum, cæteraque: quæ uelut si aliter facere fas non sit, quidam tanquam iussi sequuntur. Erat enim Rhetorice res prorsus facilis ac parua, si uno & breui præscripto contineretur. Sed mutantur pleraque causas, temporibus, occasione, necessitate. Atque ideo res in Oratore præcipua consilium est, quia uariè, & ad rerum momenta conuertitur. Quid enim si præcipias Imperatori, quoties aciem instruet, ut dirigat frontem, cornua utrinque promoveat, equites pro cornibus locet? Erit hæc quidem rectissima fortasse ratio, quoties licebit: sed mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumen obstabit, si collibus, syluis, asperitate uel aliqua prohibebitur. Mutabit hostium genus, mutabit præsentis conditio discriminis: nunc acie directæ, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur: nonnunquam terga etiam dedisse simulata fuga proderit. Ita Proœmium necessarium an superuacuum, breue an longius: ad iudicem omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquam figuram dicendum sit: constructa an latius fusa narratio, continua an diuisa, recta an ordine permutato, causæ docebunt. Itemque de Quæstionum ordine, cum rectè in eadè controuersia aliud alij parti prius quæri frequenter expediat. Neque enim rogationibus, plebis uel scitis sancta sunt ista præcepta: sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Non negabo autem sic utile esse plerumque, alioqui nec scriberem: uerum si eadem illa nobis aliud suadebit utilitas, hanc relictis Magistrorum autoritatibus sequemur. Equidem id maxime præcipiam, ac repetens iterumque iterumque monebo, Res duas in

Æneid. 7.

omni

omni actu spectet Orator, Quid deceat, quid expediat. Expedi-
 dit autem sæpe mutare ex illo constituto traditoq; ordine ali-
 qua, & interim decet: ut in statuis atq; picturis uideamus uaria-
 ri habitus, uultus, status. Nam recti quidem corporis uel mini-
 ma gratia est. Neq; enim aduersa sit facies, & demissa brachia,
 & iuncti pedes, & à summis ad ima rigens opus. Flexus ille,
 & ut sic dixerim, motus, dat actum quendam, & factum. Ideo
 nec ad unum modum formatæ manus, & in uultu mille species.
 Cursum habent quædam & impetum, sedent alia, uel incum-
 bunt: nuda hæc, illa uelata sunt: quædam mista ex utroq;. Quid
 tam distortum & elaboratum, quam est ille Discobolos My- Plin. lib. 34.
 ronis? Si quis tamen ut parum rectum improbet opus, non ne cap. 8.
 ab intellectu artis abfuerit, in qua uel præcipuè laudabilis est
 illa ipsa nouitas, ac difficultas? Quam quidem gratiam & de-
 lectationem afferunt figuræ, quæq; in sensibus, quæq; in uerbis
 sunt. Mutant enim aliquid à recto, atq; hanc præ se uirtutem
 ferunt, quòd à consuetudine uulgari recesserunt. Habet in pi-
 ctura speciem tota facies. Apelles tamen imaginem Antigoni
 latere tantum altero ostendit, ut amissi oculi deformitas late-
 ret. Quid? non in oratione operienda sunt quædam, siue osten- Cic. in Orato.
 di non debent, siue exprimi pro dignitate non possunt? ut fecit
 Timantes, ut opinor, Cithnius, in ea tabula qua Coloten Teiū Plin. lib. 35.
 uicit. Nam cum in Iphigeniæ immolatione pinxisset tristem cap. 10. & Va-
 ler. li. 8. ca. 12.
 Calchantem, tristiore Vlysses, addidisset Menelao quem
 summum poterat ars efficere mœrorem, consumptis affecti-
 bus, non reperiens quo digne modo patris uultum posset ex-
 primere, uelauit eius caput, & suo cuiq; animo dedit æstiman-
 dum. Non ne huic simile est illud Sallustianum, Nam de Car- In Iugurtha.
 thagine tacere satius puto, quam parum dicere? Propter quæ
 mihi semper moris fuit, quam minimè alligare me ad præcepta
 quæ ἁποδιδίκα uocant, id est (ut dicamus quomodo possumus)
 uniuersalia, uel perpetualia. Raro enim reperitur hoc genus,
 ut non

ut non labefactari parte aliqua, aut subruī possit. Sed de his plenius suo quicque loco tractabimus. Interim nolo se iuuenes satis instructos, si quem ex his qui breues plerunq; circumferuntur, artis libellum edidicerint, & uelut decretis Technicorum tutos putent. Multo labore, assiduo studio, uaria exercitatione, plurimis experimentis, altissima prudentia, praesentissimo consilio constat ars dicendi. Sed adiuuatur his quoq; si tamen rectam uiam, non unam orbitam monstrent: à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur. necesse est illam per funes ingredientium tarditatem. Itaq; & stratum militari labore iter saepe deserimus compendio ducti: & si rectum limitem rupit torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur: & si ianua tenebitur incendio, per parietem exibimus. Latè fufum opus est, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quae sunt tamen tradita, quid ex his optimum, & siquid mutari, adijci, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Rhetorices Erymon, & totius operis Diuisio.

CAP. XIII.

Rhetoricè Latinè uerti non posse, Græcòq; nomine utendū ut Latini no docet. dein de rhetoricè in artem, & artificem, & opus diuidit.

RHETORICEN in Latinum transferentes, tum ORATORIAM, tum ORATRICEM nominauerunt. Quos equidem non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani sermonis augere tentauerint. Sed non omnia nos ducentes ex Græco sequuntur, sicut ne illos quidem, quoties suis utique uerbis signare nostrauoluerunt: & hæc interpretatio non minus dura est, quàm illa Flauij essentia atq; entia: sed ne propria quidem. Nam oratoria sic efferetur, ut elocutoria: oratrix, ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur, Rhetorice, talis est, qualis eloquentia: nec dubiè apud Græcos quoq; duplicem intellectum habet. Namq; uno modo fit appositum, ars Rhetorica, ut nauis piratica: altero nomen rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc uolumus significare substantiã, ut Grammaticæ literaturæ est,

ra est, non literatrix, quemadmodum oratrix: nec literatoria, quemadmodum oratoria. Verum in Rhetorice non sic. Non pugnemus igitur, cum præsertim plurimis alioqui Græcis sit utendum. Nam certè si & Physicos, & Musicos, & Geometras dicam, nec uim afferam nominibus his indecora in Latini sermonem mutatione. Denique cum M. Tullius etiam ipsius librorum quos hac de re primùm scripserat, titulis Græco nomine utatur, profectò non est uerendum ne temere uideamur oratori maximo, de nomine Artis suæ credidisse. Igitur Rhetorice (iam enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sic (ut opinor) optimè diuidetur, ut de Arte, de Artifice, de Opere dicamus. Ars erit, quæ disciplina percipi debet: ea est bene dicendi scientia. Artifex est, qui * percipit hanc Artem, id est Orator, cuius est summa, bene dicere. Opus, quod efficitur ab Artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco, nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

Quid sit Rhetorice, & quis eius finis. CAP. XV.

ANte omnia, quid sit Rhetorice: quæ finitur quidem uariè, sed quæstionem habet duplicem: aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborum dissensio est. Prima ac præcipua opinionum circa hoc differentia, quòd alij malos quoq; uiros posse oratores dici putant: alij (quorum nos sententiæ accedimus) nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autem qui dicendi facultatem à maiore ac magis expetenda uitæ laude secernunt, quidam Rhetoricen uim tantum, quidam scientiam, sed non uirtutem, quidam usum, quidam Artem quidem, sed à scientiâ & uirtute seiunctam, quidam etiam prauitatem quandam Artis, id est ~~uirtutem~~ ^{uirtutem} ~~uirtutem~~ ^{uirtutem} nominauerunt. Hi ferè aut in persuadendo, aut in dicendo appositè ad persuadendum, positum orandi munus sunt arbitrati. Id enim fieri potest ab eo quoq;, qui uir bonus

artifex ars
instrument
* præcipit

Varias ponit Rhetorices de finitiones, uarios quoq; fines, atq; etiam inter se pugnant, quib; improbat, colligit demum Rhetorices esse finitionem, Bene dicendi scientiâ: sine uerò, bene dicere.

non

non sit. Est igitur frequentissimus finis Rhetorices, uis persuadendi. Quod ego uim appello, pleriq; potestatem, nonnulli facultatem uocant: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Isocrate (si tamen reuera ars, quæ circumfertur, eius est) duxit. Qui cum longè sit à uoluntate infamantium Oratoris officia, finem artis temere comprehendit, dicens esse Rhetoricen persuadendi opificem, id est πᾶσις δημιουργός. Neq; enim mihi permiserim eadem uti declinatione, qua Ennius M. Cethegum Suadæ medullam uocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro qui nomine eius inscriptus est, idem ferè dicit: sed hanc Plato illius opinionem uult accipi, non suam. Cicero pluribus locis scripsit, Oratoris officium esse, dicere appositè ad persuadendum. In Rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verùm & pecunia persuadet, & gratia, & autoritas dicentis, & dignitas, & postremò aspectus etiam ipse sine uoce, quo uel recordatio meritorum cuiusq;, uel facies aliqua miserabilis, uel formæ pulchritudo sententiam dicat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, quum scissa ueste cicatrices, quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi Romani uim detulit: quem illo ipso aspectu maximè motum in hoc ut absolueret reum, creditum est. Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modò liberos paruulos in concionem protulerat, sed Galli etiam Sulpitij filium suis ipse manibus circumtulit, elapsum esse, cum aliorum monumentis, tum Caronis oratione testatum est. Et Phrynen non Hyperidis actione, quanquam admirabili, sed aspectu corporis, quod illa speciosissimum alioqui diducta nudauerat tunica, putant periculo liberatam. Quæ si omnia persuadent, non est hic, de quo locutus sumus, idoneus finis. Ideoq; diligentiores uisi sunt sibi, qui cum de Rhetorice idem sentirent, existimauerunt eam, uim dicendo persuadendi.

Cic. in Bruto
& Catone.

De Orato. 1.

Cic. 2. de Ora.
& 7. in Verre
act.
Val. 8. ti. 1.

Athenzus 13.
Dipno.

persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem de quo supra diximus libro, uelut coactus à Socrate facit. À quo non dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est, quòd de Rhetorice nomine eius inscribitur: siue, ut creditum est, Aristotelis: in quo est, finem esse Rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor uelit. Sed ne hic quidem satis est comprehensum. Persuadent enim dicendo, uel ducunt in id quod uolunt, alij quoque, ut meretrices, adultores, corruptores. At contra non persuadet semper Orator: ut interim non sit proprius hic finis eius: interim sit communis cum ijs qui ab Oratore procul ab sunt. Atqui non multum ab hoc fine abest Apollodorus, dicens, iudicialis orationis primum & super omnia esse persuadere iudici, & sententiam eius ducere in id quod uelit. Nam & ipse Oratorem fortunæ subijcit, ut si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. Quidam recesserunt ab euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, Rhetorice est uis inueniendi omnia in oratione persuasibilia. Qui finis & illud uitium de quo supra diximus, habet: & insuper, quòd nihil nisi inuentionem complectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait persuasibiliter dicere, & alij qui eandem sententiam non eisdem tamen uerbis explicant, ac finem esse demonstrant dicere quæ oporteat omnia ad persuadendum, satis responsum est, cum persuadere non tantum Oratoris esse conuicimus. Addita sunt his alia uariè. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò uersari Rhetoricen putauerunt: quorum uerius utrum sit, in eo loco qui huius questionis proprius est, dicam. Omnia subiecisse Oratori uidetur Aristoteles, cum dixit uim esse dicendi quid in quaque re possit esse persuasibile. Et Patrocles, qui non quidem adiicit in quaque re, sed nihil excipiendo idem ostendit. Vim enim uocat inueniendi quod sit in oratione persuasibile. qui fines & ipsi solam complectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens

Lib. i. Rhet.

quid sit Rhetorice

*Eudorus *Theodorus, uim putat inueniendi & eloquendi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed cum eodem modo credibilia quo persuasibilia etiam non Orator inueniat, adiuciendo, in omni oratione, magis quam superiores, concedit scelera quoque persuadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem, persuadendi se artificem in iudicijs & alijs cœtibus esse ait: de iustis quoque & iniustis tractare: cui Socrates persuadendi, non docendi concedit facultatem. Qui uerò non omnia subiiciebant Oratori, sollicitius ac uerbosius, ut necesse erat adhibuerunt discrimina: quorum fuit Ariston Critolai Peripatetici discipulus, cuius hic finis est, sciētia uidēdi & agēdi in quæstionibus ciuilibus per orationē popularis persuasionis. Hic sciētiam, quia Peripateticus est, nō, ut Stoici, uirtutis loco ponit: popularē autem cōprehendendo persuasionem, etiam cōtumuliosus est aduersus artem orandi, quam nihil putat doctis persuasurā. Illud de omnibus qui circa ciuiles demum quæstiones Oratorem iudicant uersari, dictum sit, Excludi ab his plurima Oratoris officia: illam certē Laudatiuam totam, quæ est Rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidē esse eam, sed non uirtutē, putauerunt. Ita enim dicit (ut ipsis eorū uerbis utar qui hoc ex Greco transtulerunt) Ars inuentrix & iudicatrix & enunciatrix decente ornatu secundum mensiōnē eius quod in quoque potest sumi persuasibile in materia ciuili. Itēque Cornelius Celsus, qui finem Rhetorices ait, dicere persuasibiliter in dubia & ciuili materia. Quibus sunt non dissimiles, qui ab alijs traduntur, quæ uidendi lis est ille, Vis dicendi & eloquēdi de rebus ciuilibus subiectis sibi, cum quadam persuasione, & quodam corporis habitu, & eorum quæ dicet, pronuntiatione. Mille alia, sed aut eadem, aut ex eisdem composita: quibus item cum de materia Rhetorices dicendum erit, respondebimus. Quidam eam neque uim, neque scientiam, neque artem putauerunt: Sed Critolaus usum dicendi.

is sit finis
Rhetorice

cendi. nam hoc $\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota$ significat. Athenæus fallendi artem. Ple-
 riq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis, à prioribus impe-
 rite excerpta, legere contenti, neq; hoc totum, neq; alia eius vo-
 lumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt: credunt q;
 eum in hac esse opinione, ut Rhetoricen non artem, sed perti-
 tiam quandam gratiæ ac uoluptatis existimet: & alio loco, ci-
 uilitatis particulæ simulacrum, & quartam partem adulatio-
 nis: quòd duas partes ciuilitatis corpori assignet, medicinã, &
 quam interpretantur exercitricẽ: duas animo, legalem, atq;
 iustitiam. Adulationem autem medicinæ, uocet co quorum arti-
 ficium: & exercitricis, mangonum, qui colorem fuce, & uc-
 rum robur inani sagina mentiantur: legalis, cauillatricem: iusti-
 tiæ, Rhetoricen. Quæ omnia sunt quidem scripta in hoc libro,
 dicta q; à Socrate, cuius persona uidetur Plato significare,
 quid sentiat: sed alij sunt eius sermones ad coarguendos qui
 contrà disputant, compositi, quos $\epsilon\lambda\epsilon\gamma\chi\eta\kappa\eta\varsigma$ uocât. alij ad præ-
 cipiendum, qui $\sigma\upsilon\mu\beta\epsilon\tau\iota\kappa\alpha\iota$ appellantur. Socrates autem, seu Pla-
 to, eam quidem quæ tum exercebatur, Rhetoricen, talẽ putauit:
 nam & dicit his uerbis, $\tau\epsilon\tau\omicron\rho\upsilon\epsilon\iota\ \epsilon\iota\ \pi\rho\acute{o}\tau\omicron\rho\upsilon\epsilon\iota, \delta\epsilon\iota\ \upsilon\ \mu\epsilon\iota\varsigma\ \omega\pi\lambda\iota\tau\omicron\upsilon\epsilon\iota\ \delta\epsilon.$ Nõ
 ueram autem & honestam intelligit. Itaq; disputatio illa con-
 tra Gorgiam ita clauditur, $\upsilon\ \kappa\alpha\tau\omicron\ \alpha\ \nu\acute{\alpha}\gamma\chi\eta\ \tau\ \xi\eta\tau\omicron\upsilon\epsilon\iota\ \kappa\omicron\ \delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\ \epsilon\iota\ \nu\alpha\iota,$
 $\tau\omicron\ \nu\ \delta\epsilon\ \delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\ \nu\ \beta\omicron\upsilon\lambda\epsilon\iota\ \delta\alpha\iota\ \delta\iota\kappa\alpha\iota\alpha, \ \kappa\alpha\iota\ \pi\rho\acute{\alpha}\sigma\eta\iota\ \nu.$ Ad quod ille quidem
 conticescit, sed sermonem suscipit Polus iuuenili calore incon-
 siderator: contra quem illa de simulacro & adulatione dicun-
 tur. Tum Callicles adhuc concitator, qui tamen ad hanc perdu-
 citur clausulã, $\tau\omicron\ \nu\ \mu\epsilon\lambda\lambda\omicron\upsilon\tau\alpha\ \delta\rho\theta\acute{\omega}\varsigma\ \xi\eta\tau\omicron\upsilon\epsilon\iota\ \kappa\omicron\ \epsilon\iota\ \nu\alpha\iota, \ \delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\ \nu\ \acute{\alpha}\rho\alpha\ \delta\epsilon\ \epsilon\iota\ \nu\alpha\iota$
 $\ \epsilon\iota\ \nu\alpha\iota\ \ \kappa\alpha\iota\ \ \epsilon\pi\iota\ \sigma\eta\ \mu\omicron\upsilon\alpha\ \ \tau\ \delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\ \nu.$ ut appareat Platoni nõ Rhetoricen
 uideri malum, sed eam ueram nisi iusto ac bono non contin-
 gere. Adhuc autem in Phædro manifestius facit hãc artem con-
 summari citra iustitiæ quoq; scientiam non posse: cui opinioni
 nos quoq; accedimus. An aliter defensionem Socratis, & eorũ
 q; pro patria ceciderãt, laudẽ scripsisset? quæ certè sunt Orato-

Cic. 1. de Ora
tore. Vale. lib.
6. titu. 4.

Cornelius
Celsus.

ris opera. Sed in illud hominū genus, quod facultate dicendi ma-
lè utebatur, inuectus est. Nam & Socrates inhonestam sibi cre-
didit orationē, quam ei Lysias reo composuerat: & tum maxi-
mè scribere litigatoribus, quæ illi pro se ipsi dicerent, erat mo-
ris: atq; ita iuri, quo non licebat pro altero agere, fraus adhibe-
batur. Doctores quoq; eius artis parū idonei Platoni uideban-
tur, qui Rhetoricen à iustitia separarent, & ueris credibilia
præferrent. Nam id quoq; dicit in Phædro. Consensisse autem
illis superioribus uideri potest etiā Cornelius Celsus, cuius hæc
uerba sunt, Orator simile tātū ueri petit. Deinde paulò post,
Non enim bona conscientia, sed uictoria, litigātis est præmiū.
Quæ si uera essent, pessimorum hominum foret, hæc tam pern-
ciosa nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitia præ-
ceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis suæ uiderint. Nos
autem ingressi formare perfectum Oratorē, quem in primis esse
uirum bonū uolumus, ad eos qui de hoc opere melius sentiunt,
reuertamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatē esse
iudicauerunt, Cicero scientiæ ciuilibis partem uocat: Ciuilis au-
tem scientia idem quod sapientia est. Quidam etiam philoso-
phiæ, quorum est Isocrates. Huic eius substantiæ maximè con-
uenit finitio, Rhetoricen esse bene dicendi scientiam. Nam &
orationis omnes uirtutes semel complectitur, & protinus mo-
res etiam Oratoris, cum bene dicere non possit nisi uir bonus.
Idem ualet Chrysippi finis ille ductus à Cleanthe, scientia res-
ctè dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis
pertinent. Idem sentiret finis hoc modo comprehensus, Persua-
dere quod oporteat: nisi quòd artem ad exitum alligat. Bene
Areus, Dicere secundum uirtutem orationis. Excludunt à Rhe-
torice malos & illi qui scientiam ciuiliū officiorum eam pu-
tauerunt, si scientiam uirtutem iudicant: sed anguste intraq; ci-
uiles quæstiones coërcēt. Albutius nō obscurus professor atq;
autor, scientiam bene dicendi esse consentit: sed exceptionibus
peccat,

peccat, adijciendo, circa ciuiles quæstiones, & credibiliter. quorum iam utriq; respõsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui rectè sentire & dicere, Rhetorices finè putauerunt. Hi sunt ferè fines maxime illustres, & de quibus præcipuè disputatur. Nam omnes quidem persequi, nec atinet, nec possum: cum præuuum quoddam (ut arbitror) studium circa scriptores artium extiterit, nihil eisdem uerbis quæ prior aliquis occupasset, finiendi: quæ ambitio procul aberit à me. dicam enim non utique quæ inuenero, sed quæ placebunt. sicut hoc, Rhetoricen esse bene dicendi scientiam: quum reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, simul manifestũ est illud quoq;, quem finem, uel quid summũ & ultimũ habeat Rhetorice, quod τὰς αὐτῶν dicitur, ad quod omnis arstèdit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summũ est bene dicere.

An utilis sit Rhetorice.

CAP. XVI.

SEquitur quæstio, an utilis Rhetorice. Nam quidam uehementer in eam inuchi solent: &, quod sit indignissimum, in accusationem orationis utuntur orandi uiribus: eloquentiam esse quæ poenis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius: nec seditiones modo turbæq; populares, sed bella etiam inexpiable excitantur: cuius denique tum maxime sit usus, cum pro falsis contra ueritatem ualet. Nam & Socrati obijciunt Comici, docere cum quomodo peiorem causam meliorem faciat: & contra Tisiam & Gorgiam simili: dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla Græcorum Romanorumq;, & enumerant qui perniciosi non singulis tantum, sed rebus etiam publicis, usi eloquentia, turbauerint ciuitatum status, uel euerterint: eoq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec ipsa deniq; sapientia. Nam & dux

quis sit
Rhetorice
Probat Rhetorices esse maximam utilitatem dignitate magis.

Aristophanes
ἐν Νεφέλαις.

Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glaucia magistratus, & in medicis uenena, & in ijs qui philosophorum nomine male uentuntur, grauiſſima nonnunquam flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, attulerunt saepe ualetudinis causas. Nunquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & (ne terrenis immorer) Solem Lunamq; praecipua siderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi patrem Cecus ille Appius dicendi uiribus diremisſe? Aut non diuina M. Tullij eloquentia & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinae fregit audaciam? & Supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Non perterritos militum animos frequenter a metu reuocat Orator? & tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem uita potiore esse persuadet? Neq; uero me Lacedaemonij aut Athenienses magis mouerint, quam populus Romanus, apud quem summa semper Oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce commota: nec legum repertores sine summa ui orandi cōsecutos, ut se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa uitae praecipua, etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes ualent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in utranq; partem ualent arma facundiae, non tamen est aequum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum haec apud eos fortasse quaerantur, qui summam Rhetorices ad persuadendi uim retulerunt. Si uero est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, ut sit Orator in primis uir bonus, utilem certe eam esse consistendum est. Et hercle deus ille princeps parēs rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominem separauit a ceteris, quae quidem mortalia essent, animalibus, quam

Liu. lib. 13.

Plin. lib. 74

Eloquentiae
laus.

quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præstantiora in illis mutis uidemus, eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo corpore uesciuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuiuo serè uictus: circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq; nos socios esse cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neq; tam nos iuuaret, neq; tam esset in nobis manifesta, nisi, quæ cõcepissimus mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum & * cogitationem quandam uide- * **cognitio-**
nem
 mus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarum & mellis, efficere, nonnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atq; irrationabilia uocantur. Deniq; homines quibus negata uox est, quantulum adiuuat animus ille cælestis? Quare si nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignū cultu ac labore ducamus? aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstant? Eo quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeo manifestum erit, si cogitauerimus, unde, & quousq; iam prouecta sit orandi facultas, & adhuc augeri potest. Nam ut omittam, defendere amicos, regere consilijs Senatū, populum, exercitum in quæ uelit ducere, quàm sit utile, cõueniatq; bono uiro, non ne pulchrum uel hoc ipsum est, ex communi intellectu, uerbisq; quibus utuntur omnes, tantum assequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, sed, quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis? Finis non erit, si ex patiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Transcramus igitur ad eam quæstionem quæ sequitur, an

Cicero in Oratore.

Ex Aristoph. Rethoricen artem esse probat multorum testimonijs.

Rhetorice Ars sit. Quod quidem adeo ex ijs qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis librorum titulis testatum sit scriptos eos De arte Rhetorica: Cicero uero etiam quæ Rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Quod non Oratores tantum uindicauerunt, ut studijs aliquid suis præstitisse uideantur: sed cum his philosophis Stoici & Peripatetici plerique consentiunt. Ac me dubitare confiteor, an hanc partem quæstionis tractandam putarem. Nam quis est adeo non ab eruditione modo, sed à sensu remotus hominis, ut fabricandi quidem, & texendi, & è luto uasa ducendi artem putet, Rhetoricen autem, maximum ac pulcherrimum (ut supra diximus) opus, in tam sublime fastigium existimet sine arte uenisse? Equidem illos qui contra disputarunt, non tam id sensisse quod dicerent, quam exercere ingenia materię difficultate credo uoluisse: sicut Polycratē cum Busirim laudaret, & Clytænestram: quanquam is, quod his dissimile non esset, composuisse orationem, quæ est habita contra Socratem, dicitur. Quidam naturalem esse Rhetoricen uolunt, & tamen adiuuari exercitatione non diffitentur: ut in libris Cicero nis de Oratore dicit Antonius, Observationem quandam esse, non Artem. Quod non ideo, ut pro uero accipiamus, est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uidetur: cuius sententiæ talis defensio est, quod indocti, & barbari, & serui pro se cum loquuntur, aliquid dicant simile principio, narrent, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse: atqui dixisse homines pro se, & in alios semper: doctores Artis sero & circa Tisiam & Coracæ primum repertos: orationem igitur ante artem fuisse, eoque artem non esse. Nos porro quando cœperit huius rei doctrina, non laboramus: quanquam apud Homerum & præceptorem Phœnicem

Hiad. 9.

Hiad. 15.

Hiad. 18.

Phœnicem tum agendi, tum etiam loquendi, & oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoq; proposita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus: quin in celatura clypei Achillis & lites sunt, & actores. Illud admodum Iliad. 6. nere satis est, omnia quæ ars consummarit, à natura initia duxisse: aut tollatur Medicina, quæ ex obseruatione salubrium atq; his contrariorum reperta est, & ut quibusdam placet, tota constat experimētis. Nam & uulnus deligauit aliquis antequam hæc ars esset: & febrem quiete & abstinencia, non quia rationem uidebat, sed quia id ualetudo ipsa coegerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars: casas enim primi illi sine arte fecerunt. Nec Musica: cantatur ac saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita si Rhetorice uocari debet sermo quicumq;, fuisse eam antequam esset ars, confitebor. Si uerò non quisquis loquitur, Orator est, & tum non tanquam Oratores loquebantur, necesse est Oratorem factum arte, nec ante artem fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicunt, Non esse artis id quod faciat qui non didicerit: dicere autem homines & qui non didicerunt. Ad cuius rei confirmationem afferunt Demadē remigem & Aeschinem hypocriten Oratores fuisse falsò. Nam neq; Orator esse qui non didicit, potest: & hos serò potius quam nunquam didicisse quis dixerit: quanquam Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiam docebat: Demadem neq; non didicisse certum sit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantum, quantumscunq; postea fuit, fecisse. Nam id potentissimum discendi genus est. Sed & præstantiorem, si didicisset, futurum fuisse dicere licet. Neq; enim orationes scribere est ausus, ut eum multum ualuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærendi gratia, quædam subtilitatis suæ argumenta excogitauit in Gryllo: sed idē & de arte Rhetorica tres libros scripsit, & in eorum primo non artē solum eam fatetur, sed ei particulam ciuilitatis, sicut Dialecticis, assignat. Multa Crito-

laus cōtra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detra-
 xit sibi in inscriptione ipsa fidem, qua Rhetorices accusationem
 professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, ni-
 hil miror. Hi plura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; po-
 tentissimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæstio
 euadat. Prima his argumentatio ex materia est. Omneis enim
 artes aiunt habere materiam, quod est uerum: Rhetorices nul-
 lam esse propriam, quod esse falsum, in sequentibus probabo.
 Altera est calumnia, nullam artem falsis assentiri opinionibus,
 quia constitui sine præceptione nō possit, quæ semper uera sit:
 Rhetorices assentiri falsis: non esse igitur artem. Ego Rhetorice-
 ricen nonnunquam dicere falsa pro ueris confitebor, sed non
 ideo in falsa quoq; esse opinione concedam: quia longe diuer-
 sum est, ipsi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nam & im-
 perator falsis utitur sepe: ut Hannibal, cum inclusus à Fabio,
 sarmentis circū cornua bouum deligatis, incensisq; per noctem
 in aduersos montes agens armenta, speciem hostis abeuntis ex-
 ercitus dedit: sed illum sefellit, ipse quid uerum esset, non igno-
 rauit. Nec uero Theopompus Lacedæmonius, cum permutato
 cum uxore habitu è custodia ut mulier euasit, falsam de se opi-
 nionem habuit, sed custodibus præbuit. Item Orator cum falso
 utitur pro uero, scit esse falsum, eoq; se pro uero uti: non ergo
 falsam habet ipse opinionem, sed fallit alium. Nec Cicero cum
 se tenebras offudisse Iudicibus in causa Cluētij gloriatus est, ni-
 hil ipse uidit. Et pictor cum ui artis suæ effecit, ut quadam emi-
 nere in opere, quadam recessisse credamus, ipse ea plana esse
 non nescit. Aiunt etiam, Omnes artes habere finē aliquem pro-
 positum, ad quem tendant, hunc modò nullū esse in Rhetorice,
 modò non præstari cū qui promittatur. Mentiuntur. Nos enim
 esse finē iam ostendimus, & quis esset diximus. Præstabit hunc
 semper Orator. semper enim bene dicet. Firmū autē hoc quod
 opponitur, aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finem putat

uerunt.

non uia multa
 et de se uerum
 non uia multa
 sent. ut uerum
 hoc falsis opi-
 nionibus

Liu. lib. 3. ter-
 tiæ Decadis.

Vide Val. lib.
 4. cap. 6.

uerunt. Noster Orator, arsq; à nobis finita, non sunt posita in
 euentu. Tendit quidem ad uictoriam qui dicit, sed cum bene di-
 xit, etiam si non uincat, id quod arte continetur, effecit. Nam
 & gubernator uult salua naue in portum peruenire: si tamen
 tempestate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator, di-
 cetq; notum illud, Dum clauum rectum teneam. Et medicus sa- Eras. Chiliad.
 nitatem ægri petit: si tamen aut ualetudinis ui, aut intemperantia
 ægri, alio uero quo casu summa non contingit, dum ipse omnia
 secundum rationem fecerit, medicina sine non excidit. Ita ora-
 tori bene dixisse finis est. Nam est ars ea, ut post paulum clarius
 ostendemus, in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud
 quoq; quod dicitur, Artes scire quando sint finem consecutæ,
 Rhetoricen nescire. Nam se quisque bene dicere intelligit. Vti
 etiam uitijs Rhetoricæ, quod ars nulla faciat, criminantur: quia
 & falsum dicat, & affectus moueat. Quorum neutrum est tur-
 pe, cum ex bona ratione proficiscitur. ideoq; nec uitium. Nam
 & mendacium dicere, etiam sapienti aliquando concessum est:
 & affectus, si aliter ad æquitatem perduci iudex non poterit,
 necessario mouebit Orator. Imperiti enim iudicant, & qui fre-
 quenter in hoc ipsum fallendi sunt, ne errent. Nam si mihi sa-
 pientes iudices dentur, sapientum conciones, atq; omne conci-
 lium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta,
 falsiq; testes: perquam sit exiguus eloquentiæ locus, & propè in
 sola delectatione ponatur. Sin & audiētium mobiles animi, &
 tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandum est, & adhibenda
 quæ profunt. nec enim qui recta uia depulsus est, reduci ad
 eam nisi alio flexu potest. Plurima uerò ex eo contra Rhetor-
 ricen cauillatio est, quod ex utraq; causæ parte dicatur. Inde
 hoc, Nullam esse artem contrariam sibi, Rhetoricen esse contra-
 riam sibi. Nullam artē destruere quod effecerit: accidere hoc
 Rhetorices operi. Item, aut dicenda eam docere, aut nō dicēda:
 itaq; uel per hoc non esse artē, quod non dicenda præcipiat: uel
per hoc

per hoc, quòd cum dicenda præceperit, etiam cõtraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ sit à bono uiro, atq; ab ipsa uirtute seiuncta: alioqui ubi iniusta causa est, ibi Rhetorice non est: adeo, ut uix ex admirabili quodam casu possit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id est uir bonus, dicat. Tamen quoniam hoc quoq; in rerum naturã cadit, ut duos sapientes aliquando iustæ causæ in diuersum trahant, quando etiam pugnaturos eos inter se, si ratio ita duxerit, credunt, respondendo propositis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quoq; frustra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non est contraria sibi. Causa enim cum causa, non illa secum ipsa componitur. Nec si pugnent inter se qui idem didicerint, idcirco ars, quæ utrique tradita est, non erit. Alioqui nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi, inter se componuntur. Nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator est gubernatori aduersus. Nec imperatoria, quia Imperator cum imperatore contendit. Item, non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim positum à se argumentum soluit Orator, sed ne Rhetorice quidem: quia apud eos qui in persuadendo finem putant, aut si quis (ut dixi) casus, duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quærentur. Non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabilis probabilis. Nec præcipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria, sed quæ in quaq; causa dicenda sunt. Non semper autem, etiam si frequentissimè tuenda ueritas erit, sed aliquando exigit communis utilitas, ut etiam falsa defendantur. Ponuntur hæc quoq; in secundo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artem earũ rerum esse quæ sciuntur, Oratoris omnem actionem opinione non scientia contineri: quia & apud eos dicat qui nesciant, & ipse dicat aliquando quæ nesciat. Ex his alterum

alterum, id est an sciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris
 artem: alteri respondendum, Ars earum rerū est, quæ sciuntur.
 Rhetorice est ars bene dicendi, bene autem dicere scit Orator.
 Sed nescit an uerum sit quod dicit. Ne ij quidem qui ignem, aut
 aquam, aut quatuor elementa, aut corpora insecabilia esse, ex
 quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interual-
 la siderum, & mensuras Solis ac terræ colligunt: disciplinam ta-
 men suam, artem uocant. Quod si ratio efficit, ut hæc non opi-
 nari, sed propter uim probationum scire uideantur, eadem ra-
 tio idem præstare Oratori potest. Sed an causa uera sit, nescit.
 Ne medicus quidem, an dolorem capitis habeat qui hoc se pa-
 ti dicit: curabit tamen tanquam id uerum sit, & erit ars medici-
 na. Quid? quod Rhetorice non utiq; propositum habet semper
 uera dicendi, sed semper uerisimilia: scit autem esse uerisimilia
 quæ dicit. Adijciunt his qui contra sentiunt, quod sæpe quæ
 in alijs litibus impugnarunt actores causarum, eadem in alijs
 defendant. Quod non artis, sed hominis est uitium. Hæc sunt
 præcipua quæ contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, &
 tamen ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam esse
 artem, breuiter. Nam siue (ut Cleanthes uoluit) ars est potestas
 uiam ac ordinem efficiens: esse certam uiam atq; ordinem in be-
 ne dicendo nemo dubitauerit: siue ille ab omnibus ferè proba-
 tus finis obseruatur, artem constare ex * præceptionibus cōsen-
 tientiibus & coexercitatis ad finē uitæ utilē, iam ostendimus ni-
 hil non horū in Rhetorice inesse. Quid? quod & inspectione,
 & exercitatione, ut artes ceteræ, cōstat? Nec potest ars nō es-
 se, si ars est Dialectice. quod ferè constat, cū ab ea specie magis
 quàm genere differat. Sed nec illa omittenda sunt, qua in re
 alius se in artificialiter, alius artificialiter gerat, in ea esse ar-
 tem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quàm qui non
 didicerit, esse artem. At qui non solum doctus indoctum, sed e-
 tiam doctior doctum in Rhetorices opere superabit: neq; essent
 eius

quid sit ars

* perceptio-
nibus

cuis aliter tam multa præcepta, tamq̃; magni qui docerent. Id quod cum omnibus confitendum est, tum nobis præcipue, qui rationem dicendi à bono uiro non separamus.

Generalis diuifio Artium, & ex quibus fit
Rhetorica.

CAP. XVIII.

Artium diuifione constituta colligit, Rhetoricam artem esse actiuam, non nihil tamē à reliquis artibus assumere.

*consummationem non finem.

Cum sint autem artium aliæ posite in inspectione, id est, cognitione & æstimatione rerum, qualis est Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei cuius studium habet, intellectu contenta, quæ *θεωρητικὴ* uocatur. Aliæ in agendo, quarum in hoc finis est, & ipso actu perficitur, nihilq̃; post actum operis relinquit, quæ *πρακτικὴ* dicitur, qualis est saltatio. Aliæ in effectu, quæ operis quod oculis subijcitur, *consummatione finem accipiunt, quam *τελευτικὴν* appellamus, qualis est pictura, serè iudicandū est Rhetoricen in actu consistere. Hoc enim quod est officij sui perficit, atq; ita ab omnibus dictum est. Mihi autem uidetur etiam ex illis cæteris artibus multum assumere. Nam & potest aliquando ipsa res inspectione esse contenta. Erit enim Rhetorice in oratore etiam tacente: & si desierit agere, uel proposito, uel aliquo casu impeditus, non magis desinet esse Orator, quàm medicus qui curandi fecerit finem. Nam est aliquis, ac nescio an maximus etiam ex secretis studijs fructus, ac tum pura uoluptas literarum, cum ab actu, id est opere recesserunt, & contemplatione sui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid simile scriptis orationibus, uel historijs, quod ipsum opus in parte Oratoriæ merito ponimus, consequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda sit, quia maximus eius usus actu continetur, atq; est in eo frequentissima, dicatur actiua, uel administratiua. Nam & hoc eiusdem rei nomen est.

Vtrum plus conferat Eloquentiæ Ars an
Natura.

CAP. XIX.

Cōsummatum Oratorem fieri non posse, ni

Scio quæri etiam, Naturæ ne plus ad eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propositum quidem nostri operis nihil per

nihil pertinet: nec enim consummatus Orator nisi ex utraq; fieri si ars cum natu
 potest. plurimum tamen referre arbitror, quam esse quæstio- ra iungatur, cõ
 nem in hoc loco uelimus. Nam si parti utrilibet omnino alte- tendit: ira ta-
 ram detrahas, natura etiam sine doctrina multum ualebit, do- cres plus natu-
 ctina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coëant, in me- ti debeant.
 diocribus quidem utrisq; maius adhuc naturæ credam esse mo- ars, de set in
 mentum, consummatos autem plus doctrinæ debere quàm na- tan nam:
 turæ putabo: sicut terræ nullam fertilitatem habenti nihil opti-
 mus agricola profuerit, è terra uberi utile aliquid etiam nullo
 colente nascetur. At in solo focundo plus cultor, quàm ipsa
 per se bonitas soli efficiet. Et si Praxiteles signum aliquod ex
 molari lapide conatus esset exculpere, Parium marmor mal-
 lem rude: at si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuis-
 set, quàm in marmore. Deniq; Natura materiæ, Ars doctrinæ
 est. hæc fingit, illa singitur. Nihil ars sine materia, materia e-
tiam sine arte precium est. Ars summa, materia optima melior.

An uirtus sit Rhetorica.

C A P. X X.

ILLa quæstio est maior, An ex medijs artibus, quæ neq; lau- Ex Stoicorum
 dari per se, neq; uituperari possunt, sed utiles aut secus secun- sententia colli-
 dum mores utentium fiunt, habèda sit Rhetorice: an sit, ut com- git Rhetoricen
 pluribus etiam philosophorum placet, uirtus. Equidem illud esse uirtutem:
 quod in studijs dicendi pleriq; exercuerunt & exercent, aut pendetq; hæc
 nullam artem, quæ ut $\chi\upsilon\iota\alpha$ nominatur, puto (multos enim ui- quæstio ex ca-
 deo, sine ratione, sine literis, quæ uel impudentia, uel fames du- pit. 17. & 18.
 xit, ruentes) aut malâ quasi artem, quam $\iota\sigma\chi\upsilon\iota\alpha$ dicimus.
 Nam & fuisse multos, & esse nonnullos existimo, qui facultæ-
 tem dicendi ad hominum perniciem cõuerterint. $\mu\alpha\tau\iota\omega\tau\epsilon\ \chi\upsilon\iota\alpha$
 quoq; est quædam, id est superuacua artis imitatio, quæ nihil
 sane nec boni nec mali habeat, sed uanum laborem: qualis il-
 lius fuit qui grana ciceris ex spatio distante missa, in acum con-
 tinue & sine frustratione inserebat: quem cum spectasset Ale-
 xander, donasse dicitur eiusdè leguminis modio. Quod quidem
 præmium

premium fuit illo opere dignissimum. His ego cōparandos existimo, qui in declamationibus, quas esse ueritati dissimilimas uolunt, etatem multo studio ac labore consumunt. Verūm hæc quam instituere conamur, & cuius imaginem animo concepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; est uera Rhetorice, uirtus erit. Quod philosophi quidem multis & acutis cōclusionibus colligunt. mihi uerò etiam planiore ac propriè nostra probatione uidetur esse perspicuum. Ab illis hæc dicuntur, Si consonare sibi in faciendis ac non faciendis, uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiam antequam doceremur, initia quædam ac semina sunt concessa natura: ut ad iustitiam, cuius rusticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiam si non perfectè, tamen ut inessent quædam (ut dixi) semina eius facultatis, manifestum est. Non eadem autem his natura artibus est, quæ à uirtute sunt remotæ. Itaq; cum duo sint genera orationis, altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: altera concisa, quæ Dialectice: quas quidem Zenon adeo coniunxit, ut hanc compressæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret similem, etiam disputatrix uirtus erit: adeo de hac, quæ speciosior atque apertior est, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem atq; apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nam quid Orator in laudando faciet, nisi honestorum ac turpiū peritus? aut in suadendo, nisi utilitate proposita & perspecta? aut in iudicijs, si iustitiæ sit ignarus? Quid? non fortitudinē postulat res eadem, cum sæpe contra turbulentas populi minas, sæpe cū periculosa potentiū offensa, nonūquam, ut in iudicio Miloniano, inter circumfusa militum arma dicendum sit? ut si uirtus non est, ne perfectæ quidem esse possit oratio. Quod si ea in quoq; animalium est uirtus, qua præstat cætera uel pleraq; ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominem porrò ratione atque ora-

tione

Rhetoricæ &
 dialecticæ dif-
 ferentia ex Ze-
 none. de quo
 uide Cic. 2. de
 Finib. in Orat.
 & in Partit.

tione excellere cæteris certum est, cur non tam in Eloquentia, quàm in ratione uirtutem eius esse credamus? Recte q̄ hoc apud Ciceronem differit Crassus: Est enim Eloquētia una quædam de summis uirtutibus. Et ipse Cicero, sua persona, cum ad Brutum in epistolis, tum alijs etiam locis, uirtutem eam appellat. At proœmium aliquando & narrationem dicit malus homo & argumenta, sic, ut nihil sit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo: & tormenta sine gemitu feret malus seruus, tolerantia tamen doloris laude sua non carebit. Multa fiunt eadem, sed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate supra tractauimus.

Quæ sit materia Rhetorices.

CAP. XXI.

Varias de materia rhetorices opiniones recenset: quibus solutis, colligit materiam rhetorices esse, res omnes ei ad dicendum subiectas.

Materiam Rhetorices quidam dixerunt esse Orationem: quam sententiam ponit apud Platonem Gorgias. Quæ si ita accipitur, ut sermo quacunq; de re compositus dicatur oratio, non materia, sed opus est: ut statuarij, statua. nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quidam argumenta persuasibilia: quæ & ipsa in parte sunt operis, & arte fiunt, & materia egent. Quidam ciuiles quæstiones: quorum opinio non qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia Rhetorices, sed non sola. Quidam, quia uirtus sit Rhetorice, materiam eius totam uitam uocant. Alij, quia non omnium uirtutum materia sit tota uita, sed pleaq; earum uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia, proprijs officijs, & suo fine intelliguntur: Rhetorice quoq; dicunt in una aliqua parte ponendam: ei q; locum in Ethice negocialem assignant, id est $\eta\pi\alpha\rho\upsilon\alpha\lambda\acute{o}\nu$. Ego (neq; id sine autoribus) materiam esse Rhetorices iudico, omnes res quæcunq; ei ad dicendum subiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonem dicere Gorgiæ uidetur, non in uerbis esse materiam, sed in rebus. Et in Phædro palàm non in iudicijs modò

quæ est materia rhetorices

h

& con

& concionibus, sed in rebus etiam priuatis ac domesticis
 Rhetoricen esse demonstrat. Quo manifestum est, hanc opi-
 nionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco mate-
 riam Rhetorices uocat res quæ subiectæ sunt ei: sed certas de-
 mum putat esse subiectas. Alio uerò, de omnibus rebus Orato-
 ri dicendum arbitratur, his quidem uerbis, *Quanquam uis*
 Oratoris professioq; ipsa bene dicendi hoc suscipere ac pollic-
 eri uideatur, ut omni de re, quæcunq; sit proposita, ornate ab
 eo copioseq; dicatur. Atq; adhuc alibi, *Verum enim Orato-*
 ri, quæ sunt in hominum uita (quando quidem in ea uersatur
 Orator, atq; ea est ei subiecta materia) omnia quæ sita, au-
 dita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Hanc au-
 tem quam nos materiam uocamus, id est res subiectas, quidam
 modo infinitam, modò nō propriam Rhetorices esse dixerunt;
 eamq; artem circuncurrentem uocauerunt, quòd in omni mate-
 ria diceret. Cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni
 materia dicere eam fatentur: propriam habere materiam, quia
 multiplicem habeat, negant. Sed neq; infinita est, etiam si est
 multiplex: & aliæ quoq; artes minores habent multiplicem
 materiam, uelut Architectonice. nam ea in omnibus quæ sunt
 edificio utilia, uersatur. Et cælatura, quæ auro, argento, ære,
 ferro, opera efficit. Nam sculptura etiam lignum, ebur, mar-
 mor, uitrum, gemmas, præter ea quæ supra dixi, complectitur.
 Neq; protinus non est materia Rhetorices, si in eadem uersa-
 tur & alius. Nam si quæram quæ sit materia statuarij, dicent
 æs: si quæram quæ sit excusoris, id est eius fabricæ quam Græci
 χαλκοβάνη uocant, similiter æs esse respondeant. At qui plu-
 rimum statuis differunt uasa. Nec medicina ideo non erit ars,
 quia unctio & exercitatio cum palæstrica, ciborum uerò qua-
 litas etiam cum coquorum ei sit arte communis. Quod uerò
 de bono, utili, iusto differere, philosophiæ officium esse dicunt,
 non obstat. Nam cum philosophum dicunt, hoc accipi uolunt,

Architecto-
 nice.
 Cælatura.

uirum bonum. Cur igitur Oratorem, quem à bono uiro non se-
 paro, in eadē materia uersari mirer? Cum præsertim primo li-
 bro iam ostenderit, philosophos omiffam hanc ab Oratoribus
 partē occupasse, quæ Rhetorices propria semper fuisse, ut illi
 potius in nostra materia uersentur. Deniq; cū sit Dialectices
 materia de rebus subiectis disputare, sit autē Dialectices oratio
 concisa, cur non eadē perpetuæ quoq; materia uideatur? So-
 let à quibusdā & illud poni, Omniū igitur artium peritus erit
 Orator, si de omnibus ei dicendū est. Possem hic Ciceronis re-
 spondere uerbis, apud quē hoc inuenio, Mea quidē sentētia ne-
 mo esse poterit omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium
 rerū magnarum atq; artium scientiā consecutus. Sed mihi sa-
 tis est, eius esse Oratorē rei de qua dicit, non insciū. Neq; enim
 omnes causas nouit, & debet posse de omnibus dicere. De qui-
 bus ergo dicit? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq;, de
 quibus dicendū erit, interim discet: & de quibus didicerit, di-
 cet. Quid ergo? non faber aut de fabrica melius, aut de Musi-
 ce musicus, si nesciat Orator quid sit de quo queratur? plane
 melius. Nam & litigator rusticus illiteratusq; de causa sua me-
 lius, quàm Orator qui nesciet quid in lite sit, dicet. Sed accepta
 à musico, à fabro, sicut à litigatore, melius Orator quàm ipse
 qui docuerit. Verū & faber cū de fabrica, & musicus cū de
 musica, si quid confirmationē desiderauerit, dicet: non erit qui-
 dem Orator, sed faciet illud quasi Orator: sicut cū uulnus impe-
 ritus deligauit, non erit medicus, sed faciet ut medicus. An hu-
 iusmodi res nec in laudē, nec in deliberationē, nec in iudiciū ue-
 niunt? Ergo cū de faciendo portu Hostiēsi deliberatum est, nō
 debuit dicere sententiā Orator? Atqui opus erat ratiōe archi-
 tectorū. Lioures & tumores in corpore, cruditatis an ueneni
 signa sint, non tractat Orator? At est id ex ratione Medicinæ.
 Circa mensuras & numeros nō uersabitur? Dicamus has Geo-
 metria esse partes. Equidē omnia ferē posse credo casu aliquo

De Orat. 1.

h 2 uenire

uenire in officium Oratoris: quod si non accidet, non erunt ei subiecta. Ita sic quoque recte diximus materiam Rhetorices esse omnes res ad dicendum ei subiectas: quod quidem probat etiam sermo communis. Nam cum aliquid de quo dicamus accepimus, positam nobis esse materiam frequenter etiam prefatione testamur. Gorgias quidem adeo Rhetori de omnibus putauit esse dicendum, ut se in auditorijs interrogari pateretur, qua quisque de re uellet. Hermagoras quoque dicendo materiam esse in causa et in questionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed questiones si neget ad Rhetoricam pertinere, dissentit a nobis: si autem ad Rhetoricam pertinent, ab hoc quoque adiuuamur. Nihil est enim quod non in causam aut in questionem cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationis, Iudiciale, Deliberatiuam, Demonstratiuam, penes et ipse Oratori subiecit omnia. nihil enim non in haec cadit. Quasiuam paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia, et in id quod uelimus effici opus non possit. Verum hoc ego non artem credo egere, sed artificem. Neque enim scientia desiderat instrumentum, quae potest esse consummata, etiam si nihil faciat: sed ille opifex ut calator caelum, et pictor penicillam. Itaque haec in eum locum quo de Oratore dicturi sumus, differamus.

M. FAB. QVINTI

LIANI DE INSTITVTIONE

Oratoria Liber Tertius.

De Scriptoribus Artis Rhetoricae.

CAP. I.

Breuis transitio per enumerationem rerum quae 2. lib. contentae sunt, & propositio cum praefatiuncula in sequente partem operis cum

QVONIAM in libro secundo quaesitum est quid esset Rhetorice, et quis finis eius: artem quoque eam esse, et utilem, et uirtutem, ut uires nostrae tulerunt, ostendimus: materiamque ei res omnes de quibus dicere oporteret, subiecimus: iam hinc unde coeperit, quibus constet, quo quaeque in ea modo

inuen

Cic. 1. & 3. de
Orat. item de
Finib.

Nota

artes orationis
in tempore
risco erant
tres

Instrumentum.
* et id

inuenienda atq; tractanda sint, exequar. Intra quem modū ple-
 riq; scriptores artium constiterunt, adeo ut Apollodorus con-
 tētus solis Iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus hoc à me præ-
 cipue, quod hic liber inchoat, opus, studiosos eius desiderasse,
 ut inquisitione opinionū, quæ diuersissimæ fuerunt, longè diffi-
 cilimū, ita nescio an minimè legētib; futurū uoluptati: quippe
 quod propè nudam præceptorū traditionē desideret. In cæte-
 ris enim admiscere tētauimus aliquid nitoris, nō iactandi inge-
 nij gratia (nanq; in id eligi materia poterat uberior) sed ut hoc
 ipso alliceremus magis iuuetutem ad cognitionē eorū quæ ne-
 cessaria studijs arbitrabamur, si ducti iucūditate aliqua lectio-
 nis, libētius discerent ea, quorum ne ieiuna atq; arida traditio
 auerteret animos, & aures (præsertim tā delicatas) raderet, ue-
 rebamur. Quæ ratiōe se Lucretius dicit præcepta philosophiæ
 carmine esse cōplexū. Nāq; hac, ut est notū, similitudine utitur,

Nam ueluti pueris absinthia tetra medentes

Cum dare conantur, prius oras pocula circum

*Cōtingunt mellis dulci flauoq; liquore. & quæ sequuntur. *Aspirant

Sed nunc ueremur, ne parum hic liber mellis, & absinthij mul-
 tū habere uideatur, sitq; salubrior studijs quàm dulcior. Quin
 etiā hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quòd pleraq;
 non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit: habeat etiā
 quosdam qui contra sentiant & aduersentur, propterea quòd
 plurimi autores, quamuis eodē tenderent, diuersas tamen uias
 *munierunt, atq; in suam quisq; induxit sequentes. Illi autem *inuenerūt
 probāt qualecunq; ingressi sunt iter: nec facile inculcatas pue-
 ris persuasiōes mutaueris: quia nemo nō didicisse mauult quàm
 discere. Est autem, ut procedēte libro patebit, infinita dissensio
 autorum, primò ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erant,
 adijciētibus quod inuenissent scriptoribus: mox, ut aliquid sui
 uiderentur asferre, etiam recta mutantibus. Nam primus post
 eos quos poëta tradiderunt, mouisse aliqua circa Rhetoricen

Empedocles dicitur. Artium autem scriptores antiquissimi Corax & Tifias Siculi, quos insecutus est uir eiusdem insule Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit: ideoq; & illorū de quibus supra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratē usq; durauit. Thrasymachus Chalcædonius cum hoc, & Prodicus Chius, & Abderites Protagoras, à quo decem millibus denariorum didicisse artem quæ edit, Euathlus dicitur: & Hippias Elæus, & quæ Palamedæ Plato appellat, Alcidas Eleates. Antiphon quoq; & primus omnium orationem scripsit, & nihilominus artem ipse cōposuit, & pro se dixisse optimè, est creditus. Etiam Polycrates, à quo scriptam in Socratē diximus orationem. Et Theodorus Byzantius, ex ijs & ipse quos Plato appellat ἁγορευτῶν.

In Phædro.
Cic. in Orato.

Horum primi communes locos tractasse dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem scriptum quicquam, quod ornatum oratorium habeat: eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tantæ eloquentiæ fama dignum. Ideoq; minus miror esse, qui nihil ab eo scriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab alijs esse composita. His succedere multi, sed clarissimus Gorgiæ auditor Isocrates, quanquam de præceptore eius inter autores non conuenit. Nos autem Aristoteli credimus. Hinc uelut diuersi secari cœperunt uia. Nam & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere, eoq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem Oratoriam cœpit, noto quidem illo (ut traditur) uersu ex Philocteta frequenter usus,

Cic. 3. de Ora.
& 1. Tuscul.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ Ἰσοκράτους ἔειν λέγειν.

(Turpe esse tacere, & Isocratē pati dicere). Ars est utriusq; sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Eodem tempore Theodectes fuit, de cuius opere supra dictū est.

Theop

Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus de Rhetorice diligenter scripsit: atq; hinc uel studiosius philosophi quam Rhetores, præcipueq; Stoicorum ac Peripateticorū principes. Fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiam, quā plurimi sunt secuti. cui maxime par atq; æmulus uidetur Athenaus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Arcus, multa Cæcilius, & Halicarnasseus Dionysius. Præcipue tamen in se conuertebant studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniae Cæsaris Augusti fuit: & Theodorus Gadareus, qui se dicimuluit Rhodium: quem studiose audisse, cum in eam insulā secessisset, dicitur Tyberius Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderunt, appellatiq; inde Apollodorēi & Theodorēi, ad morē certas in Philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex discipulis cognoscas: quorū diligentissimus in tradendo Latine fuit C. Valgius, Græcè Atticus. Nam ipsius sola uidetur ars edita ad Matium, quia cæteras missa ad Domitium epistola non agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cuius auditorum Hermagorā sunt qui uiderint. Romanorū primus (quantum ego quidem sciam) condidit aliqua in hac materia M. Cato ille Censorius, post M. Antonius inchoauit. Nam hoc solum opus eius, atq; id ipsum imperfectum, manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam, si quo loco res poscet, non omitam. Præcipuum uerò lumen sicut Eloquentiæ, ita præceptis quoq; eius dedit unicum apud nos specimen orandi, docendiq; Oratorias artes, M. Tullius, post quem tacere modestissimum fuit Cic. r. de Ora. ret, nisi & Rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ pleriq; desiderant, sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio: accuratius uerò priores Gallione Celsus & Lenas, & ætatis nostræ Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiusdem operis autores: qui si omnia complexi forent, consulissent labori meo: sed parco.

nomiſibus uiuētium: ueniet eorū laudi ſuum tempus. ad poſte-
ros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamē poſt
tot ac tantos autores pigebit meam quibuſdā locis poſuiſſe ſen-
tentiam. Neq; enim me cuiuſquam ſectæ, uelut quadā ſuperſti-
tione imbutus, addixi: & electuris quæ uolent faciendā copia
fuit: ſicut ipſe plurimum in unum conſero inuenta, ubicunq; inge-
nio non erit locus, curæ teſtimonium promeruiſſe contentus.

Quod Initium Rhetorices.

CAP. II.

Docet Rhetorice principium à natura duxiſſe: ſtudiū & incrementū debere utilitati: perfectionē ab arte & exercitatione eſſe cōſuetam.

Nec diu nos moretur quæſtio, quæ Rhetorices origo ſit. Nam cui dubium eſt, quin ſermonem ab ipſa rerum natura geniti protinus homines acceperint? quod certè principium eſt eius rei. huic ſtudium & incrementum dederit utilitas, ſummam ratio & exercitatio? Nec uideo quare curam dicendi putent quidam inde cœpiſſe, quòd ij qui in diſcrimen alia quod uocabantur, accuratius loqui defendendi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſa, ita non utique prior eſt, cum præſertim accuſatio præcedat deſenſionem: niſi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius qui ferrum in tuſtelam ſui, quàm qui in perniciem alterius comparauit. Initium ergo dicendi dedit natura: initium artis, obſeruatio. Homines enim ſicut in medicina cum uiderent alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſeruatione eorum eſſecerunt artem: ita cum in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderēt, notarunt ea ad imitandum uitandumq; , & quædam ſecundum rationem eorum adiecerunt ipſi quoque: hæc confirmata ſunt * uſu: tum quæ ſciebat quiſque, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium ac legum latoribus dedit, in quibus fuiſſe uim dicendi neceſſe eſt: cur tamen hanc primam originem putet, non uideo, cum ſint adhuc quædam uagæ, & ſine urbibus ac ſine legibus gentes, & tamen qui ſunt in hiſ nati, & legationibus fungantur, & accuſent aliqua ac defendant, & denique alium alio melius loqui credant.

* curæ & uſu
In prolog.
Rhet. ueterū.

Quinque

Quinque esse partes Rhetoricæ. CAP. III.

OMnis autem orandi ratio, ut plurimi maximiq; autores tradiderunt, quinque partibus constat, Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronunciatione siue Actione: utroq; enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quo quidem uoluntas aliqua enunciatur, habeat necesse est & rem, & uerba. Ac si est breuis, & una conclusione finitus, nihil fortasse ultra desideret: at oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quid, & quomodo dicamus, sed etiam quo loco. Opus ergo est dispositione. Sed neq; omnia quæ res postulat, dicere, neq; suo quæq; loco poterimus, nisi adiuuante Memoria. Quapropter ea quoque pars quarta erit. Verum hæc cuncta conrumpit ac propemodum perdit indecora uel uoce uel gestu Pronunciatio. Huic quoq; igitur necessario tribuendus est quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui treis modo primas esse partes uolunt, quia Memoria atq; Actio, natura, non arte contingant: quarum nos præcepta suo loco dabimus: licet Thrasymachus quoq; idem de Actione crediderit. His adiecerunt quidam sextam partem, ita ut Inuentioni iudicium subnecterent, quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Ego porrò ne inuenisse quidem credo eum, qui non iudicauit: nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquam, sed non uitasse. Et Cicero quidem in Rhetoricis Iudicium subiecit Inuentioni. Mihi autem adeo tribus primis partibus uidetur esse permixtum, nam neq; Dispositio sine eo, neq; Elocutio fuerit, ut Pronunciationem quoq; uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quòd in Partitionibus Oratorij ad easdem, de quibus supra dictum est, quinque peruenit partes. Nam cum dupliciter primum diuisisset, in Inuentionem atq; Elocutionem: Res ac Dispositionem Inuentioni, Verba & Pronunciationem Elocutioni dedit: quintam quoq; constituit communem, ac uelut custodem omnium,

Tria hoc cap. cōplectit, partitionē Rhetoricæ, ordinem partium, & appellationē: refellens eorum sententiā, qui eas uel plures uel pauciores fecerunt.

Oratorij

*iudicasse
*Topicis

h 5

Memor

Memoriam. Item in Oratore, quinque rebus constare eloquentiam dicit. In quibus postea scriptis certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuisse, qui adiecerunt Ordinem, cum Dispositionem dixissent: quasi aliud sit Dispositio, quam rerum ordine quam optimo collocatio. Dion Inuentionem modo & Dispositionem tradidit, sed utraque duplicem, rerum, ac uerborum: ut sit Elocutio Inuentionis, Pronunciatio Dispositionis: his quinta pars Memoria accedat. Theodoréi ferè Inuentionem duplicem, rerum atque elocutionis, deinde tres partes ceteras. Hermagoras, Iudicium, Partitionem, Ordinem, quæque Elocutionis sunt, subiecit Oeconomia. nomina, quæ Græce appellata ex cura rerum domesticarum, & hic per abusionem posita, nomine Latino caret. Est & circa hoc quaestio, quod memoriam in ordine partium quidam Inuentioni, quidam Dispositioni subiunxerunt: nobis, ut quartus sit ei locus, maximè placet. Non enim inuenta tantum tenere ut disponamus, nec disposita ut eloquamur, sed etiam uerbis formata memoriae mandare debemus. Hac enim omnia quæcumque in orationem collata sunt, continentur. Fuerunt etiam in hac opinione non pauci, ut has non Rhetorices partes esse existimarent, sed opera oratoris. eius enim esse inuenire, disponere, eloqui, & cetera. Quod si accipimus, nihil arti relinquimus. Nam bene dicere, est Oratoris: Rhetorice tamen est bene dicendi scientia: uel, ut alij putant, artificis est persuadere: uis autem persuadendi, artis. Ita inuenire quidem & disponere, Oratoris: inuentio autem & dispositio, Rhetorices propria uideri potest. In eo plures dissenserunt, utrum ne hæ partes essent Rhetorices, an eiusdem opera, an (ut Athenæus credit) elementa, quæ uocant σοιχῆα. Sed neque elementa rectè quis dixerit: alioqui tantum initia erunt, ut mundi uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora insecabilia: nec operum rectè nomen accipient, quæ non ab alijs perficiuntur, sed aliud ipsa perficiunt.

ciunt. Partes igitur. Nam cum sit ex his Rhetoricæ, fieri nõ potest, ut totũ ex partibus constet, nisi sint partes totius, ex quibus constet. Videntur autem mihi, qui hæc opera dixerunt, eo quoque moti, quòd in alia rursus diuisione nollent in idem nomẽ incidere. Partes enim Rhetorices esse dicebant Laudatiuã, De liberatiuã, Iudicialẽ. Quæ si partes sunt, materiæ sunt potius quàm artis. Nãque in his singulis Rhetoricæ tota est, quia & Inventionem, & Dispositionem, & Elocutionem, & Memoriam, & Pronunciationem quæcunq; earum desiderat. Itaque quidam genera ea tria Rhetorices dicere maluerunt: optime autem ij, quos secutus est Cicero, qui genera Causarum.

Tria esse genera Causarum. CAP. IIII.

Sed tria an plura sint, ambigitur. Nec dubiè propè omnes Sutiq; summæ apud antiquos autoritatis scriptores Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio Concionalẽ pro Deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tum leuiter est tentatum, cum apud Græcos quosdã, tum apud Ciceronem in libris de Oratore, & nunc maximo temporum nostrorum autore propè impulsus, ut non modo plura hæc genera, sed etiam penè innumerabilia uideantur. Nam si laudandi ac uituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere uersari uidebimur, si querimus, cõsolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renunciamus, optamus, opinamur, & plurima alia ut mihi in illa uetere persuasionẽ permanenti, uelut petenda sit uenia: quærendumq; quo moti priores, rem tam late fusam, tam breuiter adstrinxerint. Quos qui errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quòd in his ferè uersari tum Oratores uidebant. Nam & laudes & uituperationes scribebãtur, & πικρῶς dicere erat moris, & plurimum in consilijs ac iudicijs insumebatur ope-

re,

quot sunt
partes
Rhetoricæ

Aristo. lib. 1.
ca. 3. ad Theo-
dec.

Genera causa-
rũ optime ge-
nera dici do-
cuit: nũc consu-
tatis aliorum
opinionibus,
tria esse modo
colligit.

ad egoisib at
.3111

Arist. Rhet. 3.
& Plato.

ra, ut scriptores artium pro solis comprehenderint frequentissima. Qui uerò defendunt, tria faciunt genera Auditorum; unum quod ad delectationem conueniat, alterum quod consilium accipiat, tertium quod de causis iudicet. Mihi cuncta riamanti: talis quaedam ratio succurrit, quòd omne Oratoris officium aut in iudicijs est, aut extra iudicia. Eorum de quibus iudicio queritur, manifestum genus est: ea quæ ad iudicem non ueniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum. Præterita laudamus aut uituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia de quibus dicendum est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, ut cuiq; est animus, laudat aut culpât: ex dubijs partim nobis ipsi ad electionem sunt libera, de his deliberatur: partim aliorum sententiæ commissa, de his lite contenditur. Anaximenes Iudicalem & Concionalem generales partes esse uoluit, septem autem species, hortandi, dehortandi, laudandi, uituperandi, accusandi, defendendi, exquirendi, quod & ἑξῆς αἰσθητῶν dicunt: quarum duæ primæ Deliberatiui, duæ sequentes Demonstratiui, tres ultimæ Iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, qui interrogandi, respondendi, mandandi, precandi, quod ἀχωνῶν dixit, partes solas putat. Plato in Sophiste, Iudiciali & Concionali tertiam adiecit προσμυθικῶν, quam sanè permittamus nobis dicere Sermocinatricem: quæ à forensi ratione disiungitur, & est accommodata priuatis disputationibus: cuius uis eadem profectò est, quæ Dialecticæ. Isocrates in omni genere inesse laudem ac uituperationem existimauit. Nobis autem & tutissimum est autores plures sequi, & ita uidetur ratio dictare. Est igitur, ut dixi, unū genus, quo laus ac uituperatio continetur, sed est appellatum à parte meliore Laudatiuum: idem alij Demonstratiuum uocant. utrunq; nomen ex Græco creditur fluxisse. Nam & ἐκωμιαστικὸν & ἐπισεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπισεικτικὸν non tam demonstrationis uim habere, quàm ostentationis uidetur, & multum ab illo

In dialogo de ente.

illo ἔγκωμιasticῶ differre. Nam ut continet laudatiuum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquam negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικὸς esse? Atqui formam suadendi habent, & plerunque de utilitatibus Græciæ loquuntur: ut Causarum quidem genera tria sint, sed ea tum in negotijs, tum in ostentatione posita. Nisi forte non ex Græco mutuantes Demonstratiuum uocant: uerum id sequuntur, quòd laus ac uituperatio quale sit quicque demonstrat. Alterum est deliberratiuum. Tertium, Iudiciale. Cæteræ species in hæc tria incidunt genera: nec inuenitur ex his ulla, in qua non laudare aut uituperare, suadere aut dissuadere, intendere quid uel depellere debeamus. Illa quoque sunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, minuere, concitandis componendisq; affectibus animos audientium fingere. Ne his quidem accesserim, qui Laudatiuam materiam honestorum, Deliberratiuam utilium, Iudiciale in iustorum quæstione contineri putant, celeri magis ac rotunda usi distributione, quàm uera. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iustitia utilitasq; tractantur, & in consilijs honestas: & raro Iudiciale inueneris causam, in cuius non parte aliqua eorum quid quæ supra diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi. CAP. V.

OMnis autem Oratio constat aut ex his quæ significatur, aut ex his quæ significant, id est, rebus, & uerbis. Facultas orandi consummatur natura, arte, exercitatione: cui quartam partem adiiciunt quidam imitationis, quã nos arti subiicimus. Tria sunt autem quæ præstare debet Orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuisio, quàm eorum qui totum opus in res & in affectus partiuntur. Non semper autem omnia in eam quæ tractabitur materiam, cadent. Erunt enim quedam remotæ ab affectibus: qui ut non ubiq; habent locum, ita quocunq; irruerint, plurimum ualent. Præstantissimis

Orationem omnem ex uerbis & rebus consistare.

simis autoribus placet, alia in Rhetorica esse quæ probationē desiderent, alia quæ non desiderent: cum quibus ipse consentio. Quidam uero, ut Celsus, de nulla re dicturum Oratorem, nisi de qua queritur, existimant: cui cum maxima pars scriptorum repugnat, tum etiam ipsa partitio: nisi forte laudare quæ constet esse honesta, & uituperare quæ ex confesso sint turpia, non est Oratoris officium. Illud iam omnes fatentur, esse quæstiones aut in scripto, aut in non scripto. In scripto sunt de iure, in non scripto de re. Illud legale, hoc rationale genus. Hermagoras atq; eum secuti uocant νομικόν, & λογικόν. Idem sentiunt qui omnem quæstionem ponunt in rebus, & in uerbis. Item cōuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis personis, & temporibus, & locis, cæterisq; similibus, in utranq; partem tractantur: quod Græci θέση dicunt, Cicero Propositum, alij Quæstiones uniuersales ciuiles, alij Quæstiones philosopho conuenientes: Athenæus Partem causæ appellat. Hoc genus Cicero scientia & actione distinguit: ut sit scientiæ, an prouidentia mundus regatur: actionis, an accedendum sit ad Rempub. administrandam. Prius, trium generum, an sit, quid sit, quale sit. omnia enim hæc ignorari possunt. Sequens, duorum, quomodo adipiscamur, quomodo utimur. Finitæ autem sunt ex complexu rerum, personarū, temporum, cæterorumq; hæc ὑποθέσεις à Græcis dicuntur, Causæ à nostris. In his omnis quæstio uidetur circa res personasq; consistere. Amplior est semper infinita: inde enim finita descendit. Quod ut exemplo pateat, infinita est, An uxor ducenda: finita, an Catoni ducenda. ideoq; esse Suasoria potest. Sed etiam remotæ à personis proprijs ad aliquid referrī solent. Est enim simplex, an Respub. administrāda: refertur ad aliquid, an in tyrannide administranda. Sed hic quoq; subest uelut latēs persona. tyrannus enim geminat quæstionem, subestq; & temporis & qualitatis tacita uis: nondum tamen hoc propriè dixeris causam.

sam.

fam. Hæ autem quas infinitas uoco, & generales appellantur: quod si est uerum, finitæ & speciales erunt. In omni autem speciali utiq; inest generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio an in causis quoq; quicquid in quæstionem uenit qualitatis, generale sit. Milo Clodium occidit: iure occidit insidiatorem. non ne hoc queritur, an hoc sit ius insidiatorem occidendi? Quid in coniecturis? non illa generalia, an causa sceleris odium, cupiditas? an tormentis credendum? testibus, an argumentis maior fides habenda? Nam finitione quidem comprehendi nihil non uniuersum certum erit. Quidam putant etiam eas posse Theſeis aliquando nominari, quæ personis causisq; contineantur, aliter tantummodo positas: ut Causa sit, cum Orestes accusatur: Theſis, an Orestes rectè sit absolutus. Cuius generis est, an Cato rectè Martiam Hortensio tradiderit. Hic Theſim à Causa sic distinguunt, ut illa sit spectatiuæ partis, hæc actiuæ. Illic enim ueritatis tantum gratia disputari, hic negotium agi. Quanquam inutiles quidam Oratori putant uniuersales quæstiones, quia nihil proſit, quòd constet ducendam esse uxorem, uel administrandam Rempub. si quis uel ætate uel ualeitudine impediatur. Sed nõ omnibus eiusmodi quæstionibus sic occurri potest, ut illis, Sit ne uirtus finis, regatur ne mundus prouidètia. Quinetiã in ijs quæ ad personam referuntur, ut non est satis generalem tractasse quæstionem, ita perueniri ad speciem nisi illa prius excussa, non potest. Nam quomodo an sibi uxor ducenda sit, deliberabit Cato, nisi constiterit uxores esse ducendas? Et quomodo an ducere Martiam debeat queretur, nisi Catoni ducenda uxor est? Sunt tamen inſcripti nomine Hermagoræ libri, qui confirment illam opinionem, siue falsus est titulus, siue alius hic Hermagoras fuit. Nam eiusdem esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa composuit, cum, sicut ex Ciceronis quoq; Rhetorico primo manifestum est. materiam Rhetorices in Theſeis & Causis diuiserit? Quod reprehendit Cicero, ac

Fortunatiani
hæc opinio.

Cic. lib. 1. de
Inuent.

1. de Inuent.

theſim

thesim nihil ad Oratorem pertinere contendit, totumq; hoc genus quæstionis ad philosophos refert. Sed me liberauit reprehendendi uerecundia, & quòd ipse hos libros improbat.

Lib. 3. & quòd in Oratore, atq; ijs quos de Oratore scripsit, & Topicis, præcipit, ut à proprijs personis atq; temporibus auocemus controuersiam, quia latius liceat dicere de genere, quàm de specie, & quod in uniuerso probatum est, id in parte probatum esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiae iisdem qui in causas cadunt. Ad hæc adijcitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliud referantur. Illud, an uxor ducenda: hoc, an seni ducenda. Illud, an fortis: hoc, an fortior, & similia. Causam finit Apollodorus, ut interpretatione

Causa. Valgij discipuli eius utar, ita, Causa est negotium omnibus suis partibus spectans ad quæstionem. aut, Causa est negotium, cuius

Negotium. ius finis est controuersia. Ipsum deinde Negotium sic finit, Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, seramonum, scriptorum, & non scriptorum. Causam nunc intelligimus ὑπόθεσις, Negotium περίστασις. Sed ipsam causam quidam similiter definerunt, ut Apollodorus Negotium. Isocrates causam esse ait quæstionem finitam ciuilem, aut rerum controuersiam

In Top. in personarum finitarum complexu. Cicero his uerbis, Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs certatur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum.

Quid sit Status.

C A P. VI.

Quia nulla causa, nisi prius cognito ei statu tractari potest, proponit ea quæ de statu est tractaturus.

ERGO cum omnis causa contineatur aliquo Statu, priusquàm edicere aggrediar quomodo genus quodque Causæ sit tractandum, id quod commune est omnibus, quid sit Status, & unde ducatur, & quot, & qui sint, intuendum puto: quantum id nonnulli ad Iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. Quorum inscitiam cum omnia tria genera fuero excuturus, res ipsa deprehendet. Quod nos Statum, id quidam con-

stitutionem

stitutionem uocant, alij quæstionē, alij quod ex quæstione appareat. Theodorus generale caput, id est κεφάλαιον γενικῶτατον, ad quod referantur omnia. Quorum diuersa appellatio, uis eadem est: nec interest discētium, quibus quicq; nominibus appellatur, dum res ipsa manifesta sit. Statum Greci στάσις uocant: Status uaria appellatio, & nominis origo. quod nomen nō primum ab Hermagora traditum putatur, sed alij ab *Eucrate Socratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio: quanquam uidetur Aeschines quoq; in Oratione contra Ctesiphontem uti hoc uerbo, cum à iudicibus petit, ne Demostheni permittant euagari, sed eum dicere de ipso causæ statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo quòd ibi sit primus causæ congressus, uel quòd in hoc causa consistat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid sit. Statum quidam dixerūt primam causarum conflictionem: quos rectè sensisse, parū eloquutos puto. Non est enim Status prima conflictio, fecisti, non feci, sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis: fecisti, non feci, An fecerit. hoc fecisti, nō hoc feci, Quid fecerit. Quia ex his apparet, illud coniectura, hoc finitione querendum, atq; in eo pars utraq; insistit, erit quæstio coniecturalis, uel finitiui Status. Quid si enim dicat quis, Sonus est duorum inter se corporum conflictio: erret, ut opinor. nō enim sonus est conflictio, sed ex conflictione. Et hoc leuissimum: intelligitur enim utcunq; dictum. Inde uero ingens male interpretantibus innatus est error, qui quia primam conflictionem legerāt, credidere Statum semper ex prima * conflictione ducendum: * quæstione quod est uitiosissimum. Nam quæstio nulla non habet utiq; Statum. constat enim ex intentione, & depulsione: sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus ferenda sententia est: aliæ adductæ extrinsecus, aliquid tamen ad summam causæ conferentes, uelut auxilia quædam. Quo fit, ut in controuersia una plures quæstiones esse dicatur. Harū porro plerunq; leuissima quæq; primo loco fungitur. Nanq; & illud frequens est, ut ea quibus

minus confidimus, cum tractata sint, omittamus: interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea quæ sunt potētiora, gratum ex his fecisse cōtenti. Simplex autem causa etiam si uariè defenditur, non potest habere plus uno de quo pronuncietur:

* *opponendum.* Valla proponēdū atq; inde erit Status causæ, quod & Orator præcipuè sibi obtinendum, & iudex spectandum maximè intelligit. in hoc enim causa consistet. Cæterum questionū possunt esse diuersi. Quod ut breuissimo pateat exemplo, cum dicit reus, etiam si feci, rectè feci, qualitatis utitur Statu: cum dicit, Non feci, cōiecturam mouet. Semper autem firmitus est non fecisse. Ideoq; in eo Status esse iudicabo, quod dicerem, si mihi plus quàm unum dicere nō liceret. Rectè igitur est appellata causarum prima consuetio, non questionum. Nam & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte Orationis in hoc intendit, ut actionem competere in Equitem Romanum neget: secunda, nullam ad eum pecuniam peruenisse confirmat. Statum tamen in eo dicam fuisse, quod est potentius. Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ

* *antè i pro.* sunt post proœmium positæ, iudicabo conflixisse causam: sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, ideoq; iure interfectus ostenditur. Et hoc est quod ante omnia constituere in animo suo debeat Orator, etiam si pro causa plura dicturus est, quod maxime liquere iudici uelit. Quod tamen ut primum cogitandum, ita non utiq; primum dicendum erit. Alij Statum crediderunt

* *depulsionē* primam eius cum quo ageretur, * *deprecationem.* Quam sententiam his uerbis Cicero complectitur, In quo primum consistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Vnde rursum alia quæstio, an eum semper is faciat, qui respondet. Cui rei maxime repugnat Corn. Celsus, dicens non à depulsionē sumi, sed ab eo qui propositionem suam confirmet: ut si hominem occidisse reus negat, Status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare: si iure occisum reus dicit, translata probationis necessitate idem à reo fiat, & sit eius intentio. Cui non accedo equidem:

equidem: nam est uero propius quod contra dicitur, Nullam esse litem, si is cum quo agitur, nihil respondeat. ideoq; fieri Statum à respondente. Mea tamen sententia uarium id est, & accidit pro conditione causarum: quia & uideri potest propositio aliquando Statum facere, ut in coniecturalibus causis: uitur enim coniectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo Inficiale esse dixerunt: & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Sed quia uidetur illis quoque necessitatem hos status exequendi facere qui negat (is enim si dicat, Non feci, coget aduersarium coniectura uti: & si dicat, Non habet legem, syllogismo) concedamus ex depulsione nasci Statum. Nihilominus enim res eò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cum quo agitur, Statum faciat. Sit enim accusatoris intentio, Hominem occidisti: si neget reus, faciet Statum qui negat. Quid si confitetur, sed iure à se adulterum dicit occisum? (nempe legem esse certum est quæ permittat) nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est. Non fuit, inquit, adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris: ille statum faciet. Ita erit quidem status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, non à reo. Quid? quòd eadem quæstio potest eundem uel accusatorem facere, uel reum? Qui artem ludicram exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat: qui se Prætori in hortis ostenderit, neq; erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus: Nempe intentio est, Artem ludicram exercuisti: depulsio, Non exercui Artem ludicram: quæstio, quid sit Artem ludicram exercere. Si accusabitur theatri lege, depulsio erit rei: si excitatus fuerit de spectaculis, & aget iniuriarum, depulsio erit accusatoris. Frequentius tamen illud accidit, quod est à pluribus traditum. Effugerunt has quæstiones, qui dixerunt Statum esse id quod appareat ex intentione & depulsione: ut, fecisti: non feci, aut rectè feci. Viderimus tamen, utrū id sit Status, an in eo Status. Hermagoras Statum uocat, per quem sub-

iecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Nostra opinio semper hæc fuit, ut cum essent frequenter in causa diuersi quæstionum Status, in eo credere Statum causæ, quod esset in ea potentissimum, & in quo maximè res uerteretur. Id si quis generalcm Quæstionem, uel Caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna: non magis quam si aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit: quanquam tota uolumina in hanc disputationem impendisse multos sciam: nobis Statum dici placet. Sed cum in alijs omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in hoc uidetur mihi præcipuum studium quoq; diuersa tradendi fuisse: adeo nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales qui uel speciales sint Status, conuenit. Ac primum Aristoteles Elementa decem constituit, circa quæ uersari uideatur omnis quæstio. Οὐσίαν, quam Flavius essentiam uocat. neq; sanè aliud est eius nomen Latinum: sed ea quæritur, An sit. Qualitatem, cuius apertus intellectus est. Quantitatem, quæ dupliciter à posterioribus diuisa est, Quàm magnum, & quàm multum sit. Ad aliquid, unde ductæ Translatio & Comparatio. Post hæc, Vbi, & Quando, deinde Facere, Pati, Habere, quod est quasi armatum esse, & uestitum esse. Nouissimo ἀρξάν, quod est compositum esse quodammodo, ut* sedere, stare, iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad Status pertinere, cætera ad quosdam locos argumentorum uidentur. Alij nouem Elementa posuerunt. Personam, in qua de animo, corpore, & extrâ positus quærat: quod pertinere ad coniecturæ & qualitatis instrumenta uideo. Tempus, quod χρόνος uocant, ex quo quæstio, An is quem dum addicta est mater peperit, seruus sit natus. Locum, unde controuersia uidetur, An fas fuerit tyrannum in templo occidere: an exulauerit qui domi latuit. Tempus iterum, quod καιρὸν appellant: hanc autem uideri uolunt speciem illius temporis, ut æstatem uel hyemem. Huic subiicitur ille in pestilen

Quot & qui
sint status.

In Categorijs.

*calescere,
stare, irasci

pestilentia comessator. Actum, id est $\pi\rho\omega\delta\epsilon\iota\mu\iota$: quod eò referunt, Sciens comiserit an insciens, necessitate an casu, & talia. Numerum, qui cadit in speciem quantitatis, An Thrasymbulo triginta premia debeantur, qui tot tyrannos sustulerit. Causam, cui plurimæ subiacent lites, quoties factum non negatur, sed quia iusta ratione sit factum, defenditur. $\tau\rho\iota\sigma\tau\omega\mu$, cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum: hinc est, adulter loris cæsus, uel fame necatus. Occasionem factorum, quod est apertius, quàm ut uel interpretandum, uel exemplo sit demonstrandum: tamen $\alpha\rho\theta\omega\sigma\mu\alpha\delta\epsilon\iota\sigma\tau\omega\mu$ uocant. Hi quoq; nullam quæstionem extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, Numerum & Occasionem: & pro illo quem dixi Actu subiiciunt res, id est $\pi\rho\omega\delta\epsilon\iota\mu\iota$. Quæ ne præterisse uiderer, satis habui attingere. Cæterum his nec Status satis ostendi, nec omnes contineri locos credo: quod apparebit diligentius legentibus, quæ de utraque re dicam. Erunt enim plura multo, quàm quæ his elementis comprehenduntur. Apud plures autores legi, placuisse quibusdam, unum omnino Statum esse, Coniecturalè. Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderunt, neq; ego usquã reperire potui. Rationem tamen hanc secuti dicuntur, quòd res omnis signis colligeretur: quo modo licet qualitatis quoq; solum Statum faciant: quia ubiq; qualis sit cuiusque rei natura, queri potest: sed* utroq; modo sequetur summa confusio. Neq; * utrocunq; interest, unum quis Statum faciat, an nullum, si omnes cause sint conditionis eiusdem. Coniectura dicta est à coniectu, id est directione quadã rationis ad ueritatè: unde etiam somniorum atq; omnium interpretes, Coniectores uocamus. Appellatum tamen est hoc genus uarie, sicut in sequentibus apparebit. Fuerunt qui duos Status facerent: Archidemus Coniecturalem, & Finitium, exclusa Qualitate: quia sic de ea queri existimabat, quid esset iniquum, quid iniustum, quid dicto audientem non esse: quod uocat, de eodem, & alio. Huic diuersa senten-

tia eorum fuit, qui duos quidem status esse uoluerunt, unū In-
 ficialem, alterum Iuridicalem. Inficialis, quem nos dicimus Con-
 iecturalem, cui ab inficiando nomen alij in totum dederunt,
 alij in partem, quia accusatorem coniectura, reum inficiatione
 uti putauerunt. Iuridicalis est, qui Græcè dicitur δικαιολογικός.
 Sed quemadmodum ab Archidemo Qualitas exclusa est, sic ab
 his repudiata Finitio. Nam subiiciunt eam Iuridicali: queren-
 dumq; arbitratur, iustum ne sit sacrilegium appellari quod
 obijciatur, uel furtum, uel amentiam. Qua in opinione Pam-
 philus fuit: sed Qualitatem in plura partitus est. Plurimi deinceps,
 mutatis tantum nominibus, in rem de qua non constet, &
 in rem de qua constet. Nam est uerum, nec aliter fieri potest,
 quàm ut aut certum sit factum esse quid, aut non sit. si non est
 certum, coniectura sit: si certum est, reliqui Status. Nam idem
 dicit Apollodorus, cum questionem aut in rebus extra positis,
 quibus coniectura explicatur: aut in nostris opinionibus exi-
 stimat positam: quorum illud πρᾶξι μὲν ἰκὸν, hoc περὶ ἐννοίας uo-
 cat. Idemq; ἀποροῦ καὶ προληπτικὸν dicunt, quo dubium & præ-
 sumptum significatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de
 eo an sit, & de accidentibus ei quod esse constat, id est περὶ
 εἰσίας καὶ συμβεβηκότων existimat queri. Nam in his omnibus
 prius genus Coniecturam habet, sequens reliqua. Sed hæc reli-
 qua Apollodorus duo uult esse, Qualitatem, & de nomine, id
 est Finitiuam: Theodorus, Quid, Quale, Quantum, Ad aliquid.
 Sunt & qui de eodem, & de alio, modò Qualitatem esse, modò
 Finitionem uelint. In duo & Posidonius diuidit, Vocem, &
 Res. In Voce queri putat an significet quid, quàm multa, quo-
 modo: In Rebus Coniecturã: quod κατ' ἀδυσίαν uocat, & Qua-
 litatem, & Finitionem, cui nomen dat κατ' ἐννοίαν, & ad Ali-
 quid. Vnde & illa diuisio est, alia esse Scripta, alia Inscripta.
 Celsus Cornelius duos & ipse fecit Status generales, An sit,
 Quale sit. Priori subiecit Finitionem, quia æquè queratur, an
 sit

fit *Sacrilegus* qui nihil se sustulisse de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confitetur sustulisse. *Qualitatem*, in Rem & Scriptū diuidit: Scripto quatuor partes legales, exclusa *Trāslatione*, *Quantitatem* & mentis *quæstionem* *Coniecturæ* subiecit. Est etiā alia in duos diuidendi *Status* ratio, quæ docet aut de *Substantia* controuersiam esse, aut de *Qualitate*: ipsam porro *Qualitatem*, aut in summo genere cōsistere, aut in succedentibus. De *Substantia* est *Coniectura*. *Quæstio* enim tractatur rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdum etiā mentis, idq; melius, quàm quod ijs placuit, qui *Status* eundem *Facti* nominauerunt, tanquam de præterito tantum, & tantū de facto quæreretur. *Pars Qualitatis*, quæ est de summo genere, raro in iudicium uenit: quale est, id ne sit honestum, quod uulgo laudatur. *Succedentium* autem aliæ de communi appellatione, ut, sit ne *Sacrilegus*, qui pecuniam priuatam ex templo furatus est: aut de re denominata, ubi & factū esse certū est, nec dubitatur quid sit quod factum est. Cui subiacent omnes de honestis, iustis, utilibus, *quæstiones*. His etiam cæteri *Status* contineri dicuntur, quia & *Quantitas* modò ad *Coniecturam* referatur, ut, maior ne Sol quàm terra: modò ad *Qualitatē*, quāta pœna quæcipiam, quanto ue præmio sit affici iustum: & *Translatio* uersetur circa *Qualitatem*, & *Definitio* pars sit *Translationis*. *Quin* & contrariæ leges, & *ratiocinatiuus Status*, id est *syllogismus*, & plerūq; *Scripti* & *Voluntatis*, æquo nitantur: nisi quod hic tertius aliquando *Coniecturam* accipit, quid senserit legis constitutor. *Ambiguitatem* uero semper *Coniectura* explicari necesse sit: quia cum sit manifestum uerborum duplicem esse intellectum, de sola quæritur uoluntate. A plurimis tres sunt facti *generales Status*, quibus & Cicero in *Oratore* utitur, & omnia quæ aut in controuersiam, aut in contentionem ueniant, contineri putat, Sit ne, *Quid sit*, *Quale sit*: quorum nomina apertiora sunt quàm ut dicenda sint. Idem *Patrocles* sena-

Cic. 1. de Oratore.

tit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem uerbis, *Pauca res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur, factum non factum, ius iniuria, bonum malum. Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege: sed illum quoque, ut iuste fecisse uideamur: secuti Antonium apertius uoluerunt eosdem Status distinguere. Itaque dixerunt Coniecturalem, Legalem, Iuridicalem. Qui & Virgilio placent. Horum deinde fecerunt species, ita ut Legali subijcerent Finitionem, & alios qui ex scripto dicuntur, Legum contrariarum, quae ἀνομιὰ dicitur: & Scripti, & Sententiae uel Voluntatis, id est κατὰ ἔνθ' καὶ δόξοιαι: & μεταλήψιν, quam nos uariè translatiuam, transsumptiuam, transpositiuam uocamus: συλλογισμὸν, quem accipimus ratiocinatum, uel collectiuum Ambiguitatis, quae ἀμφιβολία nominatur, quos posui, quia & ipsi à plerisque Status appellantur: quibusdam Legales potius quaestiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenaeus, προσηπικὸν σάσιον, uel πᾶρυνήσιον, id est exhortatiuum, qui Suasoriae est proprius: σωτηρικὸν, qua coniecturam significari, magis ex his quae sequuntur, quam ex ipso nomine apparet: ὑπαλακτικὸν, ea Finitio est (mutacione enim nominis constat) Iuridicalem, eadem appellatione Graeca, qua ceteri, usus. Nam est (ut dixi) multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλακτικὸν Translationem esse existimet, secuti hanc mutationis significationem. Fecerunt alij totidem Status, sed alios, An sit, Quid sit, Quale sit, Quantum sit, ut Caelius & Theon. Aristoteles in Rhetoricis etiam sic omne opus diuidit, in ueritatem, & petenda ac fugienda, quod est Suasoria: & de eodem atque alio. partiendo tamen ad haec peruenit, ut, An sit, Quid, Quale, Quantum, & Quam multum sit, quae rendum putet. Quodam tamen loco Finitionis quoque uim intelligit, quo dicit quaedam sic defendi, Sustuli, sed non furtum feci: Percussi, sed non iniuriam feci. Posuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: ut in facto Coniectura,*

In Partit.

etura,

Actura, in nomine *Finitio*, in genere *Qualitas*, in actiōe *Ius intel*
ligeretur. *Iuri subiecerat Translationem*. Verum hic *Legales*
 quoq; *quæstiones alio loco tractat ut species actionis*. Fuerūt
 qui *facerent quinq;* *Coniecturā*, *Finitionem*, *Qualitatē*, *Quan*
titatem, *Ad aliquid*. *Theodorus quoq;* (ut dixi) *ijdem genera*
libus capitibus utitur, *An sit*, *Quid sit*, *Quale sit*, *Quantū sit*,
Ad aliquid. Hoc ultimū maximē in *Cōparatiuo* genere *uersari*
putant: quoniā melius ac *peius*, *maius* ac *minus*, nisi aliō *relata*
non intelliguntur. Sed in *illas quoq;* *Translatiuas*, ut *suprà si*
gnau, *quæstiones* *incidunt*, *an huic ius agendi sit*, uel *facere*
aliquid conueniat, *an contra hunc*, *an hoc tempore*, *an sic*.
Omnia enim ista referri ad aliquid necesse est. Alij *sex Status*
putant, *Coniecturam*, quam *ῥέπεισιν* uocant: & *Qualitatem*, &
Proprietatem, id est *ἰδιότητα*, quo uerbo *Finitio* ostenditur: &
Quātitatem, quam *ἀξία* dicunt: & *Comparisonē*, & *Trans*
lationem, cuius ob hoc nouum nomen inuentum est *μετάστασις*,
nouum, inquam, in *Statu*, alioqui ab *Hermagora* inter *species*
Iuridiciales *usitatum*. Alij *septem esse placuit*: à quibus nec
Translatio, nec *Quantitas*, nec *Comparatio* *recepta est*: sed in
horum trium locum subditæ quatuor Legales, *adiectæq;* *tri*
bus illis Rationalibus. Alij *peruenerunt usq;* *ad octo*, *Trans*
latione ad septem superiores adiecta. A quibusdam *deinde*
diuisa ratio est, ut *Status Rationales appellarent: quæstiones*,
quemadmodum suprà dixi, Legales. In *illis de re*, in *his de scri*
pto quæreretur. *Quidam in diuersum hos Status esse, illas quæ*
siones maluerunt. Sed alij *Rationales tres putauerunt*, *An sit*,
Quid sit, *Quale sit*. *Hermagoras solus quatuor*, *Coniecturam*,
Proprietatem, *Translationem*, *Qualitatem*, quam *per acciden*
tia, id est *κατὰ συμβεβηκός* uocat, hac *interpretatione*, *an illa ac*
cidat uiro bono esse uel malo. Hanc ita *diuidit*, *De appetendis*
 & *fugiendis*, quæ est *pars Deliberatiua*. *De persona*, ea *osten*
ditur Laudatiua. *Negotialem*, quam *ἡγεγεμενὴ* uocat, in qua
 i 5 de reb

de rebus ipsis quaeritur remoto personarum cōplexu, ut, sit ne liber qui est in assertione, an diuitiæ superbiam pariant, an instum sit quid, an bonum sit. Iuridicalem, in qua ferè eadē, sed certis destinatisq; personis quaerantur, an ille iustè hoc fecerit uel bene. Nec me fallit, in primo Ciceronis Rhetorico aliam esse loci Negotialis interpretationem, cum ita scriptū sit, Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more & equitate sit, consideratur: cui diligentiae praesse apud nos Iurisconsulti existimantur. Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, supra dixi. Sunt enim uelut res regeſtae in hos commentarios, quas adulescens deduxerat schola: & si qua est in his culpa, tradētis est: siue eum mouit, quòd Hermagoras prima in hoc loco posuit exēpla ex quaestionibus iuris, siue quòd Graeci *ἑρμαγορίων* uocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit, ideoq; culpari tanquam falsa praecipiat, non potest. Nos ad Hermagoram. Translationē hic primus omnium tradidit, quanquam semina eius quaedam citra non

Rhet. 2. men ipsum apud Aristotelem reperiuntur. Legales autē quaestiones has fecit, Scripti, & Voluntatis, quam ipse uocat *κατὰ τὴν ἑρμηνείαν*, καὶ ὑπερβαίνουσιν, id est secundum dictum, & exceptionem: quorum prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomen minus usitatum: Ratiocinatum, Ambiguitatis, Legum cōtrariarum. Albutius eadem diuisione usus detrahit Translationē, subiiciens eā Iuridicali. In Legalibus quoq; quaestionibus nullum putat esse qui dicatur Ratiocinatum. Scio plura inuētoros adhuc qui legere antiquos studiosius uolent. Sed ne haec quoq; excesserint modum, uereor. Ipse me paulū in alia, quam prius habuerim, opinione nunc esse confiteor. Et fortasse tutissimum erat famae modo studentī, nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modò, uerum etiam approbassē. Sed non sustinco esse conscius mihi dissimulati, in eo praesertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem componimus, in

ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte medi-
 cine, uidetur honestissimè fecisse, qui quosdam errores suos, ne
 posteri errarent, confessus est. Et M. Tullius non dubitauit ali-
 quos suos iam editos libros alijs postea scriptis ipse damnare,
 sicut Catulum atq; Lucullū, & hos ipsos, de quibus modo sum
 locutus, artis Rhetorices. Etenim superuacuum foret in studijs
 longior labor, si nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq;
 tamen ex his quicquam quæ tum præcepi, superuacuum fuit: ad
 easdem enim particulas hæc quoq;, quæ nūc præcipiam, reuer-
 tentur. Ita neminem didicisse poeniteat. Colligere tantum eadē,
 ac disponere paulo significantius conor. Omnibus autē* pate-
 factū uolo, non me hæc serius demonstrare alijs, quàm mihi ipse
 persuaserim. Secundum plurimos autores seruabam treis Ra-
 tionales Status, Coniecturam, Finitionem, Qualitatem: unum
 Legalem. Hi mihi Status generales erāt. Legale in quinq; spe-
 cies partiebar, Scripti & Voluntatis, Legum contrariarum,
 Collectiuum, Ambiguitatis, Translationis: nunc quartū ex ge-
 neralibus intelligo posse remoueri. Sufficit enim prima diuisio,
 qua diximus alios Legales, alios Rationales esse: ita nō erit Sta-
 tus, sed quæstionum genus: alioqui & Rationalis Status esset.
 Ex his etiam quos Speciales uocabam, remouī Trāslationem:
 frequenter quidem, sicut omnes qui me secuti sunt, meminisse
 possunt, testatus, & in ipsis etiam illis sermonibus me nolente
 uulgatis, hoc tamen complexus, uix in ulla cōtrouersia Trans-
 lationis Statum posse reperiri, ut non & alius in eadem rectè
 dici uideretur: ideoq; à quibusdam eum exclusum. Neq; igno-
 ro multa transferri, cum in omnibus ferè causis, in quibus ceci-
 disse quis formula dicitur, hæc sint quæstiones, An huic, An cum
 hoc, An hac lege, An apud hunc, An hoc tempore liceat agere,
 & si qua sunt talia. Sed Personæ, Tempora, Actiones, cæteraq;
 propter aliquam causam transferuntur. Ita non est in Transla-
 tione quæstio, sed in eo propter quod transferuntur. Non de-
 bes

ἐπισημασθῆναι ε.
 Epist. ad Atti-
 cum 13.

*satisfactū

*bes apud Prætozem petere fideicommissum, sed apud Cōsulem
 maior enim prætorica cognitione summa est. Queritur an ma-
 ior summa sit: facti controuersia est. Non licet tibi agere me-
 cum: cognitor enim fieri non potuisti. Iudicatio est, an potue-
 rit. Non debuisti interdiceret, sed petere. an rectè interdictū sit,
 ambigitur. Quæ omnia succedunt legitimis quæstionibus. An
 non præscriptiones, etiam in quibus maximè uidetur manifesta
 Translatio, easdem omnes species habent, quas hæ leges, qui-
 bus agitur, ut aut de nomine, aut scripto, & sententia, uel ra-
 tiocinatione quærat, deinde Status ex quæstione oriatur.
 Translatio non habeat quæstionem de qua contendit Orator,
 sed propter quam contendit. Hoc apertius, Occidisti hominẽ,
 non occidi: quæstio, an occiderit: Status, Cōiectura. Non est ta-
 le, Habeo ius actionis, non habes: ut sit quæstio, an habeat, &
 inde Status. Accipiat enim actionem, nec ne, ad euentum perti-
 net, non ad causam: & ad id quod pronunciat Iudex, non id
 propter quod pronunciat. Hoc illi simile est, Puniendus es, non
 sum: uidebit Iudex, an puniendus sit. Sed non hic erit quæstio,
 nec hic Status. Vbi ergo? puniendus es, hominem occidisti: non
 occidi: an occiderit. Honorandus sum, non es, num Statum hæ-
 bet? non, ut puto. Honorandus sum, quia tyrannum occidi: non
 occidisti: quæstio, & Status. Similiter, nõ rectè agis, rectè ago,
 non habet Statum. Vbi est ergo? non rectè agis ignominiosus,
 queritur an ignominiosus sit, aut an agere ignominioso liceat,
 & quæstio est, & Status. Ergo Translatiuum genus causæ est,
 ut comparatiuum, & mutue accusationis. Atenim simile est illi,
 ius habeo, ius non habes: occidisti, rectè occidi, non nego. Sed
 nec hæc res Statum facit. Non enim sunt hæc propositiones, alio-
 qui causa nõ explicabitur, sed cum suis rationibus. Scelus com-
 misit Horatius, sororem enim occidit: non cõmisit: debuit enim
 occidere eam, quæ hostis morte mœrebat. quæstio, an hæc ius-
 ta causa. ita Qualitas. ac similiter in Translatione, non habes
 ius*

ius abdicandi, quia ignominioso non est actio: habeo ius, quia
 abdicatio actio non est: queritur quid sit actio: finiemus, non
 licet abdicare: syllogismus. Item cætera per omnes & Ratio=
 males & Legales Status. Nec ignoro fuisse quosdã, qui Trans=
 lationẽ in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo, Homi=
 nem occidi iussus ab Imperatore, dona templi cogenti tyranno
 dedi, deserui tempestatibus, fluminibus, ualetudine impeditus:
 id est, non per me stetit, sed per illa. A' quibus etiã *liberius dis=
 sentio. Non enim actio trãsfertur, sed causa facti: quod accidit
 penẽ in omni defensione. Deinde is qui tali utitur patrocínio,
 non recedit a forma Qualitatis. dicit enim se culpa uacare. ut
 magis Qualitatis duplex ratio facienda sit: altera, qua & fá=
 ctum defenditur: altera, qua tantum reus. Credendum est igitur
ijs, quorum auctoritatem secutus est Cicero, Tria esse, quæ in
omni disputatione querãtur, An sit, Quid sit, Quale sit. Quod
ipsa nobis etiam natura præscribit. Nam primum oportet sub=
 esse aliquid, de quo ambigatur: quod quid sit, & quale sit, cer=
 te non potest existimari, nisi prius esse cõstiterit. Ideoq; ea pri=
 ma quæstio, sed nõ statim quod esse manifestum est, etiam quid
 sit apparet. Hoc quoq; constituto, nouissima Qualitas superest:
 nec his exploratis aliud est ultra. His infinitæ quæstiones, his
 finitæ continentur. Horum aliqua in Demonstratiua, Delibe=
 ratiua, Iudiciali materia utiq; tractantur. Hæc rursus Iudicia=
 leis causas & Rationali parte & Legali continet. Nec enim
 ulla iuris disceptatio, nisi Finitione, Qualitate, Coniectura po=
 test explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius
 primò fusa ratio, etsi non statim rectissima linea tensa, facilior
 tamen & apertior uia. Discant igitur ante omnia quadriper=
 titam in omnibus causis esse rationem, quam primã intueri de=
 beat qui acturus est. Nam ut a defensore potissimum incipiam,
 longe fortissima tuendi se ratio est, si quod obijcitur, negari po=
 test. Proxima, si non id quod obijcitur, factũ esse dicitur. Ter=
 tia

quod res
 res qui rursus
 in oratione
 disputat.

tia honestissima, qua rectè factum defenditur. Quibus si deficiamus, ultima quidem, sed iam sola superest salus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defendi potest, ut non uideatur iure actio intendi. Hinc illæ quæstiones siue Actionis, siue Translationis. Sunt enim quædam non laudabilia natura: sed iure concessa, ut in x i i. Tabulis, debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quam legem mos publicus repudiauit. Est aliquid æquum, sed prohibitum iure: ut libertas testamentorum. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, ut probet factum esse, hoc esse factum, non rectè factum, iure se intendere. Circa species easdem lis omnis uersabitur, translationis

* tamen * tantum aliquando partibus: ut in causis quibus de præmio agitur, rectè factum petitor probat. Hæc quatuor uelut proposita formæq; actionis, quæ tum generales Status uocabã, in duo (ut ostendi) genera discedunt, Rationale, & Legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione constat. Itaq; in eo satis est ostendisse Coniecturam, Finitionem, Qualitatem. Legaliũ plures sint species necesse est, propterea quòd multæ sunt leges, & uariæ habent formas. Alia est cuius uerbis nitimur, alia cuius uoluntate: alias nobis, cum ipsi nullã habemus, adiungimus: alias inter se cõparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur hæc ueluti simulacra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mista, propriam tamen faciem ostendentia: ut Scripti & Voluntatis, quæ sine dubio aut Qualitate, aut Coniectura continentur: & Syllogismus, qui est maximè qualitatis: & Leges Contrariæ, quæ iisdem quibus Scriptum & Voluntas, constat: & utiq; Boniæ, quæ semper Coniectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi, quodq; Rerũ, quodq; Scripti contemplatione constat, communis est. Hæc omnia etiam si in illos tres Status ueniunt, tamen quia (ut dixi) habent aliquid uelut proprium, uidentur demonstranda discretibus: & permittendum ea dicere uel Status Legales, uel Quæstiones.

siones, uel Capita quædam minora: dum sciant, nihil ne in his
 quidem præter tria quæ prædiximus, quæri. At Quantum, &
 Quam multum, & Ad aliquid, & (ut nonnulli putauerunt)
 Comparatiuus, non eandem rationem habent. Sunt enim hæc
 non ad *uarietatem iuris, sed ad solam rationem referenda: *proprieta-
 tem
 ideoq; semper in parte aut Coniecturæ, aut Qualitatis ponenda
 sunt, ut qua mente, & quo tempore, & quo loco. Sed de sin-
 gulis dicemus quæstionibus, cum tractare præcepta Diuisionis
 cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, in causis simplicibus
 singulos Status esse causarum: quæstionum autem, quæ uelut
 subiacentes, ad illud quo iudicium continetur, referuntur, sæpe
 in unam cadere plures posse. Etiam credo aliquando dubitari,
 quo Statu sit utendum cum aduersus unam intentionem plura
 opponuntur: & sicut in colore dicitur narrationis, eum esse
 optimum, quem actor optime tueatur: ita hic quoq; posse dici,
 eum Statum esse faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere
 uirium possit Orator. Ideoq; pro Milone, aliud agenti Cicero-
 ni placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia componeret
 Orationem: cum ille iure tanquam insidiatorem occisum, &
 tamen non Milonis consilio dixerit: hic etiam gloriatus sit oc-
 ciso malo ciue. In Coniunctis uero posse duos & tres inueniri,
 uel diuersos, ut si quis aliud se non fecisse, aliud rectè fecisse
 defendat: uel generis eiusdem, ut si quis duo crimina uel omnia
 neget. Quod accidit etiam si de una re quærat aliquæ, sed
 eam plures petant, uel eodem iure, ut proximitatis: uel diuerso,
 ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem
 aliud alij petitori opponitur, dissimiles esse Status necesse est:
 ut in illa controuersia, Testamenta legibus facta, rata sint. Inte-
 statorum parentum liberi hæredes sint. Abdicatus, ne quid de
 bonis patris capiat. Nothus ante legitimū natus, legitimus fi-
 lius sit: post legitimū natus, tantum ciuis. In adoptionem dare
 liceat. In adoptionem dato redire in familiā liceat, si pater na-
 turalis

turalis sine liberis decesserit. Qui ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicauerat, sustulit nothum, instituto hærede abdicato decessit. Omnes tres de bonis cõten-
dunt. Nothos, qui non sit legitimus, Græci uocant, Latinũ rei no-
men, ut Cato quoq; in oratione quoddam testatus est, non habea-
mus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propositum. Hæredi scri-
pto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patrijs capiat: fit Status Scripti & Voluntatis, an ullo modo capere possit, an ex uoluntate patris, an hæres scriptus. Notho duplex fit qua-
stio, quòd post legitimus natus sit, & quòd non sit ante legitima-
mos natus. Prior, syllogismũ habet, an pro non natis sint habẽ-
di, qui à familia sunt alienati. Altera Scripti & Volũtatis. Non enim esse hunc natũ ante legitimũ conuenit: sed uoluntate legis tuebitur, quã dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus, natus tum, cum alius legitimus in domo nõ esset. Scriptum quoq; legis excludet, dicens, non utiq; si postea legitimus natus non sit, notho nocere: uteturq; hoc argumento, finge solum natum nothum, cuius cõditionis erit? tantum ciuis? at qui non erit post legitimũ natus filius? at qui nõ erit ante legitimus natus. Quare si uerbis legis stari non potest, uoluntate standum est. Nec quenquam turbet, quòd ex una lege duo Status fiãt: duplex est, ita uim duarum habet. Redire in familiam uolẽti dicitur ab altero, Primum, ut tibi redire liceat, hæres sum. idẽ Status, qui in petitione abdicati. quæritur enim an possit esse hæres abdicatus. Adijcitur communiter à duobus, redire tibi in familiam nõ licet: non enim pater sine liberis decessit. Sed in hoc propria quisq; eorum quæstione nitetur. Alter enim dicet, abdicatum quoq; inter liberos esse: & argumentum ducet ex ipsa qua repellitur lege. Superuacuum enim fuisse, prohiberi patrijs bonis abdicatum, si esset numero alienorũ: nunc quia filij iure futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legem, quæ tamen non id efficiat, ne filius sit, sed ne hæres sit. Status Finitiuus, quid sit sit

fit filius. Rursus nothus eisdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decepsisse, quibus in petitione usus est ut probaret se esse filium: nisi forte & hic finitionem mouet, an liberi sint etiam non legitimi. Cadent igitur in unam Controuersiam uel specialiter duo legitimi status, Scripti & Voluntatis, & Syllogismus, & præterea Finitio: uel tres illi, qui natura soli sunt, Coniectura in Scripto & Voluntate, Qualitas in Syllogismo, & quæ per se est aperta Finitio. Causa quoq; & Iudicatio, & Continens est in omni genere causarum. Nihil enim dicitur, cui non insit ratio, & quò iudicium referatur, & quod rem maximè contineat. Sed quia magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita sunt ab ijs qui de iudicialibus causis aliqua composuerunt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera causas diuisi, ordinem sequar.

De Demonstratio, quod constat laude & uituperatione.

CAP. IX.

AC potissimum incipiam ab ea quæ constat laude & uituperatione. Quod genus uidetur Aristoteles, atq; cum secutus Theophrastus, à parte negotiali, hoc est *πραγματικῆ* remouisse, totamq; ad solos auditores relegasse: & id eius nominis, quod ab ostentatione ducitur proprium est. Sed mos Romanus etiam negocijs hoc munus inseruit. Nam & funebres laudationes pendunt frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex Senatus consulto magistratibus sæpe mandantur: & laudare testem, uel contra, pertinet ad momentum iudiciorum: & ipsis etiam reis dare laudatores licet: & editi in competitores, in L. Pisonem, in Clodium & Curionem libri, uituperationem continent, & tamen in Senatu loco sunt habiti sententiæ. Neq; inficias eo, esse quasdam ex hoc genere materias ad solam compositas ostentationem, ut Laudes Deorum, Virorumq; quos priora tempora tulerunt. Quo soluitur quæstio supra tractata, manifestumq; est errare eos, qui nunquam Oratorem dicturum

Propositis tribus causarum generibus à demonstratione, quod dignitate & facilitate cæteris præcedit, orditur, quod laude & uituperatione constat.

nisi de re dubia putauerunt. An laudes Capitolini Iouis, perpetua sacri certaminis materia, uel dubiæ sunt, uel non Oratorio genere tractantur? Ut desiderat autem laus quæ negocijs adhibetur, probationem: sic etiam illa quæ ostentationi componitur, habet interim aliquam speciem probationis: ut qui Romulum Martis filium, educatumq; à lupa dicat, in argumentum cœlestis ortus utatur his, quod abiectus in profluentem non potuerit extinguere, quod omnia sic egerit ut genitum præside bellorum deo incredibile non esset, quod ipsum quoq; cœlo receptum temporis eius homines non dubitauerint. Quædam uero etiam in defensionis specie cadet, ut si in laude Herculis permutatum cum Regina Lydiæ habitum, & imperata (ut traditur) pensa Orator excuset. Sed proprium laudis est, res amplificare, & ornare. Quæ materia præcipuè quidem in Deos & Homines cadit: est tamen & aliorum animalium, & carentium anima. Verum in Deis generaliter primùm maiestatem ipsorum naturæ uenerabimur: deinde propriam uim cuiusq; & inuenta, quæ utile aliquid hominibus attulerunt. Vis ostenditur, ut in Ioue, regundorum hominum: in Marte, belli: in Neptuno, maris. Inuenta, ut artium, in Minerua: Mercurio, literarum: medicina, Apolline: Cerere, frugum: Libero, uini. Tum si qua ab his acta uetustas tradidit, commemoranda. Addunt etiam dijs honorem Parentes, ut si quis sit filius Iouis. Addit Antiquitas, ut ijs qui sunt ex Chao. Progenies quoq; ut Apollo ac Diana Latonæ. Laudandum in quibusdam, quod geniti immortales: in quibusdam, quod immortalitatem uirtute sunt consecuti: quod pietas Principis nostri, præsentium quoq; temporum decus, fecit. Magis est uaria laus hominum. Nam primum diuiditur in tempora, quodq; ante eos fuit, quoq; ipsi uixerunt. In ijs autem qui fato sunt functi, etiam quod est insectatum. Ante hominem, patria, ac parentes, maioresq; erunt: quorum duplex tractatus est. aut enim respondisse nobilitati, pulchrum

Domitianum
intelligit.

pulchrum erit: aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoq;
interim ex eo quod ante ipsum fuit, tempore trahentur, quæ
responsis uel augurijs futuram claritatem promiserint: ut eum
qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo futurum ceciniſſe
se dicuntur oracula. Ipsius uero laus hominis ex animo, &
corpore, & extra positis peti debet. Et corporis quidem for-
titorumq; cum leuior, tum non uno modo tractanda est. Nam
& pulchritudinem interim roburq; prosequimur honore uer-
borum, ut Homerus in Agamemnone atque Achille. Interim
confert admirationi multum etiam infirmitas, ut cum idem
Tydea paruum, sed bellatorem dicit fuisse. Fortuna uero
cum dignitatē affert, ut in regibus principibusq; (nanq; est hæc
materia ostendendæ uirtutis uberior) tum quo minores opes
fuerunt, eo maiorem benefactis gloriam parit. Sed omnia
quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus forte obtigerunt,
non ideo laudantur, quod habuerit quis ea, sed quod his hone-
stè sit usus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia, cum pluri-
mum uirium dent in utranq; partem, certissimum faciunt mo-
rum experimentum. aut enim meliores propter hæc, aut peio-
res sumus. Animi semper uera laus. Sed non una per hoc opus
uia ducitur. Namq; aliàs ætatis gradus, gestarumq; rerum or-
dinem sequi speciosius fuit: ut in primis annis laudaretur indo-
les, tum disciplinæ, post hoc operum, id est factorum dicto-
rumq; contextus: aliàs in species uirtutum diuidere laudem,
fortitudinis, iustitiæ, continentiae, cæterarumq; ac singulis assi-
gnare quæ secundum quanq; earum gesta erunt. Vtra sit au-
tem harum uia utilior, cum materia deliberabimus: dum scia-
mus gratiora esse audientibus, quæ solus quis, aut primus, aut
certè cum paucis fecisse dicetur, siquid præterea supra spem
aut expectationem, præcipuè quod aliena potius causa, quam
sua. Tempus quod finem hominis insequitur, non semper tra-
ctare cōtingit: non solum quod uiuentes aliquando laudamus,

Achillem intel-
ligit ex Ouid.
Meta.

Iliad. 4.
Iliad. 2.
Iliad. 5.

Cic. in Part.

sed quòd rara hæc occasio est, ut referri possint diuini honores, & decreta, ut publicæ statuæ constitutæ. Inter quæ enume-
 rauero ingeniorum monumenta, quæ seculis probarentur.
 Nam quidam, sicut Menander, iustiora posterorum, quam
 suæ ætatis iudicia sunt consecuti. Afferunt laudem liberi pa-
 rentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentoria-
 bus, necnon instituta quoq; autoribus, ut à Numa traditum
 deos colere, & à Publicola fasces populo summittere. Qui o-
 mnis etiam in uituperatione ordo constabit, tamen in diuersum.
 Nam & turpitudine generis opprobrio multis fuit: &
 quosdam claritas ipsa notiores circa uitia, & inuisos magis se-
 cit: & in quibusdam, ut in Paride traditum est, prædicta perni-
 ciositas: & corporis & formæ quibusdam mala contemptum, ut
 Thersitæ: at uero quibusdam bona uitij corrupta, odium attu-
 lerunt, ut Nireæ imbellem, Plistenem impudicum, à poetis acce-
 pimus. Et animi totidem uitia, quot uirtutes sunt: nec minus
 quam in laudibus, duplici ratione tractantur. Et post mortem
 adiecta quibusdam ignominia est, ut Melio, cuius domus solo
 æquata: Marcoq; Manlio, cuius prænomen è familia in poste-
 rum exemptum est. Et parentes malorum odimus. Et est condi-
 toribus urbium in familiæ, contraxisse aliquam perniciosam cæ-
 teris gentem, qualis est primus Iudaicæ superstitionis autor,
 & Graccorum leges inuisæ: & si quod est exemplum deforme
 posteris traditum, quale libidinis uir Perses in muliere Samiæ
 instituere ausus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia
 hominum uelut argumenta sunt morum, & honos aut ignomi-
 nia ueram esse laudem uel uituperationem probat. Intresse ta-
 mē Aristoteles putat ubi quisq; laudetur aut uitupretur. Nam
 plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publicè rece-
 pta persuasio: ut illa maximè quæ probent, esse in eo qui lauda-
 bitur, credant: aut in eo contra quem dicemus, ea quæ oberint.
 Ita non erit dubium iudicium, quod orationē præcesserit. Ipsorum

Linius. 1. & 2.

Iliad. 6.

Iliad. 2.

*fortune

Vide Cælium
 lib. 10. cap. 18.
 Locidiscretio.

rum etiam Iudicum permiscenda laus semper. nam id beneuo-
 los facit. quoties autem fieri poterit, cum materia utilitate iun-
 genda. Minus Lacedæmone studia literarum, quàm Athenis,
 honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo. Rapto uiuere
 quibusdam honestum, alijs cura legum. Frugalitas apud Syba-
 ritas forsitan odio foret, ueteribus Romanis summum luxuria
 crimen. Eadem in singulis differentia. Maximè fauet iudex,
 qui sibi dicentem assentari putat. Idem præcipit illud quoq;
 quod mox Cornelius Celsus propè supra modum inuasit, quia
 fit quædam uirtutibus ac uitijs uicinitas, utendum proxima de-
 riuatione uerborum, ut pro temerario fortem, pro prodigo li-
 beralem, pro auaro parcum uocemus: quæ eadem etiam contrà
 ualèt. Quod quidem Orator, id est uir bonus, nunquam faciet,
 nisi forte communi utilitate ducatur. Laudantur autem urbes
 similiter atq; homines. Nam pro parente est conditor: & mul-
 tum autoritatis affert uetustas, ut ijs qui terra dicuntur ori:
 & uirtutes ac uitia circa res gestas: eademq; in singulis. Illa
 propria, quæ ex loci positione aut munitione sunt. Ciues illis,
 ut hominibus liberi, decori. Est laus & operum, in quibus ho-
 nor, utilitas, pulchritudo, autor spectari solet. Honor, ut in tem-
 plis: utilitas, ut in muris: pulchritudo uel autor, utrobiq; est.
 Est & locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronem: in quibus simi-
 liter speciem & utilitatem intuemur: speciem, maritimis, pla-
 nis, amœnis: utilitatem, salubribus, fertilibus. Erit etiam dicto-
 rum factorumq; laus generalis. Erit & rerum omnis modi.
 Nam & somni & mortis scriptæ laudes, & quorūdam à me-
 dicis ciborum. Itaq; ut non consensi hoc laudatiuum genus cir-
 ca solam uersari honesti quæstionem, sic qualitate maximè con-
 tineri puto: quanquam omnes tres status cadere in hoc opus
 possint, hisq; usum C. Cæsarem in uituperando Catone, nota-
 uerit Cicero. Totum autem habet aliquid simile Suasorijs:
 quia plerunq; eadem illic suaderi, hic laudari solent.

Xenoph. de
 statutis Lace-
 dæmon.

Action. 4. in
 Verr.

In Top.

De Suasoria seu Deliberatiua, & Proso-
popœia.

CAP. X.

Suasoriae fi-
nem solum nō
esse utilitatem.
2. de Orat.

Deliberatiuas quoq; miror à quibusdam sola utilitate fi-
nititas. Ac siquid in his unum sequi oporteret, potior fuis-
set apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiae genus digni-
tate maximè contineri putat. Nec dubito quin hi qui sunt in il-
la priore sententia, secundum opinionem pulcherrimam, ne u-
tile quidem, nisi quod honestum esset, existimarint. Et est hæc
ratio uerissima, si consilium contingat semper bonorum atq;
sapientum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter di-
cenda sententia est, populumq; precipuè, qui ex pluribus con-
stat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum communes
magis intellectus loquendum. Sunt enim multi, qui etiam que
credunt honesta, non tamen satis utilia quoq; existiment: que
turpia esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti pro-
bent: ut foedus Numantinum, iugumq; Caudinum. Ne quali-
tatis quidem statu, in quo & honestorum & utilium questio
est, complecti eas satis est. Nam frequenter in his etiam con-
iecturæ locus est. Nonnunquam tractatur aliqua finitio. Ali-
quando etiam possunt legales incidere tractatus, in privati
maximè cōsilia, siquādo ambigitur an aliquid liceat. De Cōie-
ctura paulò post pluribus. Interim est finitio apud Demosthe-
nem, ut, det Halonnesum Philippus, an reddat. Apud Cice-
ronem in Philippicis, quid sit tumultus. Quid? non illa simi-
lis iudicialium quæstio de statua Seruij Sulpitij, an ijs demum
ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo
pars deliberatiua (quæ eadem Suasoria dicitur, de tempore
futuro consultans, querit etiam de præterito) officijs constat
duobus, suadendi, & dissuadendi. Proœmio, quale est in iudi-
cialibus, non utiq; eget, quia conciliatus est ei quisq;, quem
consulit. Initium tamē quodcunq; debet habere aliquam proœ-
mij speciem: nec enim abruptè, nec unde libuit, incipiendum:

In Olinth.
Philip. 9.
Philip. 8.

quia

quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In senatibus, & utiq; in concionibus, eadem ratio quæ apud iudices, acquirendæ sibi plerunq; eorum apud quos dicendum sit, beneuolentiæ. Nec mirum, cum etiam in Panegyricis petatur audientium fauor, ubi emolumentum non in utilitate aliqua, sed in sola laude consistit. Aristoteles quidem, nec sine causa, putat & à nostra, & ab eius qui dissentiet, persona duci frequenter in concilijs exordium, quasi mutuantibus hoc nobis à iudiciali genere: nonnunquam etiam, ut minor res maior uideatur. In demonstratiuis uero Procæmia esse maximè libera existimat. Nam & longè à materia duci hæc, ut in Helenes laude Isocrates fecerit: & ex aliqua rei uicinia, ut idem in Panegyrico conqueritur, plus honoris corporum quàm animorum uirtutibus dari. Et Gorgias in Olympico laudans eos qui primi tales instituerunt conuentus. Quos secutus uidelicet Cripus Sallustius in bello Iugurthino & Catilinario, nihil ad historiam pertinentibus principijs orsus est. Sed nunc ad Suasoriam, in qua etiam quum Procæmio utemur, breuiore tamen & uelut quodam capite tantum, & initio debemus esse cõtenti. Narrationem uero nunquam exiget priuata deliberatio, eius duntaxat rei, de qua dicenda sententia est: quia nemo ignorat id de quo cõsulit. Extrinsecus possunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus sæpe est etiam illa quæ ordinem rei docet, necessaria: & affectus, ut quæq; maximè postulabit. Nam & concitanda & lenienda frequenter est ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiã mouenda miseratio est, siue ut auxilium obseis feratur, suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deslebitur. Valet autem in consilijs autoritas plurimum. Nam & prudentissimus esse haberiq; & optimus is debet, qui sententiæ suæ de utilibus atq; honestis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgo fās habetur indulgere aliquid studio suo:

Rhet. 33

Sallustij Procæmia.

Aristot. 1. *Consilia nemo est qui neget secundum mores dari. Græcorum quidem plurimi omne hoc officium concionale esse iudicauerunt, & in sola Reipublicæ administratione posuerunt. Quin*
 1. de Orat. *& Cicero in hac maxime parte uersatur. Ideoq; suaseris de pace, bello, copijs, opibus, uectigalibus, hæc duo præcipue nota esse uoluit, uires ciuitatis, & mores: ut ex natura cum ipsarum rerum, tum audientium, ratio suadendi duceretur. Nobis maiore in re uidetur uarietas. nam & consultantium & consiliorum plurima sunt genera. Quare in suadendo & dissuadendo tria primùm spectanda erunt, Quid sit de quo deliberetur, Qui sint qui deliberent, Qui sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, aut certum est posse fieri, aut incertum. Si incertum, hæc erit questio sola, aut potentiissima. Sæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidem fieri, esse faciendum: deinde fieri non posse. Cum autem de hoc quæritur, coniectura est, an Isthmos intercidi, an siccare palus Pontina, an portus fieri Hostiæ possit, an Alexæder terras ultra Oceanum sit inuenturus. Sed in ijs quoq; quæ constabit posse fieri, Coniectura erit aliquãdo: ut si quærat, an utiq; futurum sit, ut Carthaginem superent Romani. Ut redeat Hannibal si Scipio exercitum in Africã transtulerit. Ut seruent fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quedã & fieri posse, & futura esse credibile est: sed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi coniecturæ non erit locus, alia sunt intuenda. Et primũ, aut propter ipsam rem de qua sententiæ rogantur, consultabitur: aut propter alias interuenientes extrinsecus causas. propter ipsam deliberant Patres Conscripti, an stipendium militi constituent. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ aut faciendi, ut deliberant P. C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus. aut non faciendi, ut deliberat C. Cæsar, an perseueret in Germaniam ire, cum milites passim testamëta facerent. Hæc Suasoriæ duplices sunt. Nã & illi causa deliberandi est, quòd bellum Galli minitentur: esse tamen*

not res, con
 sentur in su
 endo et in
 adendo

Liu. Decad. 3.
 Liu. 1. Decad.

Liu. Decad.
 1. lib. 5.

Comment. 1.

tamen quæstio potest, dedendi ne fuerint etiam citra hanc denunciationem, qui contra fas, cum Legati missi essent, prælium inierint, regemq; ad quem mandata acceperant, trucidarint. Et hic nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc militum perturbationem: est tamen locus querendi, an citra hunc quoq; casum penetrandum in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius loquemur: de quo deliberari etiam detractis sequentibus posset. Partes suadendi quidam putauerunt honestum, utile, necessarium. Ego non inuenio huic tertiæ locum. Quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere de faciendo autem deliberatur. Quod si hanc uocant necessitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, utilitatis erit quæstio. Ut enim si obfessi, & impares, & aqua ciboq; defecti, de facienda ad hostem deditioe deliberent, & dicatur, necesse est: nempe sequitur ut hoc subiiciatur, alioqui pereundum est: ita propter id ipsum non est necesse, quia perire potius licet. Deniq; non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circumuenti. Igitur in his quoq; causis, aut de sola ambigetur utilitate, aut quæstio inter utile atq; honestum consistet. At enim si quis liberos procreare uolet, necesse habeat uxorem ducere, quis dubitat: sed ei qui pater uult fieri, liqueat necesse est uxorem esse ducendam. Itaq; mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necessitas est: non magis quam ubi constat quid fieri omnino non posse. Omnis enim deliberatio de dubijs est. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt *δυνατόν*, quod nostri possibile nominant: **Possibile.** quæ ut dura uideatur appellatio, tamen sola est. Quas partes non omnes in omnem cadere Suasoriam, manifestius est quam ut docendum sit. Tamen apud plerosq; earum numerus augetur, ad quibus ponuntur ut partes, quæ species sunt partium. Nam fas, iustum, pium, æquum, mansuetum quoq; (sic enim sunt interpretati τὸ ἠέσιον) & si qua adhuc adijcere quis eiusdem generis uelit, subiici possunt honestati. An sit autem facile, magnam, iucundam,

Aristotel. in
Rhero. ad Ale
xandrum.

dum, sine periculo, ad quæstionē pertinet utilitatis: qui loci oriuntur ex contradictione. Est quidem utile, sed difficile, paruum, iniucundum, periculosum. Tamē quibusdam uidetur esse nonnunquam de iucunditate sola consultatio, ut si de ædificādo theatro, instituendis ludis deliberetur. Sed neminē adeo solutū luxu puto, ut nihil in causa suadendi sequatur præter uoluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est, ut in ludis honor deorū, in theatro nō inutilis laborum remissio, deformis & incommoda turbæ, si id non sit, conflictatio: & nihilominus eadem illa religio, cum theatrū ueluti quoddam illius sacri templum uocabimus. Sæpe uerò & utilitatem despiciendam esse dicimus, ut honesta faciamus: ut cum illis Opiterginus damus consilium, ne se hostibus dedant, quanquam perituri sint nisi fecerint. Et utilia honestis præferimus, ut cū suademus ut bello Punico serui armentur. Sed tamen neq; hic planè concedendū est esse id inhonestū. Liberos enim natura omnes, & eisdem consistere elementis, & fortasse antiquis etiam nobilibus ortos, dici potest. Et illic ubi manifestum periculum est, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, si se dediderint, siue hostis nō seruauerit fidē, siue Cæsar uicerit, quod est uero similius. Hæc autē, quæ tantū inter se pugnant, plerunq; nominibus deflecti solēt. Nam & utilitas ipsa expugnatur ab ijs qui dicunt non solum potiora esse honesta quàm utilia, sed ne utilia quidem esse, quæ non sunt honesta: & contrā, quod nos honestum, illi uanum, ambitiosum, stolidum, uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, sed inter se quoq; ipsa: ut si è duobus eligamus, in altero quid sit magis, in altero quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam suasoriæ incidunt: ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Aphricam, an Aegyptum peteret. Ita non tantum uerum sit melius, sed quid sit optimū, queritur. Item contrā. Nec unquam incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei, quæ una

diq;

diq; secundum nos sit. Nam ubi contradictioni locus non est,
 quæ potest esse causa dubitandi? Ita ferè omnis Suasoria nihil
 est aliud quam comparatio. Videndumq; quid consecuturi si-
 mus, & per quid, ut æstimari possit, plus in eo quod petimus,
 sit commodi: an uerò in eo per quod petimus, incommodi. Est
 utilitatis & in tempore quæstio, Expediit, sed non nunc. Et in
 loco, Non hic. Et in persona, Non nobis, non contra hos. Et in
 genere agendi, Non sic. Et in modo, Non in tantum. Sed per-
 sonam sæpius decoris causa intuemur, quæ & in nobis, & in
 ijs qui deliberant, spectanda est. Itaq; quamuis exempla pluri-
 mum in consilijs possunt, quia facillime ad consentiendum ho-
 mines ducuntur experimentis, refert tamen quorum autoritas,
 & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi,
 duplex conditio. Nam consultant aut plures, aut singuli: sed in
 utrisq; differentia: quia & in pluribus multum interest, Sena-
 tus sit, an populus: Romani, an Fidenates: Græci, an Barbari.
 & in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Ma-
 rio: de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde
 intucunda, sexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipuè discrimen
 dabunt. Et honesta quidè honestis suadere facillimū est: si uerò
 apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobra-
 re diuersam uitæ sectã, cauendū est. Et animus deliberantis, non
 ipsa honesti natura, quam ille nõ respicit, permouendus: sed lau-
 de, uulgi opinione, & si parū proficiet hæc uanitas, secutura
 ex his utilitate: aliquanto uerò magis obijciendo aliquos, si di-
 uersa fecerit, metus. Nam præter id quòd his leuissimi cuiusq;
 animus facillimè terretur, nescio an etiã naturaliter apud plu-
 rimos plus ualeat malorū timor, quàm spes bonorū: sicut faci-
 lior eisdem turpiū, quàm honestorum intellectus est. Aliquan-
 do bonis quoq; suadentur parum decora, dantur parum bonis
 consilia: in quibus ipsorum, qui consulunt, spectatur utilitas.
 Nec me fallit, quæ statim cogitatio subire possit legentem. Hoc
 ergo

ergo præcipis? & hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicerone, qui ita scribit ad Brutum, Propositis plurimis quæ honestè suaderi Cæsari possent, Sim ne bonus uir, si hæc suadeam? Minimè. Suasoria enim est finis, utilitas eius cui quisq; suadet. At recta sunt: quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tantum ad Suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim, uerum interim hæc uel ad scholarum exercitationes pertinere credantur: nam & iniquorum ratio noscenda est, ut melius æqua tueamur. Interim si quis homo inhonesta suadebit, meminerit non suadere tanquam inhonesta, ut quidam declamatores Sextum Pompeium ad piraticam, propter hoc ipsum, quod turpis ac crudelis sit impellunt. Sed dandus illis deformibus color, idq; etiã apud malos. Nec enim est quisquã tam malus, ut malus uideri uelit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimã non malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varum,

Iam fero (inquit) infandissima, iam facere cogor.

Quanto magis eis quibus cura famæ fuit, conseruandus est hic uel ambitus? Quare & cum Ciceroni dabimus consilium ut Antonium roget, uel etiam ut Philippicas, ita uitam pollicente eo, exurat, non cupiditatem lucis allegabimus (hoc enim si ualet in animo eius, tacentibus quoque nobis ualet) sed ut se Reipublicæ seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et C. Cæsari suadentes regnum, affirmabimus stare iam Rempublicam nisi uno regente non posse. Nam qui de re nefaria deliberat, id solum querit, quomodo quam minimum peccare uideatur. Multum refert etiam quæ sit persona suadentis, quia anteacta uita, si illustris fuit, aut clarior genus, aut ætas, aut fortuna affert expectationem. Prouidentum est, ne quæ dicuntur, ab eo qui dicit, dissentiant. At his contraria summissiorem quædam modum postulant. Nam quæ in alijs

libertas

libertas est, in alijs licentia uocatur. Et quibusdam sufficit autoritas, quosdā ratio ipsa ægre tuetur. Ideoq; longè mihi difficilimæ uidentur Profopopœiæ, in quibus ad reliquū Suasoriæ laborem, accedit etiam personæ difficultas. Nanq; idem illud aliter Cæsar, aliter Cicero, aliter Cato suadere debet. Vtilissima uerò hæc exercitatio, uel quòd duplicis est operis, uel quòd Poëtis quoq; aut Historiarum futuris scriptoribus plurimum confert: uerum & Oratoribus necessaria. Nam sunt multæ à Græcis Latinisq; compositæ orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem uitamq; aptanda quæ dicebantur fuerunt. An eodē modo cogitauit, aut eandem personam induit Cicero cum scriberet Cn. Pompeio, & cum C. Appio, cæteris uerè ac nō unius cuiusq; eorum fortunam, dignitatē, res gestas intuitus, omnium quibus uocem dabat, etiam imaginē expressit: ut melius quidem, sed tamen ipsi dicere uiderentur. Neq; enim minus uitiosa est oratio, si ab homine, quàm si à re cui accōmodari debuit, disidet. Ideoq; Lysias optimè uidetur in ijs quæ scribat in doctis, seruasse ueritatis fidē. Enim uero præcipuè declamatoribus considerandū est, quid cuiq; personæ conueniat: qui paucissimas controuersias ita dicunt ut aduocati: plerunq; filij, patres, diuites, senes asperi, lenes, auari, deniq; superstitiosi, timidi, derisores fiunt: ut uix comœdiarum actoribus plures habitus in pronūciando concipiendi sint, quàm his in dicendo. Quæ omnia uideri possunt Profopopœiæ, quas ego Suasorijs subieci, quia nullo alio ab his quam persona distāt. Quāquam hoc aliquando etiam in cōtrouersias ducitur, quæ ex historijs compositæ, certius agentium nominibus continentur. Neq; ignoro plerunq; exercitationis gratia poni & Poëticas & Historicas, ut Priami uerba ad Achillem, aut Syllæ dictaturā de Iliad. 23. nentis in concione. Sed hæc in partes cedūt trium generum, in quæ causas diuisimus. Nā & rogare, indicare, rationē reddere, & alia de quibus supra dictum est, uariè, atq; ut res uult, in

materia

materia Iudiciali, Deliberatiua, Demōstratiua, subijcere sole-
 mus. Frequētissimē * tamen uerò in his utimur ficta personarum, quas
 ipsi substituimus, oratione, ut apud Ciceronē pro Calio, Clon-
 diā & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in castigationem,
 * rationem hic in hortationē amorum cōpositus, alloquitur. Solēt in scho-
 morum lis fingi materiæ ad deliberandum similiores controuersijs, ex
 utroq; genere cōmistæ: ut cum apud C. Cæsarem consultatio de
 pœna Theodoti ponitur. Constat enim accusatione & defen-
 sione causæ, quod est iudicialium propriū. Permixta autem est
 & utilitatis ratio, an pro Cæsare fuerit occidi Pompeium, an
 timendum à Rege bellum, si Theodotus sit occisus: an id mini-
 * pernicio- mè opportunū hoc tēpore, & * periculosum, & certè longum
 sum sit futurum. Queritur & de honesto, deceat ne Cæsarem ultio
 Pompeij: an sit uerèdum ne peiorem faciat suarū partium cau-
 sam, si Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus acci-
 dere etiam ueritati potest. Nō simplex autem circa Suasorias
 error in plerisq; declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his
 diuersum, atq; in totum illi iudiciali contrarium esse existima-
 uerunt. Nam & principia abrupta, & concitatam semper ora-
 tionem, & in uerbis effusiores (ut ipsi uocant) cultum affectu
 * legalis uerunt, & earum breuiores utiq; cōmētarios quàm * iudicialis
 materiæ facere elaborauerunt. Ego porrò ut Proœmio uideo
 non utiq; opus esse Suasorijs, propter quas dixi suprā causas:
 ita cur initio furioso sit exclamandum, non intelligo: cum pro-
 posita consultatione rogatus sententiam, si modò est sanus, non
 quiritet, sed quàm maximè potest ciuili & humano ingressu
 mereri assensum deliberātis uelit. Cur autem torrens, & utiq;
 æqualiter concitata sit in ea dicentis oratio, cum uel præci-
 pue moderationem rationemq; consilia desiderent? Neq; ego
 negauerim sæpius in controuersijs impetum dicendi proœmio,
 narratione, argumentis: quem si detrahas, id ferè supererit, quo
 Suasoriæ constant. Verum id quoq; æqualius erit, non tumultu-
 tuosius

tuosius atq; turbidius. Verborum autem magnificentia non
 ualidius est affectanda Suasorias declamantibus, sed contingit
 *magis. Nam & personæ ferè magnæ fingentibus placent, Re *magnis
 gum, Principum, Populi, Senatus, & res ampliores: ita cum
 uerba rebus aptentur, ipso materiæ nitore clarescunt. Alia ue-
 ris consilij ratio est. Ideoq; Theophrastus quàm maximè re-
 motum ab omni Affectatione in deliberatiuo genere uoluit esse
 sermonem: secutus in hoc autoritatem præceptoris sui, quan-
 quam dissentire ab eo non timide solet. Nanq; Aristoteles ido-
 neam maximè ad scribendum demonstratiuam, proximamq;
 ab ea iudicalem putauit: uidelicet quoniam prior illa tota es-
 set ostentationis, hæc secunda egeret artis: uel quòd ad fallen-
 dum, si ita poposcisset utilitas, consilia fide prudentiaq; con-
 starent. Quibus in demonstratiua consentio. Nam & omnes
 alij scriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem consilijq;
 secundum conditionem ipsius quæ tractabitur, rei accommo-
 dandam dicendi credo rationem. Nam & Philippicas Demo-
 sthenis eisdem quibus habitas in iudicijs orationes, uideo emi-
 nere uirtutibus. Et Ciceronis sententiæ & conciones, non mi-
 nus clarum quàm est in accusationibus ac defensionibus, elo-
 quentiæ lumen ostendunt. Dicit tamen de Suasoria idem hoc In Partit.
 modo, Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententijs de-
 bet ornatiores esse quàm uerbis. Vsum exemplorum nulli mate-
 riæ magis conuenire merito ferè omnes consentiunt, cum ple-
 runq; uideantur respòdere futura præteritis, habeaturq; expe-
 rimentum, uelut quoddam rationis testimoniũ. Breuitas quoq;
 aut copia nõ genere materiæ, sed modo constat. Nam ut in con-
 silij plerunq; simplicior quæstio est, ita sæpe in causis minor.
 Quæ omnia uera esse sciet, si quis non orationes modò, sed hi-
 storias etiam (nanq; in his conciones atque sententiæ plerunq;
 suadendi ac dissuadendi funguntur officio) legere maluerit,
 quàm in commentarijs Rhetorum consensescere. Inueniet enim
 nec in

nec in consilijs abrupta initia, & concitatus sæpe in iudicijs dictum, & uerba apta rebus in utroq; genere, & breuiiores aliquando causarum orationes quam sententiarum. Ne illa quidem in his uitia deprehendet, quibus quidam declamatores laborant, quod & contra sentientibus inhumane conuittantur, & ita plerunq; dicunt, tanquam ab ijs qui deliberant, utiq; dissentiant: itaq; obiurgantibus similiores sunt quam suadentibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciant, ne aliter quam dicturi sint, exerceri uelint, & in desuescendis morentur. Cæterum cum aduocari cœperint in consilia amicorum, dicere sententiam in Senatu, suadere siquid consulet Princeps, quod præceptis fortasse non credunt, usu docebuntur.

De partibus Causarum Iudicialium. CAP. XI.

Pergit ad tertium genus, iudiciale, quod esse multiplex, & officijs duobus consistere, & partibus quinque docet: eos refellens qui plures adderent, partitionem propositionem, & excessum.

Nunc de iudicali genere, quod est præcipue multiplex, sed officijs constat duobus, Intentionis, ac Depulsionis. Cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinque sunt, Proemium, Narratio, Probatio, Refutatio, Peroratio. His adiecerunt quidam Partitionem, Propositionem, Excessum: quarum priores duæ probationi succedunt. Nam proponere quidem quæ sis probaturus, necesse est, sed & concludere. Cur igitur si illa pars causæ est, non & hæc sit? Partitio uero dispositio est species, ipsa dispositio pars Rhetorices, & per omnes materias totumq; earum corpus æqualiter fusa, sicut Inuentio, & Elocutio. Ideoq; eam non orationis tantum partem unam esse credendum est, sed quæstionum etiam singularum. Quæ namq; est quæstio, in qua non promittere possit Orator, quid primo, quid secundo, quid tertio sit loco dicturus? Quod est proprium partitionis. Quam ergo ridiculum est, quæstionem quidem speciem esse probationis, partitionem autem, quæ sit species quæstionis, partem totius orationis uocari? Egressio uero, uel (quod uisitatius esse cœpit) excessus, siue est extra causam, non potest esse pars causæ: siue est in causa, adiutorium uel ornamentum partium earum est, ex quibus

Excessus.

*tantum

not
nt
rte
ney
in
yag

ex quibus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causæ uocabitur, cur nõ argumentũ, similitudo, locus communis, affectus, exempla, partes uocentur? Tamẽ nec ijs assentior, qui detrahunt refutationẽ, tanquã probationi subiectam, ut Aristoteles. Hæc enim est quæ constituat, illa quæ destruat. Hoc quoq; idem aliquatenus nouat, quòd Procenno nõ narrationẽ subiungit, sed propositionem. Verũm id facit, quia propositio genus, narratio species uidetur: & hac nõ semper, illa uerò semper & ubiq; credit opus esse. Verũm ex his quas constitui partibus, non ut quidq; primũ dicẽdum, ita primum cogitandum est. Sed ante omnia intueri oportet, Quod sit genus causæ, Quid in ea queratur, Quid prosit, Quid noceat: deinde, Quid cõfirmandũ sit, ac refellendũ: tum, Quomodo narrandũ. Expositio enim probationũ est preparatio: nec esse utilis potest, nisi prius constiterit quid debeat de probatiõẽ promittere. Postremo intueudum quemadmodũ Iudex sit conciliandus. Neq; enim nisi totis causæ partibus diligenter inspectis, scire possumus qualẽ nobis cognoscentis animum facere expediat, seuerum an mitẽ, concitatum an remissum, aduersum gratiæ an obnoxium. Nec ideo tamẽ eos probauerim, qui scribendũ quoq; Procemium nouissimẽ putant. Nam ut conferri materiã omnem oportet, & quid quoq; loco sit opus, constare debet antequã dicere aut scribere ordiamur, ita incipiendum ab ijs quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquam aut fingere cõepit à pedibus: neo deniq; ars ulla consummatur ibi, unde ordiendum est. Quid fiet alioqui, si spatium componendi orationem stylo non fuerit? non ne & nos hæc inuersa consuetudo deceperit? Inspicienda igitur materia est, quo præcipimus ordine scribenda, quo dicimus.

De generibus Iudicialium Controuerfiarum.

¶ Aeterum causa omnis, in qua pars altera agentis est, altera recusantis, aut unius rei cõtrouersia constat, aut pluriũ.

Genus iudiciale dixit esse multiplex: illud iam in species diuidis.

illa simplex dicitur, hæc coniuncta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterij. Plures aut eiusdem generis, ut in pecunijs repetundis. aut diuersi, ut si quis sacrilegij simul & homicidij accusetur. Quod nunc in publicis iudicijs nõ accidit, quoniam Prætor certa lege sortitur: Principum autem & Senatus cognitionibus frequens est, & Populi fuit. Priuata quoq; iudicia sæpe unum iudicẽ habere multis & diuersis formulis solent: nec aliæ species erunt, etiam si unus à duobus duntaxat eandẽ rem, atq; ex eadem causa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus. quod accidere in hæreditarijs litibus interim scimus: quia quamuis in multis personis, causa tamen una est, nisi si conditio personarum quæstiones uariauerit. Diuersum his tertium genus, quod dicitur comparatiuum, cuius rei tractatus in parte causæ frequens est. ut cum apud Centũuiros post alia quæritur & hoc, uter dignior hæreditate sit. Rarum est autem ut in foro iudicia propter id solum constituãtur: sicut Diuinationes, quæ fiunt de accusatore constituendo: & nonnunquam inter delatores, uter præmium meruerit. Adiecerunt quidam numero mutuam accusationem, quæ ἀμειστηγορία uocatur: alijs uidelicet succedere hanc quoq; cõparatiuo generi existimantibus: cui similis erit petitionum inuicem diuersarum: quod accidit uel frequentissimè. Id si & ipsum uocari debet ἀμειστηγορία (nam proprio caret nomine) duo erunt genera eius: Alterũ, quo libigatores idem crimen inuicem intentant: Alterum, quo aliud atq; aliud. Cui & petitionum conditio par est. Cum apparuerit genus causæ, tum intuebimur, negetur ne factũ quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an a genere actionis repellatur: unde sunt status.

Quid sit Quæstio, Ratio, Iudicatio, Continens,
& quatenus necessaria. CAP. XIII.

Quæstio, Ratio, Iudicatio, Continens, id est, σιωπηρὴ
Hic inuentis, intuẽdum deinceps Hermagoræ uidetur, quid
sit Quæstio, Ratio, Iudicatio, Continens, id est, σιωπηρὴ
uel

uel, ut alij uocant, Firmamentum. *Quæstio* latius intelligitur *eiusq; accetio duplex.*
 omnis de qua in utranq; partem, uel in plures dici credibiliter
 potest. In Iudiciali autem materia dupliciter accipienda est: Al-
 tero modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuer-
 siam, quo etiam minores omnes complectimur: Altero, quo si-
 gnificamus summam illam, in qua causa uertitur: de hac nunc
 loquor, ex qua nascitur Status, an factum sit, quid factum sit,
 an rectè factum sit. Has Hermagoras & Apollodorus, & alij
 plurimi scriptores propriè quæstiones uocant: Theodorus (ut
 dixi) capita generalia: sicut illas minores, aut ex illis pendentes,
 specialia. Nam & quæstionem ex quæstione nasci, & speciem
 in species diuidi conuenit. Hanc igitur quæstionem ueluti prin-
 cipalem uocant (ἡ πρώτη). Ratio autem est, qua id quod factum *Ratio,*
 esse constat, defenditur. Et cur non utamur eodem, quo sunt usi *ἀπὸ τοῦ.*
 ferè omnes exemplo? Orestes matrem occidit. hoc constat. dicit
 se iuste fecisse. Status erit qualitat. Quæstio, an iuste fecerit.
 Ratio, quòd Clytemnestra maritum suum patrem Orestis oc-
 cidit. hoc *ἀπὸ τοῦ* dicitur. *Κελεύει δὲ* Iudicatio, an oportue- *Iudicatio,*
 rit uel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diuiserunt *ἀπὸ τοῦ* *κρίνει δὲ*
ἑτέραν, ut esset altera, propter quam Iudicium constitutum
 est, ut occisa Clytemnestra: altera, qua factum defenditur, ut
 occisus Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissensio, ut
 alij *ἀπὸ τοῦ* causam iudicij, *ἀπὸ τοῦ* autem facti uocent: alij eadem in
 contrarium uertant. Latinorum quidam hæc iniitiu & Ratio-
 nem uocauerunt: quidam utrunq; eodè nomine appellant. Cau-
 sa quoq; ex causa, id est *ἀπὸ τοῦ* & *ἀπὸ τοῦ* nasci uidetur, quale est;
 Occidit Agamemnonem Clytemnestra, quia ille filiam commu-
 nem immolauerat, & captiuam pellicem adducebat. Idem pu-
 tant & sub una quæstione plures esse rationes, ut si Orestes
 alteram asserat matris necatæ causam, quòd responsis sit im-
 pulsus. Quot autem causas faciendi, totidè iudicationes. Nam
 & hæc erit iudicatio, an responsis parere debuenit. Sed & una
 l 2 causa

causa plures habere quæstiones & iudicationes (ut ego arbitror) potest: ut in eo qui cum adulteram deprehensam occidisset, adulterum, qui tum effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una, adulter fuit: quæstiones & iudicationes, an illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut, cum sint plures quæstiones, omnesq; suos Status habeant, cause tamen Status unus sit, ad quem referantur omnia: ita Iudicatio, maxime propria, de qua pronuntiatur. *Συμπερι* autem, quod, ut dixi, Continens alij, Firmamentum alij putant, Cicero firmissimam argumentationem defensoris, & appositissimam ad iudicationem, quibusdam id uideatur esse, post quod nihil quaeritur: quibusdã id quod ad iudicationem firmissimum affertur. Causa facti nõ in omnes controuersias cadit. Nam quæ fuerit causa faciendi, ubi factum negatur? At ubi causa tractatur, negant eodem loco esse iudicationem, quo quæstionem. Idq; & in Rhetoricis Cicero, & in Partitionibus dicit. Nam & in coniectura est quæstio ex illo, factum, non factum, an factum sit. Ibi ergo Iudicatio, ubi quæstio: quia in eadem re prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate, Matrem Orestes occidit: rectè, nõ rectè, an rectè occiderit, quæstio, nec statim iudicatio. Quando ergo? Illa patrem meum occiderat, sed non ideo tu matrem debuisti occidere: an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipsius ponam, si uelit Orestes dicere eiusmodi animum matris suæ in patrem suum, in seipsum ac sorores, in regnum, in famam generis ac familiæ, ut merito ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Utuntur alij & talibus exemplis, Qui bona paterna consumpsit, ne cõcionetur: in opera publica consumpsit: Quæstio, an quisquis cõsumpsit, prohibendus sit: Iudicatio, an qui sic. Velut in causa militis Arunci, qui C. Lucium Tribunum uim sibi inferentem interfecit: Quæstio, an iure fecerit. Ratio, quod is uim afferebat. Iudicatio, an indemnatum, an Tribunum à milite occidi oportuerit. Alte-

rius etiam Status questionem, alterius iudicationem putant. *Quæstio qualitatis, an rectè Clodium Milo occiderit. Iudicatio coniecturalis, an Clodius insidias fecerit.* Ponunt & illud, sepe causam in aliquam rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, & de ea iudicari. A quibus multum dissentio. nam & illa quæstio, an omnes qui paterna bona consumpserint, conicione sint prohibendi, habeat oportet suam iudicationem. Ergo non alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid? non in causa Milonis ipsa coniectura refertur ad qualitatem? Nam si est insidiatus Clodius, sequitur ut rectè sit occisus. Cum uerò in aliquam rem missa causa, est recessum à quæstione quæ erat constituta, hic quæstio, ubi iudicatio est. Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in Rhetoricis (quemadmodum suprà dixi) Hermagoram est secutus: in Topicis, ex Statu effectam contentionem, τὸ κριτικὸν ἐξιstimat. Idq; Trebatius, qui iuris erat consultus, alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, Continetia, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis defensio nulla sit. At in Partitionibus Oratorijs, Firmamentum, quod opponitur defensionis: quia continens quod primū sit, ab accusatore dicatur: ratio, à reo, ex rationis & firmamenti quæstione, disceptatio sit iudicationum. Verius igitur & breuius, qui Statū & Continens & Iudicationem, idem esse uoluerunt: Continens autem id esse, quo sublato lis esse non possit. Hi mihi uidentur utranq; causam complexi, & quòd Orestes matrē, & quòd Clytænestra Agamemnonem occiderit. Iidem iudicationem & Statum consentire semper existimant. Nec enim aliud eorum rationi conueniens fuisset. Verum hæc affectata subtilitas circa nomina rerum, ambitioso labore à nobis in hoc assumpta solum, ne parum diligenter inquisisse de opere, quod aggressi sumus, uideremur. Simplicius autem instituenti non est necesse per tam minutas rerum particulas rationem * docendi concidere. Quo * dicendi

Statū Cic. qua de re agitur appellat.

Continens,

Hermagoras. uitio multi quidem laborauerunt, præcipuè tamen Hermagoras, uir alioqui subtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentia nimium sollicita, ut ipsa eius reprehensio laude aliqua non indigna sit. Hæc autem breuior, & uel ideo lucidior multo uia, nec discetem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta diducendo consumet. Nam qui uiderit quid sit quod in controuersiam ueniat, quid in eo, & per que uelit efficere pars diuersa, quid nostra (quod in primis est intuentum) nihil eorum ignorare, de quibus supra diximus, poterit. Nec est ferè quisquam, modò non stultus, atque ab omni prorsus usu dicendi remotus, quin sciat & quid litè faciat: quod ab illis causa uel continens dicitur, & quæ sit inter litigantes quæstio, & de quo iudicari oporteat: quæ omnia idem sunt. Nam & de eo quæstio est, quod in controuersiam uenit: & de eo iudicatur, de quo quæstio est. Sed non perpetuo intendimus in hæc animum, & cupiditate laudis utcunq; acquirendæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quãdo uberior semper extra causam materia est, quia in controuersia pauca sunt, extra omnia: & hic dicitur de ijs quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tam hoc præcipiendum est, ut quæstionem, continens, iudicationem inueniamus (nam id quidem facile est) quàm ut intueamur semper, aut certè, si digressi fuerimus, saltem respiciamus, ne plausum affectantibus arma excidant. Theodori schola (ut dixi) omnia refert ad capita. His plura intelliguntur: Vno modo summa quæstio, item ut Status: Altero cæteræ, quæ ad summam referuntur: Tertio, propositio cum affirmatione: ut dicimus, Caput rei est apud Menædrum, κεφαλαιὸν εἶναι. In uersum autem quicquid probandum est, erit caput, sed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à scriptoribus artium tradita, uerbosius etiam quàm necesse erat exposuimus:

* principia, præterea quæ partes essent iudicialium causarum, supra dictus
 als, prima est: proximus liber* proæmia, id est exordia concipiet.

M. FAB. QVINTI-
LIANI DE INSTITVTIONE
Oratoria Liber Quartus.

PROOEMIUM.

PERFECTO, Marcelle Victori, operis tibi dedicati tertio libro, & iam quarta ferè laboris parte transacta, nouæ insuper mihi diligentie causa, & altior sollicitudo, quale iudicium hominum emereret, accessit. Adhuc enim

Hac præfatione magnitudinem & difficultatē operis sequentis testat. additq; etiā adulatoria quedam ad Domitianum.

uelut studia inter nos conferebamus, & si parum nostra institutio probaretur à cæteris, contenti fore domestico usu uidebamur, ut tui meiq; filij disciplinā formare, satis putaremus. Cum uerò mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotum delegerit curam, nō satis honorem iudiciorum cælestium intelligā, nisi ex hoc quoq; oneris magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolendi sit modus, ut eos non immeritò probauerit sanctissimus censor? aut studia, ne sefellisse in his uidear Principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoq; eminentissimum? Quod si nemo miratur Poëtas maximos sæpe fecisse, ut non solū initijs operum suorum Musas inuocarent, sed prouecti quoq; longius, cum ad aliquem grauiorem uenissent locū, repeterent uota, & uelut noua precatione uterētur: mihi quoque profectò poterit ignosci, si, quod initio, quum primū hanc materiam inchoaui, nō fecerim, nunc omnes in auxilium Deos, ipsumq; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studijs magis propitium numen est, inuocem: ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij adspiret, dexterq; ac uolēs adsit, & me qualē esse credidit, faciat. Cuius mihi religionis nō hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alia, qua sic procedit ipsum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua sint quæ ingredior.

l 4 Sequi

Sequitur enim ut iudicialium causarum, quæ sunt maximè uariæ ac multiplices, ordo explicetur: Quod Proœmij sit officium: Quæ Ratio narrandi: Quæ Probationum sit fides, seu proposita confirmamus, seu contradicta dissoluimus: Quanta uis in perorando, seu reficienda breui repetitione rerum, memoria est iudicis: siue affectus (quod est longè potentissimum) commouendi. De quibus partibus singulis quidam separatim scribere maluerunt, uelut onus totius corporis ueriti, & sic quoq; complureis de unaquaq; earum libros ediderunt: quas ego omnes ausus contexere, propè infinitum mihi laborem prospicio, & ipsa cogitatio suscepti muneris fatigor. Sed durandum est, quia cœpimus: & si uiribus deficiemur, animo tamè perseueradum.

De Exordio.

CAP. I.

Proœmium unde dictum.

Quod principium Latine uel exordium dicitur, maiore quadam ratione Græci uidentur προοιμιον nominasse: quia à nostris initium modò significatur, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum rei, de qua dicendum sit, ostendunt. Nam siue propterea quòd ἄνθρον cantus est, & citharædi pauca illa quæ antequam legitimum certamen inchoent, emendendi fauoris gratia canunt, proœmium uocauerunt: Oratores quoque ea quæ priusquam causam exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione signarunt: siue quòd ὀνομαζοντες idem Græci uiam appellat, id quòd ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum: certè proœmium est, quòd apud iudicem dici priusquam causam cognouerit, proffit. Vitioseq; in scholis facimus, quòd exordio semper sic utimur, quasi causam iudex iam nouerit. Cuius rei licentia ex hoc est, quòd ante declamationem illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest: primis quidem raro, ***immo nunquam** ***nunquã**, nisi forte apud eum cui res aliunde iam nota sit, dicimus. Causa principij nulla alia est, quàm ut auditorem, quò sit

fit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maxime rebus, inter autores plurimos constat, si beneuolum, attentum, docilem fecerimus: non quia ista per totam actionem non sint custodienda, sed quia inijs maxime necessaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultra possumus, admittimur. Beneuolentiam aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. Sed personarum non est, ut pleriq; crediderunt, triplex ratio, ex litigatore, aduersario, & iudice. Nam exordium duci nonnunquã etiam ab actore causæ solet. Quãquam enim pauciora de seipso dicit, & parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positum, si uir bonus creditur. Sic enim continget, ut non studium aduocati uideatur asferre, sed penè testis fidem. Quare in primis existimetur uenisse ad agendum ductus officio uel cognationis, uel amicitia, maximeq; , si fieri poterit, Reipublicæ, aut alicuius certè non mediocris exempli. Quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciendum est, ut ad agendum magna atq; honesta ratione, aut etiam necessitate accessisse uideantur. Sed ut præcipua in hoc dicentis autoritas, si omnis in subcundo negotio suspicio sordium, aut odiorũ, aut ambitionis abfuerit: ita quædam in his quoq; commendatio tacita, si nos infirmos & impares ingenijs contrà agentium dixerimus, qualia sunt pleraque Messalæ proœmia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus: & iudex religiosus libētissime patronum audit, quem iustitiæ suæ minime timet. Inde illa ueterum circa occultandã eloquentiam simulatio, multum ab hac nostrorum temporũ iactatione diuersa. Vitandum etiam, ne contumeliosi, maligni, superbi, maledici in quenquam hominem ordinem uel uideamur, præcipueq; eorum qui lædi nisi auersa iudicum uoluntate non possunt. Nam in iudicẽ ne quid dicatur, nõ modò palàm, sed quod omnino intelligi possit, stultum erat monere, nisi fieret. Etiam partis aduersæ patronus dabit exordio materiam: interim cum

*quæde causa o-
res inuenere u
exordium*

honore, si eloquentiam eius ac gratiam nos timere fingēdo, ut
 ea suspecta sint iudici, fecerimus: interim per contumeliam, sed
 hoc perquam raro, ut Asinius pro Virbinia heredibus Labie-
 num aduersarij patronum inter argumenta causae male posuit.
 Negat haec esse proemia Cornelius Celsus, quia sint extra li-
 tem. Sed ego cum autoritate summorum autorū magis ducor,
 tum pertinere ad causam puto, quicquid ad dicentem pertinet:
 cum sit naturale, ut iudices ijs quos libentius audiunt, facilius
 etiam credant. Ipsius autem litigatoris persona tractanda na-
 riē est. Nam tum dignitas eius allegatur, tum commendatur in-
 firmitas: nonnunquam contingit relatio meritorum: de quibus
 uerecundius dicendum erit sua quam aliena laudanti. Multum
 agit sexus, etas, conditio: ut in foeminis, senibus, pupillis, libe-
 ros, parentes, coniuges allegantibus. Nam sola rectum quoq;
 iudicem inclinat miseratio. Degustanda tamen haec proemia,
 non consumēda. Aduersarij uerò persona propē ijsdem omni-
 bus, sed ē contrario ductis, impugnari solet. Nam & potentes
 sequitur inuidia, & humiles, abiectosq; contemptus, & turpes
 ac nocentes odium. Quae tria sunt ad alienandos iudicum ani-
 mos potentissima. Neq; haec dicere satis est, quod datur etiam
 imperitis: pleraq; augēda aut minuēda, ut expediet. Hoc enim
 Oratoris est, illud causae. Iudicem cōciliabimus nobis non tan-
 tum laudando eum, quod & fieri cum modo debet, & est tamē
 parti utriq; commune: sed si laudem eius ad utilitatem nostrae
 causae coniunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatem illi
 suam, pro humilibus iustitiam, pro infelicibus misericordiam,
 pro laesis seueritatē, & similiter cetera. Mores quoq; (si fieri
 potest) iudicis uelim nosse. Nam prout asperi, lenes, iucundi,
 graues, duri, remissi erunt, aut assumere in causam naturas co-
 rum quae competent, aut mitigare quae repugnabunt oportea-
 bit. Accidit autē interim hoc quoq; ut aut nobis inimicus, aut
 aduersario sit amicus, qui iudicat: quae res utriq; parti tra-
 ctanda

Etanda est, ac nescio an ei magis, in quam uidetur propensior.
 Est enim nonnunquam prauis hic ambitus, aduersus amicos, aut
 pro his quibus cum simulates gerant, pronunciandi, faciendiq;
 iniuste ne fecisse uideantur. Fuerunt etiam quidam rerum sua-
 rum iudices. Nam & in libris Observationum à Septimio edi-
 tis, affuisse Cicronem tali causæ inuenio. Et ego pro Regina
 Beronice apud eam causam dixi. Smilis hic quoq; superioribus
 ratio est. aduersarius enim fiduciam partis suæ iactat, patronus
 timet cognoscentis uerecundiam. Præterea detrahenda uel con-
 firmada opinio, siquam præcipuè domo uidebitur iudex attu-
 lisse. Metus etiam nonnunquam est amouendus: ut Cicero pro
 Milone, ne arma Pompeij contra se disposita putarent, labora-
 uit. Nonnunquã adhibendus, ut idem in Verrem facit: sed adhi- A&.
 bendi modus, alter ille frequens & fauorabilis, ne malè sentiat
 *populus Romanus, ne iudicia trãsserantur: alter autem asper *Prætor
 & rarus, quo nūatur corruptis accusationem. & id quidem
 in concilio ampliore, utcunq; tutius: nam & mali inhibetur, &
 boni gaudent: apud singulos uerò nunquam suasirim, nisi dese-
 cerint omnia. Quod si neccsitas exigit, non erit iam ex arte
 Oratoria, non magis quàm appellare, etiam si id quoque sepe
 uile est: aut antequam pronunciet, reum facere. Nam & mina-
 ri & deferre, etiã non Orator potest. Si causa conciliandi. no-
 bis iudicis materiam dabit, ex hac potissimum aliqua in usum
 principij, quæ maxime fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit.
 Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut
 ex singulis quæstionibus singuli sensus in proœcium conferantur.
 Nam ille non hoc dicit, sed ad potentissimas quæstiones iudicem
 præparandum. In quo uitij nihil erat, nisi in uniuersum id præ-
 ciperet: quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desiderat.
 Nã protinus à petitore primo loco, dum ignota iudici lis est,
 quo modo ex quæstionibus ducemus sententias? nimirum res erūt
 iudicandæ prius. Demus aliquas (nam id exigit

git ratio nonnunquam) etiam ne potētissimas omnes, id est totā
 tam causam? sic erit in proœmio peracta narratio. Quid uerò
 (si ut frequenter accidit) paulo est durior causa? non beneuo-
 lentia iudicis petēda ex alijs partibus erit? sed non nisi antè cō-
 ciliato eius animo nuda quæstionū cōmittetur asperitas. Quæ
 si rectè semper initio dicendi tractarentur, nihil proœmio opus
 esset. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliā dum no-
 bis iudicem potentiſsima, non inutiliter interim ex quæstioni-
 bus in exordio locabuntur. Quæ sint porrò in causis fauorabi-
 lia, enumerare non est necesse, quoniam & manifesta erunt co-
 gnita cuiusq; controuersie conditione, & omnia colligi in tan-
 ta litium uarietate non possunt. Vt autem hæc inuenire & au-
 gere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere,
 ex causa est. Miseratio quoq; aliquādo ex eadē uenit, siue quid
 passi sumus graue, siue passuri. Nec enim sum in hac opinione,
qua quidam, ut eo distare proœmium ab epilogo credā, quod
in hoc præterita, in illo futura dicantur: sed quod in ingressu
parcius & modestius prætentanda est iudicis misericordia: in
epilogo uerò liceat totos effundere affectus, & fictam oratio-
nem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorū
producere: quæ minus exordijs sunt usitata. Sed hæc quæ supra
 *tentare dixi, non *mouere tantum, uerum ex diuerso amoliri quoque
 proœmio opus est. Vt autem nostrū miserabilem, si uincamur,
 exitum: ita aduersariorum superbum, si uicerint, utile est cre-
 di. Sed ex ijs quoq; quæ nō sunt personarum nec causarum, ue-
 rùm adiuncta personis & causis, duci proœmia solent. Perso-
 nis applicantur non pignora modò, de quibus supra dixi, sed
 propinquitates, amicitie interim, regiones etiā, ciuitatesq; &
 si quid aliud eius quē defendimus causa dici potest. Ad causam
 extrà pertinet Tēpus, unde principiū pro Cælio. Locus, unde
 pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Ver-
 aa. r. rem. Deinceps, ne omnia enumerētur, fama iudiciorū, expecta-
 tio

hoc contra
aristo.

tio vulgi. nihil enim horum in causa est, ad causam tamē perti-
 nent. Adijcit Theophrastus ab actione principū, quale uide-
 tur esse Demosthenis pro Ctesiphōte, ut sibi dicere suo potius
 arbitrio liceat rogantis, quā eo modo quē accusator actione
 præscripserit. Fiducia ipsa solet opinione arrogantia labo-
 rare. Faciunt fauorem & illa penē communia, non tamen omit-
 tenda, uel ideo, ne occupentur: optare, abominari, rogare, soli-
 citum agere. Quæ plerunq; attentum quoq; iudicem faciunt, si
 res agi uidetur noua, magna, atrox, pertinēs ad exemplū: præ-
 cipue tamē si iudex aut sua uice, aut Reipublicæ commouetur:
 cuius animus spe, metu, admonitione, precibus, * uanitate de-
 niq; si id profuturum credimus, agitandus est. Sunt & illa ex-
 citandis ad audiendum non inutilia, si nos neq; diu moraturos,
 neq; extra causam dicturos existimēt. Docilem sine dubio &
 hæc ipsa præstat attentio: sed & illud, si breuiter & dilucide
 summam rei, de qua cognoscere debeat, indicauerimus: quod
 Homerus atq; Vergilius operum suorū principijs faciunt. Nam
 istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quā exposi-
 tionem: nec quomodo quicq; sit actum, sed de quibus dicturus sit
 Orator ostēdat. Nec uideo quod huius rei possit apud Orato-
 res reperiri melius exemplum, quā Ciceronis pro Cluentio,
 Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas di-
 uisam esse partes: quarum altera mihi niti, & magnopere con-
 fidere uidebatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera
 tantummodo consuetudinis causa timidē & diffidēter attinge-
 re rationem ueneficij criminum, qua de re lege est hæc quæstio
 constituta. Id tamen totum respondentem facilius est, quā pro-
 ponenti: quia hic admonendus iudex: illic docendus est. Nec me
 quanquam magni autores in hoc duxerint, ut non semper fa-
 cere attentum ac docilem iudicem uelim: non quia nesciam id
 quod ab illis dicitur, esse pro mala causa, qualis ea sit, non in-
 telligi: uerum quia istud non negligentia iudicis contingit, sed
 errore.

* nouitate

errore. Dixit enim aduersarius, & fortasse persuasit: nobis opus est eius diuersa opinione: quæ mutari non potest, nisi illi fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem & attetum. Quid ergo
 *lenienda Imminuenda quædam, & *cleuanda, & quasi* contēnenda esse
 *contempe= consentio, ad remittendam intentionem iudicis, quam aduersa
 randa
 rio præstat: ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm ut Cesar minus se in rem tanquam non nouam intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur? Verum ex ijs quæ proposui, aliud in alio genere causæ desiderari palàm est. Genera porro causarū plura mi quinque fecerūt, Honestum, Humile, Dubium uel Anceps, Admirabile, Obscurum: id est, ἐνδοξον, ἀδόξον, ἀμφιδόξον, περὶ ἀδόξου, δωσαρκασιλόουσιον. Sunt quibus rectè uideatur adijci Turpe, quod alij Humili, alij Admirabili subijciunt. Admirabile autem uocant, quod est præter opinionem hominum constitutum. In Ancipiti maximè beneuolum iudicem, in Obscuro docilem, in Humili attentum parare debemus. Nam Honestum quidem ad conciliationē satis per se ualet: in Admirabili & Turpi, remedijs opus est. Et eò quidam exordium in duas diuidunt partes, principium, & insinuationem: ut sit principijs recta beneuolentia & attetionis postulatio: quæ quia esse in turpi genere causæ nō possit, Insinuatio surrepat animis, maximè ubi frons causæ non satis honesta est, uel quia res sit improba, uel quia hominibus parū probetur: aut si facie quoque ipsa premitur, uel inuidia consistentis ex diuerso patroni, aut patris, uel miserabilis senis, cæci, infantis. Et quidam, quibus aduersus hæc modis sit medendum, uerbosius tradunt, materiasque sibi ipsi fingunt, & ad morem actionum persequuntur: sed hæc cum oriatur ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitū sunt extrahenda. Quæ

Insinuationis
 præcepta.

re singulis consilium ex propria ratione nascetur. Illud in uniuersum præceptum sit, ut ab ijs quæ ledunt, ad ea quæ profunt, refugia

370173

refugiamus. Si causa laborabimus, persona subueniat: si persona, causa: si nihil quod nos adiuuet, erit, queramus quid aduersarium lædat. Nam ut optabile est, plus fauoris mereri: sic proximum, odij minus. In ijs quæ negari nō poterunt, elaborandū ut aut minora quā dictum sit, aut alia mēte facta, aut nihil ad presentem quæstionem pertinere, aut emēdari posse pœnitentia, aut satis iā punita uideantur. Ideoq; agere aduocato quā litigatori facilius: quia & laudat sine arrogantia crimine, & aliquando utiliter etiam reprehendere potest. Nam se quoque moueri interim finget, ut pro Rabirio Posthumo Cicero, dum additum sibi ad aures faciat, & autoritatē induat uera sentiētis, quō magis credatur uel defendenti eadem uel neganti. Ideoq; primū hoc intueamur, litigatoris an aduocati persona sit utēdum, quoties utrunq; fieri potest. Nam in schola liberum est, in foro rarum, ut sit idoneus suæ rei quisq; defensor. Declamaturus autem maxime positus in affectibus causas proprijs personis debet induere. Hi sunt enim qui mandari non possunt: nec eadem ui perferuntur alieni animi, qua sui, motus. His etiam de causis insinuatione uidetur opus esse, si aduersarij actio iudicum animos occupauerit, uel si dicendum apud fatigatos est: quorum alterum promittendo nostras probationes, & aduersas eleuando uitabimus: alterum & spe breuitatis, & ijs quibus attentum fieri iudicem docuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, & undecunq; petita iudicis uoluptas leuat tēdiū. Non inutilis etiam est ratio occupandi quæ uidetur ob stare: ut Cicero dicit scire se mirari quosdam, quōd is qui per tot annos defenderit multos, læserit neminem, ad accusandum Verrē de-

AA. 1.

scenderit: deinde ostendit hanc ipsam sociorum defensionem. Quod schema πρὸς ἄλλους dicitur. Id cum sit utile aliquando, nunc à Declamatoribus quibusdā penē semper assumitur, qui fas nō putant nisi à contrario incipere. Negant Apollodorum secuti, tres esse (de quibus diximus) preparādi iudicis partes: sed species

cies multas enumerāt, ut ex moribus iudicis, ex opinionibus ad causam extrā pertinētibus, ex opiniōe de ipsa causa, quæ sunt propē infinitæ: tum ijs, ex quibus omnes controuersiæ cōstant, personis, factis, dictis, causis, tēporibus, locis, occasionibus cæteris. Quas ueras esse fateor, sed in hæc tria genera recidere, Nam si iudicē beneuolū, attentū, docilem habeo, quid amplius debeā optare, non reperiō: cum metus ipse, qui maximē uidetur esse extra hæc, & attentum iudicē faciat, & ab aduerso fauore deterreat. Verū quoniā non est satis demonstrare discētibus, quæ sint in ratione proœmij, sed dicendum etiā quomodo perfici facili mē possint: hoc adiicio, ut dicturus int̄: catur, Quid, Apud quē, Pro quo, Contra quē, Quo tēpore, Quo loco, Quo rerū statu, Qua uulgi fama dicendū sit: Quid iudicē sentire credibile sit antequā incipiamus: tum, Quid aut desideremus, aut deprecemur: ipsa illū natura eō ducet, ut sciat quid primum dicendū sit. At nūc omne quod cœperint, proœmiū putant: & ut quicq; succurrerit, utiq; si aliqua sentētia blandiatur, exordiū. Multa autē sine dubio ex alijs partibus sunt, aut alijs partibus cause communia: nihil tamē in quoquam melius dicitur, quam quod æquē bene dici alibi nō possit. Multū gratiæ exordio est, quod ab actione aduersæ partis materiā trahit, hoc ipso, quod non compositū domi, sed ibi, atq; ex re natū, & facilitate famā ingenij auget, & faciē simplicis sumptiq; è proximo sermonis fidem quoq; acquirit: adeo ut etiam si reliqua scripta atq; elaborata sint, tamen plerunq; uideatur tota extēporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuisse manifestum est. Frequentissime uerō proœmiū decebit & sentētiarum, & compositionis, & uocis, & uultus modestia: adeo ut in genere cause etiam indubitabili, fiducia se ipsa nimium exerere non debeat. Odit enim iudex ferē litigantis securitatem: cumq; ius suum intelligat, tacitus reuerentiā postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus ulla parte, uitandū: propter quod minime ostentari

De ratiōe exordij generalis præceptio.

tari debet in principijs cura, quia uidetur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Sed ipsum istud euitare, summæ artis est. Nam id sine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum est, uerùm aliquatenus temporum conditione mutatur: quia iam quibusdam in iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud Centumuiros, ipsi iudices exigunt sollicitas & accuratas actiones: contemniq; se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, sed etiam delectari uolunt. Et est difficilis huius rei moderatio: quæ tamen ita temperari potest, ut uideamur accuratè, non callidè dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod insolens uerbum, ne audacius translatum, ne aut ab obsoleta uetustate, aut poëtica licentia sumptum in principio deprehendatur. Nondum enim recepti sumus, & custodit nos recens audientium intentio. magis conciliatis animis, & iam calentibus, hæc libertas feretur, maximeq; cum in locos fuerimus ingressi, quorum naturalis ubertas licentiam uerbi notari circumfuso nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi similis esse in proœmio debet oratio, neq; tamen deducta semper, atq; circumlata, sed sæpe simplici ac illaboratæ similis, nec uerbis uultuq; nimia promittens. Dissimulata enim, & ut Græci dicunt, ἀνεπιφανεῖς actio melius sæpe surrepit. Sed hæc prout formari animos iudicum expediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba facultate destitui, nusquam turpius: cum uitiosum proœmium possit uideri, ut cicatricosa facies: & pessimus certè gubernator, qui nauem dum portum egreditur, impegit. Modus autem principij pro causa. Nam breuius simplices, longius perplexæ, suspectæq; & infames desiderant. Ridendi uero, qui uelut leges proœmijs omnibus dederunt, ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec minus euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excreuisse uideatur, & quo præparare debet, fatiget. Sermonè à persona iudicis auersum, qui ἀποσπορῆ δicitur.

Apostrophe.

m tur,

tur, quidam in totum à proœmio summouent, nonnulla quidem in hanc persuasionem ratione ducti. Nam prorsus esse hoc magis secundum naturam confitendum est, ut eos alloquamur potissimum, quos conciliare nobis studemus. Interim tamen est & hoc proœmio necessarium, sensus aliquis: & is acrior sit atq; uehemētior ad personam directus alterius. Quod si accidat, quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur dare per hanc figuram sententiæ uires? Nec enim istud scriptores artium, quia non liceat, sed quia non putent utile, uentant. Ita si uincet utilitas, propter eandem causam facere debemus, propter quam uetamur. Et Demosthenes ad Aeschinem orationem in proœmio conuertit, & Marcus Tullius cum pro alijs quibusdam, ad quos ei uisum est, tum pro Ligario, ad Tuberonem. Nam erat multo futura languidior, si esset aliter figurata. quod facilius cognoscet, si quis illam totam partem uehementissimam, cuius hæc forma est, Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, & cætera, conuertat ad iudicem: tum enim uerè auersa uideatur oratio, & languescat uis omnis, dicentibus nobis, Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum. Illo enim modo pressit atque institit, hoc tantum indicasset. Quod idem in Demosthene, si flexum illum mutaueris, accidet. Quid? non Sallustius directo ad Ciceronem, in quem dicebat, usus est principio, & quidē protinus? Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam, Quousq; tandem abutere patientia nostra? Ac ne quis Apostrophem miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ causa est in cōmentarijs (nam bis eundem defendit) Prosopopœia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio uero Posthumo, eodēq; Scauro reo repetūdarum, etiam exēplis: pro Cluentio (ut modo ostendi) partitione. Non tamen hæc, quia possunt aliquando fieri, passim faciendæ sunt, sed quoties præceptum uicerit ratio: quo modo & similitudine, dum

ne, dum breui, & translatione, atq; alijs tropis (quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibent) utemur interim: nisi sicui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulo antè dixeram, displicet. Alia exordiorum uitia uerius tradiderunt. Quod in plures causas accommodari potest, Vulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus, magnis sæpe Orationibus non euitatum. Quo & aduersarius uti potest, Commune appellatur. Quod aduersarius in suam utilitatem deflectere potest, Commutabile, Quod causæ non coheret, Separatum. Quod aliunde trahitur, Translatum. Præterea quod Lögum, quod contra præcepta est. Quorum pleraq; non principij modo sunt uitia, sed totius orationis. Hæc de Proœmio, quoties erit eius usus. Non semper autem est. Nam & superuacuum aliquando est, ut si sit præparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res præparatione non egeat. Aristoteles quidem in totum id necessarium apud bonos iudices negat: aliquando uti nec si uelimus, eo licet, cum iudex occupatus, cum angusta sunt tempora, cum maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Contraq; est interim proœmij uis etiam non in exordio. Nam iudices & in narratione nonnunquam, & in argumentis, ut attendant, & ut faueant, rogamus: quo Prodicus uelut dormitantes eos excitari putabat: quale est Ciceronis, Tum C. Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est: Hoc, quæso, Iudices, diligenter attendite. Vtiq; si multiplex causa est, sua quibusq; partibus danda præfatio est: ut, Audite nunc reliqua, &c. Transeo nunc illuc. Sed in ipsis etiam probationibus multa funguntur proœmij uice, ut facit Cicero pro Cluentio, dicturus contra censores: pro Murena, cum Seruio se excusat. Verum id frequentius est, quàm ut exemplis confirmandum sit. Quoties autem Proœmio fuerimus usi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationem, id debet in principio postremum esse, cui commodissimè iungi initium sequentium poterit. Illa

Rhet. 3.

Metamorpho-
sis Ouidij.

uero frigida & puerilis est in scholis affectatio, ut ipse transi-
tus efficiat aliquam utiq; sententiam, & huius uelut præstigiæ
plausum petat; ut Ouidius lasciuire in Metamorphosi solet,
quem tamen excusare necessitas potest, res diuersissimas in spe-
ciem unius corporis colligentem. Oratori uero quid est necesse
surripere hanc transgressionem, & iudicem fallere, qui ut ordi-
ni rerum animum intendat, etiam commonendus est? Peribit ca-
nim prima pars expositionis, si iudex narrari nondum sciet.
Quapropter ut non abruptè cadere in narratione, ita non ob-
scurè transcendere, est optimū. Si uero longior sequetur ac per-
plexa magis expositio, ad eam ipsam præparandæ iudex crit:
ut Cicero sepius, sed hoc præcipuè loco fecit, Paulo longius
exordium rei demonstrandæ petam, quod quæso iudices ne mo-
lestè patiamini. principijs enim cognitis, multo facilius extre-
ma intelligetis. Hæc mihi ferè sunt de exordio comperta.

Pro Cluenti.

De Narratione.

CAP. II.

Constituto ex
ordio, narra-
tionem aggreg-
ditur.

Maximè naturale est, & fieri frequentissimè solet, ac de-
bet, ut præparato per hæc quæ supra dicta sunt, iudice,
res de qua pronuntiaturus est, indicetur. Ea est narratio. In
qua sciens transcurram subtiles nimium diuisiones quorun-
dam plura eius genera facientium. Non enim solam uolunt
esse illam negocij de quo apud iudices quæritur, expositionem,
sed Personæ: ut, Marcus Acilius Palicanus, humili loco, Pi-
cens, loquax magis quàm facundus. Loci, ut, Oppidum est in
Helleponto Lampsacum, Iudices. Temporis, ut,

Pro Cluent,
In Verrem,
Act. 3.

Georg. 1.

Verè nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur-
Causarum, quibus historici frequentissimè utuntur, cum expo-
nunt unde bellum, seditio, pestilentia. Præter hæc, alias perfe-
ctas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Adijciunt
expositionem & præteritorum esse temporum, quæ est fre-
quentissima: & præsentium, qualis est Ciceronis de discursu a-
micorū, Chryso gonus postquam est nominatus. & futurorum,
quæ

Pro Sext. Ros.
Amer.

quæ sole dari uaticinantibus potest. Nam ὑποτίπρωσι non est habenda narratio. Sed nos potioribus uacemus. Pleriq; semper narrandum putauerunt: quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant, quàm narrationem. Id accidit aliquando utriq; parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure queritur: ut apud centumuiros, Filius an frater debeat esse intestato heres: Pubertas, annis, an habitu corporis æstimateur. Aut cum est quidem narrationi locus, sed aut antè iudici nota sunt omnia, aut priore loco rectè exposita. Accidit aliquando alteri, & sæpius actori causæ, uel quia satis est proponere, uel quia sic magis expedit, satis est dixisse, Certam creditam pecuniam peto ex stipulatione, Legatum peto ex testamento. Diuersæ partis expositio est, cur ea non debeantur. Et satis est actori, & magis expedit sic indicare, Dico, ab Horatio sororem suam interfecit. Namq; & cum propositione iudex crimen omne cognoscit, & ordo & causa facti pro aduersario magis est. Reus contra tunc narrationem subtrahit, cum id quod obijcitur, nec negari, nec excusari potest, sed in sola iuris quæstione consistit: ut in eo qui cum pecuniam priuatam ex eade sacra surripuit, sacrilegij reus est: confessio uerecūdiore est, quàm expositio. Non negamus pecuniam de templo esse sublatam, calumniatur tamen accusator actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra: uos autem de hoc cognoscitis, an sacrilegium sit admissum. Sed ut has aliquando non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrationem existiment, cum reus, quod obijcitur, tantū negat. In qua est opinione Cornelius Celsus, qui conditionis huius esse arbitratur plerasq; cædis causas, & omnes Ambitus ac Repetundarum. Non enim putat esse narrationem, nisi quæ summam criminis de quo iudicium est, continet: at deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narasse Ciceronem: at qui ille & negauit peruenisse ad Rabirium

Narationum
species tres.

pecuniam, qua de re erat quaestio constituta: & in hac narra-
tione nihil de crimine exposuit. Ego autem, magnos alioqui
secutus autores, duas esse in iudicijs narrationum species existi-
mo: alteram ipsius causae, alteram rerum ad causam pertinen-
tium expositionem. Non occidi hominem, nulla narratio est:
conuenit. Sed erit aliqua, & interim etiam longa circa argu-
mēta eius criminis, de antea acta uita, de causis propter quas in-
nocens in periculum deducatur, alijsq; quibus incredibile id
quod obijcitur, fiat. Nec enim accusator hoc tantum dicit, occi-
disti: sed quibus id probet, narrat: ut in tragœdijs, cum Teucer
Sophoclis. Ulyssem reum facit Aiacis occisi, dicens inuentum eum in soli-
tudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento: non
id modo Ulysses respondet, non esse à se id facinus admissum,
sed sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse: de laude inter ipsos
certatum. deinde subiungit, quomodo in eam solitudinem uene-
rit, iacentem exanimem sit conspicatus, gladium è uulnere ex-
traxerit. his subtextitur argumentatio. Sed ne illud quidem sine
narratione est, dicēte accusatore, Fuiſti in eo loco, in quo tuus
inimicus occisus est: nō fui. dicendū enim ubi fuerit. Quare Am-
bitus quoq; causae & Repetundarū hoc etiam plures eiusmodi
narrationes habere poterūt, quo plura crimina. In quibus ipsa
quidem neganda sunt, sed argumentis, expositione cōtraria res-
sistendum, interdum singulis, interdum uniuersis. An reus am-
bitus male narrabit quos parentes habuerit, quemadmodum
ipse uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem descenderit?
Aut qui Repetundarum insimulabitur, num & antea actam ui-
tam, & quibus de causis uel prouinciam uniuersam, uel accusa-
torem aut testem offenderit, non utiliter exponet? Quae si nar-
ratio non est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius
est initium, A. Cluentius Habitus. Nihil enim hic de uenefi-
cio, sed de causis quibus ei mater inimica sit, dicit. Illae quoque
sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causae narrationes,
uel ex

vel exempli gratia, ut in Verrè de L. Donatio, qui pastorem, Act. 7.
 quod is aprum quem ipsi muneri obtulerat, exceptum esse à se
 uenabulo confissus esset, in crucem sustulit. Vel excutiendi ali
 cuius extrinsecus criminis, ut pro Rabirio Posthumo, Nam ut
 uentum Alexandriam est, iudices, hæc una ratio à rege propo-
 sita Posthumo est seruandæ pecuniæ, si curationem, & quasi
 dispensationem regiam suscepisset. Vel augendi, ut describitur Act. 30.
 iter Verris. Ficta interim narratio introduci solet, uel ad con-
 citandos iudices, ut pro Roscio contra Chrysogonum, cuius
 paulò antè habui mentionem: Vel ad soluendos aliqua urbani-
 tate, ut pro Cluentio cõtra fratres Cepasios: Interdum per di-
 gressionem decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proser- Act. 6.
 pina, In his quondam locis mater filiam quæsisse dicitur. Quæ
 omnia eò pertinent, ut appareat non utiq; nõ narrare eum qui
 negat, sed illud ipsum narrare quod negat. Ne hoc quidẽ sim-
 pliciter accipiendum, quod est à me positum, superuacuum esse
 narrationem rei quam iudex nouerit. Quod sic intelligi uolo,
 si non modò factum quid sit, sciet: sed ita factum etiam, ut nobis
 expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, ut
 tantum cognoscat iudex, sed aliquanto magis, ut consentiat.
 Quare etiam si non erit docendus, sed aliquo modo afficiendus,
 narrabimus cum præparatione quadã. Scire quidẽ eum in sum-
 ma quid actum sit, tamen rationem quoq; facti cuiusq; cogno-
 scere ne grauetur. Interim propter aliquem in consilium adhi-
 bitum nos repetere illa simulemus: interim ut rei quæ ex aduer-
 so proponatur, iniquitatem omnes etiam circumstantes intelli-
 gant. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expositio
 ad effugiendum tædium* nota audientis: sicut, Meministi. &
 Fortasse superuacuum fuerit hic commorari. Sed quid ego diu- *cum sint
 tius, cum tu optimè noris? Illud quale sit, tu scias? & his similia.
 Alioqui si apud iudicem cui nota causa est, narratio semper ui- nota audienti
 detur superuacua, potest uideri non semper esse etiã ipsa actio

necessaria. Alterū est de quo frequentius queritur, an sit utiq;
 narratio proœmio subiicienda. Quod qui opinantur, non possunt
 uideri nulla ratione ducti. Nam cum proœmium idcirco
 comparatum sit, ut iudex ad rem accipiendam fiat cōciliator,
 docilior, & intētior, & probatio, nisi causa prius cognita non
 possit adhiberi, protinus notitia rerum instruendus uidetur.
 Sed hoc quoque interdum mutat conditio causarum: nisi forte
 Marcus Tullius in oratione pulcherrima, quam pro Milone
 scriptam reliquit, male distulisse narrationem uidetur tribus
 prepositis quæstionibus, aut profuisset exponere quomodo in
 sidias Miloni fecisset Clodius, si reum qui à se hominem occi-
 sum fateretur, defendi omnino fas non fuisset: aut si iam præiu-
 dicatione Senatus damnatus esset Milo: aut si Cn. Pompeius,
 qui propter aliquam gratiam iudicium militibus armatis clau-
 serat, tanquam aduersus existimaretur. Ergo hæ quoque quæstio-
 nes uim Proœmij obtinebunt, cum omnes iudicem præparaue-
 rint. Sed aliter pro *L. Murena postea quoque narrauit, cū ob-
 icta diluit. Quod fiet utiliter, quoties crimen nō repellendum
 tantum, sed etiam transferendum erit, ut prius his defensis uelut
 in initium sit aliud culpandi narratio: ut in armorum ratione an-
 tiquior cauendi quam ictum inferendi cura est. Erunt quædam
 causæ (nec id raro) crimen quidem de quo cognitio est, faciles
 ad diluendum, sed & multis anteactæ uitæ flagitijs, & graui-
 bus criminibus oneratæ: quæ prius amouenda sunt, ut propi-
 tius iudex defensionem ipsius negocij, cuius propria quæstio
 est, audiat: ut si defendendus est M. Cælius, non ne optime pa-
 tronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantia, impudicia,
 quàm ueneficij, in quibus solis omnis Ciceronis uersatur
 oratio? deinde tum narret de bonis paulatim, totamque dein ex-
 plicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Sed nos ducit
 scholarum consuetudo, in quibus certa quædam ponuntur, quæ
 Themata dicimus, præter quæ nihil est diluendum. Ideoque Nar-
 ratio

*præiudicio

*pro Varc-
no reo

Themata.

ratio Procemio semper subiungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiam secundo partis suæ loco narrare uideantur. Nam cum pro petitore dicunt, & Expositione, tanquam prius agant, uti solent: & Contradictione, tanquam respōdeant: *idq; *non ab re. fit non rectè. Nam cum sit Declamatio, forensium actionū meditationis, cur non utrunq; protinus locum exerceat? Cuius ratio nis ignari, ex more cui assueuerūt, nihil in foro putant esse mutandum. Sed in scholasticis quoq; nonnunquam euenit, ut pro Narratione sit Propositio. Nam quid exponet, quæ zelotypum malæ tractationis accusat? aut qui Cynicum apud Censores reum de moribus facit, cum totum crimē uno uerbo in qualibet actionis parte posito, satis indicetur? Sed hæc hæc hactenus. Nunc quæ sit ratio narrandi, subiungam. Narratio est rei factæ, uel ut factæ utilis ad persuadendum expositio. Vel (ut Apollodorus finit) Oratio docens auditorem, quid in controuersia sit. Eam pleriq; scriptores, maximè qui sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidam, breuem, uerisimilem. Nec enim refert, an pro lucida perspicuam, pro uerisimili probabilem, credibilem uel dicamus. Eadem nobis placet diuisio: quanquam & Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit, præceptum breuitatis irridens, tanquam necesse sit longā aut breuem esse expositionem, nec liceat ire per medium. Theodorèi quoq; scholæ solam relinquunt ultimam partem, quia nec breuiter utiq; nec dilucidè semper sit utile exponere. Quo diligentius distinguenda sunt singula, ut quid quoq; loco prodest, ostēdam. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersario, aut mixta ex utrisq;. Si erit tota pro nobis, contenti simus ijs tribus partibus, per quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quisquam reprehensione dignum putet, quod proposuerim eam quæ sit tota pro nobis, debere esse uerisimilem: cum uera sit. Sunt enim plurima uera quidē, sed parū credibilia, sicut falsa quoq; frequenter uerisimilia. Quare non minus laborandum est, ut in

dex, quæ uera dicimus, quàm quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæ, quas supra retuli, uirtutes, aliarum quoq; partium. Nam & per totam actionem uitanda est obscuritas, & modus ubiq; custodiendus, & credibilia esse oportet omnia quæ dicuntur. Maximeq; hæc in ea parte custodienda sunt, quæ prima iudicē docet: in qua si acciderit, ut aut non intelligat, aut non meminerit, aut non credat, frustra in reliquis laborabimus. Erit autem aperta narratio atq; dilucida, si fuerit primum exposita uerbis proprijs & significantibus, & non sordidis quidem, non tamen exquisitis, & ab usu remotis: tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex, quæ dicuntur, quàm facillime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem dispositæ, uel etiam forte circumfusæ multitudinis cõpositi, non ferunt illud intentionis silentium: nec sibi disertis uidentur, nisi omnia tumultu ac uociferatione concusserint: rem indicare, sermonis quotidiani, & in quemcũq; etiam indoctorum cadentis existimant: cum interim, quod tanquam facile contemnūt, nescias præstare minus uelint, an possint. Neq; enim aliud in eloquētia cuncta experti difficilius reperient, quàm id quod se dicturos fuisse omnes putant, postquam audierunt, quia non bona iudicant esse illa, sed nec uera. Tum autē optimè dicit Orator, cum uidetur uera dicere. Ac nunc uelut campū nacti expositionis, hic potissimum & uocem flectunt, & ceruicē reponunt, & brachiū in latus iactant, totoq; & rerū & uerborum & cõpositionis genere lasciuiunt: deinde (id quod sit monstro simile) placet actio, causa nō intelligitur. Verū hæc omittamus, ne minus gratiæ præcipiēdo recta, quàm offensæ reprehendēdo praua mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, si inde cœperimus rem exponere, unde ad iudicē pertinet: deinde, si nihil extra causam dixerimus: tum etiam si reciderimus omnia quibus sublati nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur.

hatur. Solet enim quædam esse partium breuitas, quæ longam tamen efficit summam. In portum ueni, nauim prospexi, quanti ucheret interrogauim, de precio conueni, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, prouecti sumus. Nihil horum dici celerius potest, sed sufficit dicere, è portu nauigauim. Et quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cum dicere liceat, Est mihi filius iuuenis: omnia illa superuacua, Cupidus ego liberorū uxorem duxi, natum sustuli, filium educaui, in adolescentiam perduxim. Ideoq; Græcorū aliqui aliud circuncisam expositionem, id est εὐτροπίας, aliud breuem putauerunt: quòd illa superuacuis caret: hæc posset aliquid ex necessarijs desiderare. Nos autē breuitatem in hoc ponimus, nō ut minus, sed ne plus dicatur quàm oporteat. Nam iterationes quidem, ἑταυροσυσίας, ἑ πεπρωτοσυσίας, quas in narratione uitandas quidam scriptores artium traderunt, transeo. Sunt enim hæc uitia non tantum breuitatis gratia fugienda. Non minus autem cauenda erit, quæ nimium corripientes omnia sequitur, obscuritas: satiusq; est aliquid narrationi superesse, quàm deesse. Nam superuacua cū tædio dicuntur: necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Sallustiana (quæquam in ipso uirtutis locum obtinet) breuitas, ἑ abruptum sermonis genus, quod ociosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transuolat, nec dum repetatur expectat: cum præsertim lector nō ferè sit nisi eruditus, iudicè rursus plerūq; in decurias mittant, de eo pronunciatum, quod intellexerit: ut fortasse ubiq; in narratione tamē præcipuè, media hæc tenenda sit uia dicendi, quantum opus est, quantum satis est. Quantum opus est autem, non ita solum accipi uolo, quantum ad iudicandum sufficit: quia nō inornata debet esse breuitas, alio qui sit indoctus: nam ἑ fallit uoluptas, ἑ minus longa quæ delectant, uidentur: ut amœnum ac molle iter etiam si est spatij amplioris, minus fatigat, quàm durum arduumq; compendium.

Sallustius.

Nec

Nec enim mihi unquam tanta fuerit cura breuitatis, ut non ea quæ credibilem faciunt expositionem, inseri uelim. Simplex enim, & undiq; præcisa, non tam narratio potest uocari, quam confusio. Sunt porro multæ conditione ipsa rei longæ narrationes, quibus extrema (ut præcepi) proœmij parte ad intetionem præparandus est iudex, deinde curādum, ut omni arte uel ex spatio eius detrahamus aliquid, uel ex tædio. Ut minus longa sit, efficiemus, quæ poterimus differendo, non tamē sine mentione eorum quæ differemus. Quas causas occidendi habuerit, quos assumpsit cōscios, quemadmodum disposuerit insidias, probationis loco dicam. Quædam uero ex ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronem, Moritur Fulcinus. Multa enim quæ sunt in re, quia remota sunt à causa, prætermittam. At Partitio tædiū leuat. Dicam quæ acta sint ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re facta, dicam quæ postea. Ita tres potius modicæ uidebuntur narrationes, quam una longa. Interim expediet expositiones breui Interfatio ne distinguere. Audistis quæ antè acta sunt, accipite nunc quæ insequuntur. Resicietur enim iudex priorum sine. & se uelut ad nouum rursus initium præparabit. Si tamen adhibitis quoq; his artibus in longum exierit ordo rerū, erit non inutilis in extrema parte Compositio: quod Cicero etiam in breui narratione facit. Adhuc, Cæsar, Qu. Ligarius omni culpa caret: domo est egressus, non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem belli suspicionem, & cætera. Credibilis autē erit narratio ante omnia, si prius cōsuluerimus nostrum animum, nequid naturæ dicamus aduersum: deinde si causas ac rationes factis præposuerimus, non omnibus, sed de quibus queritur. Si personas conuenientes ijs quæ facta credi uolumus, constituerimus: ut furti reum, cupidum: adulterij, libidinosum: homicidij, temerarium. Vel contra, si defendemus, præterea loca, tempora, & similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in Comœdijs & in

Mimis.

Pro A. Cecin-
na.

Mimis. Aliqua enim naturaliter sequuntur & coherent, ut si bene priora narraueris, iudex ipse quod postea sis narraturus, expectet. Ne illud quidem fuerit inutile, semina quaedam probationum spargere: uerum sic, ut narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiam argumento aliquo confirmabimus quod proposuerimus, sed simplici & breui: ut in ueneficijs, sanus bibit, statim concidit, liuor ac tumor confestim est insecutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, cum reus dicitur robustus, armatus, sollicitus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi sumus, personam, causam, locum, tempus, instrumentum, occasionem, narratione delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus his, etiam fatebimur uix esse credibile, sed uerū, & hoc malus habendum scelus: nescire nos quomodo factum sit, aut quare: mirari, sed probaturos. Optimæ uero præparationes erūt, quæ latue^{*} probationes^{nes} rint, ut à Cicerone sunt quidem utilissimè prædicta omnia, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse uideatur: plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autem cum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus est dimissus, domum uenit calceos & uestimēta mutauit: paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est. Quam nihil præparatō, nihil festinatō fecisse uidetur Milo? Quod non solum rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moras & lentū profectio nis ordinem ducit, sed uerbis etiam uulgaribus & quotidianis, & arte occulta consecutus est: quæ si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem, deinde patronum excitassent. Frigida uidentur ista plerisq;: sed hoc ipsum manifestum est quomodo iudicem fefellerit, quod uix à lectore deprehenditur. Hæc sunt quæ credibilem faciunt expositionem. Nam ne contraria aut sibi repugnantia in narratione dicamus, sicui præcipiendum est, is reliqua frustra docetur: etiamsi quidam scriptores artium hoc quoq; tanquam occultum, & à se prudenter erutum, tradunt.

Merum artificium orationis pro Milone.

His

His tribus narrandi uirtutibus adiungunt quidam magnificentiam, quam *μεγαλουργία* uocāt, quæ neq; in omnes causas cadit (nam quid in plerisq; iudicijs priuatis de re certa credita, locato & conducto, interdicitis, habere loci potest supra modum se tollens oratio?) nec semper est utilis, ut uel proximo Miloniano exemplo patet. Et meminerimus multas esse causas, in quibus confitendum, excusandum, summittendum sit quod exponimus: quibus omnibus aliena est illa magnificentiae uirtus. Quare non magis proprium narrationis est magnificè dicere, quam miserabiliter, inuidiosè, grauius, dulciter, urbanè: quæ cum suo quæq; loco sint laudabilia, nō sunt huic parti propriè assignata, & uelut debita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cum cæteris partibus communis est uirtus, quam Theodectes huic uni propriè dedit. non enim magnificam modò uult esse, uerum etiam iucundam expositionem. Sunt qui adijciant his euidentiā, quæ *εὐδωγία* Græcè uocatur. Neque ego quenguam deperim, ut dissimulem Ciceroni quoque plures partes placere. Nam præterquam planam, & breuem, & credibilem, uult esse euidentem, moratam cum dignitate. Sed in oratione morata debent esse omnia cum dignitate quæ poterunt. Euidentiā in narratione, quantum ego intelligo, est quidem magna uirtus, cum quid ueri non dicendum, sed quodammodo etiam ostendendum est. sed subijci perspicuitati potest. quam quidam etiam contrariam interim putauerunt, quia in quibusdam causis obscurāda ueritas est. quod est ridiculū. Nam qui obscurare uult, narrat falsa pro ueris: & is qui narrat, debet laborare ut uideantur quàm euidentiſſima. Sed quatinus etiam forte quadam peruenimus ad difficilium narrationum genus, iam de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nonnulli præter eundem narrationem putauerunt. Et sanè nihil est facilius hoc, prorsus totam causam omnino non agere. Sed si aliqua iustaratione susceperis litem, cuius artis est, malam esse causam silens

In Top.

In Partitio.

tio

tio confiteri? Nisi forte tam hebes futurus est iudex, ut secundum
 id pronunciet, quod sciet narrare te uoluisse. Neq; inficias eo,
 in narratione, ut aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua mu-
 tanda: sic aliqua etiam tacenda: sed tacēda, quæ tacere oportet=
 bit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam breuitatis quoq;
 gratia, quale illud est. Respondit quod ei uisum est. Distingua=
 mus igitur genera causarum. Nanq; in quibus nō de culpa quæ-
 ritur, sed de actione, etiam si erunt contra nos themata, confite-
 ri nobis licebit. Pecuniam de templo sustulit, sed priuatam: non
 ideo sacrilegus est. Virginem rapuit, non tamen optio patri da-
 bitur. In genuum stuprauit, & stupratus se suspendit, nō tamen
 ideo stuprator capite, ut mortis causa punietur: sed decē millia,
 quæ pœna stupratori cōstituta est, dabit. Verū in his quoq; con-
 fessionibus est aliquid, quod ex inuidia, quam expositio aduer-
 sarij fecit, detrahi possit, cum etiā serui nostri de peccatis suis
 mollius loquantur. Quædā enim quasi non narrantes mitigabi-
 mus. Non quidem (ut aduersarius dicit) consilium furti in tem-
 plum attulit: nec diu captauit eius rei tempus: sed occasione &
 absentia custodū corruptus, & pecunia, quæ nimumquam in
 animis hominū potest, uictus est. Sed quid refert? peccauit, &
 fur est. Nihil attinet id defendere, cuius pœnam nō recusamus.
 Interdum quasi damnemus ipsi. Vis te dicam uino impulsus?
 errore lapsus? nocte deceptū? uera sunt ista fortasse, tu tamen
 ingenuum stupraasti, solue decem millia. Nonnunquam propo-
 sitione præmuniri potest causa, & deinde exponi. Contraria
 sunt omnia tribus filijs, qui in mortem patris coniurarant: for-
 titi nocte singuli per ordinem cum ferro cubiculū intrarunt pa-
 tre dormiente: cum occidere eū nemo potuisset excitato omnia
 indicauerunt. Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos
 parricidij defendit. sic agat, Quod contra legē sufficit, Parrici-
 dium obijcitur iuuenibus quorum pater uiuit, atq; etiam liberis
 suis adest: ordinem rei narrare quidem nihil necesse est, cum
 ad legem

ad legem nihil pertineat: sed, si confessionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his administrari poterat, tenax custos. Deinde subiicitur, stimulatōs ab ijs quorum indulgentiores parētes erant: semper tamen cum habuisse animum, qui sit euentu deprehensus, ut occidere patrem non possent. Nec enim iureiurando opus fuisse, si alio qui hoc mentis habuissent: nec sorte, nisi quod se quisq; eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacūq; placidioribus animis accipiuntur, illa breui primæ propositionis defensione mollita. At cum queritur an factum sit, uel quale factum sit, licet omnia cōtra nos sint, quomodo tamen euitare expositionem salua causæ ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita, ut quæ essent acta, tantum indicaret: sed adiecit inuidiā, rem uerbis exasperauit, accesserunt probationes, peroratio incendit, & plenos ire reliquit. Expectat naturaliter iudex quid narretur à nobis. Si nihil exponimus, illa esse, quæ aduersarius dixit, & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo? eadē exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tum demū quæstio est, cum de re cōstat, eadem, sed nō eodē modo: alias causas, aliā atq; aliam rationē dabo. Verbis eleuare quædam licet: luxuria hilaritatis, auaritia parsimonia, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq; uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miserationis merebor. Solet nonnunquam mouere lacrymas ipsa confessio. Atq; ego libenter interrogem, sint ne illi defensori quæ non narrauerint, nec ne? Nam si neq; defenderint, neq; narrauerint, tota causa prodetur. At si defensori sunt, proponere certè plerumq; id quod cōfirmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus quod & dilui potest? (* Vt hoc contingat, utiq; indicandum est.) Aut quid inter probationem & narrationem interest, nisi quod narratio est probationis continua propositio, rursus probatio narrationi congruens confirmatio? Videamus ergo num expositio hæc longior demum esse debeat, & paulo uerborum

* hæc clausula in antiquo codice non habetur.

boſior preparatione, & quibuſdam argumentis (argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimum confert frequēs affirmatio) effecturos nos *quidem dicemus, non poſſe uim rerū *quod dici= ostendi prima expoſitione: expectent, & opiniones ſuas diſſe= mus rant, & bene ſperent. Deniq; narrandum eſt utique, quicquid aliter quàm aduerſarius expoſuit, narrari poteſt: aut eò etiam proœmia ſunt in hiſ cauſis ſuperuacua, quæ quid magis agūt, quàm ut cognitioni rerum accommodatiorem iudicem faciāt? Atqui conſtat nuſquam eorum eſſe maiorem uſum, quàm ubi animus iudicis ab aliqua contra nos inſita opinione ſelectendus eſt. Coniecturales autem cauſæ, in quibus de factō quæritur, nō tam ſæpe rei de qua iudicium eſt, quàm eorum per quæ res col= ligenda eſt, expoſitionem habent. Quæ cum accuſator ſuſpi= ciosè narret, reus leuare ſuſpicionem debeat, aliter ab hoc atq; ab illo ad iudicē perferri oportet. At enim quædam argumen= ta turba ualent, diducta leuiora ſunt. Id quidem non eò perti= net, ut quærat an narrandum, ſed quomodo narrandum ſit. Nam & congerere plura expoſitione quis prohibet, ſi id uti= le eſt cauſæ? & promittere, ſed & diuidere narrationem, & probationem ſubiungere partibus, atq; ita tranſire ad ſequen= tia? Nam ne ijs quidē accedo, qui ſemper eo putant ordine, quo quid actum ſit, eſſe narrandū: ſed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquando excidiſſe ſimu= lamus, cum quid utiliore loco reducimus: & interim nos redu= cturos reliquum ordinem teſtamur, quia ſic futura ſit cauſa lucidior. Interim re expoſita, ſubiungimus cauſas quæ anteceſ= ſerunt. Nec enim eſt ulla lex deſenſionis, certumq; præſcriptū: Pro re, pro tempore, intuenta quæ proſint: atq; ut erit uulnus, ita uel curandum protinus: uel ſi curatio diſferri poteſt, interim deligandum. Nec ſæpius narrare dixerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: eſtq; non conceſſum modo, ſed aliquando etiam neceſſarium, ut in cauſis repetundarum, omnibusq; quæ

n ſimplices

simplices non sunt. Amentis est enim superstitione præceptorum cōtra rationem causæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere est institutum, ne iudex, qua de re queratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda aut refellenda erunt, non singula etiam narrentur? Me certè, quantacunque nostris experimentis habenda est fides, fecisse hoc in foro, quoties ipsa desiderabat utilitas, probantibus & eruditis, & ijs qui iudicabant, scio: & (quod non arroganter dixerim, quia sunt plurimi quibus cum egi, qui me refellere possint, si mentiar) serè ponenda à me causæ officium exigebatur. Neq; ideo tamen non scèpius facere oportebit, ut rerum ordinem sequamur. Quædam uero etiam turpiter conuertuntur: ut si peperisse narres, deinde concepisse: apertum testamentum, deinde signatum. In quibus si id quod posterius est dixeris, de priore tacere optimum est. Sunt quædam & falsæ expositiones, quarū in foro duplex est genus. Alterū quod instrumentis adiuuatur: ut Publius Claudius fiducia testis, qua nocte incestum Romæ commiserat, Interamnia se fuisse dicebat. Alterum, quod est tuendum dicentis ingenio. Id interim ad solam uerecundiam pertinet, unde etiam

Color. mihi uidetur dici color: interim ad quæstionem. Sed utrunquq; erit, prima sit curarum, ut id quod fingimus, fieri possit: deinde, ut & personæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat: si contingat etiam, ut ueræ alicui rei cohereat, aut argumento, quod sit in causa, confirmetur.

Nam quæ tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam præcipiunt. *** accidit** dunt. Curandum præcipiunt (quod fingentibus frequenter *** excidit**) nequa inter se pugnent. Quædam enim partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt. Præterea, ne ijs quæ ueræ esse constabit, aduersa sint. In schola etiam, ne color extra theatramata queratur. Vtrobique autem Orator meminisse debet actione tota quid finxerit, quoniam solent excidere quæ falsa sunt: uerumq; est illud, quod uulgo dicitur, Mendacem memo-

Mendacem
memorem esse
oportet.

rem esse oportere. Sciamus autem, si de nostro facto aliquo queratur, unum nobis aliquid esse dicendum: si de alieno, mitte= re in plures suspiciones licere. Est tamen quibusdam scholasti= cis controuersijs, in quibus ponitur aliquē non respondere quæ interrogatur, libertas omnia enumerandi quæ responderi po= tuissent. Fingenda uero meminimus ea, quæ non cadent in te= stem. Sunt autem quæ nostro dicuntur animo, cuius ipsi tantum cōscij sumus. Item quòd à defunctis: nec enim hoc est qui neget. Itemq; ab eo cui idē expediet: is enim non negabit. Ab aduer= sario quoq; quia non est habiturus in negando fidem. Somnio= rum & superstitionum colores ipsa iam facilitate autoritatem perdiderunt. Non est autem satis in narratione uti coloribus, nisi per totam actionem consentiant: cum præsertim quorundā probatio sola sit in asseueratione & perseuerantia: ut ille pa= rasitus, qui ter abdicatum à diuite iuuenem, & absolutum, tan= quam suum filium asserit, habebit quidem colorē, quo dicat & paupertatem sibi causam exponendi fuisse, & ideo à se parasi= ti personam esse susceptam, quia in illa domo filiū haberet: & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non esset: nisi tamen omnibus uerbis & amorem patrium, atq; hunc quidem ardentissimum ostenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuenē, quem periculosē mansurum in illa domo, in qua tam inuisus sit, sciat, suspicione subiecti petitoris nō ca= rebit. Euenit aliquando in scholasticis controuersijs, quod in foro an possit accidere, dubito, ut eodē colore utraq; pars utatur, deinde eum pro se quisq; defendat: ut in illa controuersia, Vxor marito dixit appellatam se de stupro à priuigno, & sibi constitutū tempus, & locum: eadem contra filius detulit de nouerca, edito tantum alio tempore, ac loco: pater in eo quē uxor prædixerat, filium inuenit: in eo quem filius, uxorem: illā repu= diauit: qua tacēte, filium abdicat. Nihil dici potest pro iuuenē, quod non idem sit pro nouerca. Ponentur* etiam omnia com= *tamen

munia, deinde ex personarum comparatione, & iudicij ordine, & silentio repudiatae, argumenta ducentur. Ne illud quidem ignorare oportet, quaedam esse quae colorem non recipiant, sed
 *tantum *tamen defendenda sint: qualis est ille diues, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarum. Nam factum eius modestum esse nemo dixerit: fortasse ut sit tutum, obtinebit. Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio, cum ipsa causae conditione deliberandum est. Nam si plura sint quae nocent, quae prosunt obruentur. Itaque tunc diuidere optimum erit, & ijs quae partem nostram adiuuabunt, expositis & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs, de quibus supra dictum est. Si plura proderunt, etiam coniungere licebit quae obstant, ut in medio, uelut auxilij nostris, posita, minus habeant uirium. Quae tamen non erunt nuda ponenda, sed ut & nostra aliqua argumentatione firmemus, & diuersa, cur credibilia non sint, adijciamus: quia nisi distinxerimus, uerendum est ne bona nostra permistis malis inquinentur. Illa quoque de narratione praecipitur solent, ne qua ex ea fiat excursio, ne auertatur a iudice sermo, ne alienae personae uocem demus, ne argumentemur: adijciunt quidam etiam, ne utamur affectibus. Quorum pleraque sunt frequentissime custodienda: immo nunquam, nisi ratio coegerit, mutanda: ut sit expositio perspicua & breuis. Nihil quidem tam raro poterit habere rationem, quam excursio: nec unquam debet esse nisi breuis, & talis, ut ui quadam uideamur affecti, uelut recto itinere depulsi: qualis est Ciceronis circa nuptias Salsiae, O mulieris scelus incredibile, & praeter hanc unam, in omni uita inauditum. O libidinem effrenatam, & indomitam, O audaciam singularem, non timuisse, si minus uim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiarum, non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum? Sermo auersus a iudice, & breuius indicat interim, & coarguit magis.

Pro Cluent,

magis. Qua de re idem quod de proœmio dixerã, sentio, sicut de prosofopœia quoq; qua tamen non Seruius modò Sulpitius utitur pro Aufidia, Somno ne te læguido, an graui lethargo pu-
 tem oppressum? sed M. quoq; Tullius circa nauarchos: nam ea In Verrem
 Act. 7.
 quoque rei expositio est, Vt ad eas, tantum dabis, & reliqua. Quid? pro Cluentio, Staleni Bulbiq; colloquiũ, non ne ad cre-
 dulitatem plurimũ & fidem confert? Quæ ne fecisse sine obser-
 uantia quadã uideatur, quanquam hoc in illo credibile non est, *celeritatẽ
 in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio suauitatẽ, admi-
 rationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia persona-
 rum, omnes affectus. Argumentabimur in narratione, ut dixi,
 nunquã: argumentũ ponemus aliquando: quod facit pro Liga-
 rio Cicero, cum dicit sic eũ prouincia præfuisse, ut illi pacẽ esse
 expediret. Inseremus expositioni & breuẽ cum res poscet de-
 fensionem, & rationẽ factorum. Nec enim narrandum est tan-
 quam testi, sed tanquã patrono. Rei ordo per se talis est, Q. Li-
 garius legatus in Africam cum Cos. C. Considio profectus est.
 Quid ergo M. Tullius? Q. igitur, inquit, Ligarius, cũ esset ad-
 huc nulla belli suspicio, legatus in Africã cum Cos. C. Considio
 profectus est. Alibi, Non modo nullum ad bellum, sed ne ad mini-
 mam quidẽ suspiciõnẽ belli. Et cum esset indicanti satis, Q. Li-
 garius nullo se implicari negotio passus est, adiecit, Domũ spe-
 ctans, & ad suos redire cupiẽs. Ita quod exponebat, & ratio-
 ne fecit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis miror
 eos, qui in narratione nõ putant esse utendum affectibus. Qui si
 hoc dicunt, nõ diu, nec ut in epilogo, mecũ sentiunt. effugiendæ
 sunt enim moræ. Cæterum cur ego iudicẽ nolim, cum eum do-
 ceo, etiã moueri? Cur quod in summa parte sum actionis peti-
 turus, nõ in primo statim rerũ ingressu, si fieri potest, cõsequar?
 cum præsertim etiã in probationibus faciliore sim animo eius
 abusurus, occupato uel ira, uel miseratione? An non M. Tullius
 Act. 7.
 circa uerbera ciuis Romani omnes breuissimẽ mouet affectus?

non solum cōditione ipsius, loco iniuriæ, genere uerberum, sed animi quoq; cōmendatione? Summum enim uirum ostendit, qui cum uirgis caderetur, nō ingemuerit, non rogauerit, sed tantū ciuem se Romanum esse, cum inuidia cædentis, & fiducia iuris

Act. 3. clamauerit. Quid? Philodami casum non ne cū per totam expositionem incendit inuidia, tum in supplicio ipso lacrymis impleuit, cum flentes nō tam narraret quā ostenderet, patrē de morte filij, filiū de patris? Quid ulli epilogi possunt habere miserabile magis? Seruum est enim aduocare his rebus affectum in peroratiōe, quas securus narraueris. Assueuit illis iudex, iamq; eas sine motu mentis accipit, quibus commotus nouis nō est: & difficile est mutare habitum animi semel constitutum. Ego uero (neq; enim dissimulabo iudiciū meum, quanquā id quod sum dicturus, exemplis magis quā præceptis ullis cōtinetur) narrationem, ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia & uenere exornandā puto. sed plurimum refert, quæ sit natura eius rei quā exponimus. In paruis ergo, quales sunt serè priuatæ, sit ille pressus, & uelut applicitus rei cultus: in uerbis summa diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circuniectæ orationis copia latēt: hic expressa, & ut uult Zenno, sensu tincta esse debent: cōpositio dissimulata quidem, sed tamē quā iucundissima: figura non illæ poëtica, & contra rationem loquendi autoritate ueterū receptæ. Nam debet esse quā purissimus sermo, & qui uarietate tædiū effugiat, & mutationibus

Verba sensu
tincta.

* cōpositio = animum leuet: ne in eundē casum, similem * positionē, pares elocutionum tractus incidamus. Caret enim ceteris lenocinijs expositio, & nisi commendetur hac uenustate, iaceat necesse est. Nec in ulla parte intentior est iudex: eoq; nihil rectē dictum perit. Præterea, nescio quomodo, etiam credit facilius, quæ audienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidē ducitur. Vbi uero ma-

* atrocior res erit, & atrocior inuidiosè, & tristia miserabiliter dice inuidiosa re licebit: non ut consumatur affectus, sed ut uelut primis lineis designen

designentur: ut planè qualis futura sit imago rei, statim appareat. Ne sententia quidè uelut fatigatū intentione stomachum iudicis reficere dissuaserim, maximè quidem breui interiecta, qualis est illa, *Ecce runt serui Milonis, quod suos quisq; seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulo liberiore, qualis est illa, Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis autoribus, functionis omnibus omnium. Quod cum sit factū ijs quoq; tēporibus, quibus omnis ad utilitatem potius quàm ad ostentationē componebatur oratio, & erāt adhuc seueriora iudicia: quanto nūc faciendum magis, cum in ipsa capitis aut fortunarum pericula irrupit uoluptas? Cui hominum desiderio quantū dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. Multum confert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præsentem perducere audientes uidetur: qualis est illa M. Calij in Antonium descriptio, Namq; ipsum offendunt temulento sopore profligatum, totis præcordijs stertentē, ructuosos spiritus geminare: præclarasq; cõtubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circūiacere passim: quæ tum exanimatæ terrore, hostiū aduentu percepto excitare Antoniū conabantur: nomen in clamabāt, frustra ceruicibus tollebant: blandius alia ad aurē inuocabat, uehementius etiā nonnulla feriebat. Quarum cum omnium uocem tactumq; noscicaret, proximæ cuiusq; collum amplexu petebat: nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus Centurionum concubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neq; uehementius exprobrari, neq; manifestius ostendi potest. Ne illud quidè præteribo, quàm tam afferat fidem expositioni, narrantis autoritas: quam mereri debemus ante omnia quidem uita, sed & ipso genere orationis. Quod quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affirmando quoq; ponderis. Effugienda igitur in hac præcipuè parte omnis calliditatis suspicio (neque enim se usquam*

Pro Milone.

Pro Cluent.

custodit magis iudex) nihil uideatur fictum, nihil sollicitum: omnia potius à causa, quàm ab Oratore profecta credantur. Sed hoc pati non possumus, & perire artem putamus, nisi appareat: cum desinat ars esse, si apparet. Pendemus ex laude, atque hanc laboris nostri ducimus summam. Ita quæ circumstantibus ostentare uolumus, iudicibus prodimus. Est & quædam repetita narratio, quæ *ἰσχυρῶς* nos dicitur, sanè res declamatoria magis quàm forensis: ideo reperta, ut quia narratio breuis esse debet, fustius & ornatius res posset exponi: quod fit uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Id rarò faciendum iudico, neque sic unquam, ut totus ordo repetatur. Licet enim per partes idem consequi. Cæterùm qui uti *ἰσχυρῶς* uolet, narrationis rem stringat, & contentus indicare quid factum sit, quo sit modo factum, plenius se loco suo expositurum esse promittat. Initium narrationis quidam utiq; faciendum à persona putant: eamq; si nostra sit, ornandam: si aliena, infamandam statim. Hoc sanè frequentissimum est, quia personæ sunt inter quas litigatur. Sed hæc quoque interim cum suis accidentibus ponenda, cum id profuturum est: ut, A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce, Iudices, homo non solum municipij Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & uicinitatis, uirtute, existimantione, nobilitate facile princeps. Interim sine his: ut, Q. Ligarius cum esset. Frequenter uerò, & à re: sicut pro Tullio Cicero, Fundum habet in agro Tigurino Marcus Tullius paternum. Demosthenes pro Ctesiphonte, τὸ γὰρ πᾶσι καὶ ἀσθενεῖσι καὶ πλούσιον. De fine narrationis cum his contentio est, qui perduci expositionem uolunt eò, unde quæstio oritur. His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo, de uis hominibus armatis sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset, restitueret: restituisse se dixit, sponsio facta est: hac de sponsione uobis iudicandum est. Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper.

Pro Cluent.

Pro Lig.

Pro A. Cecinna.

De Egressione.

CAP. III.

Ordine ipso narrationem sequitur confirmatio. Probanda sunt enim quæ propter hoc exposuimus. Sed priusquam ingrediatur hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda sunt. Plerisque moris est, prolato rerum ordine, protinus utique in aliquem latum atque plausibilem locum quam maximè possint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab ostentatione declamatoria, iam in forum uenit, postquam agere causas non ad utilitatè litigatorum, sed ad patronorum iactationem repertum est: ne si pressæ illi (qualis sæpius desideratur) narrationis gracilitati coniuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus oratio refrigescat. In quo uitium illud est, quòd sine discrimine causarum atque utilitatis, hoc, tanquam semper expediat, aut etiam necesse sit, faciunt: eoque desumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, sententias in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda sint, aut quia alieno loco dicta sunt, dici suo non possint. Ego autem confiteor hoc expatiandi genus non modo narrationi quidem, sed etiam quæstionibus uel uniuersis, uel interim singulis opportunè posse subiungi, cum res postulat, aut certè permittit: atque eo uel maximè illustrari ornarique orationem, sed si cohæret & sequitur, non si per uim cuneatur, & quæ natura iuncta erant, distrahit. Nihil enim tam est consequens, quam narrationi probatio: nisi excursus ille, uel quasi finis narrationis, uel quasi initium probationis est. Erit ergo illi nonnunquã locus, ut si expositio circa finem atrox fuerit, persequamur eam uelut erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, si res dubitationem non habebit: alioqui prius est, quod obijcias, uerum efficere, quam magnum, quia criminis inuidia pro reo est priusquam probatur. Difficilima est enim grauisissimi cuiusque sceleris fides. Idem fieri non inutiliter potest, ut si merita in aduersarium aliqua exposueris, in ingratum inue-

Egressiorem hoc ca. tractat, cui locum non necessarium inter confirmationem & narrationem esse docet, contra suæ ætatis Oratores.

harris: aut si uarietatem criminum narratione demonstraueris, quantum ab ea periculum intentetur, ostendas. Verum hæc breuiter omnia. iudex enim ordine audito festinat ad probationem, & quam primum certus esse sententiæ cupit. Præterea cauendum est, ne ipsa expositio uanescat, auersis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut nõ semper est necessaria post narrationem illa procuratio: ita frequenter utilis ante quæstionem preparatio, utiq; si prima specie minus erit fauorabilis, si legem asperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Est hic locus uelut sequentis exordium, ad conciliandum probationibus nostris iudicem. Quod liberius hic, & uehementius fieri potest, quia iudici iam nota causa est. His igitur uelut fomentis, si quid erit asperum, præmolliemus, quò facilius aures iudicis, quæ post dicturi erimus, admittant, ne ius nostrum oderint. Nihil enim facile persuadetur inuitis. Quo loco tamen iudicis quoq; noscenda natura est, iuri magis an æquo sit appositus: Proinde enim magis aut minus erit hoc necessarium. Cæterum res eadem, & post quæstionem perorationis uice fungitur. Hanc partem *παρέκβασις* Græci uocant, Latini egressum, uel egressionem. Sed hæc sunt plures, ut dixi, quæ per totam causam uarios habent excursus: ut laus hominum locorumq; , ut descriptio regionum, expositio quarundam rerum nõ solum gestarum, sed etiã

Αα. 4. fabulosarum. Quo ex genere est in orationibus contra Verrem compositis, Siciliæ laus, Proserpine raptus, pro L. Cornelio popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio. in qua ille diuinus Orator, uelut nomine ipso ducis cursus dicendi teneretur, abrupto quem inchoauerat sermone diuertit actutum.

Αα. 6. *παρέκβασις*. *παρέκβασις* est (ut mea quidem fert opinio) alienæ rei, sed ad utilitatem causæ pertinentis, extra ordinem procurrere tractatio. Quapropter non uideo cur hunc ei potissimum locum assignent, qui rerum ordinem sequitur: non magis quam illud, cur hoc ita demum proprium putent, si aliquid in digressu sit exponendum,

dam, cum tot modis à recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur præter illas quinque (quas fecimus) partes, egressus est, indignatio, miseratio, inuidia, conuitium, excusatio, conciliatio, maledictorum refutatio: similia his, quæ non sunt in quæstione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atq; ea maximè iucundam & ornatam faciunt orationem, de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs: quæ cum sint argumentis subiecta similium rerum, quia coherent, egredi non uidentur. Sed plurima sunt, quæ rebus nihil secum coherentibus inseruntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia sunt hæc, quorum alia sicut præparata afferimus, quædam ex occasione uel necessitate dicimus, siquid nobis agentibus noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius, tumultus. Vnde Ciceroni quoq; in proæmio cum diceret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa orationis cula qua usus est, patet. Poterit autem paulo longius exire, qui præparat aliquid ante quæstionem, & qui finitæ probationi uelut commendationem adiicit. At qui ex media erumpit, citò ad id redire debet, unde diuertit.

Cicero p. Milone alia usus oratione quam quæ hodie extat.

De Propositione.

CAP. IIII.

Sunt qui narrationi propositionem subiungant, tanquam partem iudicialis materiæ: cui opinioni respondimus. Mihi autem propositio uidetur omnis, conformationis initium: quod non modò in ostendenda quæstione principali, sed nonnunquam etiam in singulis argumētis poni solet, maximeq; in his quæ ἐπιχρησµατα uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non semper uti necesse est. Aliquando enim sine propositione quoq; satis manifestum est quid in quæstione uersetur: utiq; si narratio ibi finem habet, ubi initium quæstio: adeo ut aliquando subiungatur expositioni, quæ solet in argumētis esse summa collectio. Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, uel uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. Sed nonnunq

Propositionem duplicem esse docet, Generalem, quæ principalem quæstionem continet: Specialem, quæ singulis argumētariis præponi solet. Lib. 3. cap. 9.

Pro Milone.

*iure. als, test, & de * fine queritur: ut pro eo qui pecuniam priuatam de templo sustulit, sacrilegij agitur, De sacrilegio cognoscitis: ut iudex intelligat id unū esse officij sui, quære an id quod obijcitur, sacrilegium sit. Item in causis obscuris, ac multiplicibus. Nec semper propter hoc solū, ut sit causa lucidior, sed ali- quando etiam ut magis moueat. Mouet autē, si protinus subte- xantur aliqua quæ profint. Lex apertē scripta est, ut peregrinus qui murum ascēderit, morte mulctetur. Peregrinum te esse certū est: quin ascenderis murū, nō queritur: quid superest, nisi ut te puniri oporteat? Hæc enim propositio cōfessionē aduersarij premit, & quodammodo iudicādi moram tollit: nec indicat quæstionē, sed adiuuat. Sunt autē propositiones & simplices, & duplices, uel multiplices. Quod accidit nō uno modo. nā & plura crimina iunguntur: ut cū Socrates accusatus est quod cor- rumperet iuuentutē, & nouas superstitiones induceret. Et sin- gula ex pluribus colliguntur: ut cū legatio malē gesta obijcitur Aeschini, quod mētītus sit, quod nihil ex mādatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. Recusatio quoq; plures interim propositiones habet: ut contra petitorē pecuniæ, Ma- lē petis: procuratori enim tibi esse non licuit: sed nec illi cuius nomine litigas, habere procuratorem: sed neq; es heres eius à quo accepisse mutuum dicor: nec ipsi debui. Multiplicari hæc in quantumlibet possunt, sed rem ostendisse satis est. Hæc si po- nantur singulæ subiectis probationibus, plures erunt proposi- tiones: si coniungantur, in partitionem cadunt. Est & nuda propositio, qualis ferè in coniecturalibus, Cædis ago, furtum obijcio. Est ratione subiecta: ut, Maiestatem minuit Caius Cor- nelius, nam codicē Tribunus plebis ipse pro cōcione legit. Præ- ter hæc utimur propositione aut nostra, ut, Adulteriū obijcio. aut aduersarij, ut, Adulteriū mecum agitur. aut cōmuni, ut, In- ter me & aduersarium quæstio est, uter sit intestato propior.

Nonnunq

Nonnunquam diuersas quoq; coniungimus, Ego hoc dico, aduersarius hoc. Habet interim uim propositionis, etiam si per se non est propositio: ut cum exposito rerum ordine, subiicimus, De his cognoscitis. ut sit hæc commonitio iudicis, quò se ad questionem acrius intendat, & quodam uelut tactu excitatus finem esse narrationis, & initium probationis intelligat, & nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoq; quodammo- do nouum audiendi sumat exordium.

De Partitione.

C A P. V.

Partitio est nostrarum aut aduersarij propositionum, aut utrarūq; ordine collata enumeratio. Hac quidam utendum semper putant, quòd & ea fiat causa lucidior, & iudex intentior ac docilior, si scierit & de quo dicimus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus quidā periculosum id Oratori arbitrantur, duabus ex causis, quòd nonnunquā excidere soleant quæ promissimus, & si qua in partiendo præterierimus, occurrere. Quòd quidē nemini accidit, nisi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendū nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alio- qui quæ tam manifesta & lucida est ratio, quàm rectæ partiti- nis? Sequitur enim naturā ducem, adeo ut memoriæ id maximū sit auxilium, uia dicēdi non decedere. Quapropter ne illos qui- dem probauerim, qui partitionē uetant ultra treis propositio- nes extēdere. Quæ sine dubio si nimium sit multiplex, fugiet me- moriam iudicis, & turbabit intentionem. Hoc tamen numero uelut lege nō est alliganda, cum possit causa plures desiderare. Alia sunt magis propter quæ partitione nō semper sit utendū. Primum, quia pleraq; gratiora sunt, si inuēta subitò, nec domo allata, sed inter dicendum ex re ipsa nata uideantur. Vnde illa non iniucūda schemata, Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propositis enim probationibus, omnis in reli- quum gratia nouitatis præcerpitur. Interim uerò etiam fallen- dus est iudex, & uarijs artibus subeundus: ut aliud agi, quàm quod

Partitionē fi- nit, & quando ea utendū non sit, & cōtra, & quibus ex can- sis, qui sit eius modus, lex, & officia docet.

Hæc uetat au- tor ad Heren- nium.

quod petimus, putet. Nam est nonnunquã dura propositio, quã iudex si prouidet, nõ aliter reformidat, quã qui ferrum medici, antequam curetur, aspexit. At si re non ante proposita, securum, ac nulla denũciatione in se cõuersum, intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim refugienda non modo distinctio quæstionum est, sed omnino tractatio: affectibus perturbãdus, & ab intẽtione auferẽdus auditor. Non enim solũ Oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendũ ualeat. Cui rei cõtraria est maximẽ tenuis illa, & scrupulosẽ in partes secte diuisionis diligentia, eo tempore, quo cognoscẽti iudicium conamur auferre. Quid? quòd interim, quæ per se leuia sunt & infirma, turba ualent? Ideoq; congerenda sunt potius, & uelut eruptione pugnandũ: quod tamẽ rarũ esse debet, & ex necessitate demũ, cum ipsum hoc, quod dissimile rationi est, coegerit ratio. Præter hæc in omni partitione est utiq; aliquid potentissimum, quod cum audiuit iudex, cætera tanquam superuacua grauari solct. Itaq; si plura uel obijcienda sunt, uel diluenda, & utilis & iucunda partitio est, ut quid quaq; de re dicturi sumus, ordine appareat. At si unum crimen uariẽ defen-derimus, superuacua: ut si ita partiamur, Dicam non talem esse hunc, quem tueor, ut in eo credibile uideri possit homicidium: dicam occidendi causam huic non fuisse: dicam hunc eo tempore quo occisus est homo, trans mare fuisse. Omnia quæ antequã id quod ultimum est, excqueris, inania uideri necesse est. Festinat enim iudex ad id quod potentissimum est, & uelut obligatum promisso patronum, si est patiẽtior, tacitus appellat: si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiam sic moribus compositus, cum conuitio efflagitat. Itaq; non defuerunt qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, quæ se dicturum esse promisit primũ, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus in iudicium uocatum, quã Oppianicum: deinde, præiudicia esse facta ab his ipsis iudicibus, à quibus

Exemplũ partitionis improbatæ, qua notus est Cicero.

condemn

condemnatus sit: postremo, iudicium pecunia tentatum non à Cluentio, sed cōtra Cluentium: quia si probari posset quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo tam erit aut iniustus, aut stultus, quin eum fateatur optimè pro Murena esse partitum, intelligo iudices treis totius accusationis partes fuisse, & earum unā in reprehensione uitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse uersatā. Nam sic & ostendit lucidissimè causam, & nihil fecit altero superuacuum. De illo quoq; genere defensionis pleriq; dubitant: Si occidi, rectè feci: sed non occidi. quò enim prius pertinere, si sequens firmum sit: hæc inuicem obstare, & utroq; utentibus, in neutro haberi fidem. Quod sanè in parte uerum est, & illo sequenti (si modo indubitabile sit) solo utendum. At si quid in eo quod est fortius, timebimus, utraq; probatione nitentur. Alius enim alio moueri solet: & qui factum putauit, iustū credere potest: qui tanquā iusto non mouebitur, factū fortasse non credet. Ut certa manus uno telo possit esse contenta, incertæ plura spargenda sunt, ut sit & fortunæ locus. Egregiè uerò Cicero pro Milone insidiatorem primò Clodium ostendit: tum addit ex abundantia, etiam si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa uirtute interfectoris & gloria necari potuisse. Nec illam tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim: quia quædam etiam si sint dura, in id tamen ualent, ut ea molliant quæ sequuntur. Neq; omnino sine ratione est id quod uulgò dicitur, Iniquum petendum, ut æquum feras. Quod tamen nemo sic accipiat, ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt, Non tentanda quæ effici omnino non possunt. Sed quoties hac de qua loquor, duplici defensione utemur, id laborandum est, ut in illam partem sequentem fides ex priore ducatur. Potest enim uideri, qui tutò etiam confessurus fuit, mentiendi causam in negando non habere: & illud utiq; faciendum est, ut quoties suspicabimur à iudice aliam probationem desiderari,

quàm

quàm de qua loquimur, promittamus nos plenè, & statim de eo satis esse facturos: præcipueq; si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut causa parum uerecunda, iure tuta sit: de quo ne inuiti iudices audiant, & aduersi, frequentius sunt admonendi, securam defensionem probitatis ac dignitatis: expectent paulum, & agi ordine sinant. Quædam interim nos & inuitis litigatoribus simulandum est dicere: quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. Nonnunquam quasi interpellemur ab his, subsistere. Sæpe aduertenda ad ipsos oratio. Hortandi, ut sinant nos uti nostro consilio. Ita surrepetur animo iudicis, & dum sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cum receperit, etiam uerecundia defensionis facilius erit. Sic utraq; res inuicè iuuabit, eritq; iudex circa ius nostrum spe modestiæ attentior, circa modestiæ iuris probatione procliuor. Sed ut non semper necessaria, ac etiam superuacua partitio est: ita opportunè adhibita plurimum orationi lucis & gratiæ confert. Neque enim solum id efficit, ut clariora fiant quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectu iudicum positis: sed reficit quoque audientem certo singularum partium fine, non aliter quam facientibus iter, multum detrahunt fatigationis, notata in scriptis lapidibus spatia. Nam & exhausti laboris nosse mensuram uoluptati est, & hortatur ad reliqua fortius exequenda, scire quantum supersit. Nihil enim longum uideri necesse est, in quo quid ultimum sit, certum est. Nec immeritò multum ex diligentia partiendi tulit laudis Q. Hortensius: cuius tamen diuisionem in digitos diductam, nonnunquam Cicero leuiter eludit. Nam est certus eius modus, & euitanda ut quæ maximè, concissa nimium & uelut articulosa partitio. Nam & auctoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam membra, sed frustra: & huius gloriæ cupidi, quò subtilius & copiosius diuisisse uideantur, & superuacua assumunt, & quæ natura singularia sunt, secant:

Pro Quintio,
& in Diuinat.
in Q. Cæcili-
lium.

secant: nec tam plura faciunt, quàm minora: deinde cum fecerint mille particulas, in eandem incidunt obscuritatem, contra quam partitio inuenta est. Diuisa & simplex propositio, quoties utiliter adhiberi potest: primùm debet esse aperta, atq; lucida (nam quid sit turpius, quàm id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint cætera obscura?) tum breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo. Non enim ^{*de quo} quid dicamus, sed de quo dicturi simus, ostendimus. Obtinendum etiam, ne quid in ea desit, ne quid supersit. Superest autem sic ferè, cum aut in species partitur, quod in genera partiri sit satis: aut genere posito, subijcitur species: ut, Dicam de uirtute, iustitia, continentia: cum iustitia atq; continentia uirtutis sint species. Partitio proponit quid sit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod conuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi simus, quæ nostræ propositiones, quæ partis aduersæ. Turpissimum uerò est, non eo ordine exequi, quo quicq; proposueris.

Attentos hac præfatione redit, docens quam sit per necessaria probationum tractatio ad confirmandum & confutandum. demum ex Arist. sententia probationes diuidit in artificiales, & inartificiales. Quorundam opiniones leuiter attingit, quorum alij unicam Oratoris officium docere, idem præcipuum, aliqui tria distabant.

M. FAB. QVINTI-
LIANI DE INSTITVTIONE
Oratoria Liber Quintus.

PROEMIVM.

De Probationum diuisione.

CAP. I.

VERVNT & clari quidem aut res, quibus solum uideretur Oratoris officium, docere. Namq; & affectus duplici ratione excludendos putabāt, primùm, quia uitium esset omnis animi perturbatio: deinde, quia iudicem à ue-

ritate depelli misericordia, uel ira, similibusq; non oportet: & uoluptatem audientium petere, cum uincendi tantum gratia diceretur, non modò agenti superuacuum, sed uix etiam uiro dignum.

o gnum

gnum arbitrabatur. Plures uero, qui nec ab illis sine dubio partibus rationem orandi summouerent, hoc tamen proprium atque precipuum crederent opus, sua confirmare, & quae ex aduerso proponerentur, refutare. Vtrumcunq; est (nec enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit liber illorum opinione maxime necessarius, quo toto haec sola tractantur, quibus sanè & ea quae de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam neq; proœmij, neq; narrationis est aliud usus, quàm ut iudicem præparent: & status nosse, atq; ea de quibus supra scripsimus, intueri superuacuum foret, nisi ad hanc perueniremus. Deniq; ex quinque, quas iudicialis materiae fecimus partibus, quaecunq; alia potest aliquando necessaria causae non esse: illis nulla est, cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic optimè diuisi uidemur, ut prius in commune quae ad omnes quaestiones pertinent, ostendamus: deinde quae in quoq; causae genere propria sunt, exequamur. Ac prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita, consensum ferè omnium meruit, alias esse probationes quas extra dicendi rationem acciperet Orator, alias quas ex causa traheret ipse, & quodammodo gigneret. Ideoq; illas *ἀτεχνας*, id est inartificiales, has *ἐτεχνας*, id est artificiales uocauerunt. Ex illo priore genere sunt praëiudicia, rumores, tormeta, tabulae, iusiurandū, testes: in quibus pars maxima contentionū forensiū consistit. Sed ut ipsa per se carent arte: ita summis eloquentiae uiribus & alleuāda sunt plerunq; & refellēda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, qui totum hoc genus a præceptis remouerunt. Nec tamen in animo est, omnia quae aut pro his, aut cōtra dici solent, cōplecti. Nō enim cōmunes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti: sed uia quandam atq; rationem. Quibus demonstratis, non modò in exequendo suas quisq; uires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, ut quaeq; conditio litium poseet. Neque enim de omnibus causis dicere quisquam potest, saltē præteritis, ut taceā de futuris.

De Præ

De Præiudicijs.

CAP. II.

IAm præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uersatur: Rebus, quæ aliquando ex paribus causis sunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur: ut de rescissis patrum testamentis, uel contra filios confirmatis: iudicijs, ad ipsam causam pertinentibus, unde etiam nomen ductum est: qualia in Oppianicum facta dicuntur, & à Senatu aduersus Milonem: Aut cum de eadem causa pronunciatum est, ut in reis deportatis, & assertione secunda, & de partibus Certumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Confirmantur præcipuè duobus, autoritate eorum qui pronunciauerunt, & similitudine rerum de quibus queritur. Refelluntur autem raro per contumeliam iudicum, nisi forte manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentium quisq; firmam esse alterius sententiam: & ipse pronunciaturus non libenter exemplum quod in se fortasse recidat, facit. Confugiendum ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquam dissimilitudinem causæ. Vix autem ulla est per omnia alteri similis. Si id non continget, ac eadem causa erit: aut actorum incusanda negligentia, aut de infirmitate personarum querendum, contra quas erit iudicatum: aut de gratia quæ testes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorantia: aut inueniendum quid cause postea accesserit. Quorum si nihil erit, licet tamè dicere multas iudiciorum causas ad iniq; pronunciatum ualere: ideoq; damnatum Rutilium, absolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam Iudices, ut rem potius intueantur ipsam, quam iurijurando alieno suum donent. Aduersus consulta autem Senatus, & decreta principum uel magistratum, remedium nullum est, nisi aut inuenta quantulacunq; causæ differentia, aut aliqua uel eorundem, uel eiusdem potestatis hominum posterior constitutio, quæ sit priori contraria: quæ si deerunt, lis nõ erit.

De Rumore & Fama.

CAP. III.

FAmam atq; rumorem pars altera consensum ciuitatis, &

Cicero in Topicis.

uelut publicum testimonium uocat: altera sermonem sine ullo certo autore dispersum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas: quod nulli non etiam innocentissimo possit accidere fraude inimicorum falsa uulgantium. Exempla utrinque non deerunt.

De Tormentis.

CAP. IIII.

Vide Arist. in Rhet. ad Alexandrum. Cic. in Par. & Val. lib. 8. cap. 4.

Sicut in tormentis quoque, qui est locus frequentissimus, cum pars altera, quaestionem, uera fatendi necessitatem uocet: altera saepe etiam causam falsa dicendi, quod alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas necessarium. Quid attinet plura de his? Plenae sunt orationes ueterum ac nouorum. Quaedam tamen in hac parte erunt propria cuiusque litis. Nam siue de habenda quaestione agetur, plurimum intererit, quis, et quem postulet aut offerat, et in quem, et ex qua causa: siue iam erit habita, quis ei praesuerit, quis et quo modo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se constantia: perseuerauerit in eo quod coeperat, an aliquid dolore mutauerit: prima parte quaestionis, an procedente cruciatu. Quae utrinque tam infinita sunt, quam ipsa rerum uarietas.

De Tabulis, & ijs quae contra Tabulas.

CAP. V.

Circa tabulas dupliciter peccari docet, aut fraude signatorum, aut ignorantia: & hoc genus posterius refelli, aliud etiam accusari. Tunc unde argumenta ad tabulas refellendas trahantur, & quam uarie, explicat.

Contra tabulas quoque saepe dictum, saepe dicendum est, cum ceas non solum refelli, sed etiam accusari, sciamus esse usitatum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignorantia, tutius ac facilius id quod secundo loco diximus tractatur, quod scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si forte aut incredibile est id actum esse quod tabulae continent: aut (ut frequentius euenit) alijs probationibus aequae inartificialibus soluitur: si aut is in quem signatum est, aut aliquis signator dicitur abfuisse, uel prius esse defunctus: si tempora non congruunt: si uel antecedentia uel insequentia tabulis repugnant. Inspectio ipsa etiam saepe falsum deprehendit.

De Iure

De Iureiurando.

CAP. VI.

Iusiurandum litigatores aut offerūt suum, aut non respuunt oblatum: aut ab aduersario exigūt, aut recusant cū ab ipsis exigatur. Offerre suū sine illa cōditione, ut uel aduersarius iuret, serē improbum est. Qui tamē id faciet, aut uita se tuebitur, ut eum non sit credibile peieraturum: aut ipsa ui religionis. In qua & plus fidei consequetur, si id egerit, ut nō cupide ad hoc descēdere, sed ne hoc quidē recusare uideatur: aut si causa modo patietur litis, propter quam deuoturus se ipse nō fuerit: aut si præter alia causæ instrumenta, adijcit ex abundāti hāc quoq; conscientiæ suæ fiduciā. Qui nō recipit, & iniquā cōditionem, & à multis contēni iurisiurādi metū dicet: cum & philosophi quidā sint reperti, qui deos habere rerum humanarum curā negarent: eū uerō qui nullo deserente iurare sit paratus, & ipsum uelle de causa sua pronūciare, & quā id quod offert, leue ac facile credat, ostēdere. At is qui desert, agere modestē uidetur, cum litis aduersariū iudicē faciat, & eū cuius cognitio est, onereliberet, qui profecto alieno iureiurādo stari quā suo malit. quo difficilior recusatio est, nisi forte res est ea, quam credibile sit notam ipsi non esse. Quæ excusatio si deerit, hoc unum relinquetur, ut inuidiam sibi ab aduersario queri dicat, atq; id agi, ut in ea causa, in qua uincere non possit, queri possit. Itaq; hominem quidē malum occupaturū hanc conditionem fuisse, se autem probare malle quæ affirmet, quā dubiū cuiquam relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescētibus seniores in agēdo facti præcipere solebāt, ne unquam iusiurādū deferremus: sicut neq; optio iudicis aduersario esset permittenda: nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligēdus. Nā si dicere cōtraria turpe aduocato uideretur, certē turpius habēdū, facere quod noceat.

Iurisiurandi
formas qua-
tuor describit.

Cic. de natura
deorum 1.

De Testibus.

CAP. VII.

Maximus tamen patronis circa testimonia sudor est. Ea dicuntur aut per tabulas, aut à præsentibus. Simplicior cō

Testimonia
primum aut di
uina esse, aut

humanatradit:
diuina ad quin
tum cap. huma
norū alia per
tabulas, alia à
presentibus fie
ri.

tra tabulas pugna. Nam & minus obstitisse uidetur pudor in
ter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. Si
reprehensionem non capit ipsa persona, infamare signatores
licet. Tacita præterea quadā significatione refragatur his om
nibus, quòd nemo per tabulas dat testimonium, nisi sua uo
luntate: quo ipso non esse amicum ei se contra quem dicit, fate
tur. Nec tamen protinus cesserit Orator, quo minus & amicus
pro amico, & inimicus contra inimicum possit uerum (si inte
gra sit ei fides) dicere. Sed late locus uterq; tractatur. Cum
presentibus uerò ingens dimicatio est, ideoq; uelut duplici
contra eos, proq; his acie confligitur, actionum, & interroga
tionum. In actionibus primùm generaliter pro testibus, atq; in
testes dici solet. Est hic communis locus, cum pars altera nul
lam firmiorem probationem esse contendit, quàm quæ sit ho
minum scientia nixa: altera ad detrahendam illis fidem, omnia
per quæ fieri soleant falsa testimonia, enumerat. Sequens rati
o est, cum specialiter quidem, sed tamen multos pariter inua
dere patroni solent. Nam & gentium simul uniuersarum ele
uata testimonia ab Oratoribus scimus, & tota genera testimo
niorum, ut de auditionibus: non enim ipsos esse testes, sed inui
ratorum afferre uoces: utq; in causis repetundarum, qui se reo
numerasse pecunias iurant, litigatorum non testium habendos
loco. Interim aduersus singulos dirigitur actio. Quod insecta
tionis genus & permixtum defensionis legimus in orationibus
plurimis, & separatim editum, sicut in Vatinium testem. To
tum igitur excutiamus locum, quando uniuersam institutio
nem aggressi sumus. Sufficiebant alioqui libri duo à Domitio
Afro in hanc rem compositi, quem adolescentulus senem co
lui: ut non lecta mihi tantum ea, sed pleraq; ex ipso sint cogni
ta. Is uerissimè præcipit, primum esse in hac parte officium O
ratoris, ut totam causam familiariter norit: quod sine dubio ad
omnia pertinet. Id quomodo contingat, explicabimus, quò ad
destinatum

Pro Sext. Cice.

Cicero pro Ce
cinna.

Domitij Afri
libri.

destinatum huic parti locum uenerimus. Eares suggeret materiam interrogationi, & ueluti tela ad manū ministrabit. Eadem docebit, ad quæ iudicis animus actione sit preparandus. Debet enim uel fieri uel detrahi testibus fides oratione perpetua: quia sic dictis quisq; mouetur, ut est ad credendum uel non credendum antè formatus. Et quoniam duo genera sunt testium, aut uoluntariorum, aut eorum quibus iudex in publicis iudicijs lege denunciare solet: quorum altero utraq; pars utitur, alterum accusatoribus tantum concessum est, separemus officium dantis testes, & resellentis. Qui uoluntarium producit, scire quid is dicturus sit, potest: ideoq; faciliore uidetur in rogando habere rationem. Sed hæc quoq; pars acumen & uigilantiam poscit: prouidendumq; ne timidus, ne inconstans, ne imprudens sit testis. Turbantur enim, & à patronis diuersæ partis inducuntur in laqueū. sed & plus deprehēsi nocent, quam firmi & interriti profuissent. Multum igitur domi antè uersandi, ac uarijs percōtationibus, quales haberi ab aduersario possunt, explorandi sunt. Sic fit, ut aut constent sibi, aut si quid titubauerint, opportuna rursus eius à quo producti sunt, interrogatione uelut in gradū reponantur. In his quoq; adhuc qui cōstiterint sibi, uitandæ sunt insidiæ: nam frequenter subijci ab aduersario solent, & omnia profutura polliciti, diuersa respondent, & autoritatem habent nō arguentiū illa, sed confidentiū. Explorandū igitur quas causas ledēdi aduersarium afferant: nec id satis est, inimicos fuisse, sed an desierint, an per hoc ipsum reconciliari uelint, ne corrupti sint, ne pœnitentia propositū mutauerint. Quod cum in ijs quoq;, qui ea quæ dicturi uidentur, re uera sciūt, necessariū est præcauere, tum multo magis in ijs qui se dicturos quæ falsa sunt, pollicētur. Nam & frequentior eorū pœnitētia est, & promissum suspectius: & si perseuerauerint, reprehētio facilior. Eorū uerò quibus denunciatur, pars testiū est quæ reum ledere uelit, pars quæ no-

lit. Idq; interim scit accusator, interim nescit. fingamus in pre-
 *tamen sentia scire. in utroq; enim * genere summis artibus interrogan-
 tis opus est. Nam si habet testem cupidum lædendi, cauere de-
 bet hoc ipsum, ne cupiditas eius appareat: nec statim de eo
 quod in iudiciū uenit, rogare, sed aliquo circuitu ad id perueni-
 re, ut illi quod maximè dicere uoluit, uideatur expressum: nec
 nimium instare interrogationi, ne omnia respondendo, testis fi-
 dem suam minuat: sed in tantum euocare eum, quātum sumere
 ex uno satis est. At in eo qui uerū inuitus dicturus est, prima fe-
 licitas interrogantis est extorquere quod is noluerit. Hoc non
 alio modo fieri potest, quā longius interrogatione repetita.
 Respondit enim quæ nocere causæ nō arbitrabitur: ex pluribus
 deinde quæ confessus erit, eò perducetur, ut quod dicere non
 uult, negare nō possit. Nam ut in oratione plerunq; colligimus
 argumenta, quæ per se nihil reū aggravare uideantur, congre-
 gatione deinde eorū factū cōuincimus: ita huiusmodi testis mul-
 ta de antea actis, multa de infecutis, loco, tempore, persona, cæte-
 risq; est interrogandus, ut in aliquod responsum incidat, post
 quod illi uel fateri quæ uolumus necesse sit, uel ijs quæ iam dixe-
 rat, repugnare. Id si non contingit, reliquū erit, ut eum nolle di-
 cere manifestū sit: protrahendusq; ut in aliquo quod uel extra
 causam sit, deprehendatur. Tenendus etiam diutius, ut omnia,
 ac plura quā res desiderat, pro reo dicendo, suspectus iudici
 fiat: quo non minus nocebit, quā si uera in reū dixisset. At si
 (quod secūdo loco diximus) nesciet actor quid propositi testis
 attulerit, paulatim, & ut dicitur, pedetentim, interrogādo ex-
 perietur animum eius, & ad id responsum quod eliciendū erit,
 per gradus ducet. Sed quia nōnunquam sunt hæ quoq; testium
 artes, ut primò ad uoluntatem respondeant, quò maiore fide di-
 *oratoris uersa postea dicant, est * accusatoris, suspectum testem dum
 prodest, dimittere. Patronorū in parte expeditior, in parte dif-
 ficilior interrogatio est. Difficilior hoc, quòd raro unquam
 possunt

possunt ante iudicium scire quid testis dicturus sit. Expeditior, quod cum interrogandus est, sciunt quid dixerit. Itaque in eo quod incertum est, cura & inquisitione opus est, quis reum premat, quas & quibus ex causis inimicitias habeat: eaq; in oratione prædicenda atq; amoliēda sunt, siue odio cōflatos testes, siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus. Et si desicietur numero pars diuersa, paucitatem: si abundabit, conspersionem: si humiles producet, uilitatē: si potentes, gratiā oportebit incessere. Plus tamen proderit causas propter quas reum ledant, exponere: quæ sunt uariæ, & pro cōditione cuiusq; litis, aut litigatoris. Nam cōtra illa quæ supra diximus, simili ratione responderi locis cōmunibus solet, quia & in paucis atq; humilibus accusator simplicitate gloriari potest, quod neminē præter eos quos putarit scire, quæsierit, & multos atq; honestos cōmendare aliquando est facilius. Verum interim & singulos, ut exornare, ita destruere cōtingit, aut recitatis in actione, aut nominatis testibus. Quod ijs temporibus, quibus testis non nisi post finitās actiones rogabatur, & facilius & frequentius fuit. Quid autem in quenq; testium dicendum sit, sumi nisi ab ipsorum personis non potest. Reliquæ interrogandi sunt partes, qua in re primum est, nosse testē, nam timidus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari, longus protrahi potest: prudens uerò & cōstans, uel tanquam inimicus & peruicax dimittendus statim: uel nō interrogatione, sed breui in terlocutione patroni refutandus est: aut aliquo, si continget, urbane dicto refrigerandus: aut si quid in eius uitam dici poterit, in famia criminum destruendus. Probos quosdā & uerecundos nō asperè incessere profuit: nam sæpe qui aduersus insectantem pugnassent, modestia mitigantur. Omnis autē interrogatio, aut in causa est, aut extra causam. In causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil suspecti sit, repetita percontatione, priora sequentibus applicando, eò sæpe per-

Hæc facit Cicero pro Flacco.

ducit homines, ut ab inuitis quod proſit extorqueat. Eius rei ſi-
 ne dubio nec diſciplina ulla in ſcholis, nec exercitatio tradi-
 tur: & naturali magis acumine, aut uſu contingit hæc uirtus.
 Si quod tamen exemplum ad imitationem demonſtrandum ſit,
 ſolum eſt quod ex dialogis Socraticorū, maximeq; Platonis,
 duci poteſt: in quibus adeo ſcitæ ſunt interrogaciones, ut cum
 plerisq; bene reſpōdeatur, res tamen ad id quod uolunt effice-
 re, perueniat. Illud fortuna interim præſtat, ut aliquid quod
 inter ſe parū conſentiat, à teſte dicatur: interim (quod ſæpius
 euenit) ut teſtis teſti diuerſa dicat. Acuta autē interrogatio, ad
 hoc quod caſu fieri ſolet, etiā ratione perducet. Extra cauſam
 quoq; multa quæ proſint, rogari ſolent, de uita teſtiū aliorum,
 de ſua quiſq; ſi turpitudō, ſi humilitas, ſi amicitia accuſatoris,
 ſi inimicitia cum reo: in quibus aut dicāt aliquid quod proſit,
 aut in mendacio uel cupiditate lædendi deprehēdantur. Sed in
 primis interrogatio debet eſſe circunſpecta, quia multa contra
 patronos uenūſtè teſtis ſæpe reſpondet, eiq; præcipue uulgò ſi-
 uetur, tum uerbis quàm maxime ex medio ſumptis, ut qui roga-
 tur (is autē eſt & ſæpius imperitus) intelligat, aut ne intelligere
 ſe neget: quod interrogātis nō leue frigus eſt. Illæ uerò peſſimæ
 artes, teſtem ſubornatū in ſubſellia aduerſarij mittere, ut inde
 excitatus plus noceat, uel dicendo contra reū, cum quo ſederit:
 uel cū adiuuiſſe teſtimonio uidebitur, faciēdo ex industria mul-
 ta immodèſtè atq; intemperāter, per quæ nō à ſe tantum dictis
 detrahat fidem, ſed cæteris quoq; qui proſuerant, auferat au-
 toritatem. Quorum mentionem habui, non ut fierent, ſed ut ui-
 tarentur. Sæpe inter ſe collidi ſolent, inde teſtatio, hinc teſtes:
 locus utrinq;. Hæc enim ſe pars iureiurando, illa conſenſu ſi-
 gnātium tuetur. Sæpe inter teſtes & argumenta quæſitum eſt:
 inde ſcientiam in teſtibus & religionem, ingenia eſſe in argu-
 mentis dicitur: hinc teſtem gratia, metu, pecunia, ira, odio, ami-
 citia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci: in his iudicem ſi-
 bi, in

bi, in illis alij credere. Communia hæc pluribus causis, multūq; iactata sunt, semperq; iactabuntur. Aliquando utrinq; sunt testes, & quæstio sequitur, ex his utri meliores uiri. Ex causis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adijcere si quis uolet ea quæ diuina testimonia uocantur, ex responsis, oraculis, ominibus, duplicem sciat eorum esse tractatum: generalem alterum, in quo inter Stoicos & Epicuri sectam secutos pugna perpetua est, regatur ne pro uidentia mundus. Specialem alterum, contra parteis diuinationis, ut quæq; in quæstionem cadit. Aliter enim Oraculorum, aliter Aruspicum, Augurum, Coniectorum & Mathematicorum fides confirmari, aut refelli potest, cum sit rerum earum diuersa ratio. Circa eiusmodi quoq; instrumenta firmanda, uel destruenda multum habet operis oratio, si quæ sint uoces per uinum, somnium, dementiam emissa, uel excepta paruulorum iudicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil iudicare dictura est. Nec tantum præstari hoc genus potest, sed etiam ubi non est, desiderari solet. Pecuniã dedisti, quis numerauit? ubi unde? Venenum arguis, ubi emi? a quo? quanti? per quem dedit? quo cōscio? Hæc ferè omnia pro Cluëtio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quàm breuissimè potui.

De Probatione Artificiali.

CAP. VIII.

PArs altera probationum, quæ est tota in arte, constatq; rebus ad faciendam fidem appositis, plerunq; aut omnino negligitur, aut leuissimè attingitur ab ijs qui argumēta uelut horrida & confragosa uitantes, amcenioribus locis desident: neq; aliter quàm hi qui traduntur à Poëtis gustu cuiusdam apud Lotophagos gramini, & Sirenum cantu delenti, uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginem sequuntur, ipsa propter quam dicitur uictoria cadunt. At qui cætera quæ continuo orationis tractu magis decurrunt, in auxilium atq; ornamentum argumentorum *assumunt, neruisq; illis quibus causa tur

Diuina testimonia.

Val. lib. 1. capit. 7.

Aggressurus probationes artificiales, initio quosdã reprehendit, qui spretis argumētis in communibus locis excurrunt.
Odyss. 9.
Odyss. 12.

* comparan

cont

continentur, adijciunt superinducti corporis speciem: ut si forte quid factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius que cuiusque affectus natura sit, persequamur. Iisdem laudamus, incusamus, augemus, minuiamus, describimus, deterremus, querimur, cōsolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multum uerò in commouendis affectibus. Sed hæc plus ipsa ualent, cum se didicisse index putat: quod consequi nisi argumentatione, aliisque omni fiderum non possumus. Quorum priusquam partiar species, indicandum reor, esse quædam in omni probationum genere communia. Nam nec ulla quæstio est, quæ non sit aut in re, aut in persona. Nec esse argumentorum loci possunt, nisi in ijs que rebus aut personis accidunt. Eaque aut per se inspicere solent, aut ad aliud referri. Nec ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequentibus, aut ex pugnantibus. Et hæc necesse est, aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex sequenti petere. Nec ulla res probari, nisi ex alia potest, eaque sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uerò reperiuntur aut in quæstionibus, quæ etiam separatæ à complexu rerum personarumque spectari per se possint: aut in ipsa causa, cum inuenitur aliquid in ea non ex cōmuni ratione ductum, sed eius iudicij de quo cognoscitur, proprium. Probationum præterea omnium alie sunt necessariae, alie credibiles, alie non repugnantes. A. Huc omnium probationum quadruplex ratio est, ut uel quia aliquid est, aliud non sit, ut quia dies est, nox non est: uel quia est aliquid, et aliud sit, ut quia Sol est super terram, dies est: uel quia aliquid non est, aliud sit, ut quia nox non est, dies est: uel quia aliquid non est, nec aliud sit, ut quia non est rationale, nec homo est. His in uniuersum prædictis partes subiiciam.

Artificialem
probationem di
uidit: signa ab

De Signis.

CAP. IX.

Omnis igitur probatio artificialis constat aut signis, aut argu

argumētis, aut exemplis. Nec ignoro plerisq; uideri signa par-
 tem argumentorum: quæ mihi separandi ratio hæc fuit prima,
 quòd sunt penè ex illis inartificialibus. Cruenta enim uestis, &
 clamor, & liuor, & talia, sunt instrumenta, qualia tabula, ru-
 mores, testes: nec inueniuntur ab Oratore, sed ad eum cum ipsa
 causa deferuntur. Altera, quòd signa siue indubitata sint, non
 sunt argumenta: quia ubi illa sunt, quæstio non est: argumento
 autem, nisi in re controuersa, locus esse non potest: siue dubia,
 non sunt argumenta, sed ipsa argumentis egent. Diuiduntur au-
 tem in has primas duas species, quòd eorum alia sunt (ut dixi)
 quæ necessaria sunt, quæ Græci uocant τεκμήρια: alia non neces-
 saria, quæ σημεῖα. Priora illa sunt, quæ aliter habere se non pos-
 sunt: quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam
 ubi est signum insolubile, ibi ne lis quidem est. Id autè accidit,
 cum quid aut necesse est fieri factum uel esse, aut certè omnino
 non potest fieri, uel esse factū: quo in causis posito, lis nō est ni-
 si facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi solet. Nanq; &
 coisse eam cum uiro, quæ peperit, quod est præteriti: & fluctus
 esse, cum magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuncti: &
 eum mori, cuius cor est uulneratū, quod futuri, necesse est. Nec
 fieri potest, ut ibi sit messis, ubi satū non est: ut quis Romæ sit,
 cū est Athenis: ut sit ferro uulneratus, qui sine cicatrice est. Sed
 quædam & retrorsus idem ualent, ut uiuere hominem, qui spi-
 rat: & spirare, qui uiuit. Quædam in contrariū nō recurrunt.
 Nec enim quia mouetur qui ingreditur, idcirco etiam ingredi-
 tur qui mouetur. Quare potest & coisse cum uiro quæ non pe-
 perit, & non esse uentus in mari cum esset fluctus, nec utiq; cor
 eius uulneratum esse qui perit, ac similiter satum fuisse potest
 ubi non fuit messis, nec fuisse Romæ qui fuit Athenis: nec fuisse
 ferro uulneratum qui habet cicatricem. Alia sunt signa non
 necessaria, quæ σημεῖα Græci uocāt: quæ etiam si ad tollendā du-
 bitationem sola non sufficiunt, tamen* adiuta cæteris, plurimum
 ualent.

argumentis di-
 stinguunt, dein-
 de eorum præ-
 ceptiones sub-
 iungit.

Signa necessa-
 ria, τεκμήρια.

Signa nō neces-
 saria, σημεῖα.

*adiuncta

σημείον. ualent. Signum uocant (ut dixi) *σημείον*, quanquam id quidam indicium, quidam uestigium nominauerunt, per quod alia res intelligitur, ut per sanguinē cædes. At quia sanguis uel ex hostia resperxisse uestē potest, uel è naribus profluxisse, non utiq; qui uestem cruentam habuerit, homicidium fecerit. Sed ut per se non sufficit, ita cæteris adiunctum, testimonij loco ducitur, si inimicus, si antè minatus, si eodem loco fuit. quibus signū cum accessit, efficit, ut quæ suspecta erant, certa uideantur. Alioqui sunt quædam signa utriq; parti communia, ut liuores, tumores. Nam uideri possunt & ueneficij, & cruditatis. Et uulnus in pectore, sua manu, & aliena perisse dicentibus, in quo est.

Contra Her-
magorā, quia
hæc uerius ad-
iuncta sunt.

Hæc perinde firma habentur, atq; extrinsecus adiuuantur. Eorum autem quæ signa sunt quidē, sed non necessaria, genus Hermagoras putat, non esse uirginem Atalantam, quia cum iuuenibus per syluas uagetur. Quod si receperimus, uereor ne omnia quæ ex factō ducuntur, signa faciamus. Eadem tamen ratione, quæ signa, tractantur. Nec mihi uidetur Areopagitæ cum damnauerunt puerū coturnicum oculos eruētē, aliud iudicasse, quàm id signum esse perniciosissimæ mētis mult isq; malo futuræ, si adoleuisset. Vnde Spuriij Melij, Marciq; Manlij popularitas, signum affectati regni fuit existimatū. Sed uereor ne longè nimium nos ducat hæc uia. Nam si est signum adulteræ lauari cū uiris: erit & conuiuere cum adolescentibus. deinde etiam alicuius amicitia uti familiariter: ut fortasse corpus uulsum, fractum incessum, uestem muliebrem dixerit mollis & parum uiri signa, sicui (cū signū id propriè sit, quod ex eo de quo queritur, natum sub oculos uenit) ut sanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoq; quæ quia plerunq; obseruata sunt, uulgo signa creduntur, ut prognostica:

Popularitas.
2 1. lib. ab Vr-
be condit. 4.
& 5.

Signum quid.

Georgic. 1. Vento rubet aurea Phœbe:

Eodem lib. Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce:

si causas ex qualitate cœli trahunt, sanè ita appellentur. Nam
si uento

si uento rubet Luna, signum uenti est rubor. Et si, ut idem Poëta colligit, densatus & laxatus aër facit, ut sit inde ille qui uento cöcentus, idem sentiemus. Sunt autem signa etiã parua magnorũ, ut hæc ipsa cornix. Nã maiora minorũ esse nemo miratur.

De Argumentis.

CAP. X.

Nunc de argumētis. Hoc enim nomine cōplectimur omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant: quanquam apud illos est aliqua horum nominum differentia, etiam si uis eòdem serè tēdit. Nam enthymema (quod nos commentum sanè, aut commentationem interpretemur, quia aliter nō possumus, Græco melius usuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo nō loquimur: alterum, quo sententiam cum ratione: tertiuũ, quo certam quandam argumenti conclusionē, uel ex consequentibus, uel ex repugnantibus: quanquam de hoc parũ conuenit. Sunt enim qui id prius epichirema dicāt: pluresq; inuenias in ea opinionē, ut id demum quo pugna cōstat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius cōtrarium appellat. Hinc alij rhetoricum syllogismum, alij imperfectum syllogismum uocauerunt, quia nec distinctis, nec totidem partibus concluderetur. Quod sanè non miq; ab Oratore desideratur. Epichirema Valgius aggressio-nem uocat, * Celsus autem iudicat non nostram administratio-nem, sed ipsam rem quam aggredimur, id est argumentum, quo aliquid probaturi sumus, etiam si nondum uerbis explanatum, iam tamen mente conceptum epichirema dici. Alijs uide-tur non destinata, uel inchoata, sed perfecta oratio hoc no-men accipere ultima specie. Ideoq; propria eius appellatio, & maxime in usu posita est, qua significatur certa quædam senten-tie compræhensio, quæ ex tribus partibus cōstat. Quidam epichirema rationē appellauerunt: Cicero melius ratiocinationē: quanquam & ille nomen hoc duxisse magis à syllogismo uide-tur. Nam & statum syllogisticum, ratiocinatiuũ appellat, ex-
emplisq;

Post signa, argu-
menta ag-
greditur, quo-
rum nomine
Enthymema
ta, Epichirema
ta, & Apodiox-
es complecti-
tur.
Enthymema.

Lib. 4. ad He-
rennium.

Epichirema.
* Verrius. a p.
Verius autē
iudico.

In Rhet. & a-
libi.

emphicis; utitur philosophorum, Et quoniam est quaedam inter syllogismum & epichirema uicinitas, potest uideri hoc nomen ἁπόδειξις. mine recte abusus. ἁπόδειξις est euidentis probatio, ideoq; apud Geometras γεωμετρικὰ ἁπόδειξις dicuntur. Hanc & ab epichiremate differre Cecilius putat solo genere conclusionis, & esse apodixin imperfectum epichirema, eadem causa qua diximus enthymema à syllogismo distare. Nam & *enthymema syllogismi pars est. Quidam inesse epichiremati apodixin putant, & esse partem eius cōfirmantem. Vtrūq; autē, quāquam diuersi autores, eodē modo finiūt, ut sit ratio per ea quæ certa sunt, fidem dubijs afferens. quæ natura est omnium argumentorum. neq; enim certa incertis declarantur. Hæc omnia generaliter ἁποδειξίς Argumentum. appellant: quod etsi propria interpretatione dicere fidem possumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoq; plura significat. Nam & fabulæ ad actus scenarū & compositæ, argumenta dicuntur: & orationum Ciceronis uelut thema ipse exponens Pædianus, Argumentum, inquit, tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit, Veritus fortasse nos in Catonem nostrū transferamus illinc mali quid, etsi argumentum simile non erat. Quo apparet omnem ad scribendum destinatam materiam ita appellari. Nec mirū, cum id inter opifices quoq; uulgatū sit. Vnde Vergilius, Argumentū ingēs-Vulgo q; paulo numerosius opus, dicitur argumentosum. Sed nunc de eo dicendum argumento est, quod probationem, indicium, fidem, aggressionē, eiusdem rei nomina, facit parū distinctionē, ut arbitror. Nā probatio & fides efficitur nō tantum per hæc quæ sunt rationis, sed etiā per inartificialia. Signū autem quod ille indicium uocat, ab argumentis iam separauit. Ergo cum sit argumentum, ratio probationem præstans, qua colligitur aliud per aliud, & quæ quod est dubium, per id quod dubium nō est, cōfirmat: necesse est esse aliquid in causa, quod probatione nō egeat. Alioqui nihil erit quo probemus, nisi fuerit quod aut sit

aut sit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus primùm quæ sensibus percipiuntur, ut quæ uidemus, audimus: qualia sunt signa. Deinde ea in quæ communi opinione consensum est, Deos esse, præstandam pietatem parentibus. Præterea quæ legibus cauta sunt, quæ persuasione, etiã si non omnium hominum, eius tamen ciuitatis aut gentis in qua res agitur, in mores recepta sunt: ut pleraq; in iure nõ legibus, sed moribus* constant. Siquid inter utrãq; partem conuenit, siquid* constituta probatum est, deniq; cuicunq; aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumētum, Cum prouidentia mundus regatur, administranda est Respublica. ut administranda Respublica sit, si liquet mundum prouidentia regi. Debēt etiam nota esse rectè argumenta tractaturo, uis & natura omnium rerum, & quid quæq; earũ plerunq; efficiat. Hinc enim sunt quæ ἀκότα dicuntur. Credibilem autem genera sunt tria. Vnum firmissimum, quod ferè accidit, ut Liberos à parētibus amari. Alterum uelut propensius, Eum qui rectè ualeat, in crastinum peruenturum. Tertium tantum non repugnans, In domo furtum factum ab eo qui domi fuit. Ideoq; Aristoteles in secundo de arte Rhetorica libro diligentissimè est executus, quid cuiq; rei, & quid cuique homini soleat accidere: & quas res, quosq; homines, quibus rebus aut hominibus uel cõciliasset uel alienasset ipsa natura: ut diuitias qui sequatur, aut ambitum, aut superstitionē: quid boni probent, quid mali petant, quid milites, quid rustici: quod quæq; modo res uitari uel appeti soleat. Verũ hoc exequi mitto. Non enim longum tantum, sed etiam impossibile, ac potius *Impossibile.* infinitum est: præterea positum in communi omnium intellectu. Siquis tamen desiderauerit, à quo peteret, ostendi. Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima consistit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt. An credibile sit à filio patrē occisum, incestum cum filia commissum: & contra ueneficium in nouerca, adulterium in luxurioso. Illa quoq; An scelus pa-

Idem factum, an falsum dixerit propter exiguam summam, quia suos quisq; horum uelut mores habet, plerunq; tamen, nō semper: alioqui indubitata essent, non argumēta. Excusamus nūc argumentorum locos: quanquam quibusdam ij quoq; de quibus supra dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgo nunc intelliguntur, ut in luxuriam & adulterium, & similia: sed sedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam ut in terra non omni generātur omnia, nec auem aut feram reperiās, ubi quæq; nasci aut morari solcat ignarus: & piscium quoq; genera alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiā littoribusq; discreta sunt: nec Helopem nostro mari, aut Scariū ducas: ita non omne argumentum undiq; uenit: ideoq; non passim querendum est. Multus alioqui error est, & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, nō poterimus inuenire nisi casu. At si scierimus ubi quicq; nascatur, cum ad locum uentum erit, facile quod in eo erit peruidebimus. In primis igitur argumēta sepe à persona ducēda sunt: cum sit, ut dixi, diuisio, ut omnia in hæc duo partiamur, Res, atq; Personas: ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, & cætera, rerum sint accidentia. Personis autem nō quicquid accidit, exequendum mihi est, ut pleriq; fecerūt, sed unde argumenta sumi possunt. Ea porro sunt Genus. nam similes parētib; ac maioribus suis filij plerunq; creduntur: & nonnunquam ad honestè turpiterq; uiuendum inde causæ fluunt. Natio. nam & gentibus proprij mores sunt: nec idē in Barbaro, Romano, Græco, probabile est. Patria, quia similiter etiam ciuitatum leges, instituta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficiū in fœmina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniam refert à quibus, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis. Ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulantiae. His contraria in diuersum. *Fortuna. nec enim idem*

idē credibile est in diuite, ac paupere: propinquis, amicis, clientibus abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam distantia est. nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an cœlebs, parens liberorum an orbus sit, plurimum distat. Animi natura. etenim auaritia, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, aliāq; his similia afferunt frequenter fidem, aut detrahunt: sicut uictus, luxuriosus, an frugi, an sordidus, queritur. Studia quoq; nam rusticus, forensis, negotiator, miles, nauigatōr, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum etiā quid affeget quisq; locuples uideri an disertus, iustus an potens. Spectantur antea dicta q;. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adiungunt quidam cōmotionem. hanc accipi uolunt temporarium animi motū, sicut iram, pauorē. Consilia autem, & præsentis, & præteriti, & futuri tēporis: quæ mihi etiā si personis accidūt, referenda tamē ad illam partē argumentorum uidētur, quam ex causis ducimus: sicut habitus quidā animi, quo tractatur amicus an inimicus. Ponūt in persona & nomen, quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumentū raro cadit: nisi cum aut ex causa datū est, ut sapiēs, magnus, planus: aut & ipsum alicuius cogitationis attulit causam, ut Lentulo cōiurationis, quòd libris Sibyllinis Aruspicumq; respōsis dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, seq; eum tertiu esse credebatur post Syllam Cynnamq;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidē, frigidum sanè, quòd nomē Polynicis ut argumentū morum frater incesit. Iocorū enim ex eo frequēs materia, qua Cicero in Verrē nō semel usus est. Hæc ferè circa personas sunt, aut his similia. Nec enim complecti omnia, uel in hac parte, uel in cæteris possumus, contēti rationem plura quesituris ostēdere. Nunc ad res transeo, in quibus maxime sunt personis iūcta quæ agimus, ideoq; prima tractanda. In omnibus porrò quæ fiūt, queritur aut quare, aut ubi, aut

p 2 quando,

In Phœnissis.

Act. 1. & 3.

quando, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducuntur igitur argumēta ex causis factorum, uel futurorum: quorum materiā, quam dñs alij, dñs alij nominauerūt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidūt species. Nam ferè uersatur ratio faciēdi circa bonorum adeptionem, incrementum, cōseruationem, usum: aut malorū euitationem, liberationē, imminutionē, conuersionem. nāq; hæc in deliberādo plurimum ualēt. Sed has causas habent recta: praua cōtrā ex falsis opinionibus ueniūt. Nam est in his initium ex ijs quæ credūtur bona aut mala: inde errores existūt, & pessimi affectus: in quibus sunt ira, odiū, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cæterāq; eiusdem generis. Accedunt aliquādo fortuita, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad ueniam ualēt, interim ad probationem criminis: ut si quis dum alij insidiatur, aliū dicetur interemisse. Causæ porro non ad cōuincendum modò quod obijcitur, sed ad defendendū quoq; excuti solēt: cum quis se rectè fecisse, id est honesta causa, cōtendit. qua de re latius in tertio libro dictum est. Finitiones ex causis interim pendēt. An tyrānicida, qui tyrannum à quo deprehēsus in adulterio fuerat, occidit. An sacrilegus, qui ut hostes urbe expelleret, arma tēplo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidē probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, consitus an incultus, frequēs an desertus, propinquus an remotus, opportunus consilij an aduersus. Quam partem uidentur uehementissimè pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem & similia ad coniecturam frequentius pertinent: sed interim ad ius quoq; priuatus an publicus, sacer an prophanus, noſter an alienus: ut in persona, magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæſtiones oriuntur. Priuatam pecuniam sustulisti: uerum quia de templo, nō furtum, sed sacrilegium est. Occidisti adulterum, quod lex permittit: sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriam fecisti, sed quia magistratui, maieſtatis actio est.

est. Vel contra: Licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam argumenta, præstant circa iuris lites materiam quæstionum. Ad qualitatem quoq; frequenter pertinet locus. Neq; enim idem ubique aut licet, aut decorum est. Quinetiam in qua quicq; ciuitate quærat, interest. Moribus enim & legibus distant. Ad commendationem quoque & inuidiam ualet. Nam & Ajax apud Ouidium,

Ante rates, inquit, agimus causam, & mecum cõfertur Vlysses. Meta. 23.
Et Miloni inter cætera obiectum est, quod Clodius in monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus. Ad suadendi momenta idem ualet, sicut tempus, cuius tractatum subiungam. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim & specialiter accipitur. Prius illud est, nunc, olim, tunc, sub Alexandro, cum apud Ilium pugnatum est: deniq; præteritum, instans, futurum. Hoc sequens habet & constituta discrimina, æstate, hyeme, noctu, interdiu. & fortuita, in pestilentia, in bello, in cõuiuio. Latinorum quidam satis significari putauerunt, si illud generale, hoc speciale tempus uocarent. Quorum utrorumq; ratio, & in consilijs quidem, & in illo demonstratiuo genere uersatur: sed in iudicijs frequentissima est. Nam & iuris quæstiones facit, & qualitatem distinguit, & ad cõiecturam plurimum cõfert: ut cum interim probationes inexpugnabiles asserat, quales sunt si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante diem tabularum decessit: aut commississe aliquid uel cum infans esset, uel cum omnino natus non esset. Præter id, quod omnia facile argumenta aut ex ijs quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut cõsequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, Mortem minatus es, noctu existi, proficiscentem antecessisti. Causæ quoq; factorum, præteriti sunt temporis. Sed tempus subtilius quidam quam necesse erat, diuiserunt: ut esset iuncti, sonus auditus est: adherētis, clamor sublatus est: insequētis sunt illa, latuisti, profugisti, liuores & tumores apparuerunt. Iisdem temporum

Cap. de Tabulis.

gradibus defensor utetur ad detrahendā ei quod obijcitur, *fidē*. In his omnis factorū dictorumq; ratio uersatur, sed dupliciter. Nam fiunt quadam, quia aliud postea futurū est: quādā, quia aliud antiē factū est: ut cum obijcitur reo lenocinij speciosa marito, quod speciosam adulterij damnatam quandam emerit: aut parricidij reo luxurioso, quod dixerit patri, Non me amplius obiurgabis. Nam & ille, non quia emit, leno est: sed quia leno erat, emit. Nec hic quia sic erat locutus, occidit: sed quia erat occisurus, sic locutus est. Casus autem, qui & ipse præstat argumentis locum, sine dubio est ex insequētibus: sed quādā proprietate distinguitur: ut si dicā, Melior dux Scipio quā Annibal, uicit enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agricola magnos sustulit fructus. Et cōtrā, Sumptuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter uixit, uel, omnibus inuisus est. Intuendæ sunt, præcipueq; in coniecturis, & facultates. Credibilis est enim occisos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à uigilantibus dormiētes, à præparatis inopinantes. Quorum cōtraria in diuersum ualēt. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. Nam & uoluntatem spes facit. Hinc illa apud Cicronem coniectura, Infidiatu est Clodius Miloni, non Milo Clodio: Ille cum seruis robustis, hic cum mulierum comitatu: ille in equo, hic in rheda: ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis, & copię. Sed ex instrumento aliquādo etiam signa nascuntur, ut spiculum in corpore inuentum. His adijcitur modus, quem *ῥότος* dicunt: quo queritur quemadmodum quid sit factum. Id quod tum ad qualitatem scriptumq; pertinet: ut si negemus adulterū ueneno occidisse, cum ferro licuisset occidere, sed uel oportuisset, tum ad coniecturas quoq;: ut si dicā bona mente factum, ideoq; palam: mala, ideoq; ex insidijs, noctu, in solitudine. In rebus autē omnibus de qua-

rum

rum ui aut natura queritur, quasq; etiam citra complexū per-
 sonarum, cæterorumq; ex quibus fit causa, per se intueri pos-
 sumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, An sit, Quid sit,
 Quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum his omni-
 bus communes, diuidi in hæc tria genera nō possunt: ideoq; lo-
 cis potius, ut in quosq; incurrent, subiicienda sunt. Ducuntur
 igitur argumenta ex finitione seu sine. Nam utroq; modo tradi-
 tur. Eius duplex ratio est: aut enim simpliciter queritur, Sit ne
 hoc uirtus: aut antecedente finitione, Quid sit uirtus. Id aut in
 uniuersum uerbis complectimur, ut, Rhetorice est bene dicen-
 di scientia: aut per partes, ut, Rhetorice est rectè inueniēdi, &
 disponēdi, & eloquēdi cum firma memoria, & cum dignita-
 te actionis, sciētia. Præterea finimus aut ui, sicut superiora: aut
 ἐπιμορφία, ut assiduum ab asse dādo, & locupletem à locorum,
 pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta maximè uidē-
 tur genus, species, differens, proprium. Ex his omnibus argu-
 menta ducuntur. Genus ad probandam speciem minimum ua-
 let, plurimum ad refellendam. Itaq; nō quia est arbor, platanus
 est: at quod non est arbor, utiq; platanus non est. Nec quod nō
 est uirtus, utiq; potest esse iustitia. Itaq; à genere perueniēdum
 est ad ultimā speciem: ut, homo est animal, non est satis, id enim
 genus est: Mortale, etiam si species est, cum alijs tamē commu-
 nis finitio: Rationale, nihil supererit ad demonstrandum id
 quod uelis. Contrā species firmam probationem habet gene-
 ris, infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus
 est: quod non est iustitia, potest esse uirtus, ut est fortitudo, con-
 tinentia, cōstantia. Nunquam itaq; tolletur à specie genus, nisi
 omnes species quæ sunt generi subiectæ, remoueantur: hoc mo-
 do, Quod neq; immortale est, neq; mortale, animal non est. His
 adiiciunt propria, & differentia. Proprijs confirmatur finitio,
 differentibus soluitur. Proprium autem est, aut quod soli acci-
 dit, ut homini sermo, risus: aut quod utiq; accidit, sed non soli,

Cicero
in Top.

Genus.

Species.

Proprium.

ut igni calefacere. Et sunt eiusdem rei plura propria, ut ipsi ignis lucere, calere. Itaque quodcumque proprium deerit, soluet finitionem: non utique quodcumque erit, confirmabit. Sæpissime autem quid sit proprium cuiusque, quaeritur: ut si per τὸ τοιοῦτος γὰρ dicatur, Tyrannicidæ proprium est tyrannum occidere, negetur. non enim si traditum sibi eum carnifex occiderit, tyrannicida dicatur, nec si imprudens, uel inuitus. Quod autem pro-

Differens.

prium non erit, differens erit: ut aliud est seruum esse, aliud seruire: qualis esse in addictis quaestio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus: et plura, de quibus alio loco. Illud quoque differens uocant, cum genere in species diducto, species ipsa discernitur. Animal genus, mortale species, terrenum uel bipes, differens. Nondum enim proprium est, sed iam differt à marino uel quadrupede. Quod non tam ad argumentum pertinet, quam ad diligentem finitionis comprehensionem.

In Topicis, ubi quid feriat de his locis, quibus partitionem & diuisionem adijcit, aperit.

Cicero genus et speciem, quam eandem formam uocat, à finitione diducit, et ijs quæ ad aliquid sunt, subijcit: ut si is cui argentum omne legatum est, petat signatum quoque, utatur genere: at si quis cum legatum sit ei quæ uiro mater familias esset, neget deberi ei quæ in manum non conuenerit, specie: quoniam duæ formæ sint matrimoniorum. Diuisione autem adiuuari finitionem docet, eamque differre à partitione: quod hæc sit totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas esse, ut quibus constet Respublica: formas certas, ut quot sint species Rerumpublicarum, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius potestate regerentur. Et ille quidem non his exemplis utitur, quia scribens ad Trebatium, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora posui. Propria uero ad coniecturæ quoque pertinent partem: ut proprium est boni, rectè facere: iracundi uerbis excandescere. Ac contra quædam in quibusdam utique non sunt, et ratio quamuis ex diuerso, eadem est. Diuisio et ad probandum simili uia ualet, et ad refellendum. Probanti interim satis

satis est unum habere, hoc modo, Ut sit ciuis quis, aut natus sit oportet, aut factus. Neganti, utrunq; tollendū est, nec natus, nec factus est. Fit hoc & multiplex, idq; est argumentorum genus ex remotione, quo modò efficitur totum falsum, modò id quod relinquitur, uerum. Totum falsum est, hoc modo, Pecuniam te credidisse dicis? aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti. Si neq; domi habuisti, neque ab alio accepisti, nec cætera, nō credidisti. Reliquum fit uerum sic, Hic seruus, quem tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, & cum cura intuentum genus: quia si in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoq; tota res soluitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, Si hæc actio non sit, quæ sit? Simul enim remouentur omnia. Vel cū duo ponentur inter se contraria, quorum tenuisse utrūlibet sufficiat: quale Ciceronis est, Vnum quidē certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si cōstet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Habito, uinco ab Oppianico. si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterutrum eligendi aduersario potestas: efficiturq; ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, Vtrū cum Cottam appetisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est? Et pro Vareno, Optio uobis datur, utrum uelit casu illo itinere Varenū usum esse, an huius persuasione & inductu. Deinde utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrūlibet electum, idem efficiat: quale est, Philosophādum est, etiam si non est philosophādum. Et illud uulgatum, Quò schema, si intelligitur? quò, si nō intelligitur? Et, Mentietur in tormentis, qui dolorem pati potest: mentietur, qui nō potest. Ut sunt autem tria tempora, ita ordo

rerum tribus momentis confertus est. habent enim omnia initium, incrementum, summam: ut iurgium, deinde cædes, & strages. Est ergo hic quoque argumentorum locus inuicè probantium. Nam & ex inijs summa colligitur: quale est, Non possum togam prætextam sperare, cum exordium pullum uideam. & contra, Non dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentum est dictatura deposita. Similiter & ex incremento in utranque partem ducitur ratio, cum in coniectura, tum etiam in tractatu æquitas. an ad initium summa referenda sit: id est, an ei cædes imputanda sit, à quo iurgium cœpit. Est argumentorum locus ex similibus, Si continètia uirtus, utique & abstinentia. Si fides debet tutor, & procurator. Hoc est ex eo genere, quod & ἰσχυρῶν Græci uocant, Cicero inductionem. Ex dissimilibus, Non si lætitia bonum, & uoluptas. Non quod mulieri, idè pupillo. Ex cōtrarijs, Frugalitas bonum, luxuria enim malum. Si malorum causa bellum est, erit emēdatio pax. Si ueniam meretur qui imprudens nocuit, non meretur præmium qui imprudens profuit. Ex repugnantibus, Qui est stultus, sapiens nō est. Ex consequentibus, siue adiunctis, Si iustitia est bonum, rectè iudicandum. Si malum perfidia, non est fallendum. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, ideoque huic loco subiicienda, cū & ipsa naturaliter congruant. Quod quis non habuit, non perdidit. Quem quis amat, sciens non lædit. Quem quis heredem suum esse uoluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cum sint indubitata, uim habent penè signorum immutabilium. Sed hæc consequentia dico ἀκόλῳθᾶ. est enim consequens sapientiæ bonitas: ἰσχυρῶν ἰσχυρῶν ἰσχυρῶν. la sequentia* ἰσχυρῶν ἰσχυρῶν, quæ postea facta sunt aut futura. Nec sum de nominibus anxius: uocet enim ut uoluerit quisque, dum uis rerum ipsa manifesta sit, appareatque, hoc temporis, illud esse naturæ. Itaque non dubito hæc quoque consequentia, quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea quæ sequuntur. Quorū quidam duas species esse uoluerunt: actionis, ut pro Oppio, Quos educere

educere

educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere
 qui potuit? Temporis in Verrem, Si finem prætoris edicto as- A. 3.
 ferunt Calendæ Ianuarij, cur non initium quoque edicti nasca-
 tur à Calendis Ianuarij? Quod utrunq; exemplum tale est, ut
 idem in diuersum, si retro agas, ualeat. Consequēs est enim, eos
 qui inuiti duci non potuerunt, inuitos nō potuisse retineri. Illa
 quoq; quæ ex rebus mutuā confirmationem præstantibus du-
 cuntur, quæ proprij generis quidam uideri uolunt, & uocant
 ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλα, Cicero ex rebus sub eandem rationem uenien- ἐκ τῆς πρὸς ἀλλ=
 tibus, fortè consequētibus iunxerim: Si portorium Rhodijs lo- λλήλα.
 care honestum est, & Hermacreonti cōducere. & quod disce- De Inuent.
 re honestum, & docere. Vnde illa nō hac ratione dicta, sed ef-
 ficiēs idem Domitij Afri sententia est pulchra, Ego accusaui,
 uos damnastis. Est inuicem consequēs & quod ex diuersis idē
 ostendit: ut qui mundum nasci dicit, per hoc ipsum & deficere
 significat, quia deficit omne quod nascitur. Similima est his ar-
 gumentatio, qua colligi solent ex ijs quæ faciunt, ea quæ effi-
 ciuntur, aut contrā: quod genus à causis uocant. Hæc interim
 necessario fiunt, interim plerūq; sed non necessario. Nam cor-
 pus in lumine utiq; umbram facit, & umbra ubicūq; est, ibi esse
 corpus ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, uel utrinque
 uel ex altera parte. Sol colorat, non utiq; qui est coloratus, à
 sole est. Iter puluerulentum facit, sed nec omne iter puluerem
 mouet: nec quisquis est puluerulentus, ex itinere est. Quæ utiq;
 talia faciunt, talia sunt. Si sapientia bonum uirum facit, bonus
 uir est utiq; sapiens. Ideoq; boni est honeste facere: mali, turpi-
 ter: & qui honeste faciunt, boni: qui turpiter, mali rectè iudi-
 cantur. Ad hoc, exercitatio plerunq; robustum corpus facit, sed
 non quisquis est robustus, exercitatus: nec quisquis exercitatus,
 robustus est. Nec quia fortitudo præstat ne mortem timeamus,
 quisquis mortem non timuerit, uir fortis erit existimādus. Nec
 si capitis dolorem facit, inutilis hominibus Sol est. Et hæc ad
hortati

hortatiuum genus maximè pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur: Voluptas infamiam, fugienda igitur. Rectè autem tem monemur, causas non utique ab ultimo esse repetendas: ut

Ennius in Medea.

Medea, Vtinam ne in nemore Pelio—

Quasi uerò id eam fecerit miseram aut nocentem, quòd illic ceciderit Abiegna ad terram trabes. Et Philocteta Paridi,

Accius. Si par esses tibi, ego nunc non essem miser.

*agentibus

Quo modo peruenire quò libet, retro causas ^{*agentibus} licet. His illud adijcere ridiculum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocant: ut, Eos qui rem iustam faciunt, iuste facere. quod certè non eget probatione. Quod cõpascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quæ uel ex causis, uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ^{ἐξ ἑσθῆς}, id est exitus. Nam nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Apposita uel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur coniectura ex maiore, Si quis sacrilegium facit, faciet & furtū. Ex minore, Qui facile ac per aliam mentitur, peierabit. Ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendū falsum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est huiusmodi: Ex maiore, Si adulterum occidere licet, & loris cedere. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, Quæ pœna aduersus interfectorem patris iusta est, eadē aduersus matris. Quorum omniū tractatus uersatur in Syllogismis. Illa magis finitionibus aut qualitatibus profunt, Si robur corporibus bonum non est, minus sanitas. Si furtū scelus, magis sacrilegium. Si abstinentia uirtus, & continentia. Si mundus prouidentia regitur, administranda est Respublica. Si domus edificari sine ratione non potest, quid agendum in naualium cura, & armorum? Ac mihi quidem sufficeret hoc genus, sed in species secatur. Nam & ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura (unde est, Quod semel, & sæpius) & ex parte ad totum, & ex genere

genere ad speciem, & ex eo quod continet ad id quod conti-
 netur, & ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe positis ad
 propiora, & ad omnia quæ cōtra hæc sunt, eadem ratione ar-
 gumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut
 certè uim similem obtinent: quæ si persequamur, nullus crit ea
 concidendi modus. Infinita est enim rerum comparatio, iucun-
 dia, gratiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Sed mit-
 timus plura, ne in eam ipsam quam uito, loquacitatem incidam.
 Exemplorum quoq; ad hæc infinitus est numerus, sed paucissi-
 ma attingā. Ex maiore, pro Cecinna, Quod exercitus armatos
 mouet, id aduocationem togatorum non uidebitur mouisse? Ex
 facilliore, in Clodium & Curionē, Ac uide, an facile fieri tu po-
 tueris, cum is factus non sit, cui tu cōcessisti. Ex difficiliore, Vi-
 de quæso Tubero, ut qui de meo facto non dubitem, de Ligarij Pro Ligario.
 audeam confiteri. Et ibi, An sperandi Ligario causa non sit, cū
 mihi apud te locus sit etiam pro altero deprecandi? Ex mino-
 re, Pro Cecinna, Itā ne uero scire esse armatos sat est, ut uim fa-
 ctam probes, in manus eorum incidere non est satis? Ergo ut
 breuiter contraham summan, ducuntur argumenta à Personis,
 Causis, Locis, Tempore (cuius tres partes diximus, præcedēs,
 coniunctum, insequēs) Facultatibus (quibus instrumentum sub-
 iecimus) Modo, id est ut quicq; sit factum, Finitione, Genere,
 Specie, Differentibus, Proprijs, Remotione, Diuisione, Initio,
 Incrementis, Summa, Similibus, Dissimilibus, Pugnātibus, Con-
 sequentibus, Efficientibus, Effectis, Euentis, Iugatis, Compa-
 ratione, quæ in plures diducitur species. Illud adiiciendum ui-
 detur, duci argumēta non à confesib; tantum, sed etiam à fictio-
 ne, quam Græci $\kappa\alpha\theta' \ \epsilon\upsilon\pi\acute{o}\delta\epsilon\sigma\iota\varsigma$ uocant. Et quidem ex omnibus ijs-
 dem locis quibus superiora, quia totidē species esse possunt fi-
 ctæ, quot ueræ. Nam fingere hoc loco, est proponere aliquid,
 quod si uerum sit, aut soluat quæstionem, aut adiuuet: deinde id
 de quo quæritur, facere illi simile. Id quò facilius accipiāt iu-
uenes

uenes nōdum scholā egressi, primo familiaribus magisq; usitat^{is} exemplis ostendam. Lex est, Qui parentes non aluerit, uin^{ciatur}. Non alit quis, & uincula nihilominus recusat. Vtitur fictione, si miles, si infāns sit, si Reipub. causa absit. Et illa contra optionem fortium, si tyrannidem petat, si templorum euersionem. Plurimumq; ea res uirium habet contra scriptum. Vtitur his Cicero pro Cecinna, Vnde tu, aut fāmilia, aut procurator tuus. si me uillicus tuus solus deiecisset, non fāmilia deiecisset, ut opinor, sed aliquis de fāmilia. Si uero ne habeas quidem seruum præter eum qui me deiecerit. & alia in eodē libro plurima. Verum eadem fictio ualet & ad qualitates, Si L. Catilina cum suo cōcilio nefariorum hominum quos secum eduxit, hac

Cicero pro
Muren.

Philip. 2.

de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam. Et ad amplificationem, Si inter cœnam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset. Sic, Et si Respub. uocem haberet. Has ferē sedes accepimus probationum in uniuersum: quas nec generatim tradere sat est, cum ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur, neque per singulas species exequi patiatur natura rerū. quod qui sunt facere conati, duo pariter subierūt incommoda, ut & nimium dicerent, nec tamē totum. Vnde plurimi cum in hos inexplicabiles laqueos inciderūt, omnem etiā quem ex ingenio suo potuerāt habere conatum, uelut adstricti certis legum uinculis perdidērunt, & magistrum respicientes, naturam ducem sequi desierunt. Nam ut per se non sufficit scire, omnes probationes aut à personis, aut à rebus peti, quia utrunq; in plura diuiditur: ita ex antecedentibus, & iunctis, & insequentibus trahenda esse argumenta qui acceperit, protinus in hoc sit instructus, ut quid in quaq; causa dicēdum sit, ex his sciat: præsertim cum plurimæ probationes in ipso causarū complexu reperiuntur, ita ut sint cum alia lite nulla communes: eaq; sint & potentissimæ, & minimè obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda sunt. Hoc genus argumētorum

torum sanè dicamus ex circumstantia, quia *πρόσῳπον* dicere ali-
 ter non possumus: uel ex ijs quæ cuiusq; causæ propria sunt: ut
 in illo adultero sacerdote, qui lege qua unius seruādi potestati
 habebat, se ipse seruare uoluit, proprium est cōtrouersiæ dice-
 re, Non unum nocētem seruabis, quia te adultero dimisso, adul-
 teram occidere non licebit. Hoc enim argumentū lex facit, quæ
 prohibet adulteram sine adultero occidi. Et illa, in qua lata lex
 est, ut argentarij dimidium ex eo quod debebant, soluerent, cre-
 ditum suum totum exigerent. Argentarius ab argentario soli-
 dum petit. Proprium ex materia est argumentum creditoris,
 idcirco adiectū esse in lege, ut argentarius totum exigeret. Ad-
 uersus enim alios nō opus fuisse lege, cum in omnes præterquā
 ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Cum multa autem
 nouātur in omni genere materiæ, tum præcipuè in ijs quæstio-
 nibus, quæ scripto cōstant, quia uocum est in singulis ambigui-
 tas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipsa pluriū le-
 gum, aliorum uel scriptorum, uel congruentium, uel repugnan-
 tium complexu uariantur necesse est: cum res rei, aut ius iuris
 quasi signum est. Non debui tibi pecuniam, nunquam me appel-
 lasti, usurā non accepisti, ultro à me mutuatus es. Lex est, Qui
 patri proditiōnis reo non affuerit, ex hæres sit. Negat, nisi pa-
 ter absolutus sit. Quid signi? Lex altera, Proditionis dānatus,
 cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio, Pub. Popiliū, &
 T. Guttam dicit nō iudicij corrupti, sed ambitus esse damnatos.
 Quid signi? quòd accusatores eorum, qui erant & ipsi ambitus
 damnati, è lege sint post hāc uictoriam restituti. Nec minus in
 hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, quā quomodo
 sit quod proposueris, probandum. Hic omnino uis inuentionis,
 si non maior, certè prior. Nam ut tela superuacua sunt nesciēti
 quid petat: sic argumenta, nisi præuideris cui rei adhibēda sint.
 Hoc est, quod comprehendere arte non possit. Ideoq; cum plures
 eadem didicerint, generibus quidem argumentorum similibus

utca

utentur: alius tamen alio plura, quibus utatur, inueniet. Sit ex
 empli gratia proposita controuersia, quæ minimè communes
 cum alijs quæstiones habet. Cum Thebas euertisset Alexander,
 inuenit tabulas, quibus centum talenta mutuò Thessalis dedisse
 Thebanos continebatur. Has, quia erat usus commilitio The-
 salorum, donauit his ultro. postea restituti à Cassandro, repo-
 scunt Thebani Thessalos. Apud Amphictyonas agitur. Centū
 talenta & credidisse eos constat, & non recepisse. Lis omnis ex
 eo quòd Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet. Con-
 stat illud quoque, non esse his ab Alexandro pecuniam datam.
 Queritur ergo, an perinde sit quod datum est, ac si pecuniam
 dederit. Quid proderunt argumentorum loci, nisi hæc prius
 uidero, nihil eum egisse donando, non potuisse donare, non do-
 nasse? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetitum
 iure quod ui sit ablatum: sed hinc aspera & uehemens quæstio
 exoritur de iure belli, dicentibus Thessalis, hoc regna, popu-
 los, fines gentium atq; urbium contineri. Inueniendum contra
 est, quo distet hæc causa à cæteris quæ in potestatem uictoris
 uenirent: nec circa probationem res hæret, sed circa proposi-
 tionē. Dicamus primùm in eo quod in iudicium deduci potest,
 nihil ualere ius belli: nec armis erepta, nisi armis posse retineri.
 Itaq; ubi illa ualeant, non esse iudicem: ubi iudex sit, illa nihil
 ualere. Hoc inueniendum est, ut adhiberi possit argumentū. Ideo
 captiuos si in patriam suam redierint, liberos esse, quia bello
 parta non nisi eadem ui possideantur. Propriū est & illud cau-
 sæ, quòd Amphictyones iudicant: ut alia apud Centumuiros,
 alia apud priuatū iudicē in iisdem quæstionibus ratio sit. Tum
 secundo gradu non potuisse donari à uictore ius, quia id demū
 sit eius quod ipse teneat. Ius quod sit incorporale, apprehendi
 manu non posse. Hoc reperire difficilium quàm cū inueneris, ar-
 gumētis adiuuare: ut alia sit cōditio heredis, alia uictoris: quia
 ad illū ius, ad hunc res transeat. Proprium deinde materie, ius
 publici

publici crediti transire ad uictorem non potuisse, quia quod
 populus crediderit, omnibus debeatur: & quoad quilibet u-
 nus superfuerit, esse cum totius summæ creditorem: Thebanos
 autem non omnes in Alexandri manu fuisse. Hoc non extrinse-
 cus probatur, quæ uis est argumēti, sed ipsum per se ualet. Ter-
 tij loci pars prior magis uulgaris, non in tabulis esse ius: itaq;
 multis argumentis defendi potest. Mens quoq; Alexandri du-
 ci debet in dubiū, honorarit eos, an deceperit. Illud iam rursus
 materie proprium, & uelut nouæ controuersia, quòd restitu-
 tione recepisse ius, etiā si quod amiserint, Thebani uidentur. Hic
 & quid Cassander uelit, queritur. Sed uel potentissima apud
 Amphictyonas & qui tractatio est. Hæc nō idcirco dico, quòd
 inutilem horū locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cogni-
 tionem putē, alio qui nec tradidissim: sed ne si qui cognouerint
 ista, si cætera negligant, perfectos se protinus atq; consumma-
 tos putent: & nisi in cæteris quæ mox præcipienda sunt, elabo-
 rauerint, mutam quādam scientiā consecutos intelligant. Nec
 enim artibus editis factum est, ut argumenta inueniremus: sed
 dicta sunt omnia antequam præciperentur, mox ea scriptores
 obseruata & collecta ediderunt. Cuius rei probatio est, quòd
 exemplis eorum ueteribus utuntur, & ab Oratoribus illa repe-
 tunt: ipsi nullum nouum: & quod dictū non sit, inueniunt. Arti-
 fices ergo illi, qui dixerunt: sed habēda ijs quoq; gratia est, per
 quos labor nobis detractus est. Nam quæ priores beneficio in-
 genij singula inuenierunt, nobis & non sunt requirenda, & no-
 ta omnia. Sed non magis hoc sat est, quā palestram didicisse,
 nisi corpus exercitatione, continentia, cibus, ante omnia natu-
 ra iuuetur: Sicut cōtra, ne illa quidē satis sine arte profuerint.
 Illud quoq; studiosi eloquentiæ cogitent, neq; omnibus in cau-
 sis ea quæ demonstrauimus, cūcta posse reperiri: neq; cum pro-
 posita fuerit materia dicēdi, scrutāda singula, & uelut ostiatim
 pulsanda, ut sciant an ad probandū id quod intendimus, forte

q   respon

respondeant, nisi cum discunt, & adhuc usu carent. Infinitam enim faciet ipsa res dicendi tarditatem: si semper necesse sit, ut tentantes unum quodq; eorum quod sit aptum atq; cōueniens, experiendo noscamus: nescio an etiam impedimēto futura sint, nisi & animi quaedam ingeniū natura, & studio exercitata uelocitas, rectā nos ad ea quæ conueniunt causæ ferant. Nam ut cantus uocis plurimum iuuat sociata neruorum concordia, si tamen tardior manus, nisi inspectis dimensisq; singulis quibus quæq; uox fidibus iungenda sit, dubitet, potius fuerit esse contentum eo quod simplex canendi natura tulerit: ita huiusmodi præceptis debet quidem apta esse, & citharæ modo intenta ratio doctrinæ. Sed hoc exercitatione multa consequendum: & quemadmodum illorum artificum, etiam si aliud spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, mediosq; horum sonos fertur: sic Oratoris cogitationem nihil morctur hæc uarietas argumentorum & copia, sed quasi offerat se, & occurrat: & ut literæ syllabæq; scribentium cogitationem non exigunt, sic rationes sponte quadam sequantur.

De Exemplis.

CAP. XI.

Ad exempla, tertium huius diuisionis membrum accedit, quæ Græci *παράδειγμα* uocant, quo nomine & generaliter usi sunt in omni similium appositione, & specialiter in ijs quæ rerum gestarum autoritate nituntur. Nosri ferè similitudinem uocare maluerunt, quod ab illis *παραβολή* dicitur: hoc alterum, exemplum: quanquam & hoc, simile est: & illud, exemplum. Nos quò facilius propositum explicemus, utrunque *παράδειγμα* esse credamus, & ipsi appellemus exemplum. Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, qui collationem separet ab exemplo. Nam idem omnem argumentationē diuidit in duas partes, inductionem, & ratiocinationem, ut pleriq; Græcorum in *παραδείγματα*, & *ἐπιχειρήματα*: dixeruntq; *παράδειγμα ὅλον ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων*. Nam illa qua plurimum Socrates est usus, hanc habuit

habuit uiam, cum plura interrogasset, quæ confiteri aduersario necesse esset, nouissimè id de quo quærebatur, inferebat, cui simile concessisset. Id est inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non potest: sed quod illic interrogatur, hic serè sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod est pomum generosissimum? non ne quod optimum? concederetur. Quis equus generosissimus? non ne qui optimus? & plura in eundem modum. Deinde, cuius rei gratia rogatum est, Quid homo? non ne is generosissimus, qui optimus? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione ualeat plurimum, in oratione perpetua dissimile est. etenim sibi ipse respödet Orator. Quod pomum generosissimum? puto quod optimum: & quis equus? qui uelocissimus: ita hominum, non qui claritate nascendi, sed qui uirtute maxime excellat. Omnia igitur ex hoc genere sumpta necesse est aut similia esse, aut dissimilia, aut cötraria. *Dissimilitudo assumitur interim & ad orationis ornatum, sed illa cum res exiget: nunc ea quæ ad probationem pertinent, exequar. Potentissimū autem est interea quæ sunt huius generis, quod propriè uocamus exemplum, id est, rei gestæ, aut ut gestæ, utilis ad persuadendum id quod intenderis, commemoratio. Intuendum igitur, totum simile sit, an ex parte, ut aut omnia ex eo sumamus, aut quæ utilia erunt. Simile est, Iure occisus est Saturninus, sicut Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditione moliētes, Manlius uirtutem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit, Verres eadem socijs abstulit. Et probandorum & culpandorum ex his confirmatio eosdem gradus habet. Etiam in ijs quæ futura dicemus, utilis similitum admonitio est: ut si quis dicens Dionysium idcirco petere custodes salutis suæ, ut eorum adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratione Pisistratum ad dominationem peruenisse. Sed ut sunt exempla interim tota similia, ut hoc proximum: sic interrim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur.

*Similitudo

Val. lib. 2. tit.
de instit. antiq.

Si propter matrimonia uiolata urbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? Tibicines cum ab urbe diſceſſiſſent, publicè reuocati ſunt; quanto magis principes ciuitatis uiri, & bene de Republica meriti, cum inuidia ceſſerint, ab exilio reducendi? Ad exhortationem uero præcipuè ualent imparia, Admirabilior in fœmina, quàm in uiro uirtus. Quare ſi ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantum afferent momenti Horatius & Torquatus, quàm illa mulier cuius manu Pyrrhus eſt interfectus; & ad moriendū non tam Cato & Scipio, quàm Lucretia: quod ipſum eſt ex minoribus ad maiora. Singula igitur horum generum ex Cicerone (nam unde potius?) exempla ponamus. Simile eſt hoc pro Murena, Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patricijs, altero improbiſſimo atq; audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atq; optimo uiro peterem: ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris, pro Milone, Negant intueri lucem fas eſſe ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite uidit M. Horatij fortiſſimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitijs liberatus eſt, cum ſua manu ſororem eſſe interfectam fateretur. Minus maioris, Occidi, occidi non Spuriū Melium, qui annona leuanda, iacturaq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi, &c. Deinde, Sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) cuius nefariū adulterium in puluinaribus. & totus in Clodium locus. Diſimile plures cauſas habet. fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisq; per quæ ſerè omnia Cicero præiudicia quæ de Cluentio uidebantur facta, ſubuertit. Contrario uerò exemplo cenſoriam notam, laudando cenſorem Aphricanum, qui eum quem peccaraffe conceptis uerbis palàm dixiſſet, teſtimonium etiam pollicitus ſiquis contradiceret, nullo accuſante traducere equum paſſus

Valer. lib. 4.
cap. de animi
moder.

passus est. Quæ quia erant longiora, non suis uerbis exposui.
Breue autem apud Vergilium contrarij exemplum est,

At non ille, satum quo te mentiris Achilles,

Aeneid. 19

Talis in hoste fuit Priamo— Quædam autem ex ijs quæ gesta sunt, tota narrabimus: ut Cicero pro Milone, Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu Caij Marij, propinquus eius Imperatoris, ab eo interfectus est, cui uim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit: atq; hunc ille summus uir scelere solutum periculo liberauit. Quædam significare satis erit, ut idem, ac pro eodem, Neq; enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut me Consule Senatus non nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset. Hæc ita dicentur, prout nota erunt, uel utilitas causæ aut decor postulabit. Eadem ratio est eorum quæ ex poëticis fabulis ducuntur, nisi quod his minus affirmationis adhibetur: cuius usus qualis esse deberet, idem optimus autor ac magister eloquentiæ ostendit. Nam huius quoque generis eadem in oratione reperietur exemplum. Itaque hoc iudices non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciscendi causa matrem necauisset, uariatis hominum sententijs, non solum humana, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Illæ quoq; fabulæ, quæ etiam si ab Aesopo originem non acceperunt (nam uidetur earum primus autor Hesiodus) nomine tamen Aesopi maximè celebrantur, ducere animos solent, præcipuè rusticorum, & imperitorum: qui & simplicius quæ ficta sunt, audiunt, & capti uoluptate, facile ijs quibus delectantur, consentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxisse nota illa de membris humanis aduersus uentrem discordantibus fabula. Et Horatius ne in poëmate quidem humilem huius generis usum putauit, his uersibus,

Liuius Dec. 19

Epist. lib. 1.
Epist. 3.

Aiv@.

Olim quod uulpes agrote cauta leoni, & c.

Αἴνον Græci uocant, & ἀσώπων ποιητόν, & ut dixi, λόγος μεθ' ἑαυτοῦ.
 nostrorum quidam non sanè recepto in usum nomine Apolo-
 gationē. Cui confine est παροιμία genus illud, quod est uelut fā-
 bella breuior, & per allegoriam accipitur, Non nostrum, in-
 quit, onus: bos clitellas. Proximas exempli uires habet simili-
 tudo, præcipueq; illa quæ ducitur ciira ullam translationum
 misturam ex rebus penè paribus. Vt qui accipere in Campo
 consueuerunt, ijs candidatis quorum nummos suppressos esse
 putant, inimicissimi solēt esse: sic huiusmodi Iudices infesti tum
 reo uenerant. Nam παραβολή, quam Cicero collationem uocat,
 longius res quæ comparantur, repetere solet. Nec hominum
 modò inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Murena
 facit, Quod si è portu soluentibus, qui iam in portum ex alto
 inuehuntur, prædicere summo studio solent & tempestatum ra-
 tionem, & prædonum, & locorum: quod natura fert, ut ijs fa-
 ueamus qui eadem pericula quibus nos perfuncti sumus, ingre-
 diantur: quo me tandem animo esse oportet, propè iam ex ma-
 gna iactatione terram uidentem, in hunc, cui uideo maximas
 tempestates esse subeundas? Sed & à nutis atq; etiam inanimis
 interim huiusmodi ducitur. Et quoniam similitum alia facies in-
 tali ratione, admonendum est, rarius esse in oratione illud ge-
 nus quod ἑκόντα Græci uocant (quo exprimitur rerum aut per-
 sonarum imago: ut Cassius, Quis istam faciem planipedis senis
 torquens?) quam id quo probabilius fit quod intendimus: ut si
 animum dicas excolèdum, similitudine utaris terræ, quæ negle-
 cta sentes atq; dumos, exculta fructus creat: aut si ad curam
 Reipub. horteris, ostendas apes etiam formicasq; non modo
 muta, sed etiã parua animalia, in cōmune tamen laborare. Ex
 hoc genere dictum est illud Ciceronis, Vt corpora nostra sine
 mente, ita ciuitas sine lege suis partibus ut neruis ac sanguine
 & mēbris uti nō potest. Sed ut hac corporis humani pro Cluen-
 tio: ita

Cicero pro
Cluent.

sit: ita pro Cornelio, equorum: pro Archia, saxorum quoque
 est usus similitudine. Illa (ut dixi) propiora, Ut remiges sine
 gubernatore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solent ta-
 men fallere similitudinum species, ideoq; adhibendum est his
 iudicium. Neque enim ut nauis utilior noua quam uetus: sic
 amicitia: uel ut laudanda quæ pecuniam suam pluribus largi-
 tur, ita quæ formam. Verba sunt in his similia, largitionis, &
 uetustatis: uis quidem longè diuersa, pecuniæ, & pudicitia.
 Itaque in hoc genere maximè queritur, an simile sit quod in-
 fertur. Etiam in illis interrogationibus Socratis, quarum pau-
 lò antè feci mentionem, cauendum ne incautè respondeas: ut a-
 pud Aeschinẽm Socraticum male respondit Aspasia Xeno-
 phontis uxor. Quod Cicero his uerbis transfert, Dic mihi, quæ De Inuent. r.
 so, Xenophōtis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, quam
 tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quid si ue-
 stem & cæterum ornatum muliebrem precij maioris habeat,
 quam tu habes, tuum, an illius malis? Illius uero, respōdit. Age,
 inquit, si uirum illa meliorem habeat, quam tu habes, uirum ne
 tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. merito. male enim re-
 sponderat, se malle alienum aurum, quam suum: nam est id im-
 probum. At si respondiisset, malle se aurum suum tale esse, qua-
 le illud esset, potuisset pudicè respondere, malle se uirum suum
 talem esse, qualis melior esset. Scio quosdam inani diligentia
 per minutissimas partes ista secuisse, & esse aliquid minus si-
 mile, ut simia homini, & marmora deformata prima manu: ali-
 quid plus, ut illud, Non ouum tam simile ouo. Et dissimilibus
 inesse simile, ut est formica & elephanto genus, qui sunt ani-
 malia. Et similibus dissimile,

- Ut canibus catulos, & matribus hædos:
 differunt enim etate. Contrariorum quoq; aliter accipi opposi-
 ta, ut noctem luci: aliter noxia, ut frigidam febrim: aliter repu-
 gnantia, ut uerum falso: aliter disparata, ut dura non duris. Sed

q 4 quid

Plautus in
 Capt.

Eclog. r.

quid hæc ad præsens propositum magnopere pertineant, non reperio. Illud est annotandum magis, argumenta duci ex iure simili: ut Cicero in Topicis, Ei cui domus ususfructus relictus sit, non restitutum heredem, si corruerit, quia non restitutum seruum, si is decesserit. Ex contrario, Nihil obstat quo minus iustum matrimonium sit mente coëuntium, etiam si tabulæ signatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonij non fuisse cõstabit. Ex dissimili, quale est Ciceronis pro Cecinna: ut si quis me exire domo coëgisset armis, habere actionem: si quis introire prohibuisset, non haberem? Dissimilia sic deprehenduntur, Non si qui argentum omne legauit, uideri potest signatam quoque pecuniam reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus, dari uoluisse creditur. Ἀναλογίαν quidam à simili separauerunt, nos eam subiectam huic generi putamus. Nam ut unum ad decem, sic decem ad centum, simile certe est: & ut hostis, sic malus ciuis. quãquam hæc ulterius quoque procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domini cum ancilla: si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. Cui rei facilius occurrit ex dissimilibus argumētatio, Non idem est dominum cum ancilla coisse, quod dominam cum seruo. Nec si mutis finis uoluptas, rationabilibus quoque. Immo ex contrario, quia mutis, ideo non rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & autoritas. Hæc secuti Græcos, à quibus κρισιες dicuntur, iudicia aut iudicationes uocant, non de quibus ex causa dicta sententia est (nam ea quidem in exemplorum locum cedunt) sed si quid ita uisum gentibus, populis, sapientibus uiris, claris ciuibus, illustribus poetis, referri potest. Ne hæc quidem uulgo dicta, & recepta persuasionem populari, sine usu fuerint testimonia. Sunt enim quodammodo uel potentiora etiam, quod non causis accommodata, sed liberis odio & gratia mentibus: ideo tantum dicta factaque, quia aut honestissima, aut uerissima uidebantur. An uero me de incommodis uitæ differetem non adiuuabit

earum

Thracis intel-
lige.

earum persuasio nationum, quæ fletibus natos, lætitiâ defun-
ctos prosequuntur? Aut si misericordiam commendabo iudici,
nihil proderit quòd prudentissima ciuitas Atheniensium non
eam pro affectu, sed pro numine accepit? Nam illa septem præ-
cepta sapientum, non ne quasdam uitæ leges existimamus? Si
causam ueneficij dicat adultera, nõ Marci Catonis iudicio da-
mnata uideatur, qui nullam adulteram non eandem esse uenefi-
cam dixit? iam sententijs quidem Poëtarum non orationes mo-
do sunt refertæ, sed libri etiam philosophorum: qui quanquam
inferiora omnia præceptis suis ac literis credunt, repetere ta-
men auctoritatem à plurimis uersibus non fastidierunt. Neq; est
ignobile exemplum, Megareos ab Atheniensibus cum de Sala-
mine contenderent, uictos Homeri uersu, qui tamen ipse non in
omni editione reperitur, significans Aiace[m] naues suas Athe-
niensibus iunxisse. Ea quoq; quæ uulgo recepta sunt, hoc ipso
quòd incertū autorem habent, uelut omniū fiunt, quale est, Vbi
amici, ibi opes. & Consciëntia mille testes. & apud Ciceronem,
Pares autem (ut est in uetere prouerbio) cum paribus facili-
mè congregantur. Neque enim durassent hæc in æternum, nisi uera
omnibus uiderentur. Ponitur à quibusdam, & quidem in par-
te prima, Deorum auctoritas, quæ est ex responsis: ut, Socratem
esse sapientissimum. Id rarum est: tamen utitur eo Cicero in li-
bro de Aruspicum responsis: & in concione contra Catilinam,
cum signum Iouis columnæ impositum populo ostēdit: & pro
Ligario, cum causam C. Cæsaris meliorem, quia dii hoc iudica-
uerint, confitetur. Quæ cum propria causæ sunt, diuina testimo-
nia uocantur: cum aliunde accersuntur, argumenta. Nonnun-
quam contingit iudicis quoq; , aut aduersarij, aut eius qui ex
diuerso agit, dictum aliquod aut factum assumere ad eorum
quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt qui exempla &
has auctoritates, probationum in artificialium esse arbitraren-
tur, quòd ea non inueniret Orator, sed acciperet. Plurimum au-

fa shidi B

Iliad. 6.

Plautus in
Trucul.
De Senect.

In Top.

tem refert. Nam testis, & questio, & his similia, de ipsa re quæ in iudicio est, pronunciat: extra petita, nisi ad aliquam presentis disceptationis utilitatem ingenio applicatur, nihil per se ualent.

De Usu argumentorum.

CAP. XII.

Offensis argumentorum locis, quæ admodum ipsi uti oporteat, aperitissime docet. Ergo de argumentorum usu loquens, 13. præcepta tradit.

Hæc serè de probatione uel ab alijs tradita, uel usu percepta in hoc tempus sciebã. Nec mihi fiducia est, ut ea sola esse contendam: quinimmo hortor ad quærendum, & inueniri posse fateor: quæ tamè adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breuiter, quemadmodum sit utendum his, subiungam. Traditum serè est, argumentum oportere esse confessum. Dubijs enim probari dubia quæ possunt? Quædam tamè, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipsa probanda sunt. Occidisti uirum, eras enim adultera. Prius de adulterio conuincendum est, ut cum id coeperit esse pro certo, fiat incerti argumentum. Spiculum tuum in corpore occisi inuentum est: negat suum. ut probationi proficit, probandum est. Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quam quæ ex dubijs facta sunt certa. Cædes à te commissa est, cruetam enim uestem habuisti. Non est tam graue argumentum si fatetur, quam si conuincitur. Nam si fatetur, multis ex causis potuit cruetam esse uestis. Si negat, hic causa cardinem ponit: in quo si uictus fuerit, etiã in sequentibus ruit. Non enim uidetur in negando mentiturus fuisse, nisi desperasset id posse defendi, si confiteretur. Firmissimis argumentorum, singulis instandum, infirmiora congreganda sunt: quia illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sunt appareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustinetur. Itaque si non possunt ualere quia magna non sunt, ualebunt quia multa sunt: quæ ad eiusdem rei probationem omnia spectant: ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur, Hereditatem sperabas, & magnam hereditatem: & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellaberis: & offenderas cum cuius heres eras, & multarum tabulas sciebas. Singula leuia sunt, & communia: uniuersa

uersa uero nocent, etiam si non ut fulmine, tamen ut grandine.
 Quædã argumẽta ponere satis non est, adiuuanda sunt: ut si cu-
 piditas causa sceleris fuit, quæ sit uis eius: *ira, quãtũ efficiat in ^{*ita}
 animis hominũ talis affectio. Ita & firmiora erunt ipsa, & plus
 habebunt decõris, si non nudos, & uelut carne spoliatos artus
 ostenderit. Multum etiam refert, si argumento nitentur odij:
 utrum hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu: uetus, an
 nouum: aduersus inferiorẽ, parem, an superiorem: alicum, an
 propinquum. Suos habet omnia ista tractatus, & ad utilitatem
 partis eius quam tuemur, referenda sunt. Nec tamen omnibus
 semper quæ inuenerimus, argumentis onerãdus est iudex: quia
 & tædium afferunt, & fidem detrahunt. Neque enim iudex
 potest credere satis esse ea potentia, quæ non putamus ipsi suffi-
 cere, qui dicimus. In rebus uerò apertis argumentari tam sit
 stultum, quàm in clarissimũ solem mortale lumen inferre. His
 quiddã probationes adiungunt, quas ~~probationes~~ uocãt, ductas ex ef-
 fectibus. Atq; Aristoteles quidem potentissimũ putat ex eo qui
 dicit, si sit uir optimus: quod ut optimũ est, ita longè quiddẽ, sed
 sequitur tamen, uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defensio,
 Quintus Varius Sucronẽsis ait Aemilium Scaurum Rempub.
 populi Romani prodidisse: Aemilius Scaurus negat. Cui simile
 quiddã fecisse Iphicrates dicitur, qui cum Aristophõtem, quo
 accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta
 pecunia Rẽpub. proditurus esset, isq; id negasset, Quod igitur,
 inquit, tu non fecisses, ego feci? Intuendũ autem, & qui sit a-
 pud quem dicimus: & id quod illi maximè probabile uideatur,
 requirendum. Qua de re locuti sumus & in procemij & suaso-
 riæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio est, Ego hoc
 feci, tu mihi hoc dixisti. & O facinus indignũ. & similia. Quæ
 non debent deesse quidem orationi, & si desunt, multũ nocent,
 non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cum hoc in eadẽ
 dem causa fieri ex utraq; parte similiter possit. Illæ firmiores,
 ex sua

ex sua cuiusq; persona probationes, quæ credibilem rationem subiectam habent: ut uulneratus, aut filio orbatu non fuerit alium accusaturus, quàm nocentē: quando si negociū innocenti facit, liberet eum noxa qui admiserit. Hinc & patres aduersus liberos, & aduersus suos quisq; necessarios auctoritatem petūt. Quæsitum etiam, potentiſſima argumenta primo ne ponenda sint loco, ut occupent animos: an summo, ut inde dimittant: an partita primo summoq; , ut Homericæ dispositione in medio sint infirma: an à minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cuiusq; postulabit, ordinabuntur, uno (ut ego censeo) excepto, ne à potentiſſimis ad leuiſſima decreſcat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse contentus, ita posui, ut locos ipsos & genera quàm possem apertissimè ostenderē. Quidam executi sunt uerbosius, quibus placuit proposita locorū communium materia, quo quæq; res modo dici posset, ostendere. Sed mihi superuacuum uidebatur. Nam & fere apparet quid in inuidiam, quid in avaritiam, quid in testē inimicum, * quid pro teste amico dicendum sit. Et de omnibus his omnia dicere infinitum est: tam hercule, quàm si cōtrouersiarum, quæ sunt, quæq; futuræ sunt, quæstiones, argumenta, sententias tradere uelim. Ipsas autē argumentorum uelut sedes, non me quidem omnes ostendisse confido, plurimas tamen. Quod eo diligentius faciendum fuit, quia declamationes quibus ad pugnam forensem uelut præpilatis exerceri solebamus, olim iam ab illa uera imagine orandi recesserunt, atq; ad solam compositæ uoluptatem neruis carent, non alio medijsfidius uitio dicentium, quàm quo mancipiorum negociatores formæ puerorū uirilitate excisa lenocinātur. Nam ut illi robur ac lacertos, barbamq; ante omnia, & aliæ quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora: quæq; fortia, si liceret, forent, ut dura molliūt: ita nos habitum ipsum orationis uirilē, & illam uim strictè robusteq; dicendi, tenera quadam elocutionis cute operimus: & dum leuia sint ac niti-

da, quan

Ilia. 4. ubi im
becilliores Ne
stor in medio
collocat.

*iniuriam
*potentes
amicos

da, quantum ualeant, nihil interesse arbitramur. Sed mihi natu-
ram intuenti nemo non uir spadone formosior erit. nec tam a-
uersa unquam uidebitur ab opere suo Prouidentia, ut debilitas
inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo,
quod si nasceretur, mōstrum erat. Libidinem iuuet ipsum effœ-
minati sexus mendacium, nunquam tamen hoc continget malis
moribus regnum, ut si qua preciosa fecit, fecerit & bona. Qua-
propter eloquentiam licet hanc (ut sentio enim dicam) libidi-
nosam resupina uoluptate auditoria probent: nullā esse existi-
mabo, quæ ne minimum quidem in se indicium masculini & in-
corrupti, ne dicam grauis & sancti uiri, ostendet. An uero sta-
tuarum artifices, pictoresq; clarissimi cum corpora quàm spe-
ciosissima fingendo pingendo uel effingere cuperent, nunquam
tamen in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam, aut Megaby-
zum aliquem in exemplum operis assumerent sibi, sed Dory-
phoron illum, aptum uel militiæ uel palæstra, aliorum quoque
iuuenum bellicosorum & athletarū corpora* decora uerè ex-
istimauerunt: nos qui Oratorem studemus effingere, non arma,
sed tympana eloquentiæ demus? Igitur & ille quem institui-
mus, adolescens, quàm maximè potest, componat se ad imitatio-
nem ueritatis, initurusq; frequenter forensium certaminum pu-
gnam, iam in schola uictoriam spectet, & ferire uitalia ac tue-
ri sciatur: & præceptor id maximè exigat, & inuentum præci-
piæ probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita lau-
dari in bonis gaudent. Nunc illud mali est, quòd necessaria ple-
runq; silentio transeunt, nec in dicendo uidetur inter bona uti-
litas. Sed hæc & in alio nobis tractata sunt opere, & in hoc sæ-
pe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.

De Refutatione.

CAP. XIII.

Refutatio dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris
totā posita est in refutatione, & quæ dicta sūt ex diuerso,
debent utrinq; dissolui: & hæc est propriè, cui in causis quar-
tus assi-

Plutarch. in ui-
ta Alex. Plin.
lib. 35. cap. 3.
& lib. 34. cap.
16. & Cic. in
Orat.
*decorare
exist.

Lib. de causis
corruptæ elo-
quentiæ.

Confirmatio -
nem ordine se
quitur refuta-
tio. Eam dupli-
citer accipi do-
cet, & utriusq;

eandem esse cō
ditionē, & ex
iisdem locis ar
gumenta sumi
ad cōfirmandū,
qui sumeban-
tur ad confir-
mandum, eun-
dem in utraq;
locutionis ha-
bitum esse.

tus assignatur locus, sed utriusq; similis conditio est. Neq; uerò
ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti potest,
quàm in confirmatione: nec locorum, aut sententiarum, aut uer-
borum & figurarum alia conditio est. Affectus plerunq; hæc
pars mitiores habet. Non sine causa tamen difficilius semper
est creditum (quod Cicero sæpe testatur) defendere, quàm ac-
cusare. Primum, quòd est res illa simplicior. proponitur enim
uno modo, uariè dissoluitur, cum accusatori satis sit plerunq;
uerum esse id quod subiecerit: Patronus neget, defendat, trās se
rat, excuset, deprecetur, molliat, minuatur, auertat, despiciat, de-
rideat. Quare indirecta ferè, atq; ut sic dixerim, clamosa est ac-
tio. Hinc mille flexus & artes desiderantur. Tum accusator
premeditata pleraq; domo affert: Patronus etiã inopinatis fre-
quenter occurrit. Accusator dat testē: patronus ex re ipsa re-
fellit. Accusator criminū inuidia, et si falsa sit, materiam dicendi
trahit, de parricidio, sacrilegio, maiestate, quæ patrono tātum
neganda sunt. Ideoq; accusationibus etiam mediocres in dicen-
do suffecerunt: bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus,
fuit. Nam ut quod sentio semel finiam, tanto est accusare quàm
defendere, quāto facere quàm sanare uulnera facilius. Plurimū
autem refert, & quid protulerit aduersarius, & quomodo. Pri-
mum igitur intuendū est, id cui responsuri sumus, proprium sit
eius iudicij, an ad causam extrā accersitū. Nam si est propriū,
aut negandū, aut defendendum, aut transferendū: extra hæc in
iudicij ferè nihil est. Deprecatio quidē, quæ est sine ulla specie
defensionis, rara admodum, & apud eos solos iudices, qui nulla
certa pronunciandi forma tenentur: quāquam illæ quoq; apud
C. Casarem, & Triumuiros, pro diuersarū partiū hominibus
actiones, etiam si precibus utuntur, adhibent tamē patrociniā,
Pro Lig. nisi hoc non fortissimè defendētis est dicere, Quid aliud egimus
Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possimus? Quòd si quādo
apud principē alium ue, cui utrum uelit liceat, dicemus, dicen-

dum

Cic. in Orato-
re.

Pro Lig.

dam erit, Dignum quidem morte eum pro quo loquimur, clemencia tamen seruandū esse uel talem. Primum omnium non erit nobis res cum aduersario, sed cum iudice: deinde forma deliberatiua magis materiæ, quàm iudicialis utemur. Suadebimus enim ut laudē humanitatis potius quàm uoluptatem ultionis concupiscat. Apud iudices quidem secundum leges dicturos sententiam, de confessis præcipere ridiculū est. Ergo quæ neq; negari neq; trāsferri possunt, utiq; defendēda sunt, qualiacūq; sint: aut causa cadendum. Negandi duplicem ostēdimus formā: aut non esse factum: aut nō hoc esse, quod factum sit. Quæ neq; defendi, neq; trāsferri possunt, utiq; neganda: nec solum si finitio potest esse pro nobis, sed etiā si nuda inficiatio superest. Testes erunt: multa in eos dicere licet. Chirographum: de similitudine literarum differendum. Vtiq; nihil erit peius quàm confessio. Vltima est actionis cōtrouersia, cum defendendi negandi ue non est locus, translatio. At qui quædam sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. Adulterij rea est, quæ quum anno uindicta fuisset, enixa est. Lis non erit. Quare illud stultissimè præcipitur, quod defendi non possit, silentio dissimulandum, si quidē est id de quo iudex pronūciaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen cōiunctum, malim quidem dicere, nihil id ad quæstionem, nec esse in his morandum, & minus esse quàm aduersarius dicit: tamen uelut huic simulationi obliuionis ignoscam. Debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuem negligentiae reprehensionem non perimescere. Videndum etiam, simul nobis plura aggredienda sint, an amolienda singula. Plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli possint: aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis nō expediat. Tum enim toto corpore *enitendum, & ut sic dixerim, *obnitendū
 * detecta fronte pugnādum est. Interim si resolvere ex parte di *directa
 uersa dicta difficilius erit, nostra argumēta cum aduersariorum
 argumentis conferemus, si modo, hæc ut ualentiora uideantur,
 effici

effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducenda erunt, ut quod paulò antè dixi, Eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamèti sciebas. Vrgent uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet: ut si uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitum præbent. Itaq; propositio quoq; secundum hanc utilitatem accõmodabitur, ut ea nunc singula ostendamus, nunc complectamur uniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere: ut si multas causas facièdi quod arguit, reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis, semel hoc intuendum negemus, quia non quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accusatori congerere argumenta, reo dissolue re expediet. Id autè, quod erit ab aduersario dictũ, quomodo refutari debeat, intuendũ est. Nam si erit palàm falsum, negare satis est: ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodè die mortuum. Palàm etiã contraria, & superuacua, & stulta reprehendere nullius est artis. Ideoq; nec rationes eorũ, nec exèpla tradere necesse est. Id quoq; (obscurũ uocant) quod secreto, & sine teste aut argumento dicitur factum, satis natura sua infirmum est. Sufficit enim quod aduersarius non probat. Item si ad causam non pertinet. Est tamen interim Oratoris efficere, ut quid aut contrarium esse, aut à causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostræ potius causæ uideatur esse coniunctũ. Obijcitur Oppio, quòd de militũ cibarijs detraxerit, asperum crimen: sed contrarium ostendit Cicero, quia ijdem accusatores obiecerunt Oppio, quòd is uoluerit largiendo corrũpere exercitũ. Testes in Cornelium accusator lecti à Tribuno codicis pollicetur: facit

In Diuin. hoc Cicero superuacuum, quia idè fateatur ipse. Petit accusatiõnẽ in Verrè Quintus Cæcilius, quòd fuerat quæstor eius: ipsum

Cicero

Cicero ut pro se uideretur, efficit. Cætera quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim coniectura excutiuntur, an uera sint: aut finitione, an propria: aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera quæ ei generi accidunt. Ea quæ; nõ modò in propositionibus aut rationibus, sed in toto genere actionis intuenda. An sit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduellionis. Inhumana, ut Tuberonis Ligarium exulem accusantis: atque id agentis, ne ei Cæsar ignoscat. Superba, ut in Oppium ex epistola Cottæ reum factum. Proinde præcipites, insidiosæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tanè fortissimè inuaseras, quod est aut omnibus periculosum: ut dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat ne ipse posterius occideretur? Aut ipsis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrem ordinem admittant. Nonnunquam tamen quædam bene contemnuntur, uel tanquam leuia, uel tanquam ad causam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusque procedit, ut quæ dicendo refutare nõ possumus, quasi fastidiendo calcemus. Quoniã uero maxima pars eorum similibus constat, rimandũ erit diligentissimè, quid sit in quoque quod assumitur, dissimile. Id in iure facile deprehenditur. Est enim scriptum de rebus utique diuersis, tantoque magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas uero similitudines, quæ ducuntur ex mutis animalibus aut inanimis, facile est eludere. Exempla rerum uariè tractanda sunt si nocebunt, quæ si dubia erunt, fabulosa dicere licebit: sin uera, maximè quidem dissimilia. Neque enim fieri potest, ut paria sint omnia: ut si Nafica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus: Meliũ regni affectatorem fuisse, à Graccho leges modò latas esse populares: Halam magistrum equitum fuisse, Nasicam priuatũ esse dicatur. Si de-

fecerint omnia, tum uidendum erit, an obtineri possit, ne illud quidem rectè factum. Quod de exemplis, idem etiã de iudicatis obseruandum. Quod autem posui, referre, quo quicq; accusator modo dixerit, huc pertinet, ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponantur: si acri & uehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris uerbis mitioribus proferamus, ut Cicero pro Cornelio, Codicem attigit. & protinus cū quadam defensione: ut si pro luxurioso dicendū sit, Obiecta est paulo liberalior uita. Sic & pro sordido parcū, & pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum est, ut aduersariorum dicta cum sua confirmatione referamus, aut etiã loci

* *excussione* alicuius * *executione* adiuuemus, nisi cum eludenda. Apud exercitum mihi fueris, inquit: tot annis forū non attigeris: absueris tandiu: & cum tam longo interuallo ueneris, cum ijs qui in foro habitauerūt, de dignitate contendas? Præterea in contradictionibus interim totum crimē exponitur: ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, uelut orationē diuersæ partis imitatus. Aut pluribus propositionibus iunctis: ut pro Vareno, Cum iter per agros & loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerūt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum uinctum adseruatum, dum hic ostenderet quid de eo fieri uellet. Quod est utiq; faciendum, si erit incredibilis rei ordo, & ipsa expositione fidē perditurus. Interim per partes dissoluitur, quod contextu nocet: & plerūq; id est tutius. Quædã contradictiones natura sunt singulæ. Id exemplis nō eget. Communia bene apprehēduntur, nō tantū quia utriusq; sunt partis, sed quia plus profunt respondēti. Neq; enim pigebit, quod sæpe monui referre. Commune qui prior dicit, contrariū facit. Est enim contrarium, quo aduersarius bene uti potest. Atenim nō uerisimile est tantū scelus M. Cottam esse commentū. Quid hoc uerisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autē est inuenire in actione aduersarij, quæ inter semetipsa pugnent.

Cicero pro
Murena.

Cicero pro
Oppio.